

भागे रोगभयं कुले ज्युतिभयं तिले नृपालादयं,
 मीने देव्यभयं बले रिपुभयं मने जगता भयम् ।
 शास्त्रे बान्धवभयं गुणे स्वल्पभयं काये कृतान्तादयं,
 मर्मे बन्धु भयान्वितं भुवि नृणां वैराग्यमेवाभयम् ॥

वैशम्पयनः.

શિરછત્ર તીર્થરૂપ પૂજ્ય વહિલ પિતામહ શ્રીયુત
આણંદજી પુરુષોત્તમ.

મારી લઘુવયથી મારાપર આપનો પરમ વાતસલ્યભાવ, મને કેળવણી
આપવાની અને ધાર્મિક તથા વ્યાવહારિક વિષયોમાં સારી રીતે
સ્થિત થયેલો જોવાની આપની તીવ્ર ઇચ્છા, આખા કુટુંબપર
આપના અનેક ગુણોની પડતી ઉત્તમ છાપ અને ખાસ
કરીને કેળવણીના સંબંધમાં આપે મારાપર કરેલા
ઉપકારોનો ખડલો આ ભવમાં વળી શકે તેમ
નથી જ, માત્ર તે ઉપકારોની ચાહદાસ્તને
અંગે આ ગ્રંથ આપના નામ
સાથે જોડી હું મારી જાતને
અદ્વારે કૃતાર્થ
માનું છું.

લી. બાળ મૌકિક.

દમ્ભપર્વતદમ્ભોલિઃ, સૌહાર્દામ્બુધિચન્દ્રમાઃ ।

અધ્યાત્મશાસ્ત્રમુત્તાલમોદ્જાલવનાનલઃ ॥

કાન્તાબરમુધાસ્વાદાશૂનાં યત્રાયતે મુસમ્ ।

ત્રિન્દુઃ પાર્થે તદધ્યાત્મશાસ્ત્રસ્વાદમુસોદ્ધેઃ ॥

દમ્ભરૂપ પર્વતને બેઠવાને વળ સમાન અને મિત્રતારૂપ સમુદ્રની વૃદ્ધિ કરે
ચંદ્ર સમાન અધ્યાત્મશાસ્ત્ર મોદ્જાલવના વળને વાળવાને દાવાનળ સમાન છે. તે
અધરાસતું પાન કરતાં યુવાન પુરુષને જે સુખ લપડે છે તે સુખ અધ્યાત્મશાસ્ત્ર
સ્વાદના સુખરૂપ સમુદ્ર પાસે માત્ર એક બિંદુ તુલ્ય છે.

શ્રીમદ્ધરોચિનપણ. અધ્યાત્મસાર.

प्रथमावृत्तिनी प्रस्तावना.

[illegible]

૧. આજે હાલ જુદા પ્રકારના વર્ગો છે આ કાળમાં અધ્યયન
 ૨. મિત્રો ને મત્રો એ અપ્રસૂત શબ્દો નેના નિર્ધારિત છે અને તેથી
 ૩. અપ્રસૂત શબ્દો વિચારની જરૂર નથી છે કે તારે અને છે
 ૪. અને એ કાળોથી જ એ વિચારને ઉત્પન્ન થાય છે
 ૫. અપ્રસૂત શબ્દો છે હાલના કિસ્સા જે કે કોઈક સવાલને
 ૬. આજે અપ્રસૂત શબ્દોના ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી અપ્રસૂત
 ૭. એજ અપ્રસૂત શબ્દોના ઉત્પન્ન થાય છે આજે અપ્રસૂત શબ્દોના
 ૮. અપ્રસૂત શબ્દોના ઉત્પન્ન થાય છે આજે અપ્રસૂત શબ્દોના
 ૯. અપ્રસૂત શબ્દોના ઉત્પન્ન થાય છે આજે અપ્રસૂત શબ્દોના
 ૧૦. અપ્રસૂત શબ્દોના ઉત્પન્ન થાય છે આજે અપ્રસૂત શબ્દોના

અને પ્રતિભાનો અભાવ અથવા અત્યભાવ હોય તો જુની કૃતિઓનું મૂળ સ્વરૂપ જાળવી રાખી તેને નવીન આકારમાં મૂકવી એ પ્રકારનો લાભ થાય છે એમ માફ માનવું છે. એક તો નવીન કૃતિ તરફ લોકોની આરુચિ રહે છે તેનો સંભવ રહે નહિ અને બીજું મહાન જીતનો આશય સદા હૃદયથી પણ હૃદમાં રહીને વિચારો જતાથી રક્ષાય. આવા હેતુથી પ્રેરાઈ અધ્યાત્મ વિષય પર સ્વતંત્ર ગ્રંથ લખવાને બદલે પ્રસ્તુત ગ્રંથ ઉપર જ પુરૂષણ વિવેચન કર્યું છે. આ વિવેચન કરવામાં ધનવિજય મલ્હીની રીકા વારંવાર દષ્ટિ સમીપ રાખી છે અને વિવેચનમાં ઘણી જગ્યાએ તેઓની શાહકૃત પણ લખી છે. આ પ્રમાણે કરતા ઉપરાંત અસાર સુધી વંચાવેલા ગ્રંથોમાંથી કવોટેશનો (ટાંચણો) અને અવગરવો પણ પ્રસંગોપાત મૂક્યા છે. આ જમાનાને ઉપ-યોગી થાય તેવી રીતે સરળ ગુજરાતીમાં વિવેચન કરવાનું ખાસ ધ્યાનમાં રાખ્યું છે. પારિભાષિક શબ્દો પર વિસ્તારથી અને ટુંકમાં ઘટે તેવી રીતે નોંધ પણ આપવા થતું હતું છે. દરેક સ્તોકનો વિાષ સામાન્ય રીતે થી છે તે સમજાય તેટલા માટે તેના પર મથાળું વિચાર કરીને લખેલ છે અને મૂળ ગ્રંથકર્તાનો અપરંપ કોઈ પણ રીતે ભંગ ન થાય તે ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવા થતું હતું છે. વિવેચન આ નિયમ પર કરવામાં આવ્યું છે. વાંચનારને અસંતોષ થવાનું કારણ એક જ એ તેનું પ્રયમથી લાગતું હતું. આ અગત્યના વિષયમાં દશતિ જદુ આપ્યા છે, પણ ઘણી ખરી જગ્યાએ નામ આપીનેજ સંતોષ પકડવો પડ્યો છે. દરેક દર્શાતની કથાઓ લખવામાં આવે તો ગ્રંથની શુદ્ધતા મરી જાય એ ખરી વાત છે, પણ ગ્રંથગૌરવ એટલું બધું થઈ જાય કે તે વાંચવાની રુચિ ગ્રંથનું કદ જોતાં જ અત્ય ઘટ જાય, એ લખથી ખાસ મુંડી કોટેલા દર્શાતની જ કથાઓ લખવામાં આવી છે. જેને કથાઓ વાંચવાની રુચિ હોય તેમને કથાનુયોજના ગ્રંથો મળી શકે તેમ છે તેથી અત્ય સંક્ષિપ્ત કરવામાં આવ્યો છે, છતાં પણ ગ્રંથગૌરવ ધાર્યા કરતાં જદુ થઈ ગયું છે. આ સંબંધમાં ખાસ કારણ જણાવી તો બીજી આશ્ચર્ય જે જાતમાં વહેંચી નાંખી સુધારો કરવામાં આવશે. કોઈને ગ્રંથ એકેશન વાંચવો હોય તો તેઓએ મૂળ સ્તોક અને તેની નીચે ઇન્વર્ટ્ડ કોમામાં લખેલ અદ્વતાર્થ વાંચવો અને વિવેચન મૂકી દેવું. એથી ગ્રંથકર્તાના વિચારો સીધા માનુષ પરી આવશે. પાઠ કરી જવા માટે એકલા મૂળ સ્તોકો અને અદ્વતાર્થ જુદા નવા કદમાં ઉપલબ્ધવાની આવશ્યકતા પણ અવિષ્યમાં વિચાર કરવામાં આવશે. આ ગ્રંથના

ચાપ તે જનારનો એમાં દોષ નથી અને શાસ્ત્રના સંપ્રદાયને અનુસરી આવા લેખ લખવામાં આવે તો કોઈ કોઈ પ્રાણીને પણ લાભ થવાનો સંભવ છે એમ સમજીને આ ગ્રંથમાં કરેલાં વિવેચનને પ્રસિદ્ધિમાં મૂકવા હું લલચાયો છું, એમાં કદાચ સાદસ જણાય તો તે એટલું છે કે મમત્વભાગ, કયાપ-ભાગ, ચિત્તદમન જેવા અજ્ઞતા વિષયમાં લેખ લખનારમાં તેમાંનું કોઈ ન હોય તો વાંચનારના મનપર તેના લેખની અસર બહુ ઓછી થાય છે. આ સાદસ એકવાનું પ્રયોજન એટલું જ છે કે કાર્યક્રમ હમણાં પ્રથમ વિચારથી જ શરૂ થાય છે, ખોટું જાને ત્યાંસુધી વિચારો તો ઉચ્ચજ કરવા, તે વિચારો પૈકી જની શકે તેટલા અમલમાં મૂકવા અને ન જાને તેને અમલમાં મૂકવા દૃઢ હિત રાખ્યા કરવી. આ દેવુથી વાંચનારાઓ પ્રત્યે ખાસ વિનંતિ છે કે જ્યાં જ્યાં સુદર વિચાર મૂકમાં કે વિવેચનમાં જણાય ત્યાં ત્યાં તે મુનિમહારજી મહારાજના છે એમ સમજવું. આ હકીકત વાસ્તવિક પણ છે, કારણકે મને તેટલો પ્રભાસ ક્યાં જતાં પણ જે સ્પુરણા અને શક્તિથી સુરિમહારાજે આ ગ્રંથ લખ્યો છે તેનું પૂરતું સંદેહન કરવું મુશ્કેલ જ છે. આવા વિષયમાં ત્યાગવૈરાગ્યવાળા મુમુક્ષુઓ બહુ સારી રીતે પ્રવેશ કરી શકે એ સ્વાભાવિક છે, અજ તે ખાત્ર વિચિત્ર ચંચુપ્રવેશ થઈ શક્યો છે અને તેમાં પણ સાંસારિક અનેક પ્રવચનો નડેલા હોવાથી રખસના ઘવેશ હોવાનો પણ પૂરતો સંભવ છે.

ખાસ કરીને યનિચિત્ત અધિકારના સંબંધમાં લખતી વખત વારંવાર લાગતું હતું કે તે વિષયપર વિવેચન કરવાનો આવકનો અધિકાર નથી. સુરિ-મહારાજે બહુ વિચાર કરી પોતાના સમયમાં જણાવતી અને આગળ આવતા (ભાવી) પડતા કાળમાં સંભવતી સિધ્ધિજતાપર વિસ્તારથી ઉદ્દેશ્ય ક્યો છે તે વિષયને પૌદ્ગલિક સુખમાં આસક્ત અને સાધુવર્ગની બદારનો પ્રાણી કેવી રીતે પૂરતો ખીંચતી શકે? ન જ ખીંચતી શકે. તેથી એ વિષય મુનિમહારાજ પાસે ખાસ અંકિત કરાવવો એજ લાગ્યો. મુનિમહારાજશ્રી આનંદસાગરજી પન્થસ સવર ૧૯૧૩ નું ચાતુર્માસ ભાવનગરમાં રિત્તન યશ તે પ્રસંગનો લાભ મને મળ્યો અને તેઓ પાસે બેસી તે અધિકાર અને તેનું વિવેચન તેઓશ્રી પાસે અંકે કરાવ્યું. તેઓ પોતે તો બહુ ઉત્તમ સ્વનંત્ર લેખ લખી શકે, પણ સાધુધર્મ ઉપર કંટાળો ન આવે અને સાધુ-આને પણ બોધાણક થઈ પડે એવું વિવેચન થવાની મારી ઉમેદ હતી.

આ અખાત્રમ કલ્પદુમ મંથના દરેક સ્તોત્રપર ચોપાઈ થી રંગવિગ્ન નામના મહારાજે જનારી છે. આ મંથની પ્રત રા રા દેશરસાલ પ્રેમચંદ તરફથી અડધા મંથ હપાવા પછી મળી. જુની ગુજરાતી બાપા વિગેરે જાણુવા માટે તે ઉપરોક્તી જાણુવાથી મંથની છેવટે મુદ્રામાં આવે છે.

આ મંથને શુદ્ધ હપાવવા માટે અને શુદ્ધ વિવેચન કરવા માટે જનતો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, છતાં પણ જૂઝ રહી મર્ધ દોષ બિ જનવા ચોખ છે. આ સંબંધમાં વિવેચી વાંચનાર સૂચના કરતી તો બીજી આશ્ચિત્ત બહાર પડવાનો કદાચ ચોખ ઉપજ થાય તો તે પ્રસન્ને ખાસ ખ્યાન આપવામાં આવતી. આ મંથમાં જાણ સારી અને સરલ રાખવા જનનું ખ્યાન આપ્યું છે તેથી જુદિશાળી અને સામાન્ય વાંચનવાળા સર્વને આ મંથ કાંઈક નવીન જાન આપતો બિત્તી આજ્ઞા રહે છે. રખસનગ્યો તરફ ખ્યાન આપવા કરતાં સુરિમહારાજે જે અનુત્તમ યોષ આપ્યો છે તે તરફ લક્ષ્ય આપવા ખાસ પ્રાર્થના છે. જે જે ઉત્તમ જાણુવા તે સુરિમહારાજનું સમજનું અને અરચિતર જાણુવા તેને માટે મારી જાણુવારી સમજ મંથ સાર્વજન વાંચવેલ એકાદ વખત વાંચાથી તેનો જાણ જાણનાર અંતરંધમાં ન ઉતરે તો બે પાંચ વખત મનન કરી પ્રથ વાંચવો અને વાંચવા કરતાં પણ વધારે વિચાર કરવેલ આથી સુરિમહારાજ જે જાણ કહેવા માને છે તે સમજતી અને સમજાવ તો પછી વધારાજિ તે જાણ વર્તનમાં મુકવો આ પ્રમાણે કરવાથી મંથ લખવાનું, વિવેચન કરવાનું અને પ્રસિદ્ધિ મુકવાનું પ્રયોજન સિદ્ધ થશે. કેવને માટે ક્ષમાવાચના કરી અવ વિરમુ છુ.

વજાપદમી, સવર ૧૯૧૨ }
જુન., ૧૯૧૩ મ બિ રેલ }

મૌહિનિ.

મોક્ષ અધિકારના પ્રયોગની

પાઠ સંખ્યા	સંખ્યા	વિષય	પૃષ્ઠ
૨૮	૨૮	મહાપર વિચારના-મહાવર્તુ વાર્તાવિહી સ્વરૂપ ...	૧૮
૨૯	૨૯	વિષયપર મિદ-તેનું સ્વરૂપ; સમતા આદરવાનો ઉપદેશ.	૭૧
૩૦	૩૦	મહાવર્તુ સ્વરૂપ-તેના ભાગનો ઉપદેશ...	૭૩
૩૧	૩૧	મોક્ષનું સ્વરૂપ; ...	૭૪
૩૨	૩૨	મિદ-વાચ; સમતામાં પ્રવેશ ...	૭૬
૩૩	૩૩	શત્રુપ ન્યાયનો ઉપદેશ-ઉપસંહાર ...	૭૮
૩૪	૩૪	અંતિમ રહસ્ય... ...	૮૧

દ્વિતીય અધિકાર-શ્રીમદ્ભગવાદગીતા

૩૫	૧	પ્રકરને અને અધિકારી શીરૂપ રીતે ...	૮૮
૩૬	૨	શ્રીમદ્ભગવાદની આરંભની વાર્તા ...	૮૯
૩૭	૩	અર્જુન પદાર્થોની દુર્બોધી, તેનો શ્રી કરીને સાથે સંબંધ.	૯૦
૩૮	૪	શ્રીમદ્ભગવાદની આરંભ પદાર્થમાં વર્તેલા કૃત્ય...	૯૧
૩૯	૫	કરીને આ શુ છે તે વિચારવાની જરૂર ...	૯૨
૪૦	૬	વચના પીઠાઓ વિચારીને મિદ મિદો કરે ...	૯૪
૪૧	૭	શ્રી કરીને, સ્વભાવ અને ભાગ્ય કૃત્યનું સ્વરૂપ ...	૯૪
૪૨	૮	શ્રી કરીને, સ્વભાવ અને ભાગ્ય કૃત્યનું સ્વરૂપ ...	૯૫

તૃતીય અધિકાર-અર્જુનમહાપરમહંસ

૪૩	૧	પ્રકર પ્રકર નામના વાર્તા ...	૯૬
૪૪	૨	પ્રકર પ્રકરના સ્વરૂપ... ...	૧૦૦
૪૫	૩	પ્રકર પ્રકરના મન વચનાનો ઉપદેશ ...	૧૦૧
૪૬	૪	અર્જુનના રહેઠાણના વચનાના વાર્તા ...	૧૦૨
૪૭	૫	અર્જુનના રહેઠાણ ...	૧૦૩

ચતુર્થ અધિકાર-ધનમહાપરમહંસ

૪૮	૧	ધનમહાપરના રહેઠાણના ઉપદેશ ...	૧૦૪
૪૯	૨	ધનમહાપરના રહેઠાણના ઉપદેશ ...	૧૦૫
૫૦	૩	ધનમહાપરના રહેઠાણના ઉપદેશ ...	૧૦૬
૫૧	૪	ધનમહાપરના રહેઠાણના ઉપદેશ ...	૧૦૭
૫૨	૫	ધનમહાપરના રહેઠાણના ઉપદેશ ...	૧૦૮
૫૩	૬	ધનમહાપરના રહેઠાણના ઉપદેશ ...	૧૦૯
૫૪	૭	ધનમહાપરના રહેઠાણના ઉપદેશ ...	૧૧૦
૫૫	૮	ધનમહાપરના રહેઠાણના ઉપદેશ ...	૧૧૧

સાંસ્કૃતિક મંત્રાલય દ્વારા

ક્રમ	વિષય	પ્રકાર	પ્રાથમિક	મધ્યમિક	ઉચ્ચતરતીય	કુલ
૧૧	૧૧ સાંસ્કૃતિક	૧૧૧
૧૨	૧૨ સાંસ્કૃતિક	૧૧૨
૧૩	૧૩ સાંસ્કૃતિક	૧૧૩
૧૪	૧૪ સાંસ્કૃતિક	૧૧૪
૧૫	૧૫ સાંસ્કૃતિક	૧૧૫
૧૬	૧૬ સાંસ્કૃતિક	૧૧૬
૧૭	૧૭ સાંસ્કૃતિક	૧૧૭
૧૮	૧૮ સાંસ્કૃતિક	૧૧૮
૧૯	૧૯ સાંસ્કૃતિક	૧૧૯
૨૦	૨૦ સાંસ્કૃતિક	૧૨૦
૨૧	૨૧ સાંસ્કૃતિક	૧૨૧
૨૨	૨૨ સાંસ્કૃતિક	૧૨૨
૨૩	૨૩ સાંસ્કૃતિક	૧૨૩
૨૪	૨૪ સાંસ્કૃતિક	૧૨૪
૨૫	૨૫ સાંસ્કૃતિક	૧૨૫
૨૬	૨૬ સાંસ્કૃતિક	૧૨૬
૨૭	૨૭ સાંસ્કૃતિક	૧૨૭
૨૮	૨૮ સાંસ્કૃતિક	૧૨૮
૨૯	૨૯ સાંસ્કૃતિક	૧૨૯
૩૦	૩૦ સાંસ્કૃતિક	૧૩૦

સાંસ્કૃતિક મંત્રાલય દ્વારા

૩૧	૩૧ સાંસ્કૃતિક	૧૩૧
૩૨	૩૨ સાંસ્કૃતિક	૧૩૨
૩૩	૩૩ સાંસ્કૃતિક	૧૩૩
૩૪	૩૪ સાંસ્કૃતિક	૧૩૪
૩૫	૩૫ સાંસ્કૃતિક	૧૩૫
૩૬	૩૬ સાંસ્કૃતિક	૧૩૬
૩૭	૩૭ સાંસ્કૃતિક	૧૩૭
૩૮	૩૮ સાંસ્કૃતિક	૧૩૮
૩૯	૩૯ સાંસ્કૃતિક	૧૩૯
૪૦	૪૦ સાંસ્કૃતિક	૧૪૦
૪૧	૪૧ સાંસ્કૃતિક	૧૪૧
૪૨	૪૨ સાંસ્કૃતિક	૧૪૨
૪૩	૪૩ સાંસ્કૃતિક	૧૪૩
૪૪	૪૪ સાંસ્કૃતિક	૧૪૪
૪૫	૪૫ સાંસ્કૃતિક	૧૪૫
૪૬	૪૬ સાંસ્કૃતિક	૧૪૬
૪૭	૪૭ સાંસ્કૃતિક	૧૪૭
૪૮	૪૮ સાંસ્કૃતિક	૧૪૮
૪૯	૪૯ સાંસ્કૃતિક	૧૪૯
૫૦	૫૦ સાંસ્કૃતિક	૧૫૦

સાંસ્કૃતિક મંત્રાલય દ્વારા

૫૧	૫૧ સાંસ્કૃતિક	૧૫૧
૫૨	૫૨ સાંસ્કૃતિક	૧૫૨
૫૩	૫૩ સાંસ્કૃતિક	૧૫૩
૫૪	૫૪ સાંસ્કૃતિક	૧૫૪
૫૫	૫૫ સાંસ્કૃતિક	૧૫૫
૫૬	૫૬ સાંસ્કૃતિક	૧૫૬
૫૭	૫૭ સાંસ્કૃતિક	૧૫૭
૫૮	૫૮ સાંસ્કૃતિક	૧૫૮
૫૯	૫૯ સાંસ્કૃતિક	૧૫૯
૬૦	૬૦ સાંસ્કૃતિક	૧૬૦

‘ସେଇ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ସହିତ’

આગ્ર સંખ્યા	સંખ્યા	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૩૮	૧૪	મનિક દિવિયથી થતાં દુઃખપર સ્પષ્ટ દર્શાવ.	૨૭૭
૧૩૯	૧૫	મમાનું ત્યાગપણું ...	૨૭૮
૧૪૦	૧૬	મુખપ્રતિ અને દુઃખનારાનો ઉપાય ...	૨૮૦
૧૪૧	૧૭	મુખપ્રતિનો ઉપાય-ધર્મ સર્વત્ર ...	૨૮૧
૧૪૨	૧૮	સગરદુઃખસદન-તેનાથી લાભ ...	૨૮૨
૧૪૩	૧૯	પાપક્રમાં કદાચ માન્ય પ્રત્યે ઉત્તિ...	૨૮૪
૧૪૪	૨૦	તાં ક્રમી અને બંધિયનો વિચાર ...	૨૮૬
૧૪૫	૨૧	સદચારીય મૃત્યુથી બાધ ...	૨૮૭
૧૪૬	૨૨	પ્રથમ શ્રી કે સર્વ પાપ ક્રમને ઉપદેશ ...	૨૮૮
૧૪૭	૨૩	પારદેશી પધીનો પ્રેમ-દિવ વિચારમુલ ...	૨૮૯
૧૪૮	૨૪	ભ્રમ ભર્તૃ... ...	૨૯૦
૧૪૯	૨૫	શાકા મૃત્યુ જીવે છે અને જીવે મૃત થાય તેનું કરે છે...	૨૯૧
૧૫૦	૨૬	પાપનો દર ઉપસંહાર... ..	૨૯૩
		અતિમ સદસ્ય ...	૨૯૪

એકાદશ અધિકાર-પરમશુદ્ધિ.

[illegible]

કાવચી અભિનય સુશ્રુતિ

[illegible]

શ્લોક અધિકારના શ્લોકાની

શ્લોક સંખ્યા. સંખ્યા.	વિષય.	પૃષ્ઠ-
૧૧૭	૩ પોતે ફૂલે અને બીજાને ફૂલને તેણે કુચક...	૩૨૩
૧૧૮	૪ કુચક દેવ, કુચક અને ધર્મને બળવાનો ઉપદેશ.	૩૨૪
૧૧૯	૫ કુચકના ઉપદેશથી કરેલા ધર્મ પણ નિષ્ફળ છે.	૩૨૫
૧૨૦	૬ બીજાને વિનંતિ; શાસ્ત્રમાં હંકારાતું બોલ.	૩૨૬
૧૨૧	૭ અકુચક દેવ કુચક ધર્મ-અનિષ્ઠમાં ચોચ.	૩૩૧
૧૨૨	૮ અકુચક કુચક મેદાસ આપે નહિ. દર્શન.	૩૩૨
૧૨૩	૯ વર્તમાન દિવસ કરનાર વસ્તુ ...	૩૩૩
૧૨૪	૧૦ ધર્મમાં ભેદ તેજ ખરાં માળા...	૩૩૪
૧૨૫	૧૧ સર્વજ્ઞતાં કામોદ.	૩૩૫
૧૨૬	૧૨ વિપત્તિનાં કામોદ.	૩૩૭
૧૨૭	૧૩ ખમ્બામાં સુખ મેળવવા મારે પુરવધા.	૩૩૮
૧૨૮	૧૪ સુચક સંદેહ; કુચક ચિવાળ.	૩૪૦
૧૨૯	૧૫ કુચકો યોગ છતાં પ્રમદ કરે તે નિર્ભી...	૩૪૮
૧૩૦	૧૬ દેવ કુચક ધર્મ ઉપર અંતરંગ પ્રીતિ વગર ધર્મ અસાર છે.	૩૪૭
૧૩૧	૧૭ દેવ સપાદિના કાર્યોમાં દ્રવ્યવ્યય.	૩૪૫
"	૧૮ અર્પિતમ રહસ્ય ...	૩૪૬

અધિકાર અધિકાર ચતિમિદા.

૧૩૨	૧ મુનિશાળનું ભાવનામય સ્વરૂપ.	૩૪૨
૧૩૩	૨ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૪૩
૧૩૪	૩ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૪૪
૧૩૫	૪ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૪૫
૧૩૬	૫ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૪૬
૧૩૭	૬ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૪૭
૧૩૮	૭ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૪૮
૧૩૯	૮ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૪૯
૧૪૦	૯ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૫૦
૧૪૧	૧૦ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૫૧
૧૪૨	૧૧ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૫૨
૧૪૩	૧૨ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૫૩
૧૪૪	૧૩ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૫૪
૧૪૫	૧૪ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૫૫
૧૪૬	૧૫ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૫૬
૧૪૭	૧૬ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૫૭
૧૪૮	૧૭ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૫૮
૧૪૯	૧૮ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૫૯
૧૫૦	૧૯ કાળના વરો માત્રથી મેદાસ નળગુનથી	૩૬૦

શ્રીરામકૃષ્ણમિલન

શ્રીરામકૃષ્ણમિલન	સંખ્યા	વિષય	પૃષ્ઠ
૨૪૪	૧૧	સ્વપ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ	૪૫૩
૨૪૫	૧૭	ભરિત સ્વરૂપ... ..	૪૫૪
૨૪૬	૧૮	સમુદાયે પામે દન્તિયેના સંપત્તિ ઉપર... ..	૪૫૬
૨૪૭	૧૯	કાપાલસંપત્તિ-કરક અને ઉત્કર્ષ... ..	૪૫૮
૨૪૮	૨૦	દિવાલંબીયુત પાત્રમાં મહત્તિ દેવી ભક્તિ તેનાં મિત્ર... ..	૪૫૯
૨૪૯	૨૧	મનપાત્રના સંપત્તિ શુભ્યતા	૪૬૦
૨૫૦	૨૨	નિઃસંપત્તિ અને સંપત્તિ ઉપસંહાર... ..	૪૬૧
"	"	અર્થમ રહસ્ય... ..	૪૬૨

પંચદશ અધિકાર-સુભરુતિ

૨૫૧	૧	આવસ્થા દિવા કરી... ..	૪૬૫
૨૫૨	૨	તપસ્યા કરી... ..	૪૬૭
૨૫૩	૩	દીર્ઘાંશ-પ્રાચ-ઉપસર્ગ-સમિતિ-પ્રવિ... ..	૪૬૮
૨૫૪	૪	સ્વાધ્યાય-આવમર્ષ-ભિન્ન વિચાર... ..	૪૬૯
૨૫૫	૫	કપરો-વિદ્યાર... ..	૪૭૧
"	૬	સ્વાધ્યાય-પ્રવિ... ..	૪૭૩
"	૭	સ્વાધ્યાય-પ્રવિ... ..	૪૭૪
"	૮	સ્વાધ્યાય-પ્રવિ... ..	૪૭૫
"	૯	સ્વાધ્યાય-પ્રવિ... ..	૪૭૬
૨૫૬	૧૦	સ્વાધ્યાય-પ્રવિ... ..	૪૭૮
"	૧૧	સ્વાધ્યાય-પ્રવિ... ..	૪૭૯

પંચદશ અધિકાર સ્વાધ્યાયસર્વકથ

૨૫૭	૧	સ્વાધ્યાય-પ્રવિ... ..	૪૮૦
"	૨	સ્વાધ્યાય-પ્રવિ... ..	૪૮૧
"	૩	સ્વાધ્યાય-પ્રવિ... ..	૪૮૨
"	૪	સ્વાધ્યાય-પ્રવિ... ..	૪૮૩
"	૫	સ્વાધ્યાય-પ્રવિ... ..	૪૮૪
"	૬	સ્વાધ્યાય-પ્રવિ... ..	૪૮૫
"	૭	સ્વાધ્યાય-પ્રવિ... ..	૪૮૬
"	૮	સ્વાધ્યાય-પ્રવિ... ..	૪૮૭
"	૯	સ્વાધ્યાય-પ્રવિ... ..	૪૮૮
"	૧૦	સ્વાધ્યાય-પ્રવિ... ..	૪૮૯
"	૧૧	સ્વાધ્યાય-પ્રવિ... ..	૪૯૦

કર્તવ્ય તત્ત્વજ્ઞાનનાં ગૂઢ સ્ફુર્યો વાંચી વિચારી સમજી તેનું તાત્પર્ય શોધવા સમજવામાં સમાયેલું હોય છે. સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે આવા મહત્તમ પાયાપર બંધાયેલા શાસ્ત્રનો જ જય થવાનો સંભવ છે. પરંતુ તે કાર્ય તેનો દ્રવ્યાનુયોગ કેવી રીતે પર છે, કેણે બતાવ્યો છે, કેવી રીતે બતાવ્યો છે, તેનું અંતિમ સાધ્ય ત્રિદુ શું છે અને તેમાં અરસપરસ કાંઈ પણ વિરોધ છે કે નહિ એ પ્રશ્નોપર સટકે છે. આ પ્રમાણે હોવાથી કાંઈ પણ ધર્મની મહત્ત્વતા સમજવા માટે તેના દ્રવ્યાનુયોગની મહત્ત્વતા સમજવાની જરૂર પડે છે અને તેની કિંમત પણ તેનાથી ઘાય છે. આ દ્રવ્યાનુયોગની મહત્ત્વતા કેટલી છે તે વિચારવા જેવું છે. કર્મની શક્તિ, તેનાં બંધ ઉદ્યાદિ ચતુષ્ટય, તેના ઉદ્ધવર્તન સંક્રમણ અપવર્તનાદિ પ્રકાર, પરમાણુનો સ્વભાવ, નિર્ગોહનું સ્વરૂપ, આત્મદ્રવ્યનું સ્વરૂપ વિગેરે પ્રશ્નો આ અનુયોગમાં ચર્ચાય છે. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે શુદ્ધ દેવ, ગુરુ અને ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા હોય ત્યારે જ સમક્ષિત ધાય અને સમક્ષિત વગરની ક્રિયા તો અંક વગરની થાય છે. આ શ્રદ્ધાને સ્થિર રાખનાર તત્ત્વજ્ઞાન-તત્ત્વત્રોધ જ છે. તત્ત્વજ્ઞાનથી કમનસીબ સહેલો પ્રાણી સહજમાં શ્રદ્ધાથી જાદુ થઈ જાય છે, કારણકે તેની શ્રદ્ધાનો પાયો ઊંડો હોતો નથી, જ્યારે બુદ્ધિમાન વિદ્વાનના સંબંધમાં તેમ બની શકતું નથી અનેક ઉપયોગી વિષયો ચર્ચવા ઉપરાંત શ્રદ્ધાને સ્થિર રાખનાર તરીકે દ્રવ્યાનુયોગ જ બહુ ઉપયોગી છે.

દ્રવ્યાનુયોગનો વિષય બહુ જ વિશાળ છે. તેના પેટા વિભાગમાં અનેક ઉપયોગી વિષયોનો સમાવેશ થાય છે. દરેક ધર્મનો વ્યવસ્થાસર અભ્યાસ, તે સંબંધી પરસ્પર સરખામણી, તર્ક, મીમાંસા, ધર્મશાસ્ત્ર વિગેરે વિષયો તેમ જ વસ્તુસ્વભાવશાસ્ત્ર *Metaphysics* અને નીતિશાસ્ત્ર *Politics* નો સમાવેશ પણ દ્રવ્યાનુયોગમાં થાય છે. વસ્તુસ્વભાવશાસ્ત્ર એ આપણો ખરેખરો દ્રવ્યાનુયોગ છે. ખાસ વસ્તુ અને આત્મિક વસ્તુઓનો અરસપરસ સંબંધ, એક બીજાપર ચાલી તેની અસર અને તેઓનું વાર્તાવિક સ્વરૂપ દ્રવ્યાનુયોગમાં બતાવવામાં આવેલું હોય છે. એક જીવની નિર્ગોહમાંથી નીકળીને નિવૃત્તિ પ્રાપ્ત કરવા સુધીમા ઉત્ક્રાન્તિ કેવી રીતે થાય છે, કેવી કેવી ગતિ-આમ કેવા કેવા વેશ ધારણ કરે છે, કેવા કેવા પ્રાણીઓના વિચિત્ર

જ્ઞાન કહેવાય છે. આત્મા કોણ છે અને કેવો છે એનો પ્રશ્ન સહજ ઉત્પન્ન થાય તેવો છે. એ વિષયમાં વિશેષ ઉત્તરવા જતાં અતિ વિસ્તાર થાય, પણ જેન શાસ્ત્રકાર એના સંબંધમાં શું કહે છે તે બહુ સંક્ષેપમાં ધ્યાનમાં લેવું એ આ અંથે સમજવાનું પ્રથમ પગથિયું છે. આપણા શરીરમાં ગમન કરવાની શક્તિ પગમાં નથી, જોવાની શક્તિ ચક્ષુઓમાં નથી, સુંઘવાની શક્તિ નાકમાં નથી પણ એક અંતરંગ સત્તા એ સર્વને નિયમમાં મૂકે છે. એમ ન હોય તો મૃત શરીરને પણ પગ, આંખ અને ચક્ષુ હોય છે છતાં તેનો તેને કાંઈ ઉપયોગ નથી. એ અંતરંગ સત્તાને આત્મા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. તે પોતે નિર્લેપ અવસ્થાને પામે ત્યારે તો તદ્દન શુદ્ધ છે અને તેના પ્રદેશો નિર્મળ તેમજ અરૂપી છે, પરન્તુ કર્મ પુદ્ગલના અનાદિ સંબંધથી તે વિચિત્ર વેશો ધારણ કરે છે અને તેથી તેનું મનુષ્ય, તિર્યચ, દેવતા અને નારદી વિગેરે નામ આપવામાં આવે છે; કર્મ સંબંધથી જ તે કામ ક્રોધાદિક કરે છે અને મુખ દુઃખ સહન કરે છે. તેની સાથે લાગેલાં અને લાગતાં કર્મો તે સર્વ પૌરુષલિક જ છે, તેની શક્તિથી આત્માની શક્તિ દ્વણાય છે અને તે સંસારમાં રત્નળે છે. વસ્તુતઃ આત્માનું સ્વરૂપ-ઉક્ષણ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રમય છે. સર્વ વસ્તુઓને તથાસ્વરૂપે દરેક સમયે જોવી બાંધુપી અને સિધ્ધિલા રાખવી, આ આત્માના લક્ષણો છે અથવા તે શુદ્ધો અને આત્માને. અસેદ છે. આ શુદ્ધ દશા કર્મને લીધે દબાઈ ગઈ છે. આત્મા દન પ.મી ગદ છે, અવરોધ ગઈ છે. જેમ દીવા દૂરનો પડે. કવચ થા તેને પ્રકાશ જામે. દેખાય છે અને વધારે પડે. એ કવચ, વધારે જામે દેખાય છે, પણ ત્યારે જોઈએ ત્યારે અદર રાત્રી ને પ્ર. રાત્રી ઉજ. મ.ત આત્મા દનો દૂર કરવાની શક્તિ રા. ૧૦ મના, આત્માના તત્ત્વમાં તમજનું આ. આત્મા દનો દૂર કરે વન પ્ર. ૫ પ્ર. ૬૦ પ્ર. ૬૧ નું છે. ત્યારે કને તદ્દન દૂર થાય છે ત્યારે આત્મા ને એક મેલ મેળવ્યો કહેવય છે. એક વખત સર્વ કર્મ તામને નાશ પડી બાંધ અને ને. આત્મા ચર્ચ બાંધ તે. પછી આત્માને અને દૂરવર આ. વધુ પડતું નથી, તેથી મે. ૬૧ નું મુખ પ્ર. ૫ નાથ કહેવય છે. ત્યારથી આ. ૬૧ તસ. રમા છે ત્યારથી ને આ. ૬૨ થર થરે. ૫૨ મમન્વજ. ૫ છે અને ક.મ ક. ૫ દિક

પ્રમાણે પામે છે.” જૈન શાસ્ત્રકાર આ હકીકતના સંબંધમાં જૂદી રીતે વાત કહે છે. તેઓ કહે છે કે “ઉત્ક્રાન્તિ અને અપક્રાન્તિ સાથે જ છે. અગુણ કર્મ કરવાથી આ જીવનો પાત યાય જ અને મનુષ્ય મહા પાપી કાચો કરે તો પંચેન્દ્રિય તિર્યચ તો શું પણ એકેન્દ્રિય જેવી અધમ ગતિમાં પણ ચાલ્યો જાય છે.” આ પ્રમાણે જૈન શાસ્ત્રકાર આત્માની હયાતિ અને તેની કર્મજન્ય ઉત્ક્રાન્તિ, અપક્રાન્તિ અને મોક્ષપ્રાપ્તિ થયે સર્વ કર્મનો નાશ માને છે. આત્મામાં અનંત શક્તિ હોવાથી આ સર્વ કાર્ય તે પોતે જ કરે છે. તેને આમાં કોઈની મદદ પ્રેરણા કે ઇચ્છાની જરૂરીઆત રહેતી નથી, પરંતુ જે મહદ પ્રેરણા યાય છે તે નિમિત્ત કારણરૂપ છે. એની પણ કેટલેક અંશ આવશ્યકતા છે અને તે હેતુપદે જ આ અંધનો પ્રયાસ છે. નિશ્ચ નયે આત્મા કર્મથી નિર્લેપ જ અને તે જ તેનો સ્વભાવ છે. સુવર્ણમ જેમ સુવર્ણત્વ ત્રણ કાળમાં રહેલું છે, જ્યારે તે માટીથી વિંટાયદ ખાણમાં હટ્ટ ત્યારે પણ તેનામાં સુવર્ણત્વ હટ્ટ અને જ્યારે તેની સાથેથી માટી છૂટી પાડી, તપાવીને સાફ કરી, પાસો પાડવામાં આવ્યો ત્યારે પણ તેમાં સુવર્ણત્વ છે જ; તેવી જ રીતે આત્મામાં તેનું શુદ્ધ આત્મત્વ ત્રણ કાળમાં છે, પણ તે અપૂર્વ વીર્યસ્ફુરણથી જ પ્રગટ યાય તેવું છે. જ્યાંસુધી પ્રગટ ન યાય ત્યાંસુધી ખાણમાં રહેલા સુવર્ણની સાથે તેની સરખામણી કરવી. આ જીવનું શુદ્ધ સ્વરૂપ તે સર્વ કર્મથી મુક્ત યાય ત્યારે પ્રગટ યાય છે. એ દશાને મોક્ષદશા કહેવામાં આવે છે. એ સ્થિતિમાં જીવના મૂળ સ્વભાવ-અનંતજ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિ અનંતગુણો-પ્રગટ યાય છે. એ સ્થિતિ એક વખત પ્રાપ્ત કર્યા પછી તેમાંથી કોઈનો પાત થતો નથી, કર્મની તથા ફરી વાર સંબંધ થતો નથી અને સંસારનાં દુઃખો ફરી વાર લોગવવા પડતા નથી; કારણકે કારણનો આત્યતિક નાશ થયેલો હોવાથી ફરીને સંસારપરિભ્રમણરૂપ કાર્ય નિષ્પન્ન થતું જ નથી. આત્માને નિર્ગોદ અવસ્થામાં જે દુઃખો અવ્યક્તપણે લોગવવાં પડે છે અને નારકી તથા તિર્યચ ગતિમાં વ્યક્તપણે જે દુઃખો લોગવવાં પડે છે, તેની સાથે મોક્ષમાં જે અનંત અવ્યાખાધ સુખ પ્રાપ્ત યાય છે તેની સરખામણી કરીએ ત્યારે મોક્ષની મહત્ત્વતા સમજાય તેવું છે. આત્માની ઉત્ક્રાન્તિ આવી રીતે યાય છે.

વિસ્તારથી અથવા સંક્ષેપથી હૃદયેષ કરવામાં આવ્યો હોય છે અથવા વિષયની ચોખ્ખતા ભેદને તેની હૃદ બાંધવામાં આવી હોય છે તે સર્વ વિષયોનો ઉદ્દેશ આત્મા અને પુદ્ગલનો સંબંધ અને ભેદ બતાવવાનો બહુધા હોય છે. આને અંગે પુદ્ગલદ્રવ્યનું સ્વરૂપ, કર્મપ્રકૃતિનું સ્વરૂપ, કર્મવર્ગણનું સ્વરૂપ, તેના બંધાદિ ચતુષ્ટય (બંધ, ઉદય, ઉદીરણ અને સત્તા) તેની આઠ મૂળ અને એકસો અગ્રુપન ઉત્તર પ્રકૃતિઓ, તેઓનું જૂદે જૂદે શુદ્ધસ્થાનકે જોઈ શકાય તેવા વધતાપડું-વધવા ઘટતાપડું, કર્મનો અને આત્માનો સંબંધ, ઉદય ક્રિયા વખતે જીવને થતો ક્ષેપ, જૂદા જૂદા પ્રકારનાં ક્રુષ્ણ દુઃખનાં કારણો, મોહનીય આદિ કર્મોનું સ્વરૂપ, તેઓની પ્રેરણાથી રમાતો સંસારખેલ, પૌદ્ગલિક પદાર્થોનું અસ્થિરપણું, સગાંસંબંધીઓનું અશરણપણું વિગેરે વિગેરે અનેક વિષયો ચર્ચા હોય છે. મુખ્ય વિષયોની સાથે આડકતરી રીતે આ જીવને સંસારથી વૈરાગ્ય થાય, વસ્તુસ્વરૂપ સમજાય અને ભેદજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તેટલા માટે બીજા અનેક શિક્ષાના વિષયો અધ્યાત્મ શાસ્ત્રમાં પણ ચર્ચવામાં આવે છે. આ સર્વનો ઉદ્દેશ માત્ર એક જ હોય છે અને તે આત્માને પોતાનું ખરું સ્વરૂપ અવરોધ ગ્રંથું છે તે પ્રસિદ્ધ કરવા તરફ દોરવાનો હોય છે.

આટલા ઉપરથી અધ્યાત્મ મંથોના અધિકારી કોણ? એ પ્રશ્નનો પણ નિર્ણય થઈ જાય છે. જેઓએ આત્માની હયાતિ સ્વીકારી તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવા નિર્ણય કર્યો હોય એટલે કે જેને આપણે મુમુક્ષુ જીવો કહીએ છીએ તેઓ આવા મંથના પ્રથમ પદે અધિકારી છે અને ખાસ કરીને તેવાઓને જ ઉદ્દેશીને આવા મંથો લખાય છે. તા.મ.ન્ય અધિકારીમાં બે વિભાગ છે. જેઓ આત્માનું અસ્તિત્વ સ્વીકારતા હોય, પણ તેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ અને તેનો પુદ્ગલ મંથનો તાબધ સમજના ન હોય તેવાઓને સૈચિ હૃતપન્ન કરવા સારૂ છે. વ.વ. મંથો. ડીક કાય બમાવે છે. આવા પ્રાણીઓ આવા પ્રકારના અતમાં પ્રથમ વર્ગમાં દાખલ થઈ શકે છે. આ.વ. મનુષ્યો પણ મંથ વાના અધિકારી છે. બીજા વિભાગમાં ધર્મથી વિમુખ નાસ્તિકો વે છે. તેઓ આવા મંથના અધિકારી નથી તેઓને આવા

ઉપદેશન.

હોય છે કે શરીરપરના મમત્વ કરતાં પણ ઘણીવાર તે વધી જાય છે. ધનના મમત્વથી પ્રાણી ગમે તેવું દુર્વચન બોલે છે, ગમે તે સાથે લડે છે, પોતાની સ્તુતિ કરે છે અને ગમે તેવું અદ્ભુત અપ્રમાણિકપણું કે દ્વિસા કરવામાં પાછી પાની કરતો નથી. આવી જ જાતનો મમત્વ પોતાનાં પુત્ર, સ્ત્રી અને બીજા સંબંધીઓ પર થાય છે. એના પરિણામે હવ અનેક પ્રકારનાં નાટકો કરે છે. ચાળા કરે છે અને જાતચેટા કરે છે. આવી જ જાતનો પણ સર્વથી વધારે સખત પોતાની જાતપરનો મમત્વ છે. એના મમત્વ ખાતર હવ માનસિક તેમ જ શારીરિક અનેક ઉપદ્રવો સહન કરે છે. આ મોહ અને મમત્વનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજવાની બહુ જરૂર છે. સર્વ પૈદ્ગતિક પદાર્થો પર છે. એને અને આત્માને ઠેઠ જાતનો સંબંધ નથી, આત્માને તો તેઓપરના મમત્વથી ઉલટું વધારે સહન કરવું પડે છે વિજેરે વિષયો મનમાં સ્પુટ કરવાની જરૂર છે. તેમ થાય ત્યારે જ સમજાય છે કે આત્મવ્યતિરિક્ત બીજા ઠેઠ પણ વસ્તુપર મમત્વ રાખવો તે વાતનું મૂર્ખતા છે, સંસાર છે, પરિભ્રમણ છે. આ સ્થિતિનું નામ વેરાચ્ચ કહેવાય છે.

નિર્મલો દાસો

[illegible]

તે તેઓને કોઈ પણ ઉપયોગી બાબત માત્ર સમજાવવાની જ ન
 રહે છે. તેઓના ખ્યાલમાં આવે કે, આત્મિક જ્ઞાન મેળવવા
 જરૂર છે તો પછી ગમે તેટલી અગવડે પણ તેઓ તે માટે વખ
 મેળવે જ. આ વર્ગને તેટલા માટે વેરાચ્ચ શ્રેયોમાં આપેલા વર
 સ્વરૂપનો ભોધ બહુ જ ઉપયોગી છે.

સામાન્ય રીતે ભેદને તો હમણાં સાધનની બહુ તંગી જણાય
 છે. સામાન્ય લોકોનું વલણ મહેનત કરવા તરફ હોતું નથી અને
 તેઓને મોજયોખ બહુ પ્રિય હોય છે. આ બાબતના અપવાદભૂત
 કેટલાક માણસો હોય છે, પણ જેઓ મોજયોખમાં પડે છે તેઓ
 મોજયોખનું સ્વરૂપ સમજતા નથી. પૌદ્ગલિક ભાવની શૃદ્ધિ નકામી
 અને ખોટી છે, જે સમજવા માટે તેઓ સારૂ આવા શ્રેયોની બહુ
 જરૂર છે. બીજું મહેનત યોગી કરનારને પોતાની ભાષામાં સરળ
 અને સમજી શકાય તેવી રીતે ભોધ આપી દેવા તો જ તે
 શ્રેય ભેવાનો વિચાર કરે તેમ છે. તેથી તેઓ માટે ભાષામાં અનુક
 સાધ્ય ભાષ્યમાં સખી આ શ્રેય અને તેના વિવેચનમાં વેરાચ્ચ વિષય
 બતાવ્યો છે. ધનવાનો ધનનું ઉપાર્જન અને રક્ષણ એટલી
 બધી ચોક્કસાઈથી કરવામાં તત્પર રહે છે કે ધનનું વાર્તાવિક
 સ્વરૂપ શું છે? તે કાનું છે? અને ક્યાં મુખીનું છે? એ સર્વ વાત
 બૂલી જાય છે. આવો ધનવાનોનો વર્ગ આજલા જમાનામાં પણ
 હતો અને તેઓ ધણીવાર ધનના વિચારમાં જ ભૂંડી પસાર કરતા,
 તેથી ધનવાનોના નબધમા અધ્યત્મ શ્રેયોની ઉપયોગિતા અગાધ
 પણ હતી અને અધુના પણ છે. ગરીબ અને ધનવાને વચ્ચેનો
 તફાવત અને અગત્ય વધતો જાય છે અને મીલ વહેરે ઉદ્દેગો વધ્યો
 તેમ તે વધે જાયે જાવા સમયમા ગરીબ માણસને તો આખી
 ભૂંડી નથી રજા હતા ઉદારનિષાંહ પૂનું નેત્રવચની પણ મુરકેલી
 પડે છે. એવ. પ્રાણીઓને વેર નહોતો. વિષય બહુ હલકા રહે
 વેરાચ્ચના વિષયમા ખ.સ. ખ્યાન રખવાનું એ છે કે તે દુનિયાથી
 તવે પ્રાણને વિરત લાવી તેને ત્યજ કરવાનું જ ઉપદેશ આપતું
 રહે, પણ નેટલો અને તેટલો બ.સ.કિંમત વ યોગે કરવાનો ખાત
 પડેલ અપે છે. પૌદ્ગલિક ભાવ તબેએને લીધે ઊંડી રહેલ તેમ

છે અને તેમાં જેટલે અંશે અસિયરપણું અથવા અચોક્કસપણું હોય
 છે તેટલે અંશે તે ગોથાં ખાધાં કરે છે. આ જીવનનો હેતુ શો છે?
 જન્મવું, મૃત્યુમાં સ્વદોષાણું, સ્વનિપાન કરવું, અભ્યાસ કરવો, ધન
 કમાવું, પરણવું, મોજણો ખ કરવા અને મરી જવું એ તો સામાન્ય વાત
 યર્થ. જીવનનો મહાન હેતુ શો છે એ વિચારી તદનુસાર ભાવના-ભાવના-
 મૂર્તિ નિર્માણ કરવી જોઈએ. એ મૂર્તિ નિર્માણ થાય ત્યારે પછી તે
 મૂર્તિના વર્તન પ્રમાણે અનુકરણ થાય છે. આવી ભાવના વિચાર કરવાનું
 આ જમાનામાં બનતું નથી અથવા બહુ અદ્ય બને છે તેથી ભગવતિ
 ભાવવાની બહુ આવશ્યકતા છે. એવા સમયમાં આવા પ્રકારના ઐંધો
 બહુ લાભ કરી શકે છે. આવા ઐંધો જીવને આશ્લેષ કરી, મૃદુતાથી
 ઘેરી, સમજાવી અનેક પ્રકારનો સત્ય ઉપદેશ આપે છે. આવો
 ઉપદેશ બહુ સારી રીતે તો સત્સંગથી પ્રાપ્ત થાય. જેઓ વસ્તુ-
 સ્વરૂપ જોઈને તેનાથી વિરામ પામી આત્મિક ઉન્નતિ કરવામાં જ
 જીવન પસાર કરતા હોય તેઓની પાસે બેસી સત્ય સ્વરૂપ સમ-
 જવાની બહુ જરૂર છે. સત્સંગનો મહિમા બહુ છે. જેઓમાં ગુણ
 ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ જ ગુણનો વાસ્તવિક બોધ કરી શકે અને
 ખરેખરી અસર પણ તેઓના બોધથી જ થાય. હાખલા તરીકે જે
 પ્રાણીઓમાં સમતા ગુણ પ્રાપ્ત થયો હોય છે અને તે ગુણને જેઓએ
 ખીલવ્યો હોય છે તેઓના સંબંધમાં માત્ર અડધા કલાક આવીએ
 છીએ ત્યારે અત્યારના જે અનિર્વચનીય સુખ અનુભવે છે અને જે
 આત્મિક આનંદ થાય છે તે અતીવ છે, મહાન છે, અવર્ણનીય છે.
 આવા મહાત્માઓની નિરતર સેવા કરવાનું બને તો તો યોગ વખ-
 તમાં કોઈ સિદ્ધ યર્થ બધ, પરંતુ એ સંબંધમાં આ કાળમાં જે
 જાગની અગવડ આવે છે. આવા મહાત્માઓ બહુ યોગ છે અને
 તેનો જ્ઞાન કોનારાઓને અવકાશ પણ અદ્ય હોય છે. બાદ દેખા-
 વનુ કે.મ એટલું બધું વધી ગયું છે કે સત્ય મહાત્મા કેણું છે? અને
 ક્યા છે? એ બહુ વિકટ પ્રશ્નો છે અને તેનો નિર્ણય કરવા જેઓને
 અવકાશ અને ઇચ્છા છે, તે તો તેમને કદાચ શોધતા હશે અને
 તેવો લાભ કોતા હશે, પણ મોટે ભાગે આ સંબંધમાં કોઈ યર્થ થકતું
 નથી. વ્યવસાયો માણસોને તેટલા માટે પુસ્તકસંગ પણ સાત્તંગ
 જેટલે જ લાભ આપે છે. માત્ર ચરન એટલી દોષી જોઈએ કે નેરો

જેન પરિભાષામાં બોદજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. એ બોદજ્ઞાન યવાની બહુ જ જરૂર છે અને એ સમજાય તો તદનુસાર વર્તન કરવાની પણ તેટલી જ જરૂર છે. એકજા સમજવાથી બહુ લાભ નથી, પણ સમજીને ક્રિયા કરવાની-જ્ઞાનને વર્તનમાં મૂકવાની બહુ જ જરૂર છે. આ જ્ઞાન અને ક્રિયાથી સાધ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. એ સાધ્ય શું છે? એ નિચાર કરવા પહેલાં એટલું જાણવાની જરૂર છે કે વૈરાગ્યનો નિયમ કેવળ બોદજ્ઞાનનું કારણ અને કાર્ય બન્યું છે. જ્યારે વૈરાગ્યના નિયમમાં પ્રયોગ થાય, તેનાથી જીવનું સ્વરૂપ, સગાં રનેદીનું સ્વરૂપ, ત્રિપ વસ્તુઓ, ધર, પથ્થર, ફરનીચરનું સ્વરૂપ અને તે સર્વની સાથેનો જીવનો નામધ સમજાય ત્યારે બોદજ્ઞાન થાય છે અને બોદજ્ઞાન થાય ત્યારે તે સર્વ ઉપરથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે.

જે જીવને વસ્તુસ્વરૂપ સમજવાથી બોદજ્ઞાન થાય છે તેને એક મહાન્ તત્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. તેનું વર્તન બહુ ઈચ્છા પ્રકારનું થઈ જાય છે, તે સંચારના કાર્યોમાં ફાગળ પડતો નથી, પડે તો તેમાં બહુ જીવ ધાડતો નથી, પણ નિરંતર તેથી દૂર ને દૂર રહેવા ઇચ્છે છે. ~~દુઃખ-કલ્યાણ~~ તે વેદાંતીઓ જેને 'સાક્ષીભાવ' કહે છે તેને મળતી જનિ ઉદાન વિધિને પ્રાપ્ત કરે છે. આવી વિધિમાં આત્મા પછી કેટલાક જગોનેને છોડે કદાચ તેને વ્યવહારમાં રહેવું પડે છે તો પણ તેના બાહ્યકરણમાં તેના મિથ્યા વ્યવહારપર આસક્તિ હોતી નથી, નહિ હોતી નથી, એકલા હોતી નથી. ઉપર ઉપરથી સર્વ કલ્યાણે કરે છે, પણ પેન્થન માનીને કેઈ કાર્ય કરતો નથી, અને જેમ કેમ પ્રદમાં રહેલો પ્રાણી તેમાંથી છૂટવાની ઇચ્છા કરી છે તેમ તે દેહરૂપી કેમ પ્રદનમાંથી દૂર જાય છે તે જાતિમત્ત મુખમાં પ્રવેશ કરવાની દોષ સંખ્યા કરે છે અને જ્યાંમુખી તે જાતિ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાંમુખી અવિચારનાં પુરુષર્થ કરી કરે છે.

આ સાધ્ય શું છે તે પણ દુર્લભ છે. એટલે એક વાતને નિર્ણય છે કે જ્યાં પ્રાણીને મુખ ત્રિવ છે અને દુઃખ અત્રિવ છે. મુખ માટે એટલે પ્રવેશ કરે છે પડે તેટલું જાણ કરે છે અને દુઃખથી દૂર રહેવા માટે જાણ બતાવી કે છૂટક કરે છે. જેનો નિયમ સમજાય ન હોય તેને જેને તેટલું અજાણ હોય તે પણ મુખને સાધ્ય માને છે. જ્યાં જ્યાં પ્રાણીને તે જાણ છે, માત્ર તેને અજાણતામાં

જ્ઞાનની ઠસોટીની જરૂર છે. કેટલાક જીવો સ્ત્રીસૌંદર્યના ઉપસોગમાં, કેટલાક પુત્રના પ્રેમમાં, કેટલાક ધનના લંડારમાં, કેટલાક સુંદર મહેલોમાં, કેટલાક સારા બાગ જગીચામાં, કેટલાક સુંદર ફરનીયરમાં અને કેટલાક મનહર ગાડીચોડામાં સુખ માને છે; કેટલાક પરોપકારનાં કાર્યો કરી, દેશસેવા, કામસેવા, મનુષ્યસેવા કે પ્રાણીસેવા કરી અથવા વૃત્તિમિત્તે ધન ખરચી તેમાં સુખ માને છે; કેટલાક પ્રેમ ખાતર પોતાની જાતનો સોગ આપી દે છે, કેટલાક પોતાની જાતને તપ, વ્રત, ધ્યાનમાં વાપરી સંતોષ પામે છે, કેટલાક વાંચન, મનન, નિદિધ્યાસનમાં સમય ગાળી જ્યારે તે વિષયમાં રમણ કરતા હોય છે ત્યારે અત્યંત સુખ અનુભવે છે, કેટલાક પ્રાપ્ત થયેલ ઇંદ્રિયના લોભોનો ખરવીકાર કરી તેના ત્યાગમાં સુખ માને છે-આવી રીતે જૂદી જૂદી બાબતમાં સુખ માનવામાં આવે છે. આ સુખનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ આ જીવ સમજતો નથી તેથી ઉપર જણાવ્યું તેમ કેટલાક સાચી બાબતમાં અને કેટલાક ખોટી બાબતમાં સુખ માને છે. અધ્યાત્મ મંચો-આવા પ્રાણીઓને કહે છે કે તમે સુખ મેળવવાની ઇચ્છા કરો તે પહેલાં ખરું સુખ શું છે અને તે ક્યાં મળે તેમ છે તેનો ખ્યાલ કરો, અભ્યાસ કરો, વિચાર કરો. એક વખત સાધ્ય નક્કી કરીને પછી આગળ ચાલો. બહુધા એમ બને છે કે સત્ય હકીકતને અભાવે આ જીવ તાત્કાલિક દૃષ્ટ સુખમાં સંતોષ માની પરિણામે તેથી થતા સામાન્ય તરફ દૃષ્ટિ રાખી શકતો નથી. વળી સુખ એ શુભ કર્મનો ઉદય ॥ અને એકડી કરેલી જન્મે પુંજનો વ્યય છે, જ્યારે વાસ્તવિક રીતે તો તે પશુ આનંદ નથી-આ વાત સમજાવું સુખ સમજે ત્યારે લક્ષ્યમાં આવે તેમ છે.

મોક્ષ એ એવા પ્રકારનું સુખ છે કે જે સુખ પછી દુઃખ કદિ પણ આવતું જ નથી; વળી ત્યાં પૈદ્ગલિક નહિ પણ આત્મિક અનંદ નિરતર છે. એ સ્થિતિમાં અત્ર માની લીધેલ સુખ જે સોનાની બેડી જેવાં છે અને દુઃખો જે લોહાની હેડ જેવાં છે તે નથી. આ મોક્ષ આપણું પરમ સાધ્ય હોવું જોઈએ, અને એ મેળવવા માટે મને તેટલો પ્રયાસ કરવો પડતો હોય તોપણ તે કરવો જોઈએ. એનાં કારણ બહુ વિચારવા ચોખ્ખા છે. આપણે શુભ

છે. આ હકીકતને લઈને એ વિષયની વિચાળતા બહુ રહે છે. એક બાબત ખાસ ધ્યાન આપવા જેવી છે અને તે અનુભવથી સમજાય તેવી છે. તે એ છે કે વેરામ્બના કોઈ પણ વિષય ઉપર વિચાર ચલાવતાં જે આનંદ અંતરાત્મા અનુભવે છે તે અપૂર્વ છે અને તેથી એમ સમજાય છે કે આત્માને પ્રાપ્ત્ય સ્થિતિ તો એજ છે. માત્ર પ્રકૃતિ સંબંધને લીધે આ છવ ળીછ સ્થિતિઓ અનુભવે છે અને કોઈવાર પરવરતુઓના સંબંધથી આનંદ પામે છે. આપણે એક વાતનો વિચાર કરતા શુંચલાતા હોઈએ અને તે વાતનો નિર્ણય થાય, એક ગણિતનું મોટું મનોયત્ન કરતા હોઈએ અને દાખલો થઈ જાય; એક પુસ્તક વાંચતા હોઈએ અને તેમાંથી કોઈ મહાન સત્ય સમજાઈ જાય અથવા જાણવામાં આવે તે વખતે બહુ આનંદ થાય છે ને સુખ મળ્યું લાગે છે. એ સ્થિતિ ખરેખરી સમજવા યોગ્ય છે, તેને Conscious Satisfaction એટલે આત્મિક સંતોષ કહે છે. આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી એ વેરામ્બના વિષયનું સાધ્ય છે અને હમિશને માટે (અવિનાશી) પ્રાપ્ત કરવી એ પરમ સાધ્ય છે. આ કારણને લીધે વેરામ્બના વિષયની મહત્વતા બહુ છે અને અધ્યાત્મ શાસ્ત્રનો ઉદ્દેશ વેરામ્બ ઉત્પન્ન કરવાનો જ છે. સામાનિક બાબે વરદ જેવો આ છવને વેરામ્બ થાય કે આત્મિક જાગૃતિ સાથે જ થાય છે તેથી અધ્યાત્મ એટલે વેરામ્બના વિષયને જ પુષ્ટિ આપે છે. વેરામ્બના વિષયને અને અધ્યાત્મના વિષયને આથી શેઠ સબધ છે તે સમજાયું હશે. એ બન્નેને સબધ છે એમ કહેવું તેના કરતાં તેઓ એક બીજાનાં અંગ છે એમ કહેવું વધારે યોગ્ય થઈ પડશે. આત્મા સબધી વિચાર કરનાર અધ્યાત્મશાસ્ત્ર આત્માને અનાદિ સબધથી થયેલા ખોટા પ્રેમ અને નમત્વથી દૂર હઠાવી તેપરની પ્રીતિનો નાશ કરવા કહે છે, જે બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો વેરામ્બ છે.

આની સાથે એક હકીકતપર ખાસ ધ્યાન ખેંચવાની આવશ્યકતા રહે છે. આ કાળમાં વેરામ્બના વિષયના ઉપદેશની જરૂરિયાત છે, તે સાથે વેરામ્બ-અધ્યાત્મનો ટોણ ઘાલનારાઓ બહુ હોય છે, એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. મોટેથી 'હે ચેતન! હે ચેતન!' કરવું અને છવનના કોઈ ભાગમાં વ્યવસ્થા નહિ, સરખાઈ નહિ, વિવેક નહિ,

છે. અત્યંત ગમે તે કારણ હોય પણ સમજવા પ્રમાણે ઉક્ત
 લોકોમાં જે બહુ તિરસ્કારને પાત્ર થયો છે તે અધ્યાત્મને
 ધાલનારાઓને લીધે જ હોયું જોઈએ એમ જણાય છે. આવા
 ધાલનારાઓને 'શુષ્ક અધ્યાત્મી' કહેવામાં આવે છે. થોડા વખ
 એક વિદ્વાન મહાત્મા સાથે અધ્યાત્મ સંબંધી વાતની કળતાં તેઓ
 આ સંબંધમાં મજાક-મસ્કરી કરતાં કહ્યું હતું કે કલગણાત્મિકો પ
 કાળુવે શાલકા થયા. 'કલિકાળમાં અધ્યાત્મીઓ દ્વાગણ મહિન
 જેવા બાળકો હોય તેવા લાગે છે.' આમાં ભાવ એ છે કે દ્વા
 મહિનામાં નાના બાળકો રમત ગમતમાં જેમ અલિલ શબ્દ
 બોલે છે અને તેનો વિચાર કરતા નથી તેમ જ કલિકાળમાં અધ
 ત્મીઓ બોલે છે તે વિચાર વિનાના બોલવા જેવું લાગે છે. બી
 પ્રસે જોઈએ તો તેઓ મોટી ઉમરના છે છતાં આધ્યાત્મિક ઉત્તરિ
 તેઓનાં વચનનો વિષય છે તેમાં તો બાળક જેવા જ લાગે છે
 આ વાતમાં સહેલું રહસ્ય બરાબર સમજવા જેવું છે. હુંકામાં વાત
 એટલી જ છે કે જોયો આ કાળમાં અધ્યાત્મી હોવાનો આઈબર
 કરે છે તેઓમાંના સર્વે વસ્તુતઃ અધ્યાત્મી હોતા નથી.
 ત્યારે હવે મુરકેલી ખરા અધ્યાત્મીને અને ખોટા કેખાવ કર
 નારાઓને યોધવામાં આવે છે. આનો ઉપાય બહુ જ સહેલો છે.
 અમુક માણસ અધ્યાત્મની ગમે તેટલી વાત કરે તેથી તેને અધ્યા
 ત્મી કે વૈનાગી સમજવો નહિ, પરંતુ તેનો વ્યવહાર કેવો છે, તેનું
 વતન કેવું છે, તેની સમતા કેવી છે, એપર બારીકીથી ખાનગી
 રીતે દ્રષ્ટિ રાખવી. સુખીથી વ્યવહાર ચલાવનારા એટલે સુધી ગોડ
 વ. કરી શકે છે કે અવરંગમા ગમે તેટલો ક્રોધ ચાલતો હોય છતાં
 મુખપુર ઉપર જરા પણ રતાશ જણાવા દે નહિ. પરંતુ મુદાના
 પ્રત્યે એ અધ્યાત્મની વાતો કરનારની વૃત્તિ કેવી રહે છે, ઇન્દ્રિયના
 વિષયો તરફ યુદ્ધિ કેવી હોય છે, મોટા કષ્ટમાં મનની સ્થિતિ
 ત્યાપકતા કેવી રહે છે અને તે ઉપરાંત તે યુદ્ધરથ હોય તો પૈસા
 તબધી તેનો વ્યવહાર નીતિમય, પ્રામાણિક અને સત્યપરાયણ છે કે
 નહિ એપર બહુધા અધ્યાત્મીપણાનો આધાર રહે છે. આ બાબતમાં
 તપાસ કરતાં કે વિગતો મેળવતાં અને તેપરથી અનુમાન કરતાં બહુ
 વખત લાગે તેમ નથી. આવી રીતે સાધુઓના સંબંધમાં પણ તેઓનાં

પુસ્તકાદિપર ભ્રમતા, શિશ્યવૃદ્ધિની યોગ્યતા અયોગ્યતા સંબંધી પૂરતી તપાસ કર્યા સિવાય તેમને સંઘરવાની જણાતી અનિવાર્ય ઇચ્છા, ગૃહસ્થોનાં સાંસારિક કાર્યોમાં પ્રવેશ વિગેરે અનેક રીતે તપાસ કરી શકાય છે.

ઉક્ત હકીકતમાં બે વાતપર ધ્યાન રાખવાનું છે. એક તો પોતે શુદ્ધ અધ્યાત્મી થવું નહિ અને બીજું શુદ્ધ અધ્યાત્મીઓનો સંગ કરવો નહિ. આ બન્ને બાબતપર બહુ મહત્ત્વપૂર્ણ પણે ધીરજ અને દીર્ઘદૃષ્ટિથી વિચાર કરવાની બહુ જ જરૂર છે. દુનિયાનો એવો નિયમ છે કે મીઠા દુર્ગુણમાં દુઃસાચલો પ્રાણી જલદી બહાર નીકળી શકતો નથી, અને અધ્યાત્મી થવું એ બહુ મીઠી વસ્તુ છે; તેટલા માટે યનાર અને નમનાર બન્નેએ બહુ ચેતવાની જરૂર છે. વેરાગ્યના વિષયનું આટલું જુમિકામાં નિરૂપણ કરી હવે અંધ અને અંધકર્તા તથા તેના સમયપર પ્રસ્તાવ કરીએ.

અધ્યાત્મકદ્વંદ્વમ.

અમુક સાધ્ય લક્ષ્યમાં હોવાથી, ખાસ કારણસર લંબાણ કરીને પણ આટલો વેરાગ્યનો વિષય, અધિકારી, જરૂરીઆત અને તેનાં તત્વોપર પ્રાસ્તાવિક ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવ્યો છે. આ અંધને અંગે ઉપોદ્ધાત કરતાં પ્રથમ ‘અધ્યાત્મકદ્વંદ્વમ’ નામ આ અંધનું શું સૂચવે છે તેપર વિચાર કરવાનું પ્રાપ્ત થાય છે. આ અંધના વિષયો કયા કયા છે અને વેરાગ્યના વિષયને તે કેવી સુક્ષ્મતાથી પોષે છે તેપર વિચાર કરી છેવટે અંધકર્તા, તેનો સમય, તે વખતની જોતોની સ્થિતિ, આ અંધની સૌંદર્ય, ભાષા, ઉદ્દેશ્ય વિગેરે વિષયો સાથે અંધકર્તાના રચેલા અને જણાયલા અન્ય ગ્રંથોની સૂક્ષ્મ પણે દુકી આલોચના કરવામાં આવશે. અધ્યાત્મ શબ્દનો અર્થ આપણે અગાઉ જોઈ ગયા તે પ્રમાણે આત્મા સંબંધી વિવેચન કરનાર વિષય એમ થાય છે. ‘અધ્યાત્મોપનિષદ્’ ગ્રંથમાં શ્રીમાન્ મયોપનિષદ્ મહારાજ અધ્યાત્મ શબ્દનો યોગિક અને રૂઢ બન્ને અર્થ આપે છે. તેઓ શ્રી લખે છે કે:—

આત્માવયવિત્ત્વસ્યાઃ પદ્માવારણિયાઃ
 દ્યુત્તરોગાવંનિગુણાત્મકાસ્તે પ્રવચતે ॥
 રૂપરંગનિગુણાત્માભિર્તે દૈવ્યારિવાસિતમ્ ॥
 અપ્પાત્મં નિર્મલં શાન્તમ્પરારાગદ્વિતમ્ ॥

‘અધ્યાત્મ શબ્દનો વ્યુત્પત્તિથી અર્થ કરીએ તો આત્માને ઉદ્દેશીને પંચાચાર (જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપઆચાર અને વીર્યાચાર)માં વ્યવહાર-વર્તન કરવું તે થાય છે, અને તેનો રૂઢ અર્થ કરીએ તો બાદ્ય વ્યવહારથી મહત્ત્વતા પ્રાપ્ત કરેલા મનને મેત્રી, પ્રમોદ વિગેરે ભાવનાથી વાસિત કરવું એ થાય છે. આ બન્ને અર્થ બહુ વિચારવા યોગ્ય છે. શબ્દાર્થ તો આપણે સમજી શકીએ તેવો છે, પણ રૂઢ્યર્થ સમજવાની બહુ જરૂર છે. બાદ્ય વ્યવહાર-સાંસારિક વ્યવહાર અથવા પ્રાકૃત વ્યવહારને જોતો કરવો એવો અત્ર ઉદ્દેશનથી, પણ એ વ્યવહારનું સ્વરૂપ સમજી તેનાથી મનને આગળ વધારવું, તેનાથી વિશાળ બનાવવું અને કાંઈક વધારો કરવો. એવી રીતે વધારો કરેલું મન ચોટાના વિષય તરીકે સર્વ જીવો તરફ પ્રેમભાવ લાવી તેમાં અપ્રાપ્તિ પામે છે અને આવા પ્રકારના અધ્યાત્મને ધ્યેયુત ઉપાધ્યાયજી નિર્મલ કહે છે. તે જ મહાત્મા અધ્યાત્મ સારના બીજા અધિકારમાં કહે છે કે જ્ઞાતોદ્દિષ્ટાત્માવાત્માનવશિત્ત્વ યાઃ । પ્રવર્તમે દિશા ઉદા તાપ્તાત્મ્યં જ્ઞાતિત્વા ॥ તે મહાત્માને ચોટીનો વિષય નાથ પામે છે. હોય અને તે આત્માને આસથીને શુદ્ધ ક્રિયા કરી અંતરાત્મના પ્રવર્તે તેની ક્રિયાનુ નામ તીથકર મહારાજ અધ્યાત્મ કહે છે । અધ્યાત્મન શબ્દ થતો પ્રયત્નથી કેટલે દરજ્જે ચેત્ત્વ કરી બનેલો છે તે આપણે અનુભવે જોશું.

૧૧૧ વરુણ જેનચાત્મકર ચાર નિરૂપ માને છે એ કે.૦ પણ વરુણ નહીં જુલો દાહ્યા એવના જુલો જુલો કર છે. અધ્યાત્મના પણ ૧.૪ રીતે ચાર નિરૂપ થઈ શકે છે. જમ અધ્યાત્મ, રસપન્થ આત્મ ન દ્રવ્ય અધ્યાત્મ અને કાવ અધ્યાત્મ મ ન ‘અધ્યાત્મ’ ૨.૪ ૧૩૧ પણ તેને અર્થ પણ સમજવો નહીં એ જમ અધ્યાત્મ કહેવડ છે. તેવા જ રીતે અધ્યાત્મનો ૨.૪ ૧૩૨ શુદ્ધ વર્તન વરુણ પ્રજુલ નામ અધ્યાત્મ કહેવડ છે. અધ્યાત્મક જીવન વહન ૩.૧૧ ૧૩૧ મૂળેની રસપન્થ કરવા અથવા અધ્યાત્મનુ અપ્રર-

સ્થિરતા થાય. બાકી જે ક્રિયાથી ચાર ગતિમાંથી કોઈ શુભ કે અશુભ ગતિ સધાય તેને અધ્યાત્મ ન કહેવાય. આપણે શુભ ક્રિયાઓ કરીએ તો તેથી દેવ, મનુષ્ય ગતિ સધાય છે, પણ આ ક્રિયાને શાસ્ત્રકાર મહત્વતા આપતા નથી. શુભ કર્મબંધ કરાવનારી અથવા સ્વરૂપરમણતા કરાવી નિર્જરા કરાવનારી એમ જે પ્રકારની ક્રિયાઓ હોય છે અને અધ્યાત્મ રસિક જીવોએ બીજી સર્વ પ્રકારની ક્રિયાઓ મૂકી દઈને સ્વરૂપરમણ કરાવનારી ક્રિયાનો જ આદર કરવો યોગ્ય છે. આ હકીકત કહીને પછી તેઓ ચાર નિરોપાત્તુ સ્વરૂપ બતાવે છે, જેપર ઉપર વિવેચન થઈ ગયું છે. તેઓ પ્રાંતે કહે છે કે-‘જાવ અધ્યાત્મ નિજ શુભ સાધે, તો તેહનું રદ મંડોરે’ આ વાત કહીને અધ્યાત્મને રસ્તે જ વસ્તુવિચારણા કરવાનો આગ્રહ કરે છે અને બીજાં સર્વ સાધનોનું છોડાડપાતું સૂચવે છે.

અધ્યાત્મ શબ્દનો આવો વિશાળ અર્થ છે. આ અધ્યાત્મ પોતે જ કલ્પવૃક્ષ છે અથવા અધ્યાત્મરૂપ કલ્પવૃક્ષ છે. કલ્પદ્રુમ એટલે કલ્પવૃક્ષ. કલ્પવૃક્ષનું કામ તેની પાસે આવી યાચના કરનારને ઇચ્છિત પદાર્થ આપવાનું છે. કલ્પવૃક્ષમાં પુદ્ગલ સંકલ્પ જ એવા હોય છે કે જે મનોવર્ગણા પ્રમાણે ઇચ્છિત પૂરે છે. કેટલાંએક કલ્પવૃક્ષો દેવતા અધિકૃત પણ હોય અને તેની પાસે જઈ મીકાઈ, મેવા, ફળ, વસ્ત્ર, તાબુડ, પડમ, રમગમતની ચીજો વિગેરે જે કોઈ વસ્તુ માગવામાં આવે છે તે તુરત જ નજરે પડે છે. જૈનશાસ્ત્રકાર આ પ્રમાણે કલ્પવૃક્ષનું સ્વરૂપ કહે છે એમ જ નહિ પણ અન્ય શાસ્ત્રકારો પણ કલ્પવૃક્ષની વાંતા કહે છે કલ્પવૃક્ષ, કામધેનુ, ચિતામણિરત્ન વિગેરે કથાનુર્ય-પ્રસિદ્ધ શબ્દો છે. અત્ર આ શબ્દનો ઉપયોગ અલકારની જ નહીં વાપરવામાં આવ્યો છે. જેમ કલ્પવૃક્ષની પાસે જઈ જે કોઈ વસ્તુ માગીએ તે મળી શકે છે તેવી જ રીતે આ અધ્યાત્મ મંથ રૂપ કલ્પવૃક્ષ છે. એની પાસે આત્મિક સંપત્તિને લગતાં જે કોઈ પદાર્થ માગવામાં આવશે તે તને અહાંથી મળશે. આત્મિક વ્યવહાર સાથે તેને લગતો અને દૂર કરવા યોગ્ય સાંસારિક વ્યવહાર અને તેનું દુષ્ટ સ્વરૂપ પણ સાથે બતાવવામાં આવ્યું છે, એટલે અધ્યાત્મને લગતાં ઘણાં ઉપયોગી વિષયો આ મંથમાં મળી આવે તેમ છે. આ મંથનો શબ્દાર્થ છે.

કરે, પણ વસ્તુતઃ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ જો તેનામાં સમતા ન હોય તો તે સર્વ શૂન્ય છે, અધમ છે અને તેથી પણ વધારે હાનિકારક છે, કારણકે તે કારણે અતિ ખરચાળ છે, ઉઠાડે છે, નુકશાન કરનારું છે અને પરભવે અધોગતિમાં પતન કરાવનારું છે. સમતામય જીવનની ખૂબિ એવી ઉત્તમ અને વિશિષ્ટ છે કે તેની હવામાં, તેના વાતાવરણમાં, તેના પાડોશમાં પણ અખંડ શાંતિનું સામ્રાજ્ય સ્ફુરે છે અને એક વખત આવા જીવનના સંબંધમાં આવનાર પ્રાણી તેનાં હેતુ, ક્રિયા કે ક્રમ ન સમજતો હોય, ન પારખી શકતો હોય, ન પૃથક્કરણ કરી શકતો હોય, તોપણ તે અતિ મુખ્યનો અનુભવ કરે છે અને એવો સ્વસંગ કરવા નિરંતર હોંસ રાખ્યા કરે છે અથવા એવા સંબંધમાં ગયેલી આનંદદાયક ક્ષણોને બહુ પ્રેમથી વારંવાર સંભાર્યા કરે છે. સમતા આવી પવિત્ર વસ્તુઓને જન્મ આપનાર છે અને સ્વયં શુદ્ધ છે તેથી તેને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ મુમુક્ષુ જીવનો હોય છે. એને પ્રાપ્ત કરવાનાં અનેક સાધનો પૈકી અન્ન ચાર ભાવના, ઇંદ્રિયોના વિષયોપર સમભાવ, આત્મસ્વરૂપની વિચારણા અને સ્વસ્વાર્થ ઝોળખી તે સાધવામાં રક્તતા એ ચાર સાધનોપર બહુ વિસ્તારથી વિવેચન શ્રંધકર્તાએ કર્યું છે. આખા શ્રયનું પરમ સાધ્ય સમતા હોવાથી અને તે વગર કદેલાં શુભ કાર્યો પણ સંસારરૂળ આપનારાં હોવાથી આ અધિકારપર બહુ વિચાર કરીને વિસ્તારથી વિવેચન કરવાની આવશ્યકતા અત્યંત હોય અને તે હેતુ પાર પાડવા માટે બનતો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. સમતાને અંગે દૃષ્ટાંતો બહુ વિચારવા યોગ્ય છે તેથી વીર પરમાત્મા, અનાથીમુનિ, ગજસુકુમાળ, શાળિભદ્ર, રકંડકાચાર્ય વિગેરેનાં દૃષ્ટાંતોપર બહુ સારી રીતે મનન કરવું. આ અધિકાર બહુ અગત્યનો છે.

બીજો સૌમત્વમોચન અધિકાર ઔદ્ધિક પદાર્થમાં આસક્તિ યવાના મુખ્ય કારણપર આસ લક્ષ્ય ખેંચે છે. આ દુનિયામાં અસત્ય વ્યવહાર કરવાનાં કારણે સ્ત્રીરૂપ ઉપાધિથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. મનસ્વી પુરૂષ એકલો હોય તો તે બહુ આનંદથી રહી પોતાની જરૂર પૂર્ણ તો પાંચ પંદર દિવસમાં મેળવી શકે છે, પણ તેને

સર વિષયપર લખાયો છે. કેટલાક પ્રાણીઓ પુન્રપુન્રીરૂપ સંસારમાં આસક્ત થઈ 'છોકરા મારા સ્વામીવત્સલ' જેવું કરે છે, મતલબ પોતાના નાના ઘરમાં આખી દુનિયાનો સમાવેશ થયેલો સમજી બીજા કોઈ પણ પ્રકારના સામાજિક વિચાર તેઓ કરતા નથી. કેટલીકવાર અપત્યમમત્વને જંગે ફરજ વિગેરેના ગુંચવણ ભરેલા સવાલો ઉત્પન્ન થાય છે. એવા સવાલોનો આ અધિકારમાં સીધી અને આડકતરી રીતે બહુ સારો ખુલાસો કર્યો છે. આ અધિકાર સ્લોક સંખ્યામાં સર્વથી નાનો છે, પણ એની અગત્યતા ઓછી નથી.

શ્રેયા ધનમમત્વમોચન અધિકારમાં બહુ ઉપયોગી બાબતોપર હલ્લેખ થયો છે. આ દુનિયાનો મોટો ભાગ-લગભગ આખો ભાગ "પૈસો મારો પરમેશ્વર" એજ વૃત્તિવાળો હોય છે. પૈસા પેદા કરવાના રસ્તા, તેનું ચિતવન, તેના વિચાર, તેની વાતો વિગેરેમાં આ જીવને જેટલો આનંદ આવે છે તેટલો બીજા કોઈ પણ પદાર્થ કે પદાર્થના સંબંધથી આવતો નથી. અનાદિ અભ્યાસ આ પ્રમાણે મોહનીય કર્મના ઉદયથી પડી ગયો છે અને તેથી ઘણીવાર વ્યવહારમાં પૈસાને અભ્યાસમાં પ્રાણ કહેવામાં આવે છે અને તેનું જોર એટલું બધું માનવામાં આવે છે કે પ્રસંગે એ હથ પ્રાણને પણ છોડવી કે છે ધનનો મમત્વ એકદમ મૂકાવો. આકરો લાગે તેવી સ્થિતિ ઘણા પ્રાણીઓની હોવાથી દીર્ઘ દૃષ્ટિવાળા મથકર્તાએ ધનનો વ્યય કેવી રીતે કરવો તે પણ બતાવ્યું છે. આ સંબંધમાં તેઓથીના કહેવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એ જણાય છે કે પૈસાના વિચાર અને ફડફડાટમાં આત્મિક સાધન છોડી દેવાનું ઘણા પ્રાણીઓને બને છે એ સંબંધમાં બહુ વિચાર કરવાની જરૂર છે. જે તદ્દન સ્થૂલ વસ્તુ છે, પૌદ્ગલિક છે, ચળ છે, છેવટ સુધી પાસે કદાચ રહે તોપણ પ્રાંત તો અહીંજ પડી રહેવાની છે, એવી વસ્તુપર મમત્વ કરી પ્રાપ્ત કરેલ અનુકૂળતાઓનો લાભ લેતા ચૂકી જવું નહિ. પૈસા એકઠા કરવા એ તદ્દન નિહંતુક પ્રવૃત્તિ છે. એક અંગ્રેજ કવિ કહે છે કે,

Take thou no thought for aught save Right and Truth,
Life holds for finer souls no equal prize;
Honours and wealth are babbles to the wise

અભ્યાસ પ્રમાણે વર્તન હોવાની ખાસ જરૂર છે. પંડિતના નામ માત્રથી ખુશી થઈ જવા જેવું નથી પણ મતિ અનુસાર બુદ્ધિ હોવી જોઈએ અને તે જાનને અનુસાર પ્રવૃત્તિ હોવી જોઈએ. વિષય-પ્રતિભાસ, આત્મપરિણતિમત્ અને તત્ત્વસંવેદન જ્ઞાનનું સ્વરૂપ થીમરૂ હરિભદ્રસૂરિએ અષ્ટકલ્પમાં આપ્યું છે તે બહુ મનન કરવા યોગ્ય છે એ હકીકત વિવેચનમાં ખાસ ધ્યાન ખેંચનારી છે. શાસ્ત્ર-અભ્યાસનો ઉદ્દેશ શું છે તે બહુ વિચારવા યોગ્ય છે અને આ વિષય-પર અંધકર્તાએ અસરકારક રીતે ધ્યાન ખેંચ્યું છે. આ સંબંધમાં બહુ વખત ગફલતી થાય છે. ઘણી વખત જ્ઞાનના દેખાવમાં જ સંપૂર્ણતા માનવામાં આવે છે તે સંબંધમાં યોગ્ય વિચાર બતાવવામાં આવ્યા છે. આ વિષયની સાથે અભ્યાસને અંજે સમજવામાં આવતાં ચતુર્ગતિના કલેશનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. નરક કે તિર્યચ ગતિમાં દુઃખો છે તે તો આ જીવ સમજે છે, પણ મનુષ્ય અને દેવગતિમાં પણ સુખ નથી પણ દુઃખ છે એ વાત સ્પષ્ટ કરવાની બહુ જ જરૂર છે. જે ક્રિયા કરવાથી ચરિત્રગતિ સધાય તે અધ્યાત્મ નથી એમ આનંદધનજી મહારાજ અગ્યારમા સ્ત્રી શ્રેયાંસનાથજીના સ્તવનમાં કહે છે અને કદાચ કોઈ ક્રિયાથી શુભ ગતિ બંધાય તો તે પણ ઈષ્ટ નથી એ ખાસ સમજવું જરૂરનું છે. અધ્યાત્મની વ્યાખ્યા કરતાં પણ આપણે જોયું છે કે જે અધ્યાત્મથી ચરિત્રગતિમાંથી કોઈ પણ શુભ અશુભ ગતિ બંધાય તે અધ્યાત્મ નથી.

આખા અધના મધ્યબિંદુ રૂપ નવમે અધિકાર ચિત્તહમનનો આવે છે. ગમે તેટલી ક્રિયા કરવામાં આવે, ગમે તેટલું જ્ઞાન ભણવામાં આવે, ગમે તેટલી તપસ્યા કરવામાં આવે અને ગમે તેટલી યોગસાધના કરવામાં આવે, પણ જ્યાંસુધી મનની અસ્થિરતા હોય, ચિત્ત આકુળ બાકુળ હોય, માનસિક શોભ હોય ત્યાંસુધી સાધ્ય માત્ર થઈ શકતું નથી એ ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવાનું છે. જ્ઞાનનો, તપનો અથવા ક્રિયાનો આશય મનપર અકુશ લાવવાનો હોવો જોઈએ. મનની અવ્યવસ્થિત સ્થિતિથી પ્રાણીનાં કાર્યો કાંઈ પણ ફળ આપી શકતા નથી એ શુદ્ધ દ્રષ્ટિની અપેક્ષાએ યથાતથ છે. એ સંબંધમાં સામાન્ય રીતે આપણા વિચારો બહુ અચોક્કસ રહે છે. સામાન્ય

પ્રકૃતિ બાદ્ય દેખાવ ઉપર બહુ મત બાંધી દે છે પણ વસ્તુતઃ એમ
યતું ન ભેદાયે. અમુક પ્રાણીના સંબંધમાં મત બાંધતાં પહેલાં તે
પ્રાણીનું મન કેટલું અંકુશમાં આવ્યું છે તેપર બહુ જ વિચાર કર-
વાની જરૂર છે. જામે તેવાં કાર્ય કરવામાં ઉચ્ચકૃત થયેલા જીવને મન
કેવી રીતે ફેરવી નાખે છે તેનો અનુભવ વિચાર કરવાથી તુરત
સમજી શકાય તેમ છે. મનજ મોક્ષ અને બંધનું કારણ શાસ્ત્રકારે
કહ્યું અને ક્રિયા ન કરી એનું રહસ્ય આ અધિકારમાં બહુ સ્પષ્ટ
રીતે સમજાવ્યું છે. આ અધિકારમાં અંધકર્તાએ પ્રથમ અધિકારની
પિઠે પોતાની વિદ્વતા બતાવી આપી છે અને વિવેચન પણ બહુ
વિચાર કરીને લખવા પ્રયાસ થયો છે. આ અધિકારનો વિષય બહુ
લપચોળી હોવાથી તેપર ખાસ ધ્યાન આપવા અને વારંવાર મનન
કરવા ખાસ સૂચના કરવામાં આવે છે.

દશમે અધિકાર વૈરાગ્યનો આવે છે. એ અધિકારમાં આ
સંસારના વિષયો ઉપરથી રાગ ઉઠી જાય અને વસ્તુસ્વરૂપ તેના
વધાર્થિય આકારમાં સમજાય તેટલા સારૂ વિદ્વાન અંધકર્તાએ છૂટા
છૂટા વિષયો લઈ વૈરાગ્ય થવાના સાધનો બતાવ્યાં છે. મૃત્યુનો દોર,
લોકરંજનવાળા ધર્મનું ઉપરચોટીઆપણું, આ જીવને મજેલી અનેક
પ્રકારની ભેગવાઈઓ, તેનો તેલો લેવો ભેદતી લાભ, ધર્મથી થતો
દુઃખદાય, નુબનુ વાર્તાત્મક સ્વરૂપ, પ્રમાદથી થતાં દુઃખો, ઉદ્વિગ્નેના
વિષયો, આ પ્રકૃતિ કરવાથી થતાં દુઃખો, તેપર દહાંતો અને આ
જીવના વળન બળ ઉદ્વેગ સ્વભાવ વગવાઈ વિગેરે અનેક છુટી છુટી
અભાવો લઈ તેપર મહુ અલરક. રક બાધમાં પ્રકાશ પાડ્યો છે. એ
પ્રકાશનું સ્વરૂપ મહુ જ નવન કરવા યોગ્ય છે. એક પ્રશ્નને અજ-
કિતના દહાંતો પણ બહુ પુઝાથી આવ્યા છે. અધ્યાત્મિક સાંસારિક-
પૈદ્ધર્મિક વિષયોપરથી આ જીવને રાત પટે નહિ ત્યાંમુખી તે
ધર્મ સન્મુખ થાય નહિ આ સ્પષ્ટ દ્વિકીત હોવાથી સર્વ વિષયોનું
અંગ પૂરકરણ અને સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં અનિમ દેનું તેનું પરિણામ
મહુ દુઃખરૂપ સ્વરૂપ સમજી તેનાથી દૂર સ્ત્રી સમગ્ર પ્રાપ્ત કરવાનો
સમજવા જાય છે. આ અધિકાર પણ બહુ જ મનન કરવા યોગ્ય
છે. એના દરેક સ્તોત્રમાં બહુ જ અલગ તેથી વધારે મહાન સંયો

જાણી આવે છે જે શોધ કરનારને અને સાધક હોય તેને પ્રાપ્ત થાય તેમ સ્પષ્ટ રીતે બતાવ્યાં છે.

અમારો અધિકાર ધર્મશુદ્ધિનો આવે છે. આ કાળમાં ધર્મ વિષયમાં લખવું જે જ ઘણા જીવોને અપ્રાસંગિક લાગે છે. સખ હરીશર્ધ અને પુરુષોત્તમમાં મસ્ત રહેવાના જમાનામાં ધર્મ શબ્દ અભાવ દાખલ થતો હતો, તેમાં હવે કાંઈક ફરફાર થતો જોવા આવે છે. ધર્મની આવશ્યકતા હવે લગભગ સર્વ સ્વીકારે છે. ધર્મમાં શુદ્ધિ કેટલા પ્રકારની રાખવી જોઈએ એ અત્ર બતાવવા આવ્યું છે. ધર્મમાં કોયો કેવા કેવા આવે તેનું મુદાસર લી આપી સ્વશુભપ્રશંસાના દુર્ગુણ ઉપર અને જનસ્તુતિ ઉપર વિદ્ય ભરેલો ઉદ્દેશ્ય અંતઃકર્તાએ કર્યો છે. આ હુકીકતપર ફરક વાંચના ખાસ ધ્યાન ખેંચવાની જરૂર લાગે છે. છેવટે ભાવશુદ્ધિ રાખવ ઉપદેશ આપ્યો છે. ભાવ વગરની ક્રિયા કેવી રીતે અદ્યપ કૃપા છે તેપર અત્ર વિસ્તાર જોવામાં આવશે. આ અધિકારમાં સ્તુતિપર વ્યવહાર વિવેચન ખાસ વાંચવા યોગ્ય છે.

બારમો અધિકાર શુદ્ધશુદ્ધિનો છે. એ અધિકારમાં શુદ્ધ રાજ કેવા હોવા જોઈએ એ સંબંધમાં સૂરિમહારાજે બહુ વિસ્તાર વિવેચન કર્યું છે. આ અધિકારમાં બહુ અગત્યના વિષયોનો સમાવે કરવામાં આવ્યો છે. શુદ્ધપરીક્ષામાં બહુ વિચાર કરવાની આવશ્યક બતાવવામાં આવી છે અને તે માટે કહ્યું જાવાનો ઉપયોગ કવચિત્ કરેલો જોવામાં આવે છે. આ અધિકારમાં સપત્તિ વિપત્તિના કરેલો બતાવ્યા છે તે પણ મનન કરવા યોગ્ય છે.

ત્રીસમો અધિકાર યતિશિક્ષાનો છે. યતિ નામથી જોખમ તત્ત્વરનો ત્યાગ કરનાર. તવને ઉદ્દેશીને લખાયેલો આ અધિકાર ધીરજથી વાચવાની જરૂર છે. વંશ માત્રથી લાભ નથી, જનરંજ પછાની કાંઈ કિમત નથી, યતિપણની ઉચ્ચ પ્રકારની ફરજે શું છે. નકામા વસ્તુપાત્રનો પરિચય જોખમરૂપ છે, પરીવહનુ સ્વરૂપ છે, સમયના ભેદો કેટલા છે, ચરણસિત્તરી અને કરણસિત્તરીના કયા કયા અને કેટલા છે વિગેરે અનેક ઉપયોગી હુકીકતનો અધિકારમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આ અધિકાર સ

આવશ્યક કરવાં, તપસ્યા કરી કર્મનિર્મલ કરવી, શીતાંગ ધારણ કરવાં, યોગરૂઢન કરવું, ઉપસર્ગ સહન કરવા, સ્વાધ્યાયધ્યાન કરવું, ઉપ-
દેશ દેવો, આત્મનિરીક્ષણ કરવું વિગેરે શુભ પ્રવૃત્તિના અનેક શુભ
પ્રકાર બતાવી તે પ્રમાણે કરનારને જીવિધ્યમાં કેવા પ્રકારનો લાભ
યાય છે તેપર ખાસ ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યું છે. આ અધિકારમાં
જે જે પરચુરણ વિષયો બતાવવામાં આવ્યા છે તે બહુ ઉપયોગી
અને મનન કરવા યોગ્ય છે.

સોળમા અને છેલ્લા સામ્યસર્વસ્વ અધિકારમાં આખા મંથના
સારરૂપ સમતા રાખવાનો ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે. સમતાને
પરિણામે મુખ કેવી રીતે યાય છે અને તે મુખ કેવા પ્રકારનું છે
તે બહુ ઉત્તમ રીતે બતાવ્યું છે. મોક્ષનું સ્વરૂપ વિવેચનમાં બતાવી
તે પ્રાપ્ત કરવાનું કારણ સમતા છે એમ સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે.
આ મંથ સમતારસની વાનકી છે એમ બતાવી એના અધિકારી કોણ
છે તે પણ બતાવવામાં આવ્યું છે. ત્યાર પછી કોઈ પણ પ્રકારના
આડંબર વગર આ મંથ પૂર્ણ કરવામાં આવ્યો છે.

આ મંથ સુરિમહારાજે કંઈ સાલમાં લખ્યો તે સંબંધી કંઈ
નિલુપ થઈ શકતો નથી. તે નિલુપ કરવાનાં સાધનો આડકતરી રીતે
પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ પણ નથી. મને એમ લાગે છે કે સુરિમહારાજે
ઉપદેશરત્નાકર વિગેરે ગ્રંથો બનાવ્યા પછી* જુનહગીના છેવટના
ભાગમાં પોતાના અનુભવનુ રહસ્ય આ મંથદ્વારા બહાર પાડ્યું છે.
અને આ મન્યના શ્લોકો એક ત્રાયે નહિ, પણ જ્યારે જ્યારે મનમાં
રુદુરણ થઈ આવી હશે ત્યારે લખ્યા હશે એમ જણાય છે. સાતમા
કપાલનમ્હ અધિકારમાં ક્ષાધ માનના સ્વરૂપમાં વચ્ચે માયાના શ્લોક
આવે છે, વર્ગો લોભત્યાગના ઉપદેશ પછી કોષત્યાગનુ સ્વરૂપ આવે
છે, મુનિપુદ્ગરસૂર મહારાજ જેવા જગતના લેખક જેમણે ઉપદેશ-

* આ ઉપાસનનું ગ્રંથ પનાવન્ય શીલુ ટીકા આપે છે મથની રાગઆત્મા અથ
ચાન્દ્રપર નાદ લગતા તત્ત્વોનો પ્રદે છે કે આ રાગ આનન્તાતા સુચવે છે અને અત્ર
તેન મટે અમ સનન્તુ કે આ મથ ઉપદેશરત્નાકર વિગર ગ્રંથો લખ્યા પછી બનાવ્યા
■ જાનુ ૩૮૮ માર્ચ તેમજ આપતા નથી, પણ સુરિમહારાજ પછી આપણાથી
નન્તના સમયમાં તેમજ મથ છે તેથી તેમની મહેલી હજીકવ મદાય સમદાયથી
તમાન જાણક હોય.

મુનિમુંદરમૂરિ અને તેમનો સમય.

ઇતિહાસના વિષયમાં હિંદુસ્તાનમાં પ્રથમથી બહુ બેદરકારી બતાવવામાં આવી છે એવી સાધારણ કસિયાદ છે. પોતાનું નામ પ્રસિદ્ધ કરી જવાની પ્રબલ ઈચ્છા ન હોવાને લીધે કે એ વિષયથી અભિવ્યંજી પ્રજાને ખાસ લાભ થવાનું કારણ ખ્યાલમાં ન આવવાને લીધે કે બીજાં ગમે તેવાં કારણથી આ સંબંધમાં બહુ કસિયાદનું કારણ રહ્યું છે, અને લીધે આર્યાવર્તની પ્રાચીન કાળમાં શું સ્થિતિ હતી તેનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ મેળવવામાં બહુ મુશ્કેલી પડે છે. સીધા પુરાવા આ વિષયમાં ભાગ્યે જ મળી આવે છે; જે મળે છે તે ઝંઝે. ઉપર પડતા આભુબાભુના ઝાંખા પ્રકારનાં કિરણો જ છે અને તેના ઉપરથી અનુમાન કરવાં પડે છે. અમુક ગ્રંથ કયા વખતમાં લખાયે છે એમ જો ભણી શકાય તો તેથી બહુ ખુલાસા થાય છે; તે વખતની સોસાયટીનું બધારણ, લોકોની વ્યવહારપદ્ધતિ, વિચારપદ્ધતિ અને વિકસ્વરતા કેવા પ્રકારના હતાં એ બધુવાનું સાધન પ્રાપ્ત થાય છે અને તથી આદ્ય તરીકે તે હકીકત ચાલુ જમાનાની પ્રજાને બહુ લાભ કરી શકે છે. આ.ષ. ઐતહાસિક લખાણોની ગેરહાજરીથી ધણીવાર અધન. અર્થે કરવ.મ. પણ અગવડ પડે છે અને ઘટ્ટીવાર અનુમાન. અધુરે અ.ધ.વ ઉપર કે.મ. અલ.વગુ પડે છે ઐતહાસિક લખાણો પત્ર કેટલા સહ કરે છે તે બહુ અગત્યન. અને લખાણ. ગ્રંથ. ૧૯૫૫ સ. પણ અત્યંત પ્રચુર નથી. ઐતહાસિક ગેરહાજરી હિંદુ-તાનના બહુ જણે ૧૩ બદલ. મુખ્ય ઉદ્દેશ જ હોય તે પ્રચુર ને

૧. આ.ષ. ઐતહાસિક લખાણોની ગેરહાજરીથી ધણીવાર અધન. અર્થે કરવ.મ. પણ અગવડ પડે છે અને ઘટ્ટીવાર અનુમાન. અધુરે અ.ધ.વ ઉપર કે.મ. અલ.વગુ પડે છે ઐતહાસિક લખાણો પત્ર કેટલા સહ કરે છે તે બહુ અગત્યન. અને લખાણ. ગ્રંથ. ૧૯૫૫ સ. પણ અત્યંત પ્રચુર નથી. ઐતહાસિક ગેરહાજરી હિંદુ-તાનના બહુ જણે ૧૩ બદલ. મુખ્ય ઉદ્દેશ જ હોય તે પ્રચુર ને

આ શ્રેયના કર્તા મુનિસુંદરસૂરિ મહારાજ છે. તેઓનો જન્મ વિક્રમ સંવત્ ૧૪૩૬ માં (સને ૧૩૮૦ માં) થયો હતો. તેઓનો જન્મ કયા નગરમાં થયો હતો, તેઓના માતા પિતા કેણ હતા અને તેઓ કઈ જાતિના હતા તે સંબંધી કંઈ પણ હકીકત મળી શકી નથી. તેઓશ્રીએ સાત વરસની નાની વયમાં સંવત્ ૧૪૪૩ ની સાલમાં જૈન ધર્મની દીક્ષા લીધી હતી.* આટલી નાની ઉંમરે દીક્ષા લેવાના સંબંધમાં અથવા આપવાના સંબંધમાં હાલ બહુ બાળુએથી ચોરણકાર થાય છે, પણ તે સંબંધમાં પૂર્વ કાળમાં વિચારો બહુ જ જૂઠા પ્રકારના હતા. હાલ અનુભવ વગરના નાની વયનાળાને દીક્ષા આપવામાં કેટલાક જૂઠા થતી માને છે, પૂર્વ કાળમાં સર્વાનુભવે એવો વિચાર હતો કે ઇંદ્રિયરવાદમાં પડી ગયા પછી આ પ્રાણીને તેમાંથી નીકળવું બહુ મુશ્કેલ પડે છે માટે પૂર્વના શુભ સંસ્કારથી કંઈ પણ પ્રાણીને લઘુ વયમાં ચારિત્ર લેવા ઇચ્છા થાય તો તેમાં વિહંગ કરવો નહીં, અંતરાય પાડવો નહીં અને તેને સંસારમાં આસક્ત થવાનો વખત આપવો નહીં. ઇતિહાસથી પણ એમ જણાયું છે કે જૈન શાસનમાં તેમ જ અન્ય દર્શનમાં જે જે મહારમાઓ નામ કાઢી ગયા છે, જેઓ અદ્વલુત મંથકર્તા, તર્કવેત્તા કે વ્યાખ્યાનકાર થયા છે તે સર્વ નાની વયમાં દીક્ષિત થયેલા હતા. વચ્ચેવામી લઘુ વયના દીક્ષિત હતા, અભયદેવસૂરિને સોળ વર્ષની વયે તો આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું હતું, હેમચંદ્રાચાર્ય સાત વરસની વયના હતા ત્યારે તેમને દીક્ષા આપવામાં આવી હતી, આ ચંચકર્તાના પૂર્વ પુરૂષ સોમસુંદરસૂરિ સાત વરસની વયના હતા ત્યારે દીક્ષિત થયા અને યશોવિજયજી મહારાજના નામધર્મા પણ તેમ જ સાંભળ્યું છે. શ્રીમાન્ હેમચંદ્રાચાર્યના સમયમાં આ બનાવપર ટીકા કરતા પ્રાં. પીટરસન લખે છે કે " હેમચન્દ્ર આવા નાના છોકરાને (ચગદેવ-હેમચન્દ્ર) પોતાનો એલો. બનાવ્યો તે કોઈને નવાઈ જેવું લાગશે, પણ ખરી રીતે જોતાં તેમાં નવાઈ જેવું કંઈ નથી. એવું ધારણ આ દેશમાં તથા બીજા દેશોમાં અસંખ્ય સ્થાને આવ્યું આવ્યું છે ને ચાલતું આવે છે.....મોટી

* જાણીતા વરસમાં જૈન ધર્મમાં નથી અને તેમજ જૈન સામંતો ડા. ને.

જૈન ધર્મના વરસની દૃષ્ટિએ નાના આવી હાલ એ નવાજો. ૩

દેવમુંદરસુરિ જેઓ ઉચ્ચ પુણ્યપ્રમુતિવાળા હતા તેઓ સંવત ૧૪૪૨ માં ગન્ધાધિપતિ થયા અને તેઓ સંવત ૧૪૫૭ માં કાળ-ધર્મ પામ્યા હતા અને મુખર્મા સ્વામીથી પચાસમા ગન્ધાધિપતિ હતા એમ મુનિમુંદરસુરિ પોતાની ગુર્જાવલીના રચોક ૩૬૮ માં કહે છે. આ આચાર્યશ્રીની ખાટે શ્રી સોમમુંદરસુરિ આવ્યા. આ સોમ-મુંદરસુરિના ઇતિહાસ ખાસ વાંચવા યોગ્ય છે અને તે 'સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય'માંથી મળી શકે તેમ છે. અને તો તેઓનો અને મુનિ-મુંદરસુરિના ઇતિહાસ જરૂર પૂરતો એકત્ર દોષ તેટલો જ સંસેપમાં જતાવવામાં આવ્યો છે. આ સોમમુંદરસુરિ જ્યાનંદસુરિના શિષ્ય હતા અને તેમને ૧૪૫૦ માં વચક (ઉપાધ્યાય)પદ પ્રાપ્ત થયું હતું. આ કાળમાં શ્રીમંત શેઠીઆઓ સુરિપદની પ્રતિષ્ઠાને મહોત્સવ બહુ આડંબરથી કરતા હતા અને ગુરૂમહારાજ સંયત્ત અમલી ગૃહસ્થોની વિનંતિપરથી પોતાના શિષ્યોમાંના યોગ્ય શિષ્યને સુરિપદ આપતા હતા. આવી રીતે સોમમુંદરસુરિએ છ શિષ્યોને સુરિપદ આપ્યાં એમ સોમસૌભાગ્ય કાવ્યપરથી જણાય છે. દેવરાજ શેઠના આશ્રયથી મુનિમુંદરને, ગોવિંદ શેઠને ખરચે જયચંદ્રને, નીલ શેઠને ખરચે

નવ વાસ વધા હતા અને પણ ઉપર સોમમુંદરસુરિ હતા, જ્યાં રહેને જતે તેઓ પોતાની ભત્રે દેવમુંદરસુરિના શિષ્ય હતાં એવખરે છે. આ કાવ્ય ૧૪૫૧ માં આપણે જણાવી દીધું છે. આથી પણ સખ્યાત્ત જાણે આ સમયમાં જિનુંવ વર્ષ દો તેમ નહીં, કાલ્પો તે જ કલ્પવૃક્ષના કરાં આ શ્રેયાશ હવે છે. "તે સોમમુંદર સુરિએ શિષ્ય જતા એવો કહ્યું વચાએ ખરડો ઉપાધ્યાય જનક છે." આથી તમે જોશ બે હજી સખ્યાત્ત છે. વિવિધ છે તે સખ્યાત્ત પ્રાપ્ત છે અને જાન્યુરી હાલના વચાસત્ત તેમ. દેવમુંદરસુરિના શિષ્ય દેવ કાંથ જનકનું કહ્યું વિવિધ રહે ૪ આ તેમ જાન્યુરી વાં હાલે નહીં. વચો બેલ રાતે એકમ તે તેમને કાવ્ય વિદ્યારામ સોમમુંદરસુરિની જાણે વચાએ જાણે તેમના જાણે દિવા આથી દેવ તે જનકજનક છે. સોમમુંદરસુરિને વીસ વાસની વા તે ઉપાધ્યાયજનક જાણે છે તેથી તે વાસ હજી આજા દેવ તે તેમ જાણે વિવિધ એવુ કહ્યું નહીં.

* ૩૧૫ આજિઆ ઉપેદ્યજનક હજી છે. દેવમુંદરસુરિને જયચંદ્ર ૨૧૫ ૧૪૪૨ માં જાણે જાણે તે હાલના જાણે નહીં. જનકજનક ૨૧૫ ૧૪૪૨-૪૨ માં કાળધર્મ ૨મા જાણે ૨૧૫ ૧૪૪૩ માં દેવમુંદરસુરિ રખ્યાવિવિધ ૨૧. આ રખ્યાવિવિધ ૨૧ જાણે જાણે તેમ દેવમુંદરસુરિના જાણે જાણે જાણે હાલ હાલ તેઓને સુરિપદ છે આ જાણે પહેલ જાણે હાલ જાણે છે.

છે તેથી જેટલે દરજ્જે તે ઐતિહાસિક હકીકત પૂરી પાડે તે
 તેટલે દરજ્જે તે બહુ આધારભૂત સીધા પૂરાવા જેવો પણ મળી
 શકાય તેમ છે. આ શંકા ઘણી હકીકતપર અજવાળું પાડે છે અને
 આ ઉપોદ્ધાતના ઐતિહાસિક વિભાગમાં તેનો આધાર વારંવાર
 સેવામાં આવ્યો છે.

મુનિમુંદરસૂરિને વાચકપદવી (ઉપાધ્યાયની પદવી) વિક્રમ સંવત ૧૪૬૬ માં આપવામાં આવી હતી અને તે વખતથી તેઓ મુનિમુંદર ઉપાધ્યાયના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા હતા. આ વખતે ગચ્છાધિપતિ સોમમુંદરસૂરિ હતા એ હકીકત ખાસ નોંધી રાખવા જેવી છે. એ જ મહાત્માને દેવરાજ ચેકના આશ્રયથી વિક્રમ સંવત ૧૪૭૮ માં સૂરિપદ મળ્યું અને ત્યાર પછી તેઓ મુનિમુંદરસૂરિના નામથી પૃથ્વીતલપર પ્રસિદ્ધ થયા. આ સૂરિપદવીનો મહોત્સવ સોમસોભાગ્ય કાવ્યમાં બહુ સારી રીતે વર્ણવ્યો છે તે અત્ર નોંધ કરી લેવા જેવો છે. વર્ણન કરનાર નજરે ભેનાર હતા તેથી અતિશયોક્તિનો સહય બહુ જોડો છે. આ હકીકત સોમસોભાગ્ય કાવ્યના છઠ્ઠા સર્ગમાં બતાવવામાં આવી છે. તેના સફળતાત્મક ભાગનો સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે:-

દેવસુંદરસૂરિ સ્વર્ગે ગયા પછી ગમ્મતો બાર સોમસુંદરસૂરિને
માથે આબે. તેઓ મહામતાપી વિક્રાન્ત હતા. આ સૂરિરાજના
દર્શન કરવાથી પૂર્વના નૌતમ, જંબુ, સ્થૂલભદ્ર વિગેરે મહાત્માઓ
યાદ આવે તેમ હતું. સુરેમહારાજ ફરતાં ફરતાં મોટા નગરમાં
આવી બચ્યા. (નગરનું નામ સમજી શકાતું નથી, કદાચ તે વૃહદ્)

૧. આ દલ ગામનું નામ છે. ગુજરાતમાં ૧૬૬૧માં પહેલે આવેલ રાજાને લાડકે
 કે અન્ય નામો આપે પિદ્ધાન્ન મિત્ર કહે છે. તેની પુષ્ટિના તોભાવે ૧ કારણ આપ્યો
 કે ૧ જદુ માત્રો કમળાણ છે તેમજ કહે છે તે નામ પ્રમાણ ૫. ગુજ સ્થિતમાં
 ૬૬.૧૫ ૦ તેને છટી પાડવાથી નીચેનો બાન નીકળે છે. મ ગુજ ગુસ્સાદ વૃદ્ધ તમા
 માત્રામ આ સંચલના સમં કલ્પના તેરમા ૧૩૫૫માં વળાવ્યા પુનઃ વડનગરના
 મન્યનામના અભાવ પશુ આદીશર અનનાન તથા ૦૫૧ રસાનીના બે શેરો
 નાનુદ છે અને તે સમર્પિત રાજાના કરેલા કહેવાય છે વચી સાતમા ૧૪૫૫માં
 'સંમેલા' તથાવની દરજીના રહી છે તે તથાવ પશુ હાથ મેળવતુ છે અને વર્ણ
 માત્ર છે, અને જેનું નામ પશુ સંમેલા તથાવ ન કહેવાય છે, પાથરનું નામ

ચતુર પુરુષોમાં પ્રધાન તે શેઠે સ્વચ્છ જીવિવાળા સૂરિ મહારાજને વિનંતિ કરી કે “આપ દિવ્ય સૂરિપદના સ્થાનમાં મારા પૈસાનો વ્યય કરાવવા માટે પ્રસન્ન થાઓ.” મતલબ મારા ખરચે કોઈ મુનિના સૂરિપદની પ્રતિષ્ઠા કરાવે. ૩૧

તનો ગુરુઃ સૌત્રિવિવેચન્ટે દરો સરોત્તમગુરુઃ સ્વરૂપિન્ ।

ધીરાજન્ટેન્દ્રે મુનિચન્દ્રપાદે વિશેષતો લોચનવા તથા ચ ॥ ૩૨ ॥

ત્યાર પછી ઉત્તતિમાં શુરૂ તે શુરૂમહારાજે પોતાના શિષ્યસમૂહ પર દૃષ્ટિ નાખી અને ખાસ કરીને વાચકેન્દ્ર શ્રીમુનિમુંદર ઉપર તેની વિશેષ યોગ્યતાને લીધે તેમની દૃષ્ટિ ઠરી. ૩૨

જત્વત્પત્તયં સત્ત્વિજ્જ્વલત્ત્વં સરાપ્યવુસ્ત્તમતિપ્રભૂતમ્ ।

આત્મ સંસ્કૃતં પ્રોત્તમદારદિત્ત્વં નવાથ યસ્મિન્ સિદ્ધિઃ કાલ્પનામ્ ॥ ૩૩ ॥

જે મુનિમુંદર ઉપાધ્યાય અતિ જીવિથી બ્યાસ લડેના જાળને વચનમાર્ગથી પ્રવાહ આપે છે ત્યારે સંસ્કારવાળો ઉન્નત વાદીઓનો સમૂહ કાગડાની પેઠે તત્કાળ નારી જાય છેઃ અર્થાત્ જેઓ વાદવિવાદમાં વાદીઓને બહુ જલદીથી વાલીવડે પરાસ્ત કરી નાખે તેવા છે. ૩૩

સ્વસાત્પતિદયૈ સતિ ચ્ચ દેનુરમ્યાત્તમાત્મવિ વારમૃયૌ ।

પ્રાવાદુલ્લોમાત્મરઃ ઋષીરે સ્વેદન સાર્દ કિલ્ જાગર્જતિ ॥ ૩૪ ॥

જે વાચકપતિ વાદબુદ્ધિમાં પોતાના સાધ્યની સિદ્ધિને માટે હેતુનો ઉપન્યાસ કરે છે (સાધ્ય અને હેતુ બન્ને લડેના પારિભાષિક શબ્દો છે) ત્યારે ઉન્ન વાદીઓના ઉન્માદનો સમૂહ શરીરમાં જેમ પરસેવો ગળી જાય તેમ ગળી જાય છે. ૩૪

વર્ણિર્મિતા ધીગુરુમધ્યદ્યામ્વિજ્ઞિર્ગંગા ગુણસત્તરંગા ।

પ્રજાલ્પન્તી કલિદ્વલ્પવૌર્ષ દદાનદ્યર્પિત્ત્વનનદ્ધાન્ ॥ ૩૫ ॥

જે વાચકેન્દ્રની રચેલી શ્રીગુરૂની લગ્ન્ય કવિતારૂપ ગંગા નદી ગુણરૂપ તરંગોથી ઉછળતી અને કલિકાળના પાપસમૂહને પોઈ નાખતી અનેક વિદ્વાનોને હર્ષ ઉપજાવતી હતી. (આ કાવ્ય ત્રિદશ તરંગિણી જેનો એક શાગ ગુર્વાવલી છે તેને સૂચવતું હોય એમ જણાય છે. આ કાવ્ય તેમણે સૂરિપદ મેગઝા પહેલાં સંવત્ ૧૪૬૬ માં લખ્યું હતું એ આપણે હવે પછી જોશું.) ૩૫

આ વાચકેદ્ર મુનિસુંદરને આહુત્યમતની ઉત્તતિ કરનારા અને સૂરિપદને ચોચ બાણીને શુભ મનવાળા ગચ્છપતિ સોમસુંદરસૂરિએ તે મોટા મેઘી દેવરાજના વચનને અંગીકાર કર્યું. ૪૦

અગારસૌ પામ વિરામમન્તવિત્ પ્રવૃત્તઃ કૃતિનાં મરિતઃ ।

આદ્ય દ્રાવિણોત્કૃષ્ટમવિરામ વીર્યાં સર્વં કૃતિતલેષ્વિલેષ્યે ॥ ૪૧ ॥

પણી કૃતાર્થ પુરુષોમાં મિષ્ઠ તે દેવરાજ શેઠ હૃદયમાં બહુ આનંદ પામતા પોતાને ઘેર ગયો અને તત્કાળ પોતાની કીર્તિ સાથે આખી પૃથ્વી ઉપર હુંકુમ્ભપત્રિકાઓ (કંકાત્રીઓ) મોકલી. ૪૧

સમાગમન્ સહજવામ તૈવાદૃગ્નાઃ પ્રવૃત્તાઃ પરિપૂતાવિતાઃ ।

તદા ચ સ્વાસ્થ્યપરમંગર્ભૈસ્તત્તતુરં સ્વચરુત્વદ્વિરેજે ॥ ૪૨ ॥

તે મેઘીએ બોલાવેલા અને ખવિત્ર ચિત્તવાળા ધણા સંધાણુઓ એકઠા થઈ ત્યાં આબ્યા. ૩૫થી દેવતાઓના મર્વને પણ તોડનારા આ આવેલા લોકોથી તે નગર સ્વર્ગ લોકના નગરની પેઠે ચોખા આપવા લાગ્યું. ૪૨

શેરોપશાપાનિ ગમર્ગુર્ચર્ચસ્વગાનિ માંકુલ્પરવાણુગાનિ ।

તમે ચ તૈઃ આદ્ય હજનાનિ તાનિ શ્રુત્વાહતાનિ પ્રપિનાનિ તમ્ય ॥ ૪૩ ॥

માંગલિક શબ્દોથી અતુલ્ય સેરી (વિગેરે વાળિત્રે) ઉત્તમણે લેયા સ્વરથી વાગવા માંડ્યાં અને તેની સાથે તે શેઠે પૂર્વ (પૂર્વ ભવમાં) કરેલાં સુકૃત્યો પ્રસિદ્ધ થવા માંડ્યાં. (આ ભવમાં લક્ષ્મી મળી છે તે ગતભવના સુકૃત્યો સુચવે છે.) ૪૩

વાતોર્મિત્રૈરુપ્પદિષ્ઠેત્તવાનિ નિષેગવાનિ ધ્વજશરિનેતુ ।

સ્વામિરે તસ્ય ગુણાન્વિતસ્ય અદ્વોગચ્છલાનીંચ દક્ષમ્ભવાસિ ॥ ૪૪ ॥

પવનન, તરંગોથી આ શેઠના જે માંદેની ધ્વજાઓ ફરકતી હતી તે માંદેને બાણે તે ગુણવન શેઠના અદ્વાવે ઉગમવળી થયેલ મન હોય તેવા શે.ભતા હતા. ૪૪

તદા ચ હજામપુરસ્ય ઘોષા હ્રુજા વિધાન સ્વ પુરં નદુર્ભે ।

પરે પરે વત્સ્યમદમ્ભાની નિરોધ્યતેઽસ્વરંસપરંચાચિ ॥ ૪૫ ॥

તે વખતે તે નગર હજૂના નગરની ઉત્તમ ચોખાને પારણુ કરતુ હતુ કારણકે સ્થાને સ્થાને દેવતાઓની ઐશ્વર્યો હવેને ઉપ

આપાતથી પૃથ્વીને કંપાવતા, સુંદર વર્ણવાળા સુવર્ણના ઢંક અને કળશ મુકત ઊંચાં જિનાલયોથી ચોભાને ધારણ કરતા અને પોતાના અતિ ઉગ્રજ્વળ યશથી પૃથ્વીને ઉગ્રજ્વળ કરતા તે દેવરાજ શેક શ્રી શત્રુંજય ગિરિ ઉપર રહેલા, પાપને દૂર કરનારા અને પ્રકાશમાન શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુને અને દેવતાચલ (ગીરનાર) પર રહેલા તેવા જ શ્રી નેમિનાથ પ્રભુને નમી, ત્યાં આગળ નવા નવા અનેક પ્રકારના ઉત્સવો કરી, પુષ્કળ ધનનું દાન આપી અને ખરેખરા સંધપતિ ઘર્ષ આખા નિર્દોષ સંધને સાથે લઈ પોતાને ઘેર પાછા આવ્યા. ૫૭-૫૮

શ્રીમદ્દેવગિતા હપારસક્તિ શિષ્યોત્કૃષ્ટ સંક્રા,

ગર્વાસ્તવંકુવારિમિનુરપદાવિગતપ્રમાનવાઃ ।

પૂર્વેન્દ્રમિમાનવા સ્વત્રવાદાદ્યકર્ત્ત્વદાઃ,

શ્રીમત્તો છનિવન્દરાદ્યુત્ત્વઃ ધોગી વિદાર વ્યકુઃ ॥ ૧૧ ॥

પછી ગર્વથી ભરપૂર એવા મોટા કુવાદીરૂપ ગર્જેન્દ્રોની ઘટાને યાસ આપવા માટે કેશરી સિંહ જેવા, પૂર્ણચન્દ્ર સમાન મુખવાળા અને ઘણા લોકોને ઉત્કૃષ્ટ આનંદ આપનારા તે શ્રીમાન મુનિમુંદર ગુરૂએ અમૃત રસને ઝરતી શ્રી ગચ્છપતિ (સોમમુંદરસૂરિ) ની આજ્ઞાથી શિષ્યોના સમૂહ સાથે ત્યાંથી અન્યત્ર વિહાર કર્યો. ૫૯

આવી અદ્ભુત રીતે આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી મુનિમુંદરસૂરિને આચાર્યપદનો અભિષેક થયો. એ હકીકત વાંચતાં બહુ સાનંદાસ્ત્રિય ઉપજે ॥ ગચ્છાધિપતિ સોમમુંદરસૂરિનું સ્વર્ગગમન સંવત્ ૧૪૬૬ માં થયું એમ ધર્મસાગર ઉપાધ્યાય પોતાની પટ્ટાવટ્ટીમાં લખે છે. આ વખતે સર્વ આચાર્યોંમા ક્રેષ્ઠ મુનિમુંદરસૂરિ ગચ્છના અધિપતિ થયા. તેઓનું સ્વર્ગગમન નવત્ ૧૫૦૩ માં થયું. તેઓનું જીવન ૬૭ વરસનું થયું ત્યારે તેમણે કાળ કયો. તેમા ૬૦ વરસ દીક્ષાપચાય પાળ્યો. ૨૫ વરસ આચાર્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ રહ્યાં અને ગચ્છાધિપતિપણનો ભાર માત્ર ૪ વરસજ વહન કર્યો, એ કે તર્જવિત છે કે ગુરૂની વૃદ્ધાવસ્થામા તેઓએ જ ગચ્છની વ્યવસ્થા ઉપર ગુરૂમહારાજની ખાત્રીએ રહીને પૂરતી રીતે ધ્યાન આપ્યું હશે.

અ. સૂરિમહારાજ અન્નાધારણુ વિદ્વા. ધર્માવતા હતા. તેઓની વદશક્તિ બહુ નેજરતી હતી અને સામનુ વિદ્યાન બદ્ધુત હ;

મરુદનો અર્થ થાય છે. આવી રીતે તેઓની યાદશક્તિ, કવિત્વશક્તિ અને તર્કશક્તિ બહુ ખીલેલી હતી એમ જણાય છે. રમરણશક્તિ, દયનાશક્તિ અને ન્યાયશક્તિ Memory, Imagination and Reasoning faculty આ ત્રણ મનજની શક્તિઓ છે અને એ ત્રણે એક જ પુરુષમાં બહુ વિકસર થયેલી હોય એવા દાખલા જોવા મળે છે. લગભગ નથી જોવામાં આવતા એમ કહીએ તો ચાલે. ત્રણમાંથી એકાદ શક્તિ જોઈ વતી ખીલેલી હોય એવા દાખલાઓ તો બને છે, પણ ત્રણેનો એકત્ર યોગ બહુ મદ્ય રથાને હોય છે.

આ મહાત્મા સૂરિમહારાજની અદ્ભુત શક્તિઓના સંબંધમાં મના સમયની નજીકમાં થયેલા વિદ્વાનો કેવો અભિપ્રાય બતાવી શક્યા છે એ જાણવું પ્રાસંગિક થઈ પડ્યો. તેઓના વખતમાં જ થયેલા શ્રીપ્રતિષ્ઠાસોમ નામના સાધુ સોમસોભામ્ય કાવ્યના દશમા પ્રકરમાં લખે છે કે:—

શ્રીસોમચન્દ્રપ્રગોત્તમચરિત્રદે, શ્રીમાન્ રત્નજ્ઞનિષ્ણ્વરચરિત્તમઃ ।

શ્રીચરિત્તમન્ત્રવરસંસ્કરત્વૈદ્યશ્રુતિર્વિસ્વામયર્ ધ્રુવનિરિસ્પર્શાવરણ ॥

શ્રીરોદિનીતિ વિદિતે નગરે તતીતિ

વખાત્તે કિંચ જમત્તતદત્યુરેકઃ ।

ઝટીચક્રાર સ્વગદાદરણે વિરેષે,

પ્રાપત્તેવનિષિલનીતિ જાપ્યવારિય ॥

પ્રાગેય રૈવટ્કપાટકપત્તને યો, પ્રારેહપદ્મદત્તં રત્નવાંચકાર ।

શ્રીશાન્તિદુસ્તદ્વતોઝનતોતમાઢ્ઢુપાટ્યોદિર્વાનિષુદ્ધપરાવિન્દઃ ॥

શ્રીમાત્રદેવગુપ્તિમાત્રસમાનગુહ્ય-

કુલ્યાઃ પ્રમાત્રિકગુહ્ય સ્મૃતિમાત્રવયઃ ।

શ્રીશાન્તિમાત્રપરપ્રધિતાવરાતે-

સ્તેસ્તેશ્વરત્તિત્તરેઃ દુષ્ટાવરાતેઃ ॥

“યુગપ્રધાન શ્રી સોમસુંદરસૂરિની પાટે મુનિસુંદરસૂરિ વિરાજિત થયા, જેઓની પ્રધાન સૂરિમંત્ર રમરણ કરવાની શક્તિ ત્રણ ભુવનને વિરમયનું હાન આપવામાં હજી થઈ હતી. શ્રી રોદિણી નગરમાં”

* રોદિણી નગર તે આજ પાસે રોટલા-રોટલા ગામ હલ છે તે સમજવું (જાણવળવળ)

તત્ત્વગણ્યગણિજવરત્ત્વગણિસિતોમહારણ્યુર્ણવ ।

સપ્તાયુદ્ધગણિજવરત્ત્વગણિસિતો મગ્ધ લીલો ॥

‘તપગચ્છરૂપ જગનમાં સૂર્ય સમાન મુગધધાન શ્રી સોમમુંદર ગુરૂના મુખસારે પ્રાપ્ત થયેલી ગણધર વિદ્યાસિદ્ધિને પામેલા શિષ્ય મુનિમુંદરસૂરિ ભણે છે.’ આ છેલ્લા શ્લોકનો પાઠ બહુધા કરવામાં આવતો નથી. મહામારીના ઉપદ્રવનો નાશ કરવા માટે આ સ્તોત્ર બનાવી વ્યાધિનો નાશ કર્યો તેવો જ બનાવ શ્રી માનદેવસૂરિના વખતમાં પણ બન્યો હતો અને તેમણે લખુણાંતિ બનાવી ઉપદ્રવનો નાશ કર્યો હતો. માનતુંગાચાર્ય તે ભટ્ટાભરના કર્તા છે અને તેમણે શ્લોકોના ઉચ્ચાર સાથે બંધ વિગેરે તોળ્યા હતા એમ કહેવાય છે. આવા ચમત્કાર કરનારા પૂર્વાચાર્યોને શ્રી મુનિમુંદરસૂરિએ ફરી યાદ દેવરાવ્યા હતા એટલે આ મહાત્માને બોધને તેઓ પણ સાંભરતા હતા. મતલબ આ સૂરિમહારાજ તેઓની જેવા હતા એવો પ્રતિજ્ઞા-સોમનો અભિપ્રાય છે.

આ સૂરિમહારાજના સમય પછી સવાસો વરસે પદ્મ મી પાટે શ્રી હીરવિજયસૂરિ થયા, જેઓએ અક્ષર બાદશાહને જૈન ધર્મ સમજાવ્યો હતો અને તીર્થ સંબંધી અનેક હુકો મેળવ્યા હતા. આ આચાર્યના જીવનકાળનું ચરિત્ર હજારો શ્રી હીરસૌભાગ્ય નામના મહાકાવ્યના કર્તા પૂર્વાચાર્યોના સંબંધમાં લેખ લખે છે. તેઓ પણ મુનિમુંદરસૂરિના નજીકના સમયમાં થયા છે તેથી તેઓ મુનિમુંદર-સૂરિ માટે શું કહે છે તે પણ બહુવું પ્રાસંગિક થઈ પડશે.

વદ્ધિપાત્વ મુનિમુંદરસૂરિયદે,

સંપ્રાપ્તકા કુવચવતિચોખરણે ।

જાન્યેન વચ્છદ્ધઃ જરદિન્દુરિયે,

પ્રોતિઃ વરા વ્યરવિ લોચનસંગ્રંગાનામ ॥

એ જ ગ્રંથની ટીકા અનુસાર જસ વિસ્તારથી અર્થ લખવાથી આનો ભાવ સ્પષ્ટ સમજાયે. આ શ્લોકમાં કહે છે કે આ (સોમ-મુંદરસૂરિ) ની પદ્મવદ્ધી ઉપર મુનિમુંદર નામના સૂરિયક (મોટા આચાર્ય) જેઓ કુવચ (પૃષ્ઠીરૂપી વચ્ચ-પરે ચત્રિવિકાસી કમળ) ને

જુદા જુદા અવાજ ગમે તે અનુક્રમે પૂછવામાં આવતાં કહી બતાવી
સુદ્ધિબળ પ્રગટ કરી સર્વ વાદીઓને પરાસ્ત કર્યાં.

અદમ્ય વામ્પો રિષિ યેન વાલી-

સરસ્વતીર્ વિદ્યં શુભમ્પઃ ।

રવેન્દ્રીપ્યામિવ તત્ત્વ તેજોગ્નિ-

સ્પિયતે ચતુરવિધ વિદ્યમ્ ॥

હસિણુ દેશના પંડિતો તરફથી તેઓશ્રીને ‘કાલી સરસ્વતી’ નું
બિરૂદ પ્રાપ્ત થયું હતું. સૂર્યનું તેજ તો ઉત્તર દિશામાં વૃદ્ધિ પામતું
હોય છે, પણ આમનો પ્રતાપ તો હસિણુમાં પણ વિસ્તરતો હતો,
એ મહા આશ્ચર્યનું કારણ થયું છે.

આ પ્રમાણે તેઓની નજીકના સમયના વિદ્વાનો તેઓ માટે
મત ધરાવતા હતા. તેઓની શક્તિ બહુ અદ્ભુત હતી તે તો તેઓના
બ્રોધોપરથી પણ જણાય છે. તેઓએ જે જે વિષયો લીધા છે તે
સંબંધમાં કોઈ પણ જાતના શોભ કે જય વગર હિમતથી અને
સત્યતાથી તેઓ બોલ્યા છે. તેઓનું આત્મિક બલ ચત્તિશિક્ષા અધિ-
કાર બહુ સારી રીતે બતાવી આપે છે. આથી જાબતમાં આવા
આકરા શબ્દોમાં પોતાના જ વર્ગને શિક્ષા આપવી એ મનપર અસા-
ધારણ કાણુ અને માનસિક ધૈર્ય વગર બનતું નથી. એ અધિકારનો
દરેકે દરેક સ્લોક સૂરિમહારાજની આત્મવિભૂતિ બતાવવા માટે પૂરતો
છે. આ મહારામા આચાર્યે સંવત્ ૧૫૦૩ ના કર્તિક સુદ ૧ એ દિવસ
કર્યો. તેઓ પછી મૂળ પાટપર રત્નચેખરસૂરિ આવ્યા. આ સ્થળકર્તાના
વખતમા જેન સમાજનું બધારણ કેવું હતું તે વિશે અનુમાન કરતાં
પહેલાં એમણે કયા કયા કાર્યો બનાવ્યા છે તે એમ લખ્યું. આ
મહારામ.એ બધા કાર્યો બનાવેલા હોવા એમણે એવું અનેક કારણોથી
અનુમાન થાય છે તેઓ મે.ટી વધ મુખી હતા છે, બાલ્ય કાર્યથી
રીક્ષત થય છે, રમણશક્તિ, કલ્પનાશક્તિ અને તર્કશક્તિ માટે
ઉપન.મે. મેળવ્યા છે અને જે કાર્યો મળે છે તેમા તેઓનો ભાગ
ઉપરનો. ક. જ. અસ.ધરણ મ.રૂમ પડે છે. પણ ત્યાર પછીના મુખ-
તમ.ની ક. ક.મ. રા.જ્ય તરફના જુલમને લીધે અને હોડોની બાજુ
વપરન રાજાને લીધે બહુ ગદ્યે. નદમ.વ. રૂડં ગદ્ય અને નેચી

જમ્યું હતું તે અવાસ્તવિક છે, કારણકે સંમદાય પ્રમાણે તે બન્ને
 ૫૫ રીતે જૂદી જૂદી પદવીઓ છે. સોમમુદર સુરિમહારાજ આ
 વખતે મૂળપાટ ઉપર હતા છતાં મુનિમુદર મહારાજ દેવમુદરસૂરિ
 માટે અતિ માનના શબ્દોમાં લખવા ઉપરાંત પોતાની બતને તેના
 વિનય (શિષ્ય) તરીકે જણાવે છે તેથી આ ઉપોદ્ધાતમાં ઉપર
 જણાવ્યું તેમ મુનિમુદર મહારાજના દીશાગુરુ દેવમુદરસૂરિ હોય
 એમ અનુમાન કરવા તરફ દોરાર્થ જવાય છે. આ ગુર્વારણી ગ્રંથમાં
 તેઓનો બાપાપરનો કાળુ બહુ ઉત્તમ પ્રકારનો બેવામાં આવે છે
 અને છંદો પણ વારંવાર બદલાતા જાય છે. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી આ
 ગ્રંથ બહુ ઉપયોગી છે અને વિક્રમની પંદરમી સદીમાં તપગમ્હનું
 અને જૈન સમાજનું કેવું બંધારણ હતું તે વિષયપર સારા પ્રકાશ
 પાડે છે જે આપણે આગળ ઉપર જોઈશું.

૨. ઉપદેશરત્નાકર-આ ગ્રંથ ૨૪ સાલમાં બનાવવામાં આવ્યો
 ન માત્રમ પાંચુ નથી. આ ગ્રંથમાં ઉપદેશની દિલોભેદી આપવામાં
 આવા છે તેમાં ઉપદેશ આપવાનો વિધિ, ઉપદેશને શ્રદ્ધા કરવાને
 યોગ્ય તથા અયોગ્ય પુરુષોનાં લક્ષણ, મેદિતિ ચિત્તવૃત્તિવાળા
 પુરુષના લક્ષણ, કેટલાક પુરુષો ધર્મ સાધી શકતા નથી, કેટલાક
 પાળી શકે. નથી તેનું સ્વરૂપ, ધર્મોપદેશની વૃદ્ધિથી થતાં ફળો,
 ઉપદેશને અયોગ્ય પુરુષની સખ, જળે વિગેરે સાથે દાર્શનિક ચોજના,
 ઉપદેશ આપનાર યોગ્ય અયોગ્ય ગુણનું સ્વરૂપ, ગુરુ અને શાલક
 બંધન યે અનુનું સ્વરૂપ વિગેરે વિગેરે અનેક પ્રકારના વિષયોપર
 વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે આ ગ્રંથની ચોજના બહુ ઉત્તમ છે
 અને તેના પાંચેલા તરંગ અત્યંત શાંતિ આપે છે અપ્યારમ-
 ૧ ના નવમું ભાગ કરતા આ ગ્રંથના ભાગ તરંગ જુદા પ્રકારની
 ૧૦૦ કરતાં વધુવધુ બહુ બહુ હૃદય. નૃસિંહ છે અને ઉપદેશની
 બહુ. આ હૃદયના અનેક આકારના કાંઈ કાંઈ અને વજ્ર
 ૧૦૦ ના નવ મન કરીને વચ્ચે છે આ અપ્યારમ-૧
 ના ૧૦૦ ના ભાગ અને ઉપર ગુણના ઉપલબ્ધિ છે તરે આ
 નવ આકારના ભાગના અને ૧૦૦ કરતાં હૃદયના ઉપલબ્ધિ છે અને
 ૧૦૦ તેના અંકોની કેવું એ આ પુણ્યક્રમ બહુ વિશ્વરૂપ

બતાવ્યું છે. બહુ ઉપયોગી વિષયોનો અત્ર સમાવેશ થાય છે. આ શ્રંથ પર વિસ્તારથી ટીકા પણ મુનિસુંદરસૂરિ મહારાજે પોતે જ રચી છે. આ શ્રંથનો શરૂઆતનો ભાગ શ્રી જૈન વિદ્યાપ્રસારક વર્ગ તરફથી છપાયો છે.

૩. અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ-આ શ્રંથ સૂરિમહારાજે કર્ધ સાતમાં બનાવ્યો તે કહી શકાતું નથી, પણ પ્રસંગે પ્રસંગે અનુભવના ઉદ્દગારરૂપે તેના સ્લોકો બનાવ્યા હોય એમ જણાય છે. આ શ્રંથની ભાષા અતિ ઉત્તમ, હૃદયને અસર કરે તેવી અને વિષયરચના બહુ સાદી પણ ઉપયોગી અને વાંચીને વિચારે તેને મહા લાભ કરનારી છે. આ શ્રંથના સંબંધમાં ઉપોદ્ધાતમાં અગાઉ વિવેચન થઇ ગયું છે તેથી અત્ર વિશેષ લખવાની આવશ્યકતા નથી.

૪ સ્તોત્રરત્નકોષ-આમાં અનેક સ્તોત્રો સૂરિમહારાજનાં બનાવેલાં છે. એમાંનાં કેટલાંક સ્તોત્રો પ્રગટ થયાં છે. આ શ્રંથ હજુ મારા જોવામાં આવ્યો નથી તેથી તેપર વિશેષ વિવેચન કરી શકાય તેવી સ્થિતિ નથી, પણ સૂરિમહારાજનો સંસ્કૃત ભાષાપરનો કાબુ જોતાં સ્તોત્રો કાવ્યચમત્કૃતિનો નમુનો હશે એમ અનુમાન થાય છે.

૫. મિત્રચતુષ્ક કથા-આમાં ચાર મિત્રની કથા છે. એ શ્રંથ નાના પણ ઉપદેશક છે અને લઘુ છે. એના સંબંધમાં વિશેષ હકીકત હવે પછી તે શ્રંથ મેળવીને બહાર પાડવા ઇચ્છા છે.

૬. શાંતિકર સ્તોત્ર-શિવપુર અથવા દેવકુળપટ્ટનમાં મહામારીનો ઉપદ્રવ થતાં શ્રી સધના આમહુથી આ પવિત્ર સ્તોત્ર બનાવી સંઘમાંથી ઉપદ્રવ દૂર કર્યો કહેવાય છે. આ સ્તોત્ર માત્ર તેર અથવા ચૌદ ગાથાનું છે, પણ જૈન વગેરે તે એટલું બધું પ્રિય થઇ પડ્યું છે કે તેને દરેક પ્રસંગે ગણવાનાં સ્તોત્રોમાં દાખલ કર્યું છે. આ શાંતિકર સ્તોત્રમાં કાવ્યચમત્કૃતિ ઉપરાન્ત મંત્રચમત્કૃતિ પણ છે. અક્ષરના સંયોગોમાં ચમત્કાર રહેલો છે એમ હવે ખશ્મિત તરફના લોકો પણ માનવા લાગ્યા છે. આવા અક્ષરસંયોગોવડે શાસનના અધિષ્ઠાતા દેવ દેવીઓની સ્તુતિ, આવાહન, નામસ્મરણ વિગેરેનો આ સ્તોત્રમાં સમાવેશ કર્યો છે.

૭. પાક્ષિક સિત્તરી-આ નાનું પ્રકરણ છે. તેની બાવીશ લગભગ ગાથા છે. તેમાં પાક્ષિક પર્વ (૫૪૫ી)-ચઉદશને દિવસે કરવું જોઈએ તેનો નિર્ણય બતાવ્યો છે. અંધ વિધિવાદનો છે. આ અંધ પણ મારા જોવામાં આવ્યો નથી પણ લખ્ય છે.

૮. અંગુલ સિત્તરી-ઉપરના જેવો જ આ પણ નાનો પ્રકરણ અંધ છે જે હજુ મારા જોવામાં આવ્યો નથી. તેમાં ઉત્તેષાંગુલ, પ્રમાણાંગુલ અને આત્માંગુલ સંબંધી વિચાર બતાવવામાં આવ્યો છે.

૯. વનરપતિ સિત્તરી-આ પણ નાનું પ્રકરણ છે. એમાં વિષય ૫ છે તેની ખબર નથી. પરંતુ પ્રત્યેક ને સાધારણ વનરપતિનાં લક્ષણ અને તેના બેરો વિગેરેનું સ્વરૂપ હોવા સંભવે છે.

૧૦. તપાગચ્છપદ્માવલી-શુર્વાવલી ઉપરાંત તેઓએ તપાગચ્છની પદ્માવલી જૂદી પણ જણાવી છે, જે મળી શકે છે.

૧૧. શાંતરસદાસ-રસાધિરાજ શાંતરસપર આ રાસ શુજરાતી ભાષામાં રચ્યો છે. જુની શુજરાતી ભાષાનો તે નમુનો છે.

હાલમાં વિશેષ તપાસ કરતાં જણાયું છે કે સદરહુ અથો પૈદી પાક્ષિક સિત્તરી, અંગુલ સિત્તરી અને વનરપતિ સિત્તરી એ ત્રણે અથો મુનિમુંદર સૂરિમહારાજના બનાવેલા નથી પણ મુનિચંદ્રસૂરિના બનાવેલા છે. મેં અંગુલ સિત્તરી તો જોયું છે અને તે મુનિચંદ્રસૂરિની બનાવેલી છે. બીજા અથો માટે હજુ સંપૂર્ણ તપાસ થઈ શકી નથી, પણ બહુધા સંભવિત છે કે તે અથો મુનિમુંદરસૂરિ મહારાજના બનાવેલા નહિ હોય. આ સંબંધી વિદ્વાન ગૃહસ્થો હકીકત લખી મોકલશે તે હવે પછી બહાર પાડવામાં આવશે. આ ઉપરાંત તેઓએ (૧૨) ત્રેવિધગોષ્ઠિ (૧૩) જ્યાનદ ચરિત્ર (૧૪) ચતુર્વિંશતિ જ્ઞાનસ્તોત્ર અને (૧૫) શ્રી મદિરસ્તુતિ બનાવ્યું હશે એમ કોન્કરન્સ હેરલ્ડ પુ. ૬ પુ. ૨૧૧ થી જણાય છે. આ સંબંધમાં હજુ વિશેષ તપાસ કરવાની છે.

આવી રીતે મુનિમુંદરસૂરિ મહારાજે અનેક અથો બનાવ્યા છે તેમાંથી ઉપર લખ્યા તે લખ્ય છે. એ અથો પણ આ વિદ્વાન આચાર્યની મહત્ત્વતા અને અદ્ભુત શક્તિનો ખ્યાલ આપવા માટે પૂરતા છે. આ સૂરિમહારાજના સંબંધમાં અહીં તહીંથી આટલી હદીકત

“વિશ્વપ્રસિદ્ધ એવો તે સૂરિરૂપ સૂર્ય (સોમમુદરસૂરિ) જ્યારે આકાશમાં વૃદ્ધિ પામ્યો, ત્યારે તારાઓની પેઠે વિમલ કરનારા બીજા સૂરીશ્વરોનું તેજ આશ્ચર્ય સાથે અદ્વય થઈ ગયું.” ખુદ તપગચ્છનું બંધારણ બહુ ઉત્તમ હતું એમ માનવાનાં અનેક કારણો છે; અને તેની સાબીતિઓ બહુ મળે છે, જેપર નીચે વિવેચન થશે. અંધકર્તાનો તેમજ લોકોનો એ વખતમાં ગુરૂ તરફ પૂજ્ય ભાવ અપૂર્વ હતો એ સોમસોભામ્ય કાવ્યપરથી અને અધ્યાત્મકદ્વદ્વમના ગુરૂશુદ્ધિ અધિકારથી જણાય છે. પ્રથમ અંધ વર્તમાન સ્થિતિ ચિતરે છે, જ્યારે બીજે અંધ ભાવનાં *indolence* ચિતરે છે અને ભાવના હંમેશાં વ્યવહાર હાની અંદર રહીને જ બાંધી શકાય છે. તપગચ્છની મૂળ પાટમાં આમજ ઉપર જે સૂર્ય પેઠે તે મુનિમુદરસૂરિના વખતમાં નહોતો એમ માની શકાય છે, કારણકે અપૂર્વ ત્યાગ વૈરાગ્ય વગર અધ્યાત્મકદ્વદ્વમની સાધા દૃઢ્યમાંથી નીકળવી અસંભવિત છે. આ સ્થિતિ હીરવિજયસૂરિ સુધી જળવાઈ રહી એમ અનુમાન થાય છે. સત્યવિજય પન્થાસને કિયાઉદ્ધાર કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો તે બહુ બગડો અને ગટબટાટ થયા જાણી જ હોતું એઈએ એમ તો ઈતિહાસથી પણ જણાય છે, પણ લોકસત્કાર વિગેરે બાદમાંયારો માટે સૂરીશ્વરે અનિશ્ચિત્ત અધિકારમાં જે વિસ્તારથી વિચારે જણાવ્યા. તેપરથી એમ લાગે છે કે બગાડાની પીમી શરૂઆત થવાનાં ચિહ્નો અદ્ભુત કષ્ટનાશાંતિ ધરાવનાર સૂરિ એઈ શક્યા હતા. સાધુ-વર્ગમાં સપ બહુ ઊંચા પ્રકારનો હતો, કારણકે તેજ કાવ્યના પાંચમ-તમન છઠ્ઠા રહકમાં જણાવે છે તે પ્રમાણે દેવમુદરસૂરિએ પે.ન.ના પૃ.૨.૫૫ ૧૨ કે નવમા નિર્ણય કરેલા સો.મુદરસૂરિને રા.ન.સા.૧૨-૧૩ ૫ મે અર્થે લે કરવા. એ.કાવ્ય હતા. આ પ્રમ.લે બનત હાલમાં બહુ જ ન પડે એવામાં આવે છે અને આ.લ કરીને એ.પ. ૧૮૫૫ને પ.અ.૧ ન ૫૫ માં બહુ સપજ કારણબૂત રહી રહે છે એ વ્યવહાર-૧૨.૮૧ ૨૨૨ ને. શકે જ નહીં છે. સ.પુ.એ.આ. સપ બહુ સ.રે. હાલે એ.ન. ૧.૧૭૩. આ.ર. જે હેતુ બતાવ્યો છે તે સ.અ.ન. ૧૧. કારણકે રા.ન. ૧૦ ૧૦૭૧ દેવમુદરસૂરિના જ. ૨૮૫૬ હતા તેમાં તેમને તેમનું જ રા.મા. ૧૯૫ એમ. બહુ નવઈ જેવું નહીં છે. સ.પુ.એ.આ. સપ હાવાના

અતિશયોક્તિ હોય તોપણ સામયી રીતે જેન ગૃહસ્થોની અને સાધુ-વર્ગની સ્થિતિ સંતોષકારક હતી એમ જણાય છે. આવકો પણ ગુરૂ તરફ દૈવ ભક્તિવાળા હશે એમ જણાય છે. ગુણરાજ, દેવરાજ, વિશાળ, ધરભૈરવ, નીલ વિગેરે શેઠીઆએ ગુરૂની જે શબ્દોમાં રતુતિ કરી પોતાની લખુતા બતાવી છે અને અપૂર્વ મહોત્સવથી સૂરિપદ-વીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે તે ચાસ્ત્રધર્મ તરફ અને ગુરૂ તરફ લોકોનો દૈવ અનુસંગ બતાવે છે. ગચ્છપતિ અથવા ગણાચાર્યની આજ્ઞા સર્વ બહુમાનથી ઉકાવતા હતા એમ પણ અનેક રીતે નિર્ણીત થાય છે. સાધુઓમાં વિહાર કરવાની બહુ દેવ હતી અને સોમમુંદરસૂરિજેવા આચાર્ય પણ એક સ્થાનકે રહેતા નહોતા એમ સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય વાંચતાં વારંવાર જણાય છે. આથી આવકોના સંબંધમાં પોતાના આ આવક ને આ બીજાના આવક એમ બહુ ઓણું રહેતું હશે એમ પણ જણાય છે. આચાર્યની અમુક ગામમાં પાટ (મુખ્ય સ્થાન-દેહવોર્ટસ) હોય અને તેની નજીકમાં જ આચાર્ય રહે એવી યોજના જણાતી નથી. શત્રુજ્યથ મિરિરાજની યાત્રાનો મહિમા તે કાળમાં જવા આવવાનાં સાધનો બહુ અદ્ય, મોંઘાં તથા ભેષમવાળાં હોવા છતાં બહુ હનો એમ ત્રણ વખત બહુ આડંબરથી નીકળેલા સંઘના વર્ણન-પરથી જણાય છે. અવારનવાર જેન કોમને રાજ્યકર્તાએ તરફથી મદદ મંગલી હતી એમ ગુણરાજ શેઠને બહુમદયાહુ પાઠચાહે તેના સંઘના સંબંધમાં કરી અ.પેલી સમયક ઉપરથી અનુમાન થાય છે. (સર્ગ આઠ-શ્લોક ત્રીસ)

જેમ જેમ તે સમયના પ્રધાને વધારે જારીકિથી વિચાર કરીને વ.અ.વ.માં આવે તેમ તેમ તે વખતની જેન સમાજનું જ.અ.વ. સારી રીતે સમજી શકે તેમ છે. ઓ.પ્ર.સિંહ પદાદે.અ.નાથી બહુ લ.અ. દ.ક.માં અ.વ. રે અ.અ.ના બેટો, લ.પુ.વર્જન. પરદપરનો. અ.સ.૨.વ.પા.પે. ૧-૧૪ અ.ન.૧૦.૧૬ તરફથી તે સમયના અ.વ.વ.માં અ.વ.નું ઉત્તેજન અ.૨.૧.૧૬૨૫૬ મે મુનિમુંદરસૂરિ જેવા. અ.સ.૫.૨.૧૩ વિચર.વ.વ. ૫.૨.૧૧૨ જેકેક જે મહા.અ.ની અ. રાજીઆ બહુજ જરૂર છે. તે સમય તે. ધન.વ.ધન. અને ર.સન.આ.વ.વ.વ.વ. મે તે બહુ રી.૧૩.૨.૬૨. અ.વ.રે તે એ.અ. રી.૧ મ.વ.૮ કરવા.આ અ.વ. અને તે.૫.૦

विषयसंक्षेप.

◆ ◆ ◆ ◆ ◆

(શ્લોક તથા વિવેચનની વિસ્તારથી અનુક્રમણિકા.)

— 四 五 六 七 八 九 十 —

ઉપરોક્તપાત્ર-૧૧૩૩૩-સાંત રસનું રસદર્શિસાન્નવન્તેમ દોષલપ્તં ચમ્પુ કાવ્યેનું
મંજુ, વિષય, પ્રયોગ્ય, સંબંધ બંને અધિકારી. આ ઉપરેસનું કાવ્ય શું છે તેના
નિર્ણય સાંત રસ બાળનું પ્રાદાન્ય. આ મનમાં કહેવલા સિવાય અધિકાર.

УД. 1-1У.

[illegible]

પરપામાં વિદેશ ભેદ સર્વ વગર માત્ર ધન ખાતર ધન મિલવવા માટે ન પૈસા પેદા કરવાની દમ્મલ થાય છે. એ જાણે તેટલી સંખ્યામાં અને તેવડાં જાણે રહ્યા કરે છે. ચાલુ સિદ્ધિથી અસતેલ સખરો નહિ. સુખ ક્યાં છે તેની શોધ મનુષ્યજનનો દમ્મલો દેન પર પાડવા લાગે મિલવા. પૃષ્ઠ ૧૦૪-૧૧૬

48 104-116

પાંચમે. અધિકાર-દેહમત્તમોચન-અધિકારને બેદર-સરીને પાપથી
પેલું નહિ સન્યુમતને સરીખ. વિચારું સરીચેપણું પીરવિજી હાંત. સરી-
સારાવદમાંથી પ્રત્યેકે ઉપરેલ વાંદે અને ગામમાં બેલું હાંત. સરી-
સાધનથી કંઈએ કવલી પ્રેતસુ. દેહદમિતપણથી દુઃખ, નિરાલેખનત્વમાં મુખ. અમિ
લેદન સંજોખું હાંત. સ્વ અને સુરિ વચ્ચે થયેલી વાલચિત. સરીને ના નય
આપીને સંવમખા સદન કવલો ઉપરેલ સરીખ પડતાં પડાપોની અણચિ. સરી-
ખમાં બેલેલી અણચિ સરીતી અભિમિ રિચિ. અભિનયે પ્રુત્ત નનાપીને આપિયે
ઉપરેલ છૂટી અવનપર વિચાત્ત. સરીપરને ભાડુ આપી તેને કવે ભેળે.
ઉપરેલ સરીપરે નળી સે તેડું આમદિત સાપી લેકાને ઉપરેલ અધિકારના
વિચીલું પ્રકરણ. અવદાપી ખમયા પડતાં સર્વ દુઃખે. સરી સાથે સંજોક કેવા
માતને શખચે તે સંજોપી સંજોખાં વિચારે.

44 170-152

[illegible]

1994, 1995, 1996

[illegible]

પ્રાર્થનાદ્વારા ઉપરેલ. અપર કાંડુરા રાજવાનો સીમિ ઉપરેલ પ્રસન્નચંદ્ર રાજા અને
તંદુલ મત્સ્યનંદ દ્વિપતો. હાસ્યોદ્ગતી આનંદિય ભાવના સંસારપ્રમથનો. તેનું મન છે.
સંસાર ચા છે, તેને ફરતું બધે રાજરા મનજીત જોતી જતી છે. થમ, નિયમ અને
મનેદિનમદ નિયમના પ્રકાર-યમના પ્રકાર. મનેદિનમદ વચરના દાખાદિ ધર્મોનું વ્યર્થ-
પદ્. પાંચ પ્રકારનું દાખ. મન સમું તેલું સપત્તું સમું. મનનો વિદ્યુત્ત સ્વભાવ.
બૂલવાની વાતનું વારંવાર રમતલું. મનને વરા વગરની રાખાપટ્ટી. લીધેરમદિવ નદાન
અને મનપિરાય. કાલનાશકિનો લીધ વેચ. પાવરા મનવાગાને તેવો બધ. તેવર
આનંદપનજીની ઉમિયો. મનને ઉઠિ. મનને વરા વગરનું જોતમ બલિય. કોઈ વ્ય-
વદ્યકે દુરાંત. તાર સમાચાર. મનેદિનમદ વચરનું તપનપતું નિર્ધરપદ્. પુવયપાપ.
બોનેનો મન સાથે સંબંધ. તેવર ચિદાનંદજી અને ધર્મોદિવલવજીના વિચારો. મનેદિનમદ
વચરનું દાખ. આયોજનાં આવડવાની વાતપર મારિયું વિવેચન. દાખવાળની વિદ્યેય
જાવાળદારી. મનેદિનમદથી પરંપરાએ યોજામન. મનેદિનમદના ચાર ઉપાય: સ્વાધ્યાય,
સ્વાધ્યાય, યોગ્ય ક્રિયામાં આચાર, આચાર અને આદ્યમયદાન, યોગ્યપાપપર ઉપા-
સ્વાધ્યાય મદાધિનના વિચારો. જાવનાની જરૂરિયા મનપર અસર. અંતિમ રહસ્ય. મનની
રિશ્તિરેવાપાતા. અપર કાંડુ રાજવાની જતી. અવ્યાસ પાડવાની આચરવાતા
અને તેની રીતિ. અધ્યાત્મમાં ભગવેલા વિચારોનું પ્રવહરનું. મુવજીરની કોતરી
રાખવા યોગ્ય મુદ્રાલેખ.

૫૪ ૨૧૬-૨૪૧.

દસમો અધિકાર-વૈરાગ્યોપદેશ-મૃત્યુનો કોર. જીવનના કાળમાં પરિજ્ઞામ-
દિન મટે થાન કરવા ઉપરેલ. રાત્રીને બોગમવાની જતી. મરજીથી રાત્રું નહિ, તેને
દ-૭૭ નહિ, તેને મટે તેવર રહેતું રાત્રી રજીરજી કરવાનો ઉપદેશ. જોનેનો પુર-
વાપચાદ લોકરજન અને આમરંજન. જરૂરચરતોનું દાંત. દેખાવ ન કરવાથી લાભ.
મદત્વામ અને દુદ્ધ વાસના પ્રાપ્ત થયેલી જોવરજનો સેવો જોડેતો લાભ. મત્સ્યમવ-
પ્રક્રિયાની કુલંભતા ઉપર ચિદાનંદજી. ધર્મથી થયો દુઃખસ્ય. પુરુષવપરાવર્તનનું વિસ્તા-
રથી સ્વસ્થ. સુરુતિ, સુખ કે સિદ્ધિ હજીવા પડેલાં તેને લાખ થવાની આવશ્યકતા.
વારંવાર થતો પરાભવ ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તેવર વિચારણા. પુરુષનું આદરભૂય-
પદ્ અને પાપનું ત્યાગ્યપદ્. ધર્મદાસ્યજિનના વિચારો. વિષાદોદય. મનની લીધેતુ સુખ
અને તેનું પરિજ્ઞામ. સુખ શું છે અને ક્યાં છે? પ્રમાદથી દુઃખ. તેવર સામ્રાજ્ય
ખાન. કાંઈની જાળિદ, કેરી, ગજુ વાળીઆ, ગાડું દાખાર, બીખારી, દરિદ્ર કુદેખ,
બે રાત્રીઆ બે વિદ્યાધર અને નિર્ભોગીના વિસ્તારથી ઉપનય સાથે દાંતો. મત્સ્ય
દ-૭૫ ન્ય દુખપર નિર્ભયના દાંતો. પ્રમાદનું ત્યાગ્યપદ્ અત્યારે કામ કાટી
કેસનો વખત છે તેથી પુરુષ કરવાનો ઉપદેશ. સુખપ્રાપ્તિના ઉપાય. ધર્મધન એકનું
વાની જતી રહીને જે છે તેવર દુખ સમાપ્તિએ સદા કરવાથી થતા લાભ.
પાપનોમા દહાપનુ માનનાર વરુ કાંઈ રોક અને મદંતનો જવદાસ્ત દાખવો. આ
વા દાંતો અને તેથી થતી વિધિનિયો સામ્રાજ્યવલુ વખતનો કમકમાટ અને વર્તન
વ-૫૫ વિદ્યા સદાવારી મિત્ર વિષેરેના મૃત્યુથી મળતો લોભ. ભર્તૃદરી અને વિનય
વા-૫૫ના તેવર વિચારો. સમાજો પાતર પાપકૃત્ય કરનારને ઉપદેશ. વારસો આપી

[illegible]

ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી હકીકત એ છે કે શાંતરસ સર્વ ધર્મશાસ્ત્રમાંથી મેળવ કરીને ચોખી કાઢેલ 'સાર' છે. આ રસને ઉત્કૃષ્ટ રસ કહેવાનું કારણ એટલાથી જ સ્પષ્ટ થાય છે. એના સમર્પનમાં વિશેષ દલીલની અપેક્ષા રહેતી નથી. ગંભીર શાસ્ત્રસમુદ્રનો જે 'સાર'-'નવનીત'-'માખણ' હોય તે બહુ ઉપયોગી અને ખાસ જરૂરનો હોય એમ કહેવું એ કરતાં સમજી શકવું વધારે મુગ્ધ છે, છતાં એના સમર્પનમાં વિશેષ ત્રણ કારણ કહે છે એ પણ એટલા જ ઉપયોગી છે. એ ત્રણ કારણો હવે આપણે તપાસીએ.

૧ શાંત રસ આ ભવ અને પરભવ વચ્ચે અનંત આનંદ મેળવવાનું સાધન છે. શાંત રસ ભાવનારને આ ભવમાં માનસિક અને શારીરિક બન્ને પ્રકારના આનંદ થાય છે. માનસિક આનંદ એટલો જિજ્ઞાસુ પ્રકારનો થાય છે કે તેનો ખ્યાલ આપણે સુરકેસ છે. બીજા કોઈ પણ માણસને નુકસાન કર્યો વગર આત્મા તરફની દ્રષ્ટિ બળવાથી જે અનિર્વચનીય આનંદ થાય છે તે અનુભવથી જ સમજી શકાય છે. એ આનંદ કેટલો હશે તેનો ખ્યાલ આપણા માટે વાચક-પતિ શ્રીકૃષ્ણભક્તિ મહારાજનું વચન યાદ આવે છે:-

નૈવાસિન રામરામસ્ય, તન્મને નૈવ દેવરામસ્ય ।

સ્વસ્થમિદેવ ભાવોર્લોકપ્રાસાદદિનિષ્ઠ ॥ ૧૫૮ ॥

“લોકઆપારથી રહિત એવા સાધુને આ લોકમાં જે મુખ છે, તે મુખ ચક્રવર્તીને અને દંડને પણ નથી.” આટલાપરથી જણાય છે કે શાંત રસ ભાવનારના મુખ સાથે પૌરુષલિક સ્થૂળ મુખ સરખાવી શકાય તેમ નથી. દુનિયાની દૃષ્ટિમાં રાજા-શહેનશાહ-સાર્વભૌમ કે ચક્રવર્તી બહુ મુખી લાગશે અથવા દેવના પતિ ઇંદ્ર મુખી લાગશે, પરંતુ લોકઆપારથી રહિત થયેલા સાધુના મુખ પાંચે આ સ્થૂળ મુખ કાઢી દેવાનું નથી.

અ.વી રીતે આ ભવમાં માનસિક મુખ બહુ જાનદારથી થાય છે શારીરિક અને માનસિક મુખનો પરસ્પર સબંધ એવા પ્રકારનો છે કે માનસિક મુખ હોય ત્યાં શારીરિક મુખ હોય છે જ અગત્ય બતાવવામાં આવશે તેમ મુખ દુખ મન્યપર-મનના બધા સ્વરૂપર આધાર રાખે છે તેથી બન્ને પ્રકારનાં મુખોમાં માનસિક મુખની જ મુખ્યતા છે.

અપેક્ષાએ પણ ઉત્પ્રુષ્ટ છે; કારણ કે તેના અધિકારીઓ પ્રાકૃત જન-સમૂહની સામાન્ય સપાટિથી કાંઈક અથવા બહુ અંશે ઊંચા હોય છે. આ દ્વિતીય કારણ થયું.

૩. શાંત રસ સર્વ રસોનો સાર છે. હાસ્યાદિ રસોને કવિઓએ જે ઉત્પ્રુષ્ટ સ્થાન આપ્યું છે તે ટકી શકે તેવું નથી અને શાંતરસને ખરા રસ તરીકે સિદ્ધ કરવામાં હેમચંદ્રાચાર્ય અને બીજાઓ ક્ષતેહ-મંદ થયા છે; તેટલું જ નહિ, પણ એ ઉત્પ્રુષ્ટ રસ છે અને એ રસનો મહિમા જે સમજે અને અનુભવગોચર કરે તેને હાસ્યાદિ રસો તો ક્યૂં જ લાગે એમાં જરાપણ નવાઈ જેવું નથી. શ્રીમાન્ હેમચંદ્રાચાર્ય અને રસગંગાધરના કર્તૃ પંડિત જગન્નાથ તેમ જ રસના અન્ય વ્યાખ્યાનકારોએ યોગ્ય અપવાદ સિવાય સ્પષ્ટ રીતે બતાવ્યું છે કે શાંત રસ સર્વ રસોમાં પ્રધાન છે અને તેથી જ અત્ર તેને રસાધિરાજ કહેવામાં આવેલ છે. આ ત્રીજું કારણ થયું.

આ ત્રણે કારણોથી શાંત રસનું ઉત્પ્રુષ્ટપણું બતાવ્યું. આ કારણોને પરસ્પર કાર્ય કારણભાવ છે. આલોક પરલોકમાં અનંત આનંદનું સાધન શાંત રસ છે, તેથી જ પારમર્થિક ઉપદેશ દેવા યોગ્ય છે અને બન્ને કારણોને લીધે તે રસાધિરાજ છે.

આ મંથનો અર્થ શું છે, વગેરે દ્વિતીય ઉપોદ્ઘાતમાં લખાયેલી હોવાથી અત્રે તેનું પુનરાવર્તન કરવામાં આવતું નથી. અત્ર આટલું જણાવવું ઉચિત લાગે છે કે આ મંથ મહા વિદ્વાન્ શ્રી મુનિસુંદર સુરિ મહારાજનો બન્યો હોય છે, જેઓ યુગપ્રધાન ગુરુ હતા, અને મૂળ પાઠે થયા હતા તેઓથીએ બહુ અનુભવ કરીને અતિ પ્રૌઢ ભ.વ.મ. અ. મંથ રચ્યો છે અને તેન પર બહુ વિચાર કરીને નોંઠ લખવામાં આવી છે આ.ખો. મંથ મનન કરીને વાચવાનો આમંદ કરવા.મ. અ.પ છે.

અ. દી અધ્યાત્મ રસપ્રદ મંથ પર ઉપાધ્યાય મહારાજ દ્વારા ધનવિજય ગણિએ તથા શ્રી રત્નચન્દ્ર ગણિએ ટીક લખી છે. પ્રથમ ગદ્યમંથ પ્રલયની ટીકામાં બહુ ઉપયોગી દ્વિતીય બજાવવામાં આવી છે. અત્ર દી ધનવિજય ગણિની ટીકામાં જે બાત વિડના ભરેલ છે તે ખ.સ ઉપયોગી હોવાથી નીચે નં. ૫ લીધા છે. " આ લે.કમાં

(સામાન્ય રીતે) વિદ્વાનોની પ્રવૃત્તિ માટે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થ છે; તેમાં સંસારી પ્રાણીઓને પરસ્પર કાર્ય-કારણભાવ પામેલા અર્થ અને કામ એ બે પુરુષાર્થ છે; પણ મુમુક્ષુ (મોક્ષના અર્થી) પ્રાણીઓને તો ધર્મ અને મોક્ષ એ બે જ પુરુષાર્થો છે. આ બેમાં પણ ધર્મ કારણને મોક્ષ કાર્ય હોવાથી મોક્ષ પરમ પુરુષાર્થ છે. તેના અધિકારી, સહસ્રાવધાનના કરનાર, પ્રત્યક્ષ સર-સ્વતીરૂપ સોમસુંદરમુરિની પાટને શોભાવનાર, તપગચ્છના નાયક, યુગપ્રધાન સમાન મુનિસુંદરમુરિએ આ અધ્યાત્મ કટ્ટપદ્મ ગ્રંથ રચ્યો છે, જેમાં મોક્ષના અસાધારણ ઉપાયશૂલ અને પોતે અનુભવેલા શાંત રસને પરોપદેશ માટે પ્રકાર્યો છે. હું પણ શાંત રસનો અર્થી હોવાથી તેની વ્યાખ્યા કરું છું.”

ગ્રંથની આદિમાં મંગલ, વિષય, પ્રયોજન, સંબંધ અને અધિકારી એ પાંચ વસ્તુ બતાવવી જોઈએ, એવો શિષ્ટાચાર છે. મંગલ કરવાનો હેતુ ભેવડો રાખવામાં આવ્યો હોય એમ જણાય છે. ઇષ્ટ દેવની સ્તુતિ અને ગ્રંથપઠનપાઠનની પ્રવૃત્તિમાં મનને પરોવવાની અભિલાષા. તત્સૂચક માંગલિક સર્વ ધર્મમાં ઇષ્ટ ગણાય છે છતાં ઘણી વખત તે જગર પણ ચલાવવામાં આવે છે. અથ-મથી એવો શિષ્ટાચાર છે કે મળ શબ્દને માંગલિકસૂચક ગણવો. અન્ય શાસ્ત્રોમાં પણ કહ્યું છે કે “ૐ શબ્દ અને મળ શબ્દ માંગલિક સૂચક સમજી લેવા.” આવી રીતે સામાન્ય શબ્દોમાં મંગલ કરવાનો સંપ્રદાય સાચ્યો હોય તેમ જણાય છે. મળ શબ્દ આરંભસૂચક પણ છે અને ‘હવે’ એવા અર્થમાં પણ તે વપરાય છે અને તે વખતે ટીકાકારના કહેવા પ્રમાણે તે અનતરતા સૂચવે છે. ‘ઉપદેશ રતનાકર’ વગેરે ગ્રંથોની સાથે અનતરતા સૂચવનાર આ શબ્દથી અવસરસંગતિ પણ બતાવવામાં આવી ગઈ. આ ગ્રંથમાં વિષય શો આવશે તે બીજો અગત્યનો પ્રશ્ન છે અને તેનો ખુલાસો પણ ગદ્યબંધ પ્રબંધમાં થઈ જાય છે. શાંત રસ એ આખા ગ્રંથનો વિષય છે અને તેને પોષવા માટે સર્વત્ર એક સરખી રીતે પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

‘પ્રયોજન’-આ ગ્રંથ બતાવવાનો હેતુ શો છે, એ જાણવું પણ જરૂરનું થઈ પડે છે. આ વિષય બહુ અગત્યનો હોવાથી વધારે

સ્પષ્ટ શબ્દોમાં મૂકવાની જરૂર છે. અધ્યાત્મનો વિષય જનસમૂહને સ્પષ્ટ નથી અને તેપર પ્રેમ લાવવા માટે બહુ પ્રયાસ કરવો પડે છે, છતાં તે વિષય ‘આ ભવ અને પરભવમાં અનંત આનંદનું સાધન’ હોવાથી તેને પોષવાની બહુ જરૂર છે એટલુંજ નહિ પણ એ વગરનું જીવન શૂન્ય જેવું છે. આ શબ્દથી પ્રયોજન બતાવ્યું. એ અધ્યાત્મ અને વૈરાગ્યનો વિષય કેટલો જરૂરનો છે તેને માટે ઉપોદ્દાત જુઓ.

સંબંધ-આ અંથ પદ્યબંધ રચનાથી રચવામાં આવશે એમ કહીને વિભાજ્યવિભાવનભાવરૂપ સંબંધ બતાવ્યો.

અધિકારી-આ અંથ વાંચવાને યોગ્ય કોણ ગણાય? મારેલ પારો એ નબળા માણસને શરીરશુદ્ધિ કર્યા વિના આપવામાં આવે તો તેનો નાશ થાય છે. અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર જેવા અથો કોના હાથમાં મૂકવા અથવા કોણે વાંચવા તે બહુ અગત્યનો પ્રશ્ન છે. આવા અથોમાં સામાન્ય વચનને વિશેષ વચનતરીકે સમજવાની અથવા અપેક્ષાવાળાં વચનને એકાંત સ્વરૂપે સમજવાની ઘણીવાર ભૂલ થઈ જવાનો સંભવ રહે છે. એવે પ્રસંગે અંથકર્તાનો આશય એ લક્ષમાં આવતો નથી તો પરિણામે કેટલીકવાર દુર્ઘન થઈ જાય છે. તેટલા માટે આવા અથના અધિકારી ‘પારમાધિક ઉપદેશ’ ને પાત્ર થયેલા જ ગણાય છે.

આવી રીતે બહુ કૃતસાહથી અંથની શરૂઆત કરવામાં આવી છે. પીઠિકા ગદ્યબંધમાં રચી આખો અંથ પદ્યબંધ રચનામાં બતાવ્યો છે. આ અંથ યોગ્ય, વાચ્યો, પણ સમજીને વાંચવો; વાંચીને વિચારવો અને વિચારીને પોતાની સ્થિતિ અને સંલોભ અનુસાર વ્યવહારમાં મૂકવો.

મદાપુર પછી તે રસ જેને પ્રાપ્ત થયેલો છે એવા અમલ ઉપકારી રીતે અમલીકરણની રીતો કહે છે. આંતરિક અંગરૂઢ શત્રુપર તે મદાત્માએ દેવો વિજય મેળવ્યો તે સંબંધી કથાનક વીર ચરિત્રાદિ અન્ય કથાથી ભલ્લી લેવું. સંગમ, અંતરંગિક, શુભપાત્ર, ગ્રાહ્યતા વિગેરે અનુસ્ય દુઃખ આપનાર તરફ અખંડ શાંતિ રાખનારું અંતરંગ મનો-ભાગ કેટલું પીરવાનું હશે તે લખવા કરતાં હરપર જ વિશેષ મુક્ત છે, કર્ત્તી શકાય તેવું છે; આવા પરમાત્માનું નામોચ્ચારણ કરી શાંત રસની આવના કરવાનો ઉદ્યમ કરવામાં આવ્યો છે.

કેાઈ પણ શબ્દમાત્રને અદ્ભુત કરી તેના પર આખો પ્રયોગ દેવો તેને નિરુદ્ધા કહે છે; એટલે કેટલાક શબ્દોનો વ્યુત્પત્તિથી અર્થ બને નહિ, પણ પ્રયોગથી જ અર્થ બને છે. કોર શબ્દ માટે નિરુદ્ધા કરતાં વિદ્વાનો કહે છે કે:-

વિશાલતિ સ્વર્ગ, તપસા ચ વિશાલતે ।

તત્ત્વર્જવેણ વૃણમ, તપાદ્વાર इति स्वतः ॥

તેઓ કર્મનું વિહારણ કહે છે, તપસ્યાથી વિશાલમાન છે તથા તપશ્ચલિવાળા છે, આ નિરુદ્ધાથી તે 'વીર' કહેવાય છે.

અથવા વ્યુત્પત્તિથી પણ એવેજ શ્વેતિ નીકળે છે. સ્વેતેન દેવતિ દેવતિ કમોર્જાતિ કાઠ જે કર્મોને પ્રેરે છે, પક્ષા મારે છે, આત્માથી વિખુદા કરી કાઢી મૂકે છે તે વીર. આવા શ્રીવીર પરમાત્માને નમસ્કાર કરીને અધનું મંગલચરણ કરવામાં આવ્યું છે.

ટીકાકાર મદારાજ શ્રી ધનવિજયગણિ કહે છે કે શાસ્ત્રની આદિમાં મંગલ, અભિધિય, સંબંધ, પ્રયોજન અને અધિકારી એ પાંચ વસ્તુ બતાવવી જાણ્યે, તે આ રસોક્તમાં પણ બતાવવામાં આવી છે. વીર પરમાત્માને નમસ્કાર કરીને મંગલ કર્યું છે, અભિ-ધિય અથવા વિષય શાંતરસ છે, અંતરંગ શત્રુના જ્યારૂપ ભરતી મેળવવાનું પ્રયોજન છે, શાંતરસનો વિભાવ્યવિભાવનમાવ એ સંબંધ છે અને મોક્ષાર્થી પ્રાણીઓ જેઓને અંતરંગ શત્રુપર જ્ય મેળવવાની હિંદા છે તે આ અંધતા અધિકારી છે.

આ પાંચે વસ્તુઓ ગદ્યબંધ રચનામાં પ્રથમ બતાવવામાં આવી છે, છતાં અન્ય ફરીવાર બતાવી તેથી પુનરુક્તિદોષ થાય એવો નો

અનુયાયીઓ એમ કહે છે કે આ શરીર પડ્યા પછી હરગોત્રી સંઘિમાં શરીર પ્રાપ્ત થવાનું છે તે જાદુ મજાનૂત મળશે. તેઓના આ મત-પર આરોપ કરતાં સૂરિ મહારાજ કહે છે કે રસેન્દ્ર (પારો) પણ આ શાંત રસાધિરાજ જ છે. (આ સિદ્ધાંત માટે જુઓ રસેશ્વર સિદ્ધાંત-અથવા રસાર્ણવ-રસદ્વય વિગેરે ગ્રંથો.) શાંત રસ સર્વ મંગળનો બંડાર છે કારણ કે સર્વ માંગલિકક્રમાલા એનાથી જ વિસ્તરે છે. પંડિતો આ ઉપદેશને યોગ્ય છે અને પંડિતો જ શાંત રસની ખૂબી સમજી શકે છે, તેથી સૂરિ મહારાજે જુધ શબ્દથી પંડિતોને સંબોધન કર્યું છે. જેઓ સંસારનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજી પુદ્ગલ અને આત્માને સોદ સમજ્યા હોય તેને શાસ્ત્રકારો પંડિત કહે છે. ૨.

આના મનથીના મોજા હાથે.

समनैकलीनचित्तो, मन्त्रापत्यस्वदेहममतामरु ।

विषयः पापाद्ययज्ञः शास्त्रगुणैर्मितचेतस्वः ॥ ३ ॥

धराग्यशब्दधर्मा, देवादिभनन्त्रविद्विरतिथारी ।

संनगवान् शुभवृत्तिः साम्प्रदस्यं भज शिवार्थिन् ॥ ४ ॥ युग्मम्

[illegible]

59 15

જા ૨ ના પ્રુ-મમા લ.મ.ન્ય રીંગે મર્યાદા ૨૫૮૪ જા.૫૨
૨૫૧.૧ મ. મર્યાદા ૨૪૯૫.૫ મેલ મ.મિ.કે.રે અનુક્રમે મુરબા પે
૨૫૧.૫ મેલ

[illegible]

अथ प्रथमः समताधिकारः

— ۱۲۸ —

આવના આવવા માટે જનને ઉપોદ્ધ

विषयसूचकः वा स्पर्शरजसः भावनापरीः ।

एषां दुर्ध्यानभूता न, अल्लपन्ति उल्लान्निषः ॥ ७ ॥

◆ ◆ ◆ ◆ ◆

“જો વિલક્ષ બાજી ! તું બાવલકુપ બૌદ્ધિમાને હુનિયા
 “હર કરીશ નહિ, જોથી કરીને છાત્રને દે. પનાશ દુધ
 “નરુપ જુન પિયાં. તને ભેંતરી શકશે નહિ” ય.

વિદેશ સે-સામગ્રીક કાર્યાલય વિવરણ દ્વારા છુટા
પાડા છે, તેનું ખર્ચ સ્વસ્થ સામગ્રી નેમ અનુસરે. નથી તેથી તેમ
અનને જ વડે કટોક મ. અ.બુ છે

ਏ ਕਾਭ ਅਨ ' ਤੁ ਕਾ ਵਿਥਾ ੩੩ ਥਾਪਾਇ ਥਾਪਾ ਥਾਪਾ
 ੩੩ ਕਾਭਾ ੩੩ ਥਾਪਾ ਵਿਥਾਭਾ ਕਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾ
 ੩੩ ੩੩ ੩੩ ੩੩ ਕਾਭਾਭਾਭਾਭਾ ੩੩ ਥਾਪਾ
 ੩੩ ਕਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾਭਾਭਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾ
 ੩੩ ੩੩ ੩੩ ੩੩ ਕਾਭਾਭਾਭਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾ
 ੩੩ ਕਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾਭਾਭਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾ
 ੩੩ ੩੩ ਕਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾਭਾਭਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾ
 ੩੩ ਕਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾਭਾਭਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾ
 ੩੩ ਕਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾਭਾਭਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾ
 ੩੩ ਕਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾਭਾਭਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾ ੩੩ ਕਾਭਾ

હો તેા તુરત જ દુધ્યોનરૂપ પિચાધો તેના દૃઢચર્મદિરનો કળને તે
હો અને પાછી તેની પામે અનેક પ્રકારના વિચિત્ર અને દારૂચકનક
નાથ નથાવે હો.

ભાવનાને તેટલા માટે ધંત્રયુક્ત માર્ગિયું કહેવામાં આવ્યું છે.
જગતમાં કેટલાકની એવી માન્યતા છે કે સંયંત્ર માર્ગિયું પદેશનાક-
પર ભૂત પિચાધના નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલી અમાનુષી પ્રદૃતિઓ અસર
કરી શકતી નથી. આ માન્યતા પર રૂપક અતંકાર ઘોડવી વિદ્વાન
બંધકર્તા કહે છે કે જો તેનું ભાવનામંત્રથી મંચિત માર્ગિયું તારા દ્વાપર
બાંધીશ તો દુધ્યોનરૂપ ભૂત પિચાધો તારા દૃઢચર્મદિરનો કળને હેચે નહિ.
દુધ્યોનનું જોર અજળ આત્મભીયં પાસે બીલકુલ વ્યતનું નથી, આ જીવ
જ્યારે શુદ્ધ આત્મિક દશામાં રમણ કરવા માંડેછ ત્યારે તેનામાં એવું અપૂર્વ
વીર્ય સુધે છે કે તેનું આપ અનુભવથી જ ગમ્ય છે. આત્ર કર્માનુત
સ્થિતિને લીધે આ આત્મા ધણા વખતથી ઉપ્પા કરે છે તેથી જ તેના
પર આવા વિભાવી બાંધો જોર થતાવે છે, બાકી જ્યારે ભાવના-
જાણી તે જામગ થશે કે તુરત જ તે સર્વ ખસી જશે-નાસી જશે
અને કંઈ જ રહેશે.

તેક કાર કહે છે કે નમ્ય, અગમ્ય, કાય, અકાર્ય, હંચ, ઉપાદેય
વંચ, જાનન, વેચ, જાત હંચાથી વિત દણુ બાળક છે. ભાવ-
નમાં ધ્યેય વિચરત પ્રાપ્ત થાય છે તથી તે અપચક્ર પ છે અને
દુષ્ટ નર પચક્ર પાણુ દુનાત અને ઉન્નત થાય છે, તથી તે ભૂત
પચક્ર પ છે.

પચક્ર પ્રથમ બીજ તરીકે જાણ ૧૩ એમ બાત ઉપદેશ
પચક્ર અપચક્ર અપચક્ર અપચક્ર અપચક્ર અપચક્ર અપચક્ર અપચક્ર
અપચક્ર અપચક્ર અપચક્ર અપચક્ર અપચક્ર અપચક્ર અપચક્ર અપચક્ર

ઈન્દ્રિયાનાં મુખ સમતપ્તા મુખ

પાંડાદ્રિપાથઃ મર્ત્યઃ મૃર્ચ સ્વાધર્મેન્દ્રિચક્રિદશાપિપાનામ્ ।

નાઈદચ્ચંચ પુરાં દિ મામ્પમુખાંમુષેસ્તેન તપાદ્રિપસ્વ ॥ ૬ ॥

પચક્ર અપચક્ર અને દેવાના સ્વામી ઇન્દ્રાને સર્વ ઇન્દ્રિયાના

“અર્થોથી જે સુખ થાય છે તે સમતાના સુખસમુદ્ર પાસે ખરેખર
“એક બિંદુ તુલ્ય છે, માટે સમતાના સુખને આદર.” ૬.

ઉપનિષદિ વૃત્ત. ૧

ભાવાર્થ—અધ્યાત્મજ્ઞાનનું પ્રથમ બીજ સમતા છે. સર્વ સંજોગોમાં
મનને એક સરખું રાખવું, ગમે તેવા પ્રસંગો આવે તો પણ ચંચળ
વૃત્તિ ધારણ કરવી નહિ, એને સમતા કહે છે. એવી મનોવૃત્તિ
થાય ત્યારે જ ખરેખર સુખ થાય છે અને બીજા સ્થોકમાં જે સુખની
શોધ કરવામાં આવી છે તે સમતાનું જ સુખ છે. એ સુખ ખરેખર
તો અનુભવગમ્ય છે. તે સુખનો બીજ કોઈ પણ રીતે ખ્યાલ
આપવો મુશ્કેલ છે, લગભગ અશક્ય જેવું છે; છતાં આ છવ્ઠ તો
પૌદ્ગલિક સુખમાં આસક્ત છે તેથી તે સુખનો ખ્યાલ અત્યાર
સુધીના સાદા અનુભવાનુસાર આપવાથી જ તે નવીન વાસ્તવિક સુખ
પ્રાપ્ત કરવા ઉદ્યમવંત થાય તેમ છે. આમ હોવાથી તેને કહે છે કે
હવે! એક રાજા અનેક પ્રકારના હુકમો કરતા હોય, પાણી માગે
ત્યાં દૂધ મળતું હોય, ખમા ખમા પોકરાતી હોય, અનેક રાણીઓથી
પરિવૃત્ત હોય અને સર્વ ઈર્દ્રિયોનાં વિષયસુખો સારામાં સારા આકા-
રમાં ભોગવતો હોય, તેનું સર્વ સુખ તું કદાપી લે; તે ઉપરાંત રાજા-
ઓના પણ મુગટમાંથી સાર્વભૌમ ચક્રવર્તીની છ ખંડ જાદિનું સુખ
એકત્ર કર; અને દેવપાત ઈર્દ્રના સર્વ પૌદ્ગલિક સુખોને પણ એકઠા
કર; આ સર્વ સુખોનો સરવાળો કર. તારી કદપનામાં આથી વધારે
સુખ આવવું મુશ્કેલ છે. પરંતુ અમે સ્વાનુભવથી કહીએ છીએ કે
આ સર્વ સુખો એકત્ર કરીને કરોડો વર્ષ વાવત અનંતકાલ અનુભવ્યાં
હોય તો પણ સમતાથી જે સુખ થાય છે તેની પાસે તે કોઈ હિસા-
બમાં નથી, સમતાનું સુખ સમુદ્ર જેટલું ગણીએ તો આ રથૂલ
સુખોનો સરવાળો એક ટીપા જેટલો થાય છે. સર્વસાધનસંપન્ન
રાજાઆ કે દિગ્વિજય કરનાર ચક્રવર્તીને અથવા જહુ સુખી ગણાતા

૧ ઉપેદ્રવજૂઞા ૧૧ અક્ષર ઉપેદ્રવજ્ઞ પ્રથમે તથો સા

(૫-૬)

અનન્તરોદીરિતલક્ષ્મમાજી પાદૈયદીયાપ્રજાતવસ્તા:

ઉપેદ્રવજ્ઞ ને ઉપેદ્રવજૂઞાં ચલેતો મગી ભવ ત્યારે ઉપનિષદિ છંદ વાક છે.

દેવેન્દ્રને પણ સમતાના મુખ જોટકું મુખ નથી. શાસકોર પણ
કહે. ડે:-

ॐ नमः शिवाय ॥ ॐ नमः शिवाय ॥

दीयतायसहस्रमेव षष्ठमागोपि नान्यदं ।

લોકમાં જે વિષયાદિકનાં મુખો છે અને દેવલોકમાં જે મહા
(મુખો છે તે વીતરાગનાં મુખ ખાસે અનંતમા ભાગે પણ યતાં નથી.

આપું મહાન સુખ તારા ચલથી સાધ્ય છે, અને જ તને મળી શકે તેમ છે. તેમાં નથી પૈસાની જરૂર કે નથી બાદ્ય મઠની જરૂર, નથી કોઈના રક્ષણની જરૂર કે નથી કોઈ તરફની આકાંક્ષાની જરૂર; માત્ર તારું શું છે તે સમજી તે મેળવવા અથવા પ્રગટ કરવા પ્રયાસ કર અને બીજી બધી બાદ્ય ઉપાધિ તજી દે, એટલે સમતા-સુખ તને આપોઆપ પ્રાપ્ત થઈ જશે; પરંતુ આ બાબતમાં તારે દૃઢ નિશ્ચય કરવાની જરૂર છે. એકવાર નિશ્ચય કર્યો કે પછી તેનાં સાધનો શું છે તે બતાવનારાં તને મળી જશે, તે સાધનો સ્વતઃ તને મળી જશે અને તને બહુ આનંદ થશે. પૌદ્ગલિક સર્વ સુખો નાશવંત છે, પછપાટે દુઃખસંતતિ મૂકી જનારાં છે, એમવતી વખત પણ અનેક પ્રકારની શારીરિક અને માનસિક ઉપાધિ કરનારાં છે, ત્યારે અત્ર બતાવેલું સમતાજન્ય સુખ એ સર્વ પ્રકારની અગવડાથી મુક્ત છે; માટે સમતા સુખ આદર. ૬.

સાંસારિક જીવનનાં મુખ—યતિનાં મુખ

अदृष्टं निश्चयवशात्तज्ज्ञाने, विचित्रवर्त्मनयसागविसंस्थले ।

इक्षामवृत्तिस्थितचित्तवृत्तयः, मुग्धं श्रयन्ते यवयः सत्तान्तयः ॥ ७ ॥

સાચા સમજાવે. મ.દીપ્તિ. પ્રદ્યુમ્ન. પત. વિ.ચત્રપદ્માનં

[illegible]

“ अत्र प्रमाण व्य. पारथी अस्वरथ (अस्वरथ) 15, 16 अ. 17 अ. 18 अ.

“ ૭.૧૦.૯૫ ને બંધી વિભાગમાં રહેલી ૭ અને ૮ અંકની બંધી

.. પો.પ. (ના.પિ) ન.સ. પા.ની છે તથા યા.તરે. ખરા પ્રા.ને

" જાતે છે, જાતે છે " ૩.

संस्कृत-संज्ञा-सूची

1. 이 조항의 적용을 받는 모든 계약은 본 조항의 취지에 따라 체결된 것으로 간주된다.

५३. १. वसुदेवस्य कृतं अथवा

$$\frac{1}{2} \left(\frac{1}{2} + \frac{1}{2} \right) = \frac{1}{2}$$

નાર, આત્માશયમાં રમણ કરનાર, દશ વર્તિધર્મોનું વહન કરનાર, પંચમહાવ્રત પાલનાર, સાંસારિક સર્વ ઉપાધિઓથી દૂર રહેનાર, ખટપટનો સ્વપ્નમાં પણ ખ્યાલ ન કરનાર, પવિત્ર જીવન વહન કરનાર શ્રી યોગીમહાત્માઓ-મુનિમહાશય કેવા પ્રકારનું મુખ અનુભવે છે તે જોઈએ. આપણે અગાઉ જોયું છે કે મુખ માન્યતામાં જ છે, પુદ્ગલમાં નથી અને વાસ્તવિક મુખ તો સામ્યભાવમાં જ છે. ઉદાર યોગીઓ જેનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ નવમા સ્ત્રીકમાં કહેવામાં આવ્યું છે તેઓને સર્વ સંજોગોમાં આનંદ જ છે. તેઓ મુખપર શાંતિ યત્ન નથી, દુઃખથી ડરતા નથી; જ્યેષ્ઠનું જ નહિ પણ કર્મશય નિમિત્તે દુઃખને આવકારદાયક ગણે છે. તેઓ જાણે છે કે મુખ પ્રવચનપ્રકૃતિનો ઉદય છે અને દુઃખ પાપપ્રકૃતિનો ઉદય છે; અને કર્મપ્રકૃતિ છે, ત્યાજ્ય ॥ અને તેમાં આનંદ કે શોક માનવો એમાં મૂર્ખતા જ છે. એવા મહાત્માઓને જે અંતર આનંદ દાય છે તેનું વર્ણન કરવું મુશ્કેલ છે, કારણ કે તેઓને દુઃખમાં પણ આનંદ જ છે. માનસિક ઉપાધિનો નાશ થાય છે કે નુવન જ સર્વ પૃથિવ પીડાઓનો સ્વપ્ન: નાશ થઈ જાય છે અને ઉદરચરણ યોગીઓ નો સ્થિર અને વૃત્તિ રાખી માનસિક ઉપાધિઓ દૂર જ રહ છે અને તેના સમયમાં પણ આવતા નથી; એમને તૃષ્ણ નો સુખનો ભરણુ છે, સંયત્કમાં ભેદ નથી, નિહા સત્ત્વિમાં ભેદ નથી, શત્રુ મિત્રપર સમભાવ છે અને રાજા જેવા દેખીતા તેમનો વૈભવ લાગતો નથી છતાં તેઓ રાજા જેટલો જ વૈભવ અનુભવે છે, એ સમયમાં આપણને સાર મહારાજ સ્વાનુભવથી સાક્ષી આપ છે; વળી આ જ સમયમાં વિરક્ત બાવનું મુખ અનુભવનાર અને સસા- ન પણ અનુભવ લેનાર રાજર્ષિ ભગૃહાર સંસૃપમાં કહે છે કે-

મહા રમ્યા જપ્પા ત્રિપુલમુચયાન મુનિભક્તા,
ત્રિમાસ વાપર્યં વ્યગ્રવચનુલોચમનિલ ।
સ્ફુર્ત્યપચંદ્રો વિરતિર્નિવાસગચ્છરિત,
સમં વાત છેતે કુવિરતત્રપ્રતિર્વૃપ ॥ ૫ ॥

તેમ કોઈ પ્રવચવાનું પોતાની ઈચ્છાની તૃપ્તિથી સકલ અનુકૂળ નથી, માત્ર નિશ્ચિતપણે મુખે છે તેમ ત્યાગી પ્રવચો પણ સકલ કલશ તાપાને શમાવી સમાધિથી મુખે છે ને તે વખતે તેઓને પૃથ્વી

તેરમા ઘોડામાં આપણામાં આવ્યું છે. એ મેત્રીભાવ બીજા છવોપર તું એક શબ્દવાર જ રાખ. તેના પરિણામે તું એવું મુપુર્ય બાંધીશ કે તેના યોગથી તને આ ભવ અને પર ભવમાં અપૂર્વ મુખનો અનુભવ થશે. અન્યાર મુખી તે પૈદ્ધલિક મુખો અનુભવ્યાં છે તેથી મુખ પણ તું તેમાં જ સમજે છે, પરંતુ અ્યારે આત્મિક મુખો અનુભવવા યોગ્ય મુકમંદલ તું મહુજ કરીશ ત્યારે તને નવોન પ્રારનો જ આનંદ થશે.

શ્રેયકર્તા અત્ર ભાલ અધિકારીએને આશયીને મેત્રીભાવથી જે સામ્ય મુખ પ્રાપ્ત થાય છે તેનો પુરુષકર્મ સાથે સંબંધ જોડે છે. આપણે એથી આગળ વધેલાને કહી શકીએ કે સમતાભાવ ભાવતી વખતે જે અપૂર્વ આનંદ થાય છે તે પણ અનિર્વચનીય છે, એના પરિણામે જે શુભકર્મબંધ અથવા કર્મનિર્જરા થાય છે તે તો બાબુ ઉપર શખીએ, પણ તે ભાવતાં જે માનસિક સંતોષ (conscious gratification) થાય છે તે પણ મહાન છે, ભવ્ય છે, અલૌકિક છે, નૂતન છે, સર્વોત્તમ છે, અનનુભૂતપૂર્વ છે. સમતાથી મુખ થાય છે તે બીજાનું મુખ લઇને અથવા જોડું કરીને યત્ન નથી, પણ સ્વસંપન્ન છે, સ્વસંપૂર્ણ છે, પરને ઉપકારી છે, અને ઉલ્લખને આનંદદાતા છે. પૈદ્ધલિક અને આત્મિક આનંદમાં આ મહાન તફાવત છે. આ સમતાથી યનો આનંદ અનુભવતી વખતે જ એવું મુખ આપે છે કે જેવું આ છવે અગાઉ સાંસારિક પદાર્થોમાં અનુભવ્યું ન હોય. આ પ્રમાણે હોવાથી હે બાઈ! તું એકવાર સામ્યભાવ ધારણ કર, પછી તું તેનું મુખ જોજે. જો તને તેમા કાંઈ અપૂર્વતા માલુમ પડે તો તે મુખનો ફરીવાર અનુભવ કરવાનો વિચાર કરજે; પણ એકવાર તો અમારા આમહુથી જ તો રસ્તે પ્રયાણ કર અમે એ મુખનો સ્વાદ કેાઈ કેાલવાર ચાખ્યો છે અને તેથી તને ભલામણ કરીએ છીએ કે તારે તસારમા રહ્યા છતાં મોક્ષમુખની વાનકી આખવી હોય તો એ ઉત્તમ માર્ગ છે. ૮.

સમતાની ભાવના (Ideal)-તેનું દર્શન.

न पश्य मित्रं न च कोऽपि शत्रुर्निजः परो वापि न कथन्तास्ते ।
न चेन्द्रिषार्थेषु रमेन चेतः, कषायमुक्तं परमः ॥ योगी ॥ ९ ॥

પાસે સંમળાતું નથી અને જે સર્વદા ધર્મજાત અવસ્થામાં રહે છે-આવા પુરુષ પરમયોગી છે. દુઃકામાં કહીએ તો જે મહાત્મા સર્વદા અવહારમાં માની લીધેલાં કાર્યોથી દૂર રહી પોતાનું શું છે તે જોળીએ છે અને જોળીને બેસી રહેતા નથી પણ તે અનુસાર વર્તન કરે છે, તે શુદ્ધ યોગી છે. તેમની કાવાની પ્રવૃત્તિ, વચનનો ઉચ્ચાર અને મનના વિચારો નિરંતર શુદ્ધ, ચતુર પદ્યે જ વપરાશમાં આવનારા અને અતિશય સ્થિર હોય છે. આવા મહાત્મા જેવા યવાની ઇચ્છા રાખવી એ સર્વ સુમુક્તનું દૃષ્ટિબિંદુ હોવું જોઈએ. પરમયોગી આનંદ-ધનજી મહારાજે શાંતિનું સ્વરૂપ જોધતાં શાંત જીવના ધણા પ્રકારે લક્ષણો કયાં છે, તેમાં નીચેનાં લક્ષણો અત્ય પ્રસ્તુત છે.

મન જપમાન ચિત્ત સમ મહે, સમ મહે કનઠ પાપાય રે;

વંદક નિક્ક સમ મહે, કન્યો દોયે તું બલુ રે. ॥ શાંતિ ॥ ૬ ॥

સર્વ જન્મજન્મે સમ મહે, સમ મહે તુલ્ય મંજી બાવ રે;

પ્રજિ સસાર જેવુ સમ મહે, મુકે જવજનદિવિયાવ રે. ॥ શાંતિ ॥ ૧૦ ॥

આપણો આત્મ જાર જે, અર ચેતના ધાર રે;

નરે સવ સાથ સન્નિગધો, બેઠ નીજ પરિર સાર રે ॥ શાંતિ ॥ ૧૧ ॥

આવું સમતાવર જીવનું સ્વરૂપ સંક્ષેપથી છે, જોનેા વધારે વિસ્તાર આનંદમાં છે અમ યોગી બલામણુ કરે છે. આ જીવના સમતાના અધિકારી જીવાએ નિરંતર દ્વંદ્વ સન્મુખ રાખવી. ૯.

સમતાનાં અંગો ચાર જાણના.

भजन्व मैत्री जगदंगिगानिषु, प्रपौदमान्मन् गुणिषु त्वशेषतः ।

भवार्तिर्दानेषु कृपासं सदा-प्युदासवृत्तिं खलु निर्गुणेष्वपि ॥ ૧ ॥

“હ આત્મા! જગતના સર્વ જીવ ઉપર મેત્રીભાવ ધારણ કર; તાર ગુણવાન્ પુરુષો તારકે સતોષદંડિયાં જો; ભવ (સંસાર)ની પીડાથી દુઃખી થતા પ્રાણીઓ ઉપર કૃપા રાખ અને નિર્ગુણી પ્રાણીઓ ઉપર ઉદાસવૃત્તિ-માધ્યસ્થ ભાવ રાખ.” ૧૦.

૧૮૨૫૪૮.

આવાર્થ-સમતાની જીવનામૂર્તિનું સ્વરૂપ કહી તે લક્ષ્યમાં રાખવા જણાવ્યું હવે સમતા પ્રાપ્ત કરવા માટે અનેક સાધનો છે તે બતાવે છે. સાધન અનેક પ્રકારના હોય છે. પોતાના સંજોગો પ્રમાણે કયું

રીતે સિદ્ધ થઈ જાય છે. આખી દુનિયાને પોતાના બંધુ તરીકે માનનારને મનમાં એવો તો પ્રેમ આવે છે કે પ્રેમથી જ તે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. આવા જીવના ઉચ્ચાર અને વિચાર પણ અનુકરણ કરવા યોગ્ય હોય છે. તેનો સહજ ખ્યાલ આપતાં ઉપાધ્યાયજી શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજ શાંત સુધારસમાં કહે છે કે:-

યા રાગરોષારિદ્યો જનાનાં, જામ્યન્તુ વાદ્યામનોદ્ગરતાઃ ।

સર્વેન્દ્રિયસીવરસં રસંતુ, સર્વંજ સર્વં છલિતો મયન્તુ ॥

‘રાગ દ્વેષ વગેરે બ્યાધિઓ જે પ્રાણીનાં મન વચન કાયાના શુભ યોગોનો નાશ કરે છે તે સર્વ પીડાઓ શમી જાયો એટલે સર્વ પ્રાણીઓ વીતરાગ થઈ જાયો, સર્વ પ્રાણીઓ ઉદાસીન રસ પીઓ અને સર્વ ઠેકાણે સર્વ પ્રાણીઓ સુખી થાયો.’ આખી દુનિયાનાં સર્વ પ્રાણીઓ સુખી થાયો એમ કહેવામાં નથી રાખ્યો શાંતિ-લેદ કે નથી રાખ્યો ધનવાન ગરીબનો લેદ; નથી રાખ્યો સંપ્રદાય-લેદ કે નથી રાખ્યો સેવ્યસેવકલેદ; નથી રાખ્યો વખાણ કરનાર કે નિંદા કરનારનો લેદ કે નથી રાખ્યો સ્થાન સ્થળ કે ભૂમિનો લેદ. આખા વિશ્વ ઉપર એક સરખી દૃષ્ટિ થાય છે એ મૈત્રીભાવનું ઉત્કૃષ્ટ લક્ષણ છે. શ્રી બૃહત્શાંતિમાં નગરવાસીને, આખા શ્રી સંધને, હોકાને, રાજાને અને સર્વ જનોને શાંતિ થાયો ઇત્યાદિ ઇચ્છા બતાવી છે અને પ્રાંતે આપેલું આશિર્વચન પણ એવો જ ગંભીર ધ્વનિ બતાવે છે:-

શિવમણુ સર્વજગતઃ, વરદિત્તનિરતા મયન્તુ મૃતગણાઃ ।

દોષાઃ પ્રપાન્તુ શાશ્વ, સર્વંજ સુર્ષમિવન્તુ લોભાઃ ॥

“આખા જગતનું કલ્યાણ થાયો ! સર્વ પ્રાણીઓ પારકું હિત કરવામાં તત્પર થાયો ! સર્વ દોષો નાશ પામી જાયો ! સર્વ જગાએ સર્વ પ્રાણીઓ સુખી થાયો ! !” કેવા વિશુદ્ધ અને મહાન્ અંતાઃકરણમાયી આ સાધના નીકળે છે ? એ બોલનારને પવિત્ર કરે છે એટલું જ નહિ પણ સાંભળનારને પણ પવિત્ર રહેવાનો વિચાર કરાવી દે છે. ઉપર લખેલી ગાથાથી જેવો ધ્વનિ પાશ્વિક પર્વણમાં નીકળે છે તેવો જ મહાન્ ધ્વનિ નિત્ય અનુષ્ઠાનમાં-શાદ્ધ પ્રાંતક્રમણ સૂત્રમાં પણ બતાવવામાં આવ્યો છે. જુઓ:-

શામેમિ સમ્મ જીવે, સમ્મે જીવા સર્પનુ મે ।

મિત્તી મે સમ્મ મૂણુ, વેરં મગ્ગં ન કેણં ॥

કરાવવા માટે પોતાની પાસે જે કાંઈ હોય તેનો વ્યય કરવામાં આંચકો ખાતા નથી. અન્ય શાસ્ત્રોમાં પણ કહ્યું છે કે:—

અદાદદુષણાનાં, નાતાન્નાઃ સમુદ્રમઃ ।

પરોપકારઃ કુશ્વાર, પાપાય વર્ણીતમ ॥

“ સર્વ શાસ્ત્રોનો—અદાર પુરાણનો ખેંચી કાઢેલો સાર એજ છે કે પરોપકાર (પારકાનું ભણું કરવું) એજ પુણ્ય અને પરને પીડા કરવી એજ પાપ ” અને તેથી જરોરજાગ્ય તર્ક વિનૂતક: સજ્જન ભાણસને જે માનસિક, શારીરિક કે આર્થિક સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે તે હુંમેશા બીજાપર ઉપકાર કરવા માટેજ હોય છે. તેઓ ધનથી મોજાયોખ ભાણતા નથી, કે ક્યુજ વિષયમુખોમાં આનંદ પામતા નથી, પણ બીજા છુવોને મુખી કરવા અને તે માટે પોતાનું દરેક પ્રકારનું સંપત્તિજળ વાપરવું એજ સંપત્તિપ્રાપ્તિનો હેતુ સમજે છે.

મેત્રીભાવ સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર રાખવો, પોતા ઉપર કોષ કરનાર તરફ પણ તેજ ભાવ રાખવો અને કદિ ન રાખી શકાય તે બીજાપર ગુસ્સો ન થતા પોતાની કર્મસ્થિતિ વિચારી તેનાપર જ ખેદ કરવો અને નવાન કર્મબંધ તેવા પ્રકારનો ન થાય તે માટે જાગૃતિ રાખવી. મેત્રીભાવ રાખવાનું અનેક શાસ્ત્રાર્થ કહે છે, પરંતુ જેન શાસ્ત્રકારની વિશેષ ખુણિ એ છે કે તેમનો મેત્રીભાવ પોતાના ધર્માનુયાયીઓમાં જ પર્ચામ થવો નથી, પરંતુ તે આખી દુનિયાનાં સર્વ મનુષ્યો તરફ એક સરખી રીતે લાગુ પડે છે અને તેમાં વર્ણ, જાતિ કે જમનો કોઈ નથી; આદતુજ નહિ પણ તે નિર્વચ-જનાવર-પણીઓ તથા જળચર તરફ પણ પોતાનો રક્ષણથીજ હાય લગવે છે; એથી પણ આગળ વધીને તે એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, ત્રેન્દ્રિય અને ચતુર્ન્દ્રિય મુખી પણ ભવે છે. નાનામાનાના છુવોને કોઈ પણ પ્રકારનું દુ:ખ દેવું એ એવાજ વધી વિરુદ્ધ છે અને પન્દ્રેન્દ્રિય મનુષ્ય અને નિર્વચ તરફ વધારે ઓછી રાખવી એવો સ.યે સ.યે ઉપદેશ છે જેન દા.બકાર: રે.રેરે પશમ વગનો ઉપદેશ આપે છે, તે એવાજ.વનુ કારણ છે; પણ તેનું સ.ખા.વડુ તો સર્વ છુવો તરફ હિતગુહિ રાખવા.ખા છે અને તેજેજ ભાગ્ય જાતાન્નમ્ એ જ ર.ક. કહેવ.ખા બ.વ. જા દેવોજ.વ નમનનુ વ્યય છે અને વધારે વિસ્તરથી લેખ લેખ દેવ.પર વિચાર

અધિકારીઓ-જેમને શ્રી વીરપરમાત્મા પણ ધર્મતાજ કહેવરાવતા હતા-
 જેવા શાદ રમ્મોને ધન્ય છે. સંતોષ, શત્રુ, અનુકંપા, નમન, વિનય,
 દાક્ષિણ્ય, દાન વિગેરે અનેક ગુણોથી અતોદૃત નરવીરો બહુ થઈ ગયા
 છે અને દેણું દેણું અત્યાદે પણ પૃથ્વીને ચોભાવે છે એ સર્વને
 ધન્ય છે. મદારમા પુરુષોનાં ઘરિત્રો અથવા છુવનટુત્તિનાં વાંચી
 અથવા સાંભળી મનમાં તેઓના ગુણ ખાટે બહુ માન લાવતું
 એ પ્રમોદ ભાવના છે. એક ગુણ જો સર્વાંશે પ્રાપ્ત કરવામાં આવે
 તો સર્વ ગુણો તેની પછવાટે ઈછીબદ્ધ બાવે જાય છે, એ સિદ્ધ
 નિયમ છે, અને ગુણ પ્રાપ્ત કરવાનો સિદ્ધ ઉપાય એ છે કે જે
 મદારમા પુરુષોએ તે ગુણો પ્રાપ્ત કર્યા હોય તેઓની ભાવના શુદ્ધ
 સ્વરૂપમાં દુશ્મનમંદિરમાં ઘોઠવવી. એવી રીતે ભાવના રાખવાથી
 ગુણપર શમ થાય છે અને તે ગુણો ન હોય તો પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છા
 થાય છે, અને જરા વીર્ય દોરવાથી તે ગુણો પ્રાપ્ત પણ થાય છે
 અને ભાવના ભાવતી વખતે જો તે ગુણો પોતામાં હોય છે તો તે
 ગુણો વિશેષ સ્વચ્છ બને છે. જમુક પ્રાણીને બહુ માન મળે છે એ
 જોઈ અસંતોષ ન લાવવો અથવા તેના તરફ ઈર્ષ્યા ન કરવી, પરંતુ
 તેનો ગુણોત્કર્ષ કરવો એ જ ગુણ પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન છે. આવી રીતે
 વિચાર કરીને તીર્થંકર મદારાજનો મેત્રીભાવ, ગજસુકુમારના-
 દિકની ક્ષમા, વિજય શેઠનું બ્રહ્મચર્ય, શ્રીપાજ રાજનું દાક્ષિણ્ય,
 સીતાનું સતીત્વ અને વૈવતીનો અજિતભાવ વિગેરે તરફ ધ્યાન
 આપતું અને શત્રુતિયોગ્ય ગુણોની અને ગુણવાનોની પ્રશંસા કરી
 છદ્ધાની અને કાનની અનુકંપે ગુણાનુવાદ અને ગુણશ્રવણથી સંક-
 પાતા કરવી.

તત્ત્વવાર્થ આશ્ચકાર શ્રીકૃષ્ણમારવાતિ મદારાજ લખે છે કે “અવ્યુ-
 ત્યાનાદિક વિનય, વદન, શત્રુતિ, પ્રશંસા, પેવાવચ્ચ ઇત્યાદિકે કરીને
 સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપસ્યાથી વિશિષ્ટ મનુષ્યોમાં બીજા-
 આત્મ તથા પોતે કરેલી પૂજને લીધે થયેલો મનનો આનંદ જે સર્વ
 ઇર્દ્રિયો દ્વારા જાણ્યું આવે તે પ્રમોદ ભાવના” પ્રમોદ ભાવનાની
 આ વ્યાખ્યામાં પણ મનનો આનંદ જ પ્રધાન ભાગ લે છે, પરંતુ
 વિશેષમાં અત્ર વર્તન પણ સાથે જ ગણવામાં આવ્યું છે.

સાધારણ મુખ તો દાણિક અને પરિણામે દુઃખ કરનાર હોય છે પણ આ તો પરિણામે પણ મુંઝર છે અને વળી તે મુખમાં વિકાર પણ હોઈ પ્રકાશનો હોતો નથી. આ કાવના ઉપર બહુ વિચાર કરવાની જરૂર છે. ધણાં પ્રાણીઓ પોતાનું ભરણપોષણ કરવામાં જીવનની સફળતા માને છે, પરંતુ પરીપકારી પુરૂષો કહે છે કે 'કાગડો કે દોર પણ પેટ તો ભરે છે. મનુષ્ય જીવનની ઉત્તમતા ખરેખરી એમાં જ છે કે સંસારના સર્વ સંબંધથી જરા ઊંચા આર્થિક રહેને જુલો જઈ પરીપકારપરાયણ જીવન કરવું.' પરીપકારની વ્યાખ્યા દુકી નથી, કારણ તેની દૃઢ નથી. પોતાની સ્થિતિ, શક્તિ, સંલેગાઈ અનુસાર આત્મઅતિરિક્ત પ્રાણીઓને ઉપયોગી થઈ પડે, એ પરીપકાર છે અને કરુણા કાવનાનું એ મુખ્ય પરિણામ છે. એ કાવન શખવાથી અનેક પ્રાણીઓ સંસારસમુદ્ર તરી ગયા છે, એ શાસ્ત્રમાં વાંચીએ છીએ અને ઇતિહાસમાં પણ પરીપકારી જીવને બહુ મળી આવે છે. ૧૫.

એથી માધ્યસ્થ કાવનાનું સ્વરૂપ.

કૃતવર્મસુ નિઃસંવં, દેવતાગુરુર્નિદિપ્તુ ।

આત્મજાંસિનૃ યોગેષ્ણ, તન્માધ્યસ્થ્યમુદીરિતમ્ ॥ ૧૬ ॥

“કોઈ પણ પ્રકારના આંચકા વગર કૃત કર્મ કરનાર, જે અને ગુરુની નિદા કરનારા અને આત્મજાંસિનૃ કરનારા પ્રાણીઓ તરફ ઉપેક્ષા તે માધ્યસ્થ (અસવા ઉદાસીનતા) કાવના કરે ” વા. ૧૬

અનુક્ર. ૧૬

વિવેચન-દુનિયામાં અનેક પ્રકારની વિચિત્ર પ્રકૃતિઓના પ્રાણી હોય છે કોઈ પ્રાણીઓ નિરતર કૃત કર્મો કરવામાં મોજ માને છે કે, અસત્ય બોલી બીજને છેતરવામાં સતોષ માને છે, કોઈ ચોરી પરમન હરણ કરે છે, કોઈ અપ્રમાણિકપણે ધનસચય કરે છે કે, પૈસા એકઠા કર્યા કરે છે, કોઈ પરસ્પરીમાં અસહન રહી ધન શરીર અને કીર્તિને નાશ કરે છે, કોઈ કોઈ કરી વારંવાર આંશમાં આવી જાય છે, કોઈ જાતિ, કુળ, બળ, તપ, ઔશધ, વિદ્યા વગેરેના અહુકાર કર્યા કરે છે, કોઈ પ્રપંચયુક્ત કાર્યો કરીને શક્તિને

અન્યાસ પડ્યા પછી રસ્તો સરલ થઈ જશે. અત્ર ચારે ભાવનાનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ જણાવ્યું છે. વિશેષ સ્વરૂપ જાણવાની જિજ્ઞાસા હોય તેમણે અન્ય પ્રયોગોથી તેનું સ્વરૂપ જોઈ લેવું, બાકી એનું ખરું સ્વરૂપ તો એ ભાવના ભાવવામાં આવશે ત્યારે જ અનુભવમાં આવશે. એ ભાવના ભાવતાં શરૂઆતમાં તો મનઃસેત્ર કઢાય સંકાયવાળું લાગશે પણ ધીમે ધીમે તે વિસ્તૃત થતું જશે. ૧૬.

સમતાનું બીજું સાધન-ઈન્દ્રિયના વિષયોપર સમતા.

चेतनेनरगनेष्वखिलेषु, स्पर्शरूपरसगंधरसेषु ।

साम्यमेव्यनि यदा तव चेतः, पाणिमं शिवमुखं हि तदात्मनः । १७ ।

“હે ચેતન ! સર્વે ચેતન અને અચેતન પદાર્થોમાં રહેલાં સ્પર્શ, રૂપ, રસ (શબ્દ), ગંધ અને રસમાં તારું ચિત્ત સમતા પામશે ” ત્યારે મોક્ષનું મુખ તારા હાથમાં આવી જશે. ૧૭. સ્વામીશ્રી

ભાવાર્થ-સમતાના પ્રથમ સાધન તરીકે ચાર સમકિત ભાવના કહી. હવે બીજું સાધન ઈન્દ્રિયના વિષયોપર સમભાવ રાખવાનું છે તે કહે છે. સ્ત્રી, પુત્ર વિગેરે ચેતન પદાર્થો અને શય્યા, વસ્ત્રાદિ અચેતન પદાર્થો એ જન્મેને અંગે અનેક પ્રકારના સ્પૃહા વિષયો પ્રાપ્ત થાય છે. કોમળ સ્પર્શથી મુખ અને કઠુથ સ્પર્શથી દુઃખ થાય છે, તેમજ રૂપવાન્ સ્ત્રી કે વસ્તુ જોઈને પ્રેમ આવે છે અને કુરૂપ જોઈને દ્વેષ થાય છે, તેવીજ રીતે મુગંધ તરફ નાસિકા આકર્ષાય છે, ત્યારે દુર્ગંધથી મૂઝાં મરડાય છે, તથા મિષ્ટ પદાર્થનો સ્વાદ કરતાં જિહ્વામાં પાણી છૂટે છે, ત્યારે અનિષ્ટ પદાર્થ ખાતાં મૂઝાં બગડે છે, અને સુસ્વર ધ્વનિ સાંભળી કાન મંડાય છે ત્યારે કુસ્વર સાંભળી કાનમાં આંગળીઓ ઘાલવામાં આવે છે. આ પાંચ ઈન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયો છે, એ સર્વ વિષયો તરફ જ્યારે તને સમભાવ થશે, એટલે સારું કે ખરાબ એવો કોઈ પણ પ્રકારનો ભેદ તારા મનમાં થશે નહિ, ત્યારે મોક્ષમુખ તારા હાથમાં આવી જશે. આ પાંચે ઈન્દ્રિયના વિષયો આ જીવને બહુ છેતરે છે અને સંસારમાં રખડાવનારા પણ ખરેખરા તેઓ જ છે. નીતિશાસ્ત્રકારો કહે છે કે-

■ हि मधुलीतं नृत्पमेतदलोपं,

स्फुरति पश्मिजेवं स्पर्शं एव स्तनानाम् ।

શ્લોક દ્વિતીયઃ—
સ્વદિગ્દર્શનપૂર્વેઃ પંચધર્મિણિભિઃ ॥

‘આ મધુર રીતે ગવાયેલું ગાયન, આ નાચ, આ રસ, આ મુગંધી, આ રતનોનો સ્પર્શ—આવા પરમાર્થને હજીનારી દ્રિયો, જેઓ સ્વદિગ્દર્શન સાધવામાં ધૂત છે, તે પાંચેથી તું સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છું અને તેઓથી જરેખરો છેતરાઉ છું.’ આ પાંચે દ્રિયો ઉપર અથવા વસ્તુતઃ પાંચેના નિમયો ઉપર રાગદ્વેષ ન રાખવો એ મોક્ષપ્રાપ્તિનો ઉપાય છે. મોક્ષપ્રાપ્તિનો ઉપાય રાગદ્વેષનો ત્યાગ જ છે, કારણ કે કપાય જે સંસારમાં રખડાવનાર છે અને જેનું સ્વરૂપ આગળ સાતમા અધિકારમાં વિસ્તારથી જતાલ્યું છે તે સર્વ રાગદ્વેષથી જ વતપત થાય છે. માટે દ્રિયોના ક્ષણિક મુખમાં આનંદ ન માનનાં તેના ત્યાગથી મોક્ષનું અવિચિત્ત મુખ પ્રાપ્ત થાય છે તેનો ખ્યાલ લાવી તેમા પ્રયાસ કરવો એ સમતા પ્રાપ્ત કરવાનું અને તે દ્વારા પાપરાગ્ય અવ્યાયામ મુખ પ્રાપ્ત કરવાનું પરમ સાધન છે, એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું. તેટલામાટે શ્રી ત્રિદશપ્રકરમાં કહે છે કે ‘હે સ.પુ! તું ગમે તેટલાં મૌનજન ધારણ કર, ધરનો ત્યાગ કર આચારનો અવ્યાયામ કર, વનમાં ગમન કર, લીમ તપસ્યા કર; પણ જ્યાં મુખી કલ્યાણવનને બાંગી નાખનાર મહાવાયુ સમાન દ્રિય-સમૂહને. ૧ પનજય ક્યો નથી, ત્યાં મુખી રાખમાં રેડેલા ધીની જેન સવ દુઃખ. સનજયુ’” તેમ જ શરૂઆતમાં જ ત્યાં કહ્યું છે કે દ્રિયના સમૂહને પનજય કરવાથી કલ્યાણ પ્રાપ્ત થાય છે. જે દ્રિયોનું મુખ કાળજી છે તો કલ્યાણમાં રાખી તેના વિષયોથી થતા મુલદુઃખને ત્યાગ કરવો એ જ ઉપદેશ છે. સમતા પ્રાપ્ત કરવાનું એ જીવનું જ વન યજ્ઞ ૧૭.

આનંદ વિદ્યા વિચાર કરવાની જરૂરિયાત.

વચના પ્રકરેનુ શોભા નાધન.

કં. મુગામ્પર વનઃ સ્વનિર્મિત્તમ્પદ્મનંદનં શિમકુયા પદ્મવાન વન ।
કેવતા નમઃનીઃ મુદ્ગર્ભે, શિ. ત્રિતઃ સ્તિતિર્નિર્દશિનઃ ॥ ૧૮ ॥

" તારામાં કયા ગુણો છે કે તું સુનિની દષ્ટિ રાખે છે ? તે
 " મુ આદ્યેશરી માતૃ કાર્ય કર્યું છે કે તું અનુભવ કરે છે ? (તારાં)
 " કયા ગુણોથી તારી નજરની વીક મટી ગઈ છે ? તે મુ વમને
 " છતાં છે કે જેથી તું ચિંતા વગરના થઈ ગયો છે ? " ૧૮

কর্মসম্পন্ন

[illegible][illegible]

સ્વામી જેવો તપસ્યા ગુણ, ગજમુકુમાળ જેવો ક્ષમા ગુણ, શ્રીપાળ મહારાજ જેવું દાક્ષિણ્ય, રેડંદકમુનિ જેવી સમતા, વિજય ચેડ જેવું બ્રહ્મચર્ય, બાહુબળી જેવો મહલાગ, હેમચંદ્રાચાર્ય, હરિભદ્રસુરિ કે યશોવિજયજી જેવું શ્રુતગ્ધન વગેરે ગુણો તારામાં હોય અને પછી તું સ્તુતિની ઇચ્છા રાખતો હોય તો બજે સમજ્યા, પરંતુ તે તારામાં કાંઈ નથી, છતાં આ ઉપર તું વખાણ મેળવવા માગે છે? વળી હે બાઈ! તો શું મોટું અદ્ભુત કામ કર્યું છે કે તું ઝીંચી નગર સખીને અભિમાનમાં તણાતો બાય છે? જે વેશ્યાના ઘરમાં બાર વર્ષ રહી અનેક વિષયસુખ ભોગ્યાં, તેજ વેશ્યાના ઘરમાં તેજ વેશ્યાની પ્રાર્થના છતાં ચાર માસ સુધી અડગપણે બ્રહ્મચર્ય પાળનાર શ્રીરૂપી-ભદ્ર મહારાજ જેવું અથવા તો છ ખંડ સાધનાર ચક્રવર્તી જેવું કાંઈ મહાન્ કામ કરીને અહંકાર કરતો હો તો જરા વાસ્તવિક લાગે, પણ તું તો નકામો ખોટો ખોટો અછકડ થઈને ચાલે છે, તેનું કારણ તું વિચાર કરીને અમને સમજાવ. વળી હે બાંધુ! તો ઘોર તપસ્યા, કેશવિરતિ, સર્વવિરતિ, ચૈત્યપ્રતિષ્ઠા, તીર્થયાત્રા, સંઘસક્તિ, સુપાત્રકાન વગેરે કયા મહાન્ કાર્યો કરી નાંખ્યાં છે કે તારે નરકમાં જવાની બીક મટી ગઈ છે? જેણે આ જીવનમાં કાંઈ મહાન્ કાર્ય કર્યું હોય તેને તો બહુધા નરકમાં જવાનું હોતું નથી અને તેના જીવનની સફળતા ગંજાય છે, પરંતુ તારે તો હજી નરકનિર્ગોદમાં જવાની બીક જીભી જ છે. વળી હે ભાઈ! તું આમ ચિંતા વમરનો થઈને ક્યાં કરે છે તેથી અમને તો મોટું આશ્ચર્ય થાય છે. કારણ કે જેને માથે શત્રુ હોય તે સંભાળ રાખ્યા વગર ફરી શકે નહિ અને ફરે તો હુઈયા પામે, અને તારે માથે તો યમ જેવો અપ્રતિહતશાસનવાળો શત્રુ ગાળે છે, છતાં તું ખેદરહિત થઈને ક્યાં કરે છે ત્યારે શું તે શત્રુને તો જીતી લીધો છે? તું આવા વિચાર કેમ કરતો નથી?

ઉપર જણાવેલા ગુણો જે પ્રાણીમાં હોય તેણે પણ સ્તુતિની ઇચ્છા રાખવી ઘટતી નથી અને મહાન્ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે તેવાં કાર્યો કરનારને પણ મદ કરવો ઘટતો નથી અને સુદૃઢ કરનાર પણ બીક તણાવેતો નથી તેમજ યમના ભયને જીતનાર પણ આત્મચિંતન મૂકતો નથી અને જે જે મહાન્ પ્રાણીઓએ એ ગુણો વગેરે પ્રાપ્ત કર્યા છે તેઓએ પણ સ્તુતિની ઇચ્છા રાખી નથી

અને અહંકાર પણ કયો નથી, એ આપણે સારી રીતે બાણીએ
 છીએ. પરંતુ સુરિમહારાજ તો જ્ઞાનુવને કહે છે કે આવા ગુણ
 વિગેરે તારામાં હોય અને પછી સ્તુતિ વિગેરેની ઇચ્છા રાખતો
 હો તો તો બાણે બ્યાજળી ગણાય, પણ તે કાંઈ તારામાં નથી, છતાં
 તું શા ઉપર મક્કમ રહે છે!!

આવી રીતે પોતામાં કયા ગુણો છે અને પોતે કયા માટાં કામો
 કર્યા છે, તેનો બરાબર વિચાર કર અને તેમ કરીશ ત્યારે જ તને
 આત્મિક સ્વરૂપ સમજાશે. ઉપદેશ દેવાની આ નૂતન પદ્ધતિ બહુ
 અસરકારક છે, કારણ કે મનુષ્યની તીવ્ર હાગણીને તે પ્રેરે છે અને
 ભગૃત યજ્ઞની ઇચ્છા રાખનારો અભ્યાસી મુમુક્ષુ તેનું તાત્પર્ય સમજી
 આત્મવિચારણા કરવા ઉત્સુક થઈ બાક છે. ૧૮.

જ્ઞાનીનું લક્ષણ-

गुणस्त्वैषो गुणिनां परेपामाक्रोशनिंदादिभिरात्मनश् ।

मनः समं नील्यति मोदते वा, स्थिते च व्यत्ययनः स वेत्ता॥૧૯॥

“બીજા ગુણવાનુ પ્રાણીઓના ગુણની સ્તુતિ કરે ત્યારે અને
 “અન્ય માણસો પોતાપર આક્રોશ કરે અથવા પોતાની નિંદા કરે તે
 “વખતે જો પોતાના મનને સ્થિતિસ્થાપક રાખે છે અથવા તે વખતે
 “જો આનંદ પામે છે; અને તેથી ઉલટી વાત બનતાં (એટલે પરગુણ-
 “નિંદા અથવા આત્મપ્રશંસા થતાં) જો ખેદ પામે છે તે પ્રાણી જ્ઞાની-
 “લક્ષકાર કહેવાય છે” ૧૯.

૪૫-૬૮

વિવેચન-બીજા પ્રાણીઓના જ્ઞાન, લોકસેવા, દેશસેવા, કોમ-
 મેવા, ધર્મ, સમાજ, પ્રહાર્યથ, ઔદાર્ય, માંલીર્ય, નિષ્કપટતા, સરળતા
 વિગેરે ગુણોની પ્રશંસા સાંભળીને જ્ઞાની પુરુષ પોતાના મનની
 સ્થિતિસ્થાપકતા ખોઈ બેસતો નથી. સામાન્ય માણસો દેડી ધણી
 પરગુણસ્થાવન સાંભળી ઇર્ષ્યા કરે છે, ચાલે તો ધસાતું બોલે છે,
 કેટલીકવાર ગુણને અવગુણ કરી દેખાડે છે અને નાદન અધમ વૃત્તિ-
 વાળા ન. ગુણધર્મ પુરસ્કેની નિંદા કરે છે. જ્ઞાનીનું લક્ષણ તો સર્વદા
 ગુણ એવાનુ અને ગુણપ્રાપ્ત કરવાનુ જ હોય છે. તેથી જ્યારે
 જ્યારે તે અમુક વ્યક્તિમા કોઈ પણ સદગુણ છે એમ સાંભળે છે

છે એ શોધવાની હોય છે. શુભવાનમાં કોઈ સહજ હોય હોય તે શોધી તે દ્વારે તેનું નમનું બોલનારા બહુ આત્મિક હાનિ પામે છે. | શુભચાહીપણાની ટેવ બહુ લાલકર્તા છે.

જ્ઞાની પુરુષનું બીજું લક્ષણ એ છે કે બીજે કોઈ પ્રાણી પોતાની નિંદા કરે અને પોતાની ઉપર ક્રોધ કરે તો તે વખતે પણ પોતાના મનને સ્થિતિસ્થાપકતામાં રાખે. પોતાની નિંદા સાંભળી તે શુભે થઈ જતો નથી અને તેનું મન તે વખતે અસ્તવ્યસ્ત થઈ જતું નથી પરંતુ શાંત રહે છે, એટલું જ નહિ પણ પોતાની આત્મિક સત્તાની કસોટિ થવાનો પ્રસંગ બાહ્ય વધારે જ્ઞાની તો તેથી આનંદ માને છે. ઉત્કૃષ્ટ શુભાસિની સ્ફુટ ઇચ્છાની અત્ર અવધિ થાય છે. દુનિયાના ઘણાખરા માણસો તો પોતાની સ્તુતિ સીધી રીતે કે આડકતરી રીતે સાંભળવા ઇચ્છા રાખે છે અને સાંભળીને રાજી થાય છે. કેટલીક વાર આત્મલુપ્ત બતાવી તે દ્વારા પણ સ્તુતિ કરાવવાની ઇચ્છા રાખે છે; પરંતુ આવી ઇચ્છા ન રાખનારા બહુ યોદ્ધા હોય છે અને પોતાની સ્તુતિથી કદાચ મદ ઉત્પન્ન થાય તેવા હેતુથી સ્તુતિ સાંભળી દરકાર ન કરનારા અને તેથી ઉલટા ખેદ પામનારા તો બહુ જ યોદ્ધા હોય છે. દુનિયાનો મોટો ભાગ સાચે રસ્તે હોતા નથી તેનો અત્ર પ્રગટ ઉદ્દેશ છે, અને તેથી આ ભાગવતમાં યોદ્ધા પણ સમજી માણસોને પગલે ચાલવું એજ શુદ્ધ માર્ગ છે.

એવી જ રીતે પારકાના શુભની નિંદા સાંભળી ખેદ પામવો એ શુભ તરફ પ્રેમ બતાવે છે અને આ સર્વ લક્ષણ જન માં હોય તેનેજ શાસકાર જ્ઞાની કહે છે. દ્રવ્યાનુયોગના યોદ્ધા મંથો વાચ્યા અથવા યુનિવર્સિટીની કેટલીક ડીનાઓ મેળવી એથી ખર. જ્ઞાની થવાનું નથી. જ્ઞાનની સાથે જ વજન શુદ્ધ હોવું બાંધ્યું. બુદ્ધિના કાર્યે, પદમથી થકુ સ્વરૂપજન પ્રાપ્ત થઈ જાય નેથી મહત્તર જવાનું નથી. ક.નંદ કે વગુન જ્ઞાનનું કળ વનન જ છે અને રૂઝ વગરનું જ્ઞાન માત્ર શાભા આપે છે, પરંતુ ચાર્નાવિઃ લાભ કરવું નથી. કેળવણીનું પ.રણ.ન એજ હ.તુ બેઝંએ અને વનજી પ્રણીએ એનેજ અનુન્દે ત. એ અ.પણે વ-વ. વ-નીએ હીએ જ.નીનું લક્ષણ ત.તુ અને શ્રવકને એક વ-રે રીતે લગુ પડે છે, નેથા

તેનો ખ્યાલ કર. આવી રીતે યત્ન મિત્રને જોગબવાથી તું આત્મશુદ્ધિ-વ્યક્તીકરણરૂપ સોનાની ખાણો તુરતજ પ્રાપ્ત કરી શકીય.

વળી તને દિલ કરનાર શું છે, અને કોણ છે? અને અદિત કરનાર શું છે અને કોણ છે? તે પશુ તું ભણતો નથી. તારું વાકા-લિંગ દિલ દેખાતું હોય પણ તેથી પરિણામે તને અદિત ચતુર હોય તો તે આદરવા યોગ્ય નથી, જો દહેવાની જરૂર નથી. એથી પણ વધારે તારું શું છે અને પારખું શું છે તે પણ તું બરાબર ભણતો નથી. તું કોણ? તું શરીર નહિ, કપડાં નહિ, આબૂપણો નહિ, પણ કોઈ બીજો છે. શરીરને ગતિમાં રાખનાર, કપડાં પહેરનાર, આબૂપણો ધારણ કરનાર કોઈ બીજો જ છે, તે આત્મા છે, તે તું છે. તેની વસ્તુ તે આત્મિકવસ્તુ કહેવાય છે. બાકી ઘર, કપડાં, પહેલાં, પૈસા અને શરીર સર્વ પારખાં છે, અપર છે અને અજ્ઞાનતાથી તેમને તું તારાં માની બેઠો છે, પશુ તેમાં તારી મોટી ભૂલ થાય છે. પૌરાણિક પદાર્થ સર્વથા પારખાજ છે; તેઓ સાથે આવતા નથી અને લાગી વખત રહેવા-પણ નથી. તારું છે તે તો તારા રૂપ જ છે, તારી પાસે જ છે, તારાથી ભિન્ન નથી. આ વિવેક જ્યારે તારામાં આવશે ત્યારે તને વસ્તુસ્વરૂપનું બરાબર જ્ઞાન થશે અને પછી તને બહુ જ્ઞાનકંદ આવશે. અનંત જ્ઞાન, દર્શન અને આરિત્રજ તારાં છે અને તેજ તને પરિણામે દિલ કરનારાં છે, બાકી સર્વ વસ્તુઓ પારખી છે અને પરિણામે અદિત કરનારી છે.

વેધ પાસે વ્યાધિમસ્ત માણસ બંધ ત્યારે પહેલાં તો તેને શું વ્યાધિ છે તેનું તે નિદાન કરે છે, વ્યાધિનું કારણ શોધે છે અને કયો વ્યાધિ છે તેનો તે નિર્ણય કરે છે. તને વિલાસ દયામાં રાચવામા-યવારૂપ વ્યાધિ થયો છે અને તેમાંથી મુક્ત થઈ તું સુખ મેળવવા છનંદે છે, તો તેનું કારણ શોધી કાઢ. જ્યાં મુખી આ કારણ તને જડશે નહિ ત્યાં મુખી તારા વ્યાધિઓ જશે નહિ. માટે સ્વપર વિવેક લાવી દિલકર અને અદિતકર શું છે તે બરાબર સમજ લે. આ અંધકર્તાના વેધપણમાં તને બરોસો હોય તો આ અંધ જોઈ જા. તું બરાબર વિચાર કરીશ તો આ અંધમાંથી તેનું નિદાન તને જડી આવશે. વળી આ અંધકારે ચિહ્નિત પણ બતાવી છે તે ધ્યાનમાં

મદ્યથી, ઈર્ષ્યાથી, અહંકારથી, લોભથી, સ્વપરનો વિભાગ પાડે છે એ સર્વ મોહજન્ય છે, મોહનો માર્ગ જગતને અંધ કરીને કામ કરવાનો છે અને સ્પીરિટ (દારુ) ની પેઠે તે પ્રાણીને ઉન્નત બનાવે છે. દુકામાં કહીએ તો પૌદ્ગલિક વસ્તુઓનો સ્વપરવિભાગ મોહજન્ય છે.

મોહ આ પ્રાણીને ચારે ગતિમાં અનેક પ્રકારના દુઃખ આપ્યાં કરે છે. દેવગતિમાં વિરહદુઃખ અને પરોત્કર્ષ સહન કરવાનું દુઃખ, મનુષ્યગતિમાં આજીવિકાનું દુઃખ અને સંયોગવિયોગનું દુઃખ, તિર્યચગતિમાં મુંગે મોઢે અનેક પ્રકારનાં કષ્ટ સહન કરવાનું અને તાપ ફંદી સહન કરવાનું દુઃખ અને નરકગતિમાં અનેક પ્રકારનાં શારીરિક અને માનસિક અસહ્ય દુઃખો મોહ ઉત્પન્ન કરે છે અને તે આ જીવને જરૂર સહન કરવાંજ પડે છે. રાગદ્વેષજન્ય કષાયો છે અને તે બન્ને પોતે મોહના સેવક છે અથવા મોહ પોતે જ છે. ઉક્ત રીતે અનેક પ્રકારનાં દુઃખ આપનાર મોહને તો આ જીવનો ખરેખરો દુરમન કહી શકાય. દુરમનનો આનંદ આ જીવને ભૂલાવે ખવરાવી દુઃખ આપવામાંજ હોય છે. તેજ મોહ સ્વપરવિભાગ કરી આપે છે. આ મારું છે અને આ પારકું છે, એવું પૌદ્ગલિક વસ્તુમાં આરોપણ કરવું એ પ્રકટપણે અસત્ય છે; કારણ કે તેમાં આત્મિક કાંઈ નથી અને આત્મિક ન હોય તે પોતાનું નથી. આવી રીતે વિભાગ કરનાર તો તારા ખરેખરા દુરમન છે. ત્યારે દુરમનનો કરેલો વિભાગ તું કબૂલ શા માટે રાખે છે? દુનિયામાં કાંઈ કારણસર જે પક્ષકારો વચ્ચે તકરાર થાય તો તેનો નીવેડો મધ્યસ્થ માણસથી લાવવામાં આવે છે; પરંતુ તે જ નીવેડો કરવાનું કામ જો એક પક્ષના દુરમનને સોંપવામાં આવે તો જરૂર તેનું પરિણામ તેના લોભથી ઉછડું જ આવે છે—અર્થાત્ તેને નુકશાન થાય છે.

માટે હે ચેતન ! તારું શું છે અને પારકું શું છે, તેનો વિભાગ તારા હિતરવી હોય તેની પાસે કરાવ. એમ કરીશ તો તને કાંઈ પણ લાભ થશે અને આત્મિક દ્રવ્ય જે અત્યારે તારી સત્તામાં રજુ છે, તે પ્રગટપણે તું પામી શકીશ. ચતુને હવે તું ક્યાં મુખી તારા તરીકે સમજીશ ? તું હવે ઉન્નતપણું છોડી દે અને મોહનો કરેલો વિભાગ તને બહુ અહિત કરનારો છે, એ ધ્યાનમાં લે. આ મનુષ્ય-

રહે છે અને દિવસ જેમ રાત્રિથી તેજ કારણે ભિન્ન થાય છે, તેમ આત્મા પણ અણુવથી આ લક્ષણને લીધે જ જુદો પડે છે. જો કે આત્માનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન લક્ષણ છે, તેપણુ કર્મથી આવૃત્ત હોવાને લીધે તે પ્રગટ જણાતું નથી, પરંતુ આણુમાં રહેલ સોનામાં જેમ શુદ્ધ કંચનત્વ છે, તેમ આત્મામાં અનંત જ્ઞાન સર્વદા છે જ; ફક્ત તેના પર પડે ફરી વળેલાં છે. વ્યક્ત અવ્યક્તરૂપે જ્યારે આત્માને ક્ષયોપશમ થાય છે ત્યારે શક્તિ અને કાર્યરૂપે જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે અને વળી તેજ વીર્ય થાણું બને છે ત્યારે કાદવ જેમ કર્પણને આવરી મૂકે છે, તેમ કર્મો જ્ઞાનને આવરી દે છે. પરંતુ જો બહુ પ્રયાસ કરી સર્વ કચરો દૂર કરવામાં આવે તો અનાદિ શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ થાય. આત્માનું રૂપ એકજ છે, પરંતુ કર્મોવૃત્ત હોય ત્યારે તે વિવિધરૂપ ધારણ કરે છે.”

આવા અનાદિ કાળથી આવરિત સ્વરૂપવાળા આત્માને બીજું કંઈ પોતાનું નથી અને કંઈ પારકું નથી; તેમ જ કંઈ તેનું શત્રુ નથી અને કંઈ મિત્ર નથી. એનું પોતાનું છે તે એ જ છે. માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્ર વિગેરે સર્વ અનેક પ્રકારના સંબંધમાં અનંતવાર આવ્યા કરે છે અને તેથી તેઓ પોતાના કહેવાય જ નહિ. પોતાના હોય તો અત્રે રહી બાંધ જ નહિ, માટે એવા ક્ષણિક સંબંધને પોતાનો કે પારકો માનવે, એ ઓર્ક છે. આ હકીકતના સમર્થનમાં શાસ્ત્રકાર કહે છે કે—

न ता जादं न ता जोषी, न तं सर्वं न तं दृढं ।

न जाया न ज्ञया जल्प, सम्ये जीवा अणततो ॥

‘એવી કંઈ જાતિ નથી, એવી કંઈ ચોનિ નથી, એવું કંઈ સ્થાન નથી, ને એવું કંઈ કુળ નથી કે જ્યાં સર્વે જીવો અનંતવાર જન્મ પામ્યા ન હોય અને અનંતવાર મરણ પામ્યા ન હોય. મતલબ કે સર્વ સ્થાનકે સર્વ સંબંધમાં આ જીવ અનંતવાર ઉત્પન્ન થયો છે. અનંત કાળચક્રનું માન બોધ્યે અને સાથે વિચાર કરીએ કે આ જીવે અનંત પુરુષાણ પરાવર્તન^૧ કર્યા છે, એટલે આ હકીકત સ્પષ્ટ

૧ એ પુરુષપરાવર્તનમાં કંઈક ક્ષણ થાય છે તેને જ્યારે આપણે મુરોવ ઇ. કોમો કે અળ્લે વાસણી તેડું આપ થકે દર્શન નહીં તેને જ્યારે ક્ષણ મટે

“તેવી રીતે ચિત્રમાં જાણેજેલાં માતા, પિતા, પુત્ર અને સ્ત્રી
 “વાસ્તવિક રીતે સમજી પ્રાપ્તીને સુખ આપતાં નથી તેવી જ રીતે
 “આ સંસારમાં રહેલાં પ્રત્યક્ષ માતાપિતાદિક પણ સુખ આપતાં
 “નથી તે જાણેના આકાર નાચ પામતાં તે જાણે સરખાં જ છે.” ૨૪.
 ૭૫૯૮

ભાવાર્થ—જેમ પરવસ્તુ સાથેનો સંબંધ અસ્થિર છે તેમ સગા-
 સ્નેહીઓનો સંબંધ પણ અસ્થિર છે, એ વિષયપર હવે પછીના
 અમત્વભોચન અધિકારમાં વિશેષ વિવેચન કર્યું છે, તેનું કાંઈક પૂર્વ-
 નિરૂપણ (anticipation) કરતાં અત્ર કહે છે કે, હે ચેતન! તું
 તારાં માતા, પિતા, સ્ત્રી કે પુત્રના મોહમાં મસ્ત થઈ આ સંસારને
 તારો માની બેઠો છે, પરંતુ તું કોઈ પણ પ્રકારનો વિચાર કરતો
 નથી અને વાસ્તવિક રીતે તેઓ તારાં છે કે નહિ તેનો પણ તું
 ખ્યાલ કરતો નથી એ બહુ અયુક્ત છે. માતા પિતા, સ્ત્રી કે પુત્રની
 છબી ચીતરી હોય અથવા તેઓનો ફોટોગ્રાફ પડાવ્યો હોય તે જેમ
 કોઈ પણ પ્રકારનું સુખ આપી શકતો નથી તેવી જ રીતે તું વિચાર
 કરીશ તો જણાવે કે તારા હયાત સંબંધીઓ પણ તને ખરું સુખ
 આપી શકતા નથી. થી વીર પરમાત્માના હસ્તરીક્ષિત ચિમ્બ્રી ઓધર્મ-
 દાસ ગણિ કહે છે કે:-

માયા પિતા વ માયા, મમા પુત્રા દરી વ વિયગા વ ।

દા જેવ વદુવિદા, વરતિ વવેવવસ્તાં વ

‘આ સંસારમાં માતા, પિતા, ભાઈ, સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર અને
 પોતાના સંબંધીઓ બહુ પ્રકારના લય અને મનનાં દુઃખ ઉત્પન્ન
 કરે છે.’ સૂરિ મહારાજ કહે છે તેમ સંબંધીઓ મરણથી વિયોગ-
 જન્ય દુઃખ આપે છે એટલું જ નહિ, પરંતુ જીવતાં છતાં પણ
 અનેક પ્રકારનાં દુઃખો આપે છે. એવા દુઃખોત્પાદક સંબંધમાં અદ્વિ-
 દત્ત શકવર્તીની માતા સુલક્ષ્મી માતાસંબંધનું દૃષ્ટાંત પૂરું પાડે છે,
 કનકકેતુ પિતાસંબંધનું, કોણિક (કેણીકપુત્ર) પુત્રસંબંધનું અને નવ-

૧ આ ઉપરથી તે મોહાત્મા જ્યાં નથી એમ જોવાની મગજ નથી સાચ
 પ્રાર્થને દેખવાથી સતી અને નવજાને દેખવાથી નવરો અસા તે દાવ ઉપર
 થવા જ કરે છે. ૨ ઉપરેલાં માતા માયા ૧૪૪.

તરફના ધર્મ સાથે સંબંધ શાય ત્યારે- પ્રથમ ધર્મનો ઠંડાચ આપવો પડે તો પણ સામાન્ય શિક્ષાચાર પ્રમાણે અત્ય ધર્મ આ સુક્ત છે. મોહથી દુષ્ટી જલું નહિ અને પ્રતિબંધમાં પડી જવું એ શુદ્ધ આશય છે. આ વિષયને અંગે ચોથી એકત્વ ભાવના રજા ચોચ છે. એ ભાવનાનો ઉદ્દેશ અને આ સ્લોકનો ઉદ્દેશ એકસરખા છે.

ચોપાઈના કર્તાએ આ સ્લોકનો અર્થ જુદી રીતે ક્યો છે, તેવો અર્થ મૂળ ઉપરથી અને બેસી શક્યો નથી. ચોપાઈકારના કંઈ ભાવાર્થ એવો જણાય છે કે જેમ વિદ્વાનોને તત્ત્વજ્ઞાન હોવાથી માટે મનાયલા માતા, પિતા, પુત્ર અને સ્ત્રીઓ તેઓને હેપકાર નથી અને નિઃસંબંધ રહીને આત્માને નિર્લેપ રાખે છે તેવી ધનધાન્યાદિ પણ તેઓને હેપકારક (કર્મબંધ કરાવનાર) થતાં કારણકે તેઓનું માનવું છે કે પોતપોતાના પર્વાય તજીને દ્રવ્ય જુદા પર્વાયને પાત્રી જ્યાં બધું અપરસ્પર થઈ જાય છે ને સર્વ સરખું છે. ૨૪.

સમતાને ઓળખનારાની સંખ્યા.

જાનન્તિ કામાન્નિસ્તિલાઃ સસંજા, અર્થે નરાઃ કેઽપિ^૧ ચ કેઽપિ
જૈનં ચ કેઽચિદ્ ગુરુદેવશુદ્ધં, કેચિન્નિવં કેઽપિ ચ કેઽપિ સામ્યમ્.

“સર્વ સંસારાણા પ્રાણીઓ ‘કામ’ને જાણે છે, તેમાંથી
“અર્થ (ધનપ્રાપ્તિ)ને જાણે છે, અને તેમાં પણ કેટલાક જ ધર્મને
“છે; તેમાંથી કેટલાક જ જૈનધર્મને જાણે છે; અને તેમાંથી બહુ
“શુદ્ધ દેવગુરુશુદ્ધ જૈનધર્મને જાણે છે; તેમાં પણ બહુ
“પ્રાણી મોક્ષને ઓળખે છે અને તેથી પણ બહુ યોગ્ય મ
“સમતાને ઓળખે છે.” ૨૫

ત્રિવેચન-સંસારી જીવો કર્મથી આવૃત્ત હોવાને લીધે સ્વરૂપને ઓળખતા નથી અને આદરતા નથી. આ સ્વરૂપ વીને કર્તા સિદ્ધ કરે છે કે સમતાને જાણનારા તથા આદરના ઓછા છે, પતિત થવાના રસ્તા હુમેશાં ઉઘાડા હોય છે.

કે આભોગથી સર્વ પ્રાણીઓને ટાણ છે. એ એકેન્દ્રિયને પણ છે, તેના સમર્થમાં બહુ દર્શાવે આપ્યાં છે; તે ઉપરાંત સંસ્કૃત અધ્યાત્મ મોગ પણ છે. વિસ્તારથી જાણવાની ઉચ્છાવાગ્યએ લોક પ્રધાન્ય એવો. એમાં શી ભગવતી સુત્ર, સ્થાનાંગ સુત્ર વિગેરેના રથી બહુ સારી રીતે સંસ્થાનુ સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. ત્યાં સિદ્ધ કે સર્વ પ્રાણીઓને આદ્યારાદિ ચારે સંસ્થાઓ અવશ્ય હોય છે. કદ સંસ્થાને બદલે નિદ્રા સંસ્થા મૂડીને અન્ય પ્રધાન્ય પણ છે. કે આદ્યારાદિ ચારે સંસ્થાઓને લાગુ પડેલાં વિવિધતાઓ એથી જાણાય ઉદ્રિયોના વિષયો સર્વ પ્રાણીઓમાં જોઈ છે, એ બાબતમાં કોઈને વધારી જરૂર પડતી નથી.

સર્વ સંસ્થા (એને સંસ્થા હોય તે) પ્રાણીઓમાંથી મનુષ્ય પ્રાપ્તિને વિષય સારી રીતે જાણે છે; ધન બીજા પુરુષાર્થ છે. શ્રી વિશેષે મનુષ્ય લોકમાં જ છે. કેટલાંક તિર્થંક ધનપર ચોક્કસ છે, પરંતુ તેની પ્રાપ્તિને વિષય તે મનુષ્યમાં જ છે, મનુષ્ય ધન અનેક પ્રકારનાં અકાયાં કરે છે, શતદિવસ તે મેળવવા પ્રયત્ન છે. તેને માટે દેશ પરદેશ કરે છે, નીચ (અધમ)ની નોકરી કરે નાતાયક માણસોની ખુશામત કરે છે અને પૈસા ખાતર ગમે એવોગ આપે છે. આવી રીતે ધનપ્રાપ્તિ માટે આ જીવ અનેક રીતે નાચ નાચે છે અને અનેક વેશ લઈને છે. ભર્તૃહરિ તેટલા યોગ્ય રીતે કહે છે કે-સ્વાચ્છે ધોવાયે કિમવત્કલો નર્તયતિ સામ. આશા! તારી ખાતર જુઓએના ઉદ્દેશ્ય મેં સહન કર્યું, મનમાં શમાવી કંઈ શૂન્ય મનથી પણ હાસ્ય કરાવ્યું, અંતઃક મેં દાબી રાખ્યું અને નીચ માણસોને મેં નમન પણ કર્યું. હે નિ આશા! હજી વળી તું કેટલાક નાચ કરાવીશ !' ધનપ્રાપ્તિ મનુષ્યો શું શું કરે છે તેનું વિશેષ વર્ણન દર્શાવે સહિત પાંચ અધિકારમાં કહેવાયે. અત્ર પ્રસ્તુત એ છે કે મનુષ્ય ધનપ્રાપ્તિ વિષય જાણે છે અને આ સંબંધમાં અપવાદ ચોધર્ય બહુ સુપર તેમ છે.

ધનપ્રાપ્તિને વિષય જાણનારા મનુષ્યોમાં પણ બહુ થોડાં પ્રાણીઓ

આ આખા શ્લોકની મતલબ એ છે કે સંસારના સંબંધનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું, છતાં પણ લોકો સંસારને દુઃખની નજરથી જોતા નથી. સંસારી જીવ તો જાણે આંખો મીચીને ચાહ્યોજ જાય છે, જરા પણ વિચાર કરતો નથી. મુખ ક્યાં છે તેનો વિચાર કરો. બધે ફરી આવે. રાજાના મહેલો જુઓ, કિયાનોની ઓશીસો જુઓ, ન્યાયાધીશની કોર્ટો જુઓ, ચેડીમાઓના વેલવ જુઓ, મુરોપિયનો કે પારસીઓનો સંસાર જુઓ. કે કહેવાતાં મોટા મોટા માણસોનાં ચરિત્રો જુઓ; તમને તુરત જણાયે કે સંસારમાં મુખ હોય તો માત્ર સમતામાં છે-સંતોષમાં છે-ચાહુ સ્થિતિને સ્વર્ગમન્ય માની તેને સમ્યગ્ ભાવે વેઠવામાં જ છે અને અધ્યાત્મ સમજતામાં જ છે, બાકી બધા નકામાં ફાંફાં છે. આ પ્રમાણે સ્વરૂપ સમજનારા બહુ ઘણા છે, પરંતુ તે સમજવાની બહુ જરૂર છે. ૨૫.

સગા સંબંધીઓનો સ્નેહ સ્વાર્થી છે; તેથી પોતાના સ્વાર્થ-સાધનમાં રજા રહેકે એ સમતાનું ચોખું સાધન.

સ્નિવન્તિ તાવદિ નિમા નિનેષુ,

પદ્યન્તિ યાવન્નિજમર્ષમેધ્યઃ ।

શ્માં મત્રેઞ્ચાપિ સર્માસ્ય રીતિ,

સ્વાર્થે ન કઃ મેન્યહિને યતેન ॥ ૨૬ ॥

■ સગા સંબંધીઓ જ્યાં મુખી પોતાના સગાઓમાં કાંઈ પણ પોતાનો સ્વાર્થ જુએ છે ત્યાં મુખીજ તેનાપર સ્નેહ રાખે છે, આ જાવમાં પણ આવા પ્રકારની રીત જોઈને પરજાવમાં હિતકારી “પોતાના સ્વાર્થ માટે કોણ ચલ ન કરે?” ૨૬. ૪૫૫૮

વિવેચન-અવલોકન કરીને બારીકીથી જોનારને સમજવામાં આવ્યું હશે કે વૃદ્ધ પુરુષ મરણ પામે ત્યારે તેના સગા સંબંધીઓ કહે છે કે ‘ભાઈ! એ તો ભાગ્યશાળી યાદ ગયા.’ આ નાની હકીકતમાથી બહુ શિક્ષા લેવા જેવી છે. આવા ઉદગાર નીકળવાનું કારણ શું હશે? વૃદ્ધ પુરુષમાં કોઈ પણ પ્રકારનો સ્વાર્થ રહ્યો હોતો નથી, તેઓ કાંઈ રજીને આપતા નથી, ઉલટા કેટલીક રીતે પુત્રને વાસ્તો મેળવવામાં ને તેનો યથેચ્છ ઉપયોગ કરવામાં તે અનેક પ્રકારે

રુચિવંતે સી જૈન ધર્મ પ્રકાશમાં^૧ અસિદ્ધ થયેલો “જીવન સંધ્યા”નો વિષય બાંધવો. અત્ર તેપરથી સારાંશ એટલો જ ગ્રહણ કરવાનો છે કે દુનિયાનાં સર્વ કાર્યો, પછી તે પ્રેમનાં હોય કે શોકનાં હોય તે સર્વે સ્વાર્થથી ઉદ્ભવે છે.

આ પ્રમાણે છે ત્યારે તારે પણ દુનિયાના પ્રવાહને ટોકવો નહિ, કારણ કે તું પણ હોલ તો દુનિયાનો આવી છે. કુદત તારે દિશા ફેરવી નાખવી. ત્યારે આખી દુનિયા-પોતાના સ્વાર્થમાં ગચી છે ત્યારે તું પણ તારો સ્વાર્થ સાધી લે, પણ તારો સ્વાર્થ શો છે? ક્યાં છે? તે જોળખીને મળી તારો મરણ સ્વાર્થે પરસ્પરમાં તને આનંદ થાય અને તારું આત્મહિત થાય તેમાં જ છે, કારણ કે સ્વાર્થ શબ્દનો અર્થ જ તે છે. આ દૃષ્ટિથી તારો સ્વાર્થ સાધવામાં તું ઉપકૃત થશે. પરભવનો સ્વાર્થ કેવી રીતે સાધી શકાય તે બાજુવા માટે તું પ્રયાસ કર. સામાન્ય રીતે વાતચીત લાભ લેવાની ઇચ્છા છેડી દઇ પરિણામે હિત કેવી રીતે થાય તે તું જો. પારમર્થિક રહસ્ય જાણવાનાર અનેક મંથામાંથી કોઇ પણ અંધ તું બાંચીશ વિચારીશ કે તરત જ તને સ્વાર્થનું જ્ઞાન થશે. મનોનિગ્રહ, સંસારપર ઉઠાચીનતા, ગૃહતાનો નાશ, સત્ય વ્યવહાર, કાનૂ, દયા, ક્ષમા વિગેરેમાં તું તારો વ્યવહાર જોડી ફેરવે એટલે તને સ્વાર્થ સધ્ય થશે.

પરદ્રવ્યનો સંજય વિચારીને પછી સ્વાર્થસંઘનમાં તરપર રહેવું એ સમતા પ્રાપ્ત કરવાનો યોગ્ય ઉપાય છે. આ યોગ્ય ઉપાય જરા વિચાર કરવાથી બહુ તારી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે, કારણ કે એમા વતનની દિશા જ ફેરવવાની રહે છે. આ સંઘન તરફ ખાત્ર ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. ૨૬.

પૌરુષાર્થિક પદાધ્યાની આરિયરતા સ્વમદસાન

સ્વમેતજાનાદિષુ યદુર્દામ્ ગોપથ નોપથ મુખા પદાર્થઃ ।

તથા ભવેન્મિન્ વિપર્યયઃ સમર્પ્તેન્ન વિભાવ્યાત્મન્યયેજ્વરંદિ ॥ ૨૭ ॥

“તે રી રીતે સ્વમે અથવા દંદ્રવ્યાની વિગેરેના પ્રાપ્ત થયેલા

“પદાર્થ પર રે.પ કરવો કે તોજ કરવો. તે તદ્દન નકામે છે તેવી રીતે

“આ જીવન. પ્રાપ્ત થયેલા પદાર્થો ઉપર પણ રે.પ કરવો કે તોજ

આ કાંચના બીજાથી પાંચમા કુખીના અધિકારમાં આપવામાં આવ્યો.
 ૩. આ છુપ માથા નાશની અમલમાં એટલે બુદ્ધિ જાય છે કે
 પાનાને માથે ધમ્મો ધોડો જાય છે તે પણ તેની નજરમાં રહેતું
 નથી તેનું સર્વ વર્તન-વ્યવહાર એવા પ્રદારપર દયાય છે કે જાણું
 એને કોઈ દિવસ મરણુંજ નથી. આ દુનિયામાં મળું બિ દાક્ષિણ્ય
 વાન છે માટે તે સંબંધમાં વિચાર કરે. એ પણ દિવિત વાન છે,
 એટલુંજ નહિ પણ બહુ જરૂરની વાન છે. મરણના સંબંધમાં અત્ર
 પ્રવૃત્ત એટલુંજ છે કે મરણ કંઈક નહિ. અરાજ રિધિમાંથી
 જ્યાં જ્યાં-પટ્ટી જવા મૃત્યુ માગવું નહિ, કારણ કર્મ જોગન્યા સિવાય
 મૃત્યુ નથી અને તેવા છુપો માટે કોઈ પરલોકમાં પર્લય દાખી
 શક્યા નથી; તેમજ મરણથી રહવું નહિ-મરણીયા વ્યધિ આમમાં
 ચાલે. દોષ અથવા પુત્ર નાનો દોષ, સ્ત્રી દવાન ન દોષ અથવા
 રિધિ સાધારણ દોષ કે બીજા કોઈ પણ કારણથી મરણથી જરા
 પણ ખટીવું નહિ, પરંતુ મરણ માટે દુર્ભિશા નૈષાર- સ્તેનું-એથી
 આખી છુંદીમાં આશયના બહુ ધરે અને મૃત્યુ દક્ષિણીય રહેયે
 તો દરજને અંગે કરવા પડતાં સાંસારિક કાર્યોમાં પણ એક ભતની
 મૃદુતા આવી જયે, જેથી અચાંતરમાં ઉત્કાન્તિના નિયમ પ્રમાણે
 આ છુપનો કર્મશયના સંબંધમાં વધારે યતાં યતાં કર્મને આત્યંતિક
 નાશ થવાનો સંભવ પ્રાપ્ત થયે અને છેવટે નાશ થયે. આ સર્વ
 રિધિ પ્રાપ્ત કરવાને બલે આ છુપ તો મમત્વને વચ ધઈ એવું
 વિચિત્ર પ્રકારનું વર્તન કરે છે કે બહારથી જોનારને અરેખર દસવું આવે.

અત્ર સર્વ સંબંધની અસ્થિતતા બતાવવા આટલો ઉદ્દેશ થયે.
 મરણસંબંધમાં વિશેષ વિચાર કરીએ તો જણાય છે કે તે મનુષ્યને
 માથે ન હોત તો તેના દરેક કાર્યમાં બહુ કડોરતા પ્રાપ્ત થયેલી હોત.
 મરણ માથે છે એવું જાણે છે તોપણ અનેક વખત માન વિગેરેમાં
 તણાઈ જઈ આ છુપ કપાયવચ ધઈ જાય છે, તો જો મરણ ન હોત
 તો પછી તે જોય ઉપર પગ પણ હેત નહિ. આથી મરણ વખતે
 કોઈ, કોઈ સાથે આવવું નથી એ વિચાર નિરંતર દક્ષિણીય રાખવો

૧ આ સર્વ કુદૃષ્ટિ સદાજ વિસ્તારવા એવાની હજી દોષ તેમજ છુપ-
 રાજાનો યોગ બેર- જુઓ નોટ ૧ પૃષ્ઠ ૨૧

કે પ્રેમબંધન સ્વાર્થની દોરી પર જ બંધાયેલું છે. સ્વાર્થનો દોરો તુટે કે કોઈ જાતનો સંબંધ રહેતો નથી અને “કાદો-કાદો” એજ ઉચ્ચાર થાય છે. સંબંધનું આવું સ્વરૂપ બાળુવા છતાં પણ પ્રાણીઓ કર્તવ્ય-વિમુખ થઈ શામાટે સંસારબંધનમાં ફસાતા હોયે એનો ખુલાસો જાની મહારાજ આપે છે. એમાં અનાદિ મિથ્યાત્વ-વસ્તુસ્વરૂપની અજ્ઞતા સિવાય બીજું કોઈ પણ કારણ નથી. આથી સ્વપ્ન કે ઇદ્રબાળ જેવા સંસારસંબંધમાં મુગ્ધાઈ ન જતાં આત્મતત્ત્વ ક્યાં છે તે સમજવું અને સમતા આદરવી એ જ મુખ્ય દરજ છે એ સિદ્ધ થાય છે. ૨૮.

વિષયપર મોહ-તેનું ખરું સ્વરૂપ-સમતા આદરવાનો ઉપદેશ.

नो धनैः परिजनैः स्वजनैर्वा, दैवतैः^१ परिचिंतरपि मंत्रैः ।

रक्ष्येन्मम तन्म કોઽપિ કૃતાંતામ્નો વિભાવયસિ મૃદ કિમેવમ્ ॥૨૯॥

તર્ભવેઽપિ યદ્દો મુસ્વપિષ્ઠસ્તસ્ય સાધનતયા પ્રતિમાર્તઃ ।

મુયસિ પ્રતિકલં વિષયેષુ, મીનિમેપિ ન તુ સામ્યસતત્ત્વે ॥ ૩૦ ॥

અર્પતો ગુમ્મદ ।

“ધન, સગાંવહાલાંઓ, નોકરચાકરા, દેવતાઓ અથવા પરિ-
“ચિત મંત્રો, કોઈ પણ યમ (મરણ)થી અહીં રક્ષણ કરતું નથી.
“હિ અદ્વિત પ્રાણી! તું આ પ્રમાણે વિચાર કેમ નથી કરતો?
“મુખ મેળવવાનાં સાધન તરીકે દેખાતાં તેઓ (ધન, સગાં, નોકર
“વિગેરે) વડે સંસારમાં મુખ મેળવવા ઇચ્છતા હે બાપ! તું પ્રત્યેક
“ક્ષણે વિષયોમાં મુગ્ધાઈ બાય છે, પણ સમતારૂપ અસ રહસ્યમાં
“મીતિ પામતો નથી.” ૨૯-૩૦. સ્વભાવતઃ

ભાવાર્થ-આપણે ઉપર જોઈ ગયા કે આ પ્રાણી મમત્વને
વશ થઈ મરણબય બૂલી બાય છે. આ હકીકત વધારે દૃઢ કરવાના
હેતુથી કર્તા કહે છે કે, તારી પાસે ગમે તેટલા પૈસા હોય તોપણ
તેનાથી તારા મરણબય જવાનો નથી પૈસા દુનિયાની અનેક
વસ્તુઓ ખરીદ કરે છે, પણ યમદેવ તેનાથી ખરીદી શકતો નથી.
તારા ગમે તેવાં સગાં કે નોકરો હોયે, તે પણ તને મોતથી બચા-

કથાયનું અર્થ સ્વરૂપ-તેના ત્યાગનો ઉપરેત.

કિં વપાયકલ્પં કુરુપે સ્વં,
કેતુ ચિમ્તુ મનોઝરિધિયાત્મન ।
તેઽપિ તે દિ જનસાદિકર્મ્પ-
રિષ્ટાં દધુરનંનમવેતુ ॥ ૩૧ ॥

“હે આત્મન! કેટલાક પ્રાણીઓ ઉપર યત્ન જુદા રાખીને તું
“તારા મનને શા સારું કથાયથી મઢીન કરે છે? (કારણ કે) તેઓ
“માત્રપિતા વિગેરે રૂપોમાં તારી પ્રીતિ અનંતા ભવેમાં પામ્યા છે,” ૩૧.
સ્વાતન્ત્ર્ય

ભાવ-કોઈના ઉપર કોઈ કરવો તે બહુ મુશ્કેલ છે. તે કરતી
વખતે મુખને લાલચોળ કરવું પડે છે અને મનનો કબજો મૂકી દેવો
પડે છે. કોઈ કરવો એ આત્મિક શુદ્ધ દશા નથી એ આટલા ઉપ-
રથી જ જણાય છે, કારણ કે એમાં સ્વાભાવિકતા બહુ ઓછી છે. ત્યારે
આવી કૃત્રિમ દશા ધારણ કરવામાં લાભ શું છે? એવી દશા શા માટે
ધારણ કરવી? સામી બાબતોએ સમાધારણ કરવામાં કોઈ પણ
પ્રકારની મહેનત કરવી પડતી નથી, કોઈ બાતની તૈયારી કરવી પડતી
નથી અને કોઈ વિચાર પણ કરવો પડતો નથી. તે આત્મિક શુદ્ધ
દશા હોવાથી તેના પર વિચાર કરનારને તે સહજ પ્રાપ્ત્ય છે અથવા
અપેક્ષા બરાબર ધ્યાનમાં રાખીને જોઈએ તો તે પ્રાપ્ત જ છે. આ
આખું અપેક્ષા વચન બતાવે છે કે સંસારમાર્ગ સરસ નથી, પણ
મોક્ષમાર્ગ સરસ છે. આવ વાકોચુંકો કથાયમાત્ર શા માટે તું
આદરે છે? વળા તુ એક બીજો પણ વિચાર કરીશ તો તને જણાશે
કે કથાય કરવો અનુચિત છે જાણીને ઉપર તુ કથાય કરે છે તેઓ
તારા માત્રપિતારૂપે અનેક વાર તારા પ્રાતિપાત્ર થયા છે. એકવાર
તે પ્રાતિપાત્ર થયું હોય તેના પર કથાય કરવો એ સુસન્ન કાય હોય જ
નહિ કથાય પર વસ્તુ છે, પૌદ્ગલિક છે, પુદ્ગલજન્ય છે, સંસારમા
રખડાવન છે. દલનથી પણ ખેદ આપે તે વનમા તેનો સમાવેશ
થાય છે. અનુ મવન કરતા સ્વાર્થસાધન જરા પણ સિદ્ધ થતું નથી,

અને તેને અનંતવાર આવ્યો. પણ હશે - એ લાલન-બનવા ભેગ છે; ત્યારે પછી શું શા હેતુએ? વાસ્તવિક રીતે તો જે સમય પ્રમાદમાં ગયો હોય અને જેટલું આત્મહિત સાધી શકાયું ન હોય તેને માટે પોતાની જાતને શું અથવા નિષ્કુળ કાળનિર્ગમન અને પ્રમાદ માટે ચોક કરવો વાજબી છે. આવી ભગૃત દયા વ્યવહારના દરેક કાર્યમાં રાખવાની ટેવ પડશે અને સાધ્ય દષ્ટિ નિરંતર હૃદયમાં રહેશે ત્યારે બહુ આનંદ થશે - એ વખતે માનસિક આનંદ, યથા ઉપરાંત ચોકને સ્થાન જ મળશે નહિ, કારણ કે ચોકનું મૂળ શું છે અને તે કોને હોય તે જરાજર સમજાઈ જાય છે.

આ પ્રમાણે હુકીકત છે ત્યારે રીતસર બેસી, ખોટો કકારો કરી, મનમાં ઉમળકો હોય યા ન હોય તોપણ દેખાવ ખાતર પરને ઠગી, ઔદિક સ્વાર્થ સાધવાની ભુદિએ રાગદ્વંદ્વા તાણવાં તે મહા નિવ આચરણ છે, અસત્ય વ્યવહાર છે અને કેળવણીની ગેરહાજરી બતાવનાર બાદ્ય બાંધવનું વિચિત્ર દર્શન છે. એ પ્રકાર ધર્મ વિરુદ્ધ છે, કારણ કે તેમાં માયામિશ્રિત ચોકનો આવિર્ભાવ છે અને શુદ્ધ વ્યવહારનું સ્વરૂપ સમજનારા ધર્મિય ગૃહસ્થો પણ તેમાં ભાગ યોગ્ય લે છે. સ્ત્રીઓને લગ્ન વગર કુટુમ્બની ખાસ તાલીમ આપવામાં આવે છે અને તે પ્રસંગે બોલવાનાં વાક્યોના નિયમિત પાઠ મોટે ક્ષણવામાં આવે છે. આર્યસંસારના અધઃપાતનું આ પણ એક ખરેખર દુષ્ટાંત છે. કેળવણીની ગેરહાજરી આ કેસલે બહુ જણાય છે અને ધર્મિક દષ્ટિએ જોતાં તો આ રિવાજ તરન બાલીશય, મોહન્ય જાણા અને નૂતન નાટક જગાવે છે. અતઃકરણથી થતો મોહજન્ય સાચો ચોક કરવાની પણ શાસ્ત્રકાર ના કહે છે તો પછી આવો ધાંધલમુજ્જ ખોટો વ્યવહાર તો કેમ જ કન્ય તરીકે માની શકાય? પોતાની ચારીરિક સ્થિતિનો વિચાર કયો વગર અવર્તવા આ જગતી સ્વજનમાં એક પણ જાતનો અર્થ નથી, વિવેક નથી, વિચાર નથી, તેથી મુત સ્ત્રીઓએ હોઠો શું કહેશે તેના ખોટો ખ્યાલ મૂકી દઇ આવા વ્યવહારથી દૂર રહેવું ચોક્કસ છે. કહેનારા દબરો વરસ બેસી રહેવાના નથી અને જેને માટે કહેશે તેની આંત્રિક દુર્નિમાં તેઓ કાંઈ ભાગ લેવાના નથી; માટે સત્તરીઓ અને સત્પુરુષોએ દરેક રીતે ચોકનો ભાગ કરવો અને ખસ કરીને દુર્ગમ સ્થાન તો તરત જ છેડી દેવા કર

હૃદીને તે તરત જ ઉડ્યો, શાલિભદ્રની પાસે ગયો અને કહ્યું કે કાયર-પત્નું શામાટે કરે છે? આ સંસારમાં આપણું કંઈ નથી, માટે ચાલો આપણે શ્રી વીરપરમાત્મા પાસે જઈએ. પછી બંને જણા પ્રભુ પાસે ગયા ને ચારિત્ર શ્રદ્ધા કહ્યું.

અનાધીનુનિને પણ હાહબવર થતાં જણાઈ હતું કે પોતાનું કંઈ નથી. જેઓની ખાતર આ જીવ પ્રાણ આપવા તૈયાર થાય છે, જેઓની ખાતર સંસાર ત્યાગ કરતાં આ જીવને અનેક પ્રકારના સંક્રમણ વિક્રમો થાય છે, તેઓના સ્નેહ અમુક હૃદમાં જ બંધાયેલા છે. જેવા વિચારથી કેમ રસ્તાની ઝુજ ન પડે? પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ એવી છે કે સુતરના તાંતણા, તોડવા-એ પણ આ જીવને વખતપર બહુ-ખુશી પડે છે. આનું કારણ સ્પષ્ટ છે. બાહ્ય દૃષ્ટિએ તે સુતરના તંતુ લાગે છે પણ તે-તો મોહશબ્દો વીટલાં-ભાગે દોરણ છે, અને તેને તોડવા જેટલું આત્મચીર-દેશવનાર જ આ સંસારયાત્રા સફળ કરે છે. બધા જીવો આશુખ્યાના પ્રમાણમાં જીવે તો છે જ, પરંતુ જેઓ મોહશબ્દોના ઉદ્ભવે છે તેઓના દેહ-સંજ્ઞ થાય છે, ત્યારે ગાદીના સર્વનો 'દેહ' 'દેહાંત' (નિષ્કર્ણ) થાય છે. આ જીવને 'જરજર-દુઃખ' તો જન્મમરણનું છે; એ 'દુઃખમાંથી' છોડાવવાને જેઓ-તત્ત્વન અશક્ત છે તેઓને સારું અનેક પ્રકારનાં દ્રવ્ય વેરી ધન એકઠું કરવું, તેઓના માની લીધેલા પ્રસંગપર વેધ બાળવવા, તેઓના માનેલા બ્યવહાર પ્રમાણે પોતાની મરજી વિરુદ્ધ પણ વર્તન કરવું અને બલદુઃખ છોડાવનારની સેવન કરવા છતાં થાય ત્યારે તેઓ અનેક પ્રકારના અંતશય ઊભા કરે તે યુગે મોઢે સહન કરવા એ તદ્દન ગેરવાજબી છે. દુનિયામાં તો આપાદીભૂતિ, નંદિપેણ અને આદ્રક્રમાર જેવા જીવો પણ હોય છે, જેઓ સંસારમા પાછા પડ્યા છતાં પણ વખત આવતાં સંસારને જ મોક્ષનું સ.ધન બનાવી તેના પર સ્વારી કરી તેને કમજે કરી લે છે; અને ગજસુકુમાળ, નેમનાથજી તથા રક્ષકાચાર્ય જેવા પ્રાણીઓ પણ હોય છે, જેઓ સંસારથી ઠરી તેના સંબંધમાં જ આવતા નથી. આ બન્ને વર્ગના પ્રાણીઓ સંસારનું સ્વરૂપ બહુ સારી રીતે સમજેલા છે. અ બન્નેમ.યો કયા વગેરે આદરણીય છે, તે વિચારણ પોતાના સ્વયં અને મનોબળપર આધાર રાખે છે, પરંતુ એક વાત તો બન્ને વર્ગ-

છે અને તેનો તે સ્વભાવ આ અધિકારમાં આપવો એ ચાર પ્રસંગે રૂપાંતરથી ભેદ ગણા ધીએ. કોઈવાર તે પ્રયોગ કરે તેનું રૂપ ધારણ કરે છે અને કોઈવાર તે મદ્દા નિવ લાગતું કુરૂપ ધારણ કરે છે. એવી જ રીતે અચેતન પદાર્થો પણ અનેક પ્રકારનાં સારાં ખરાબ લેખાનાં રૂપો ધારણ કરે છે. એનું દર્શાવ મુખ્યદિ પ્રધાને ખાઈના જળથી બનાવેલું નિર્મળ જળરત્ન પૂરું પાડે છે.

એક રાજા અને તેનો મુખ્યદિ નામે પ્રધાન એક દિવસ બહુ ગંધાવી ખાઈ પાસે નીકળ્યા. રાજાને આ બહુ ખરાબ વાસ આવતી ખાઈની ગંધથી ઠીક લાગ્યું નહિ તેથી તેણે મદ્દા મરડ્યું. પ્રધાન સાથે તેણે આ સંબંધી વાતચીત પણ કરી. પ્રધાને તો કહે પેટે જણાવ્યું કે પુદ્ગળનો સ્વભાવ મુગંધી દુર્ગંધી થયા કરવાનો છે, કારણ કે કદેક પરમાણુમાં બેમાંથી એક ગંધ હોયજ છે. રાજાને આ વાત રૂચી નહિ પણ બન્ને તે વખત ચૂપ રહ્યા. પ્રધાને ત્યાર પછી તે ખાઈમાંથી કેટલુંક પાણી ભરી મંગાવ્યું, અને તે પાણીને શુદ્ધ કરાવ્યું. પછી તેમાં કતકચૂર્ણદિ નાખીને તેની દુર્ગંધ દૂર કરી અને કર્પૂર પ્રમુખથી સુગંધ ઉત્પન્ન કરી. પછી કોઈ પ્રસંગે રાજાને આ પાણી પીવા આપતાં તેણે તે પાણીના બહુ વખાણ કર્યા એટલે પ્રધાને સર્વ દુઃકીત નિવેદન કરી. રાજાને આથી પુદ્ગળના વિચિત્ર ધર્મની પ્રતીતિ થઈ.

જે પદાર્થો પર પ્રીતિ કરવી તે પદાર્થ એ એક સરખી રિધ. તિમાં નિરંતર રહેવાનો હોય તો તે પ્રીતિને યોગ્ય કહી શકાય. પરંતુ મુરખ્ય ફરનીયર ભાંગી જાય, નાશ પામયે, પુટી જાય; મુંદર શરીર માટી સાથે મળી જાય; તેમાં રહેલો આત્મા પર્યાયથી અનેક ભાવો પામયે; ત્યારે તેમાં પ્રેમ કેવી રીતે કરવો? કોના ઉપર કરવો? શમાટે કરવો? કરીએ તો તેનો અર્થ શું? આવા વારંવાર બદલાતા સચેતન અચેતન પદાર્થોપર પ્રેમ કરવો એ આપણા ગૌરવથી નીચું છે, કરવા યોગ્ય નથી. એટલા માટે શ્રી ઉમાસ્વામિ મહારાજ પ્રશમ-રતિ પ્રકરણમાં લખે છે કે-

તાનેશર્પાન્ દ્વિવત્તાનેશર્પાન્ પ્રતીયમાવસ્ય ।

નિષ્વયનોઝ્વાનિર્દે વ વિષ્ણુઃ કિંચિદિદં વા ॥^૧

એવી રીતે પ્રથમ સમતા અધિકાર પૂર્ણ થયો. આખા ગ્રંથની પીઠિકા આ અધિકારમાં છે. આખા ગ્રંથમાં અનેક પ્રયત્નો કરી જે પ્રાપ્ત કરવાની સૂચના કરવામાં આવી છે તેનો સીધો કે આડકતરો ફવનિ સમતાપ્રાપ્તિમાં જ પર્યવસાન પામે છે. મમત્વત્યાગ, ચિત્તદમન, કથાયત્યાગ, શુભવૃત્તિ વિગેરે સર્વેનું સાધ્ય સમતા છે અને સમતાનું પરમ સાધ્ય અક્ષયપદ (મોક્ષ) છે; તેથી આખા ગ્રંથના ભીજ્જમૂલ અને સાધ્યસૂચક આ અધિકારની જેમ કર્તાએ મુખ્યતા ગણી છે તેમ બહુ સંભાળ રાખીને તેના પર નોટ લખવાનું અને તે વારંવાર ફરવીને એક સરખી બનાવવાનું લક્ષ્યમાં રાખ્યું છે. અત્ર સામાન્ય રીતે મંગળાચરણ કર્યા પછી સમતા કેવી ઉત્કૃષ્ટ વસ્તુ છે તે પર ગ્રંથ-કર્તા આપણને લઈ જાય છે. તેને માટે યોગ્ય કાલુ કહેવાય વિગે-રેના રૂપદ્ કેખાવો આપણી અંતર્યમ્નુ સમક્ષ રમ્નુ કરી છેવટે સમતાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બતાવે છે. સમતાનો સામાન્ય અર્થ એ જ થાય છે કે ગમે તેવા અનુકૂળ પ્રતિકૂળ સંભોગો પ્રાપ્ત થાય તોપણ મનને એક સરખી રીતે પ્રવર્તાવવું; એશ્વર્યથી રાજી થઈ જવું નહિ અને વિપત્તિથી ઘોંક કરવો નહિ; ગમે તેવા મુખ્ય કરનારા સંયોગો પ્રાપ્ત થાય તો તેથી સંસારમાં રાત્રી જવું નહિ અને ગમે તેવા ગ્તાનિ કરનારા સંયોગો પ્રાપ્ત થાય તો તેથી અસ્થિર મનવાળા થઈ જવું નહિ. આવા પ્રકારની મનની એક સરખી સ્થિતિને ‘સમતા’ કહેવામાં આવે છે. એ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાથી આ ભવદુઃખ મટી જાય છે અને તેટલા માટે હરેક પદાર્થોનું ભારીકીથી અવલોકન કરી તેનો અને પોતાનો ખરો સંબંધ કેવા પ્રકારનો છે તે બરાબર વિચારી લેવા યોગ્ય છે. આવી રીતે અવલોકન કરવાથી જ વસ્તુનું સ્વરૂપ બરાબર સમજાય છે.

અહીં એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે ગમે તેવી સૂક્ષ્મ લાગતી ભાવતને પણ તપાસ કર્યા વગર ચલાવી લેવી નહિ, એટલે વ્યવહારના નાનામાં નાના વિષય ઉપર પણ નજર રાખી તેની યોગ્ય કિમત આંકવી. એ તેની પરીક્ષામાં ભૂલ કરી, તેની કિમત હોય તે કરતાં વધારે કે ઓછી આંકો અથવા તો અવગણના કરી-સૂક્ષ્મ છે એમ ધારી તેને વિચારી મૂકી અથવા તેની ઉપેક્ષા કરી તો તે સૂક્ષ્મ ભાવત પણ આપણા ઉપર પોતાનું સામ્રાજ્ય ચલાવે છે.

સમતા વિષય એ અનુસરે, ખાળી પુનઃ કામ
છાર ઉપર ને લીધર્ક, બાંજર ચિત્રામ.

આવી રીતે સમતા વગર ગમે તે ધર્મિક ક્રિયા કરવામાં આવે તે છાવ ઉપર લીખતા જરાજર છે. જ્યાં મુખી ભૂમિકા શુદ્ધ કરવામાં આવી ન હોય ત્યાં મુખી તેનાપર ગમે તેટલાં ચિત્રો કાઢવામાં આવે તે નકામાં છે. સર્વથી વધારે જરૂર ભૂમિકાને શુદ્ધ કરવાની છે. સમતા ભૂમિકા શુદ્ધ કરવાનું જરાજર કાર્ય જાણવે છે. ભૂમિકા શુદ્ધ કરવાની આવશ્યકતાના સંબંધમાં ચદજ જાણવાની આવશ્યકતા લાગે છે. એક ચિત્રકારને ચિત્ર આણેખનું હોય તો પ્રથમ તે શુદ્ધ વસ્તુ કરશે, એક પદ્ધતિને મુદર મૂર્તિમાં દેવવે હોય તો તેને સરખો કરવામાં આવશે, એક પ્રતિકૃતિ પાડવી હોય તો યથા વગરની પ્લેટ ફોટોગ્રાફર તૈયાર કરશે; તેવી જ રીતે દુદયમંદિરમાં મુદર જાવનામૂર્તિ રચા-પન કરવી હોય તો પ્રથમ દુદયભૂમિકાને શુદ્ધ કરવી જોઈએ. જો તેમાં મલીન વાસનાઓ હશે, જો તેમાં કષાયો કચરો હશે, જો તેમાં રાગદ્વેષના ઇલાઓ લાગેલા હશે, તો જાવનામૂર્તિ તેમાં સ્થિર થઈ શકશે નહિ, અને તેટલા જ માટે આનંદપનજી મહારાજ શ્રી સંભવનાથજીના સ્તવનમાં કહે છે કે ‘સેવન કારણ પહેલી ભૂમિકાદે, અભય અદ્વેષ અખેદ.’ પ્રથમ ભૂમિકાને એટલે દુદયને આવા પ્રકારની મલીન વાસનાઓથી રહિત કરવું અને તેમ કરવાનું પ્રયત્ન સાધન સમતા છે. સમતાથી જ્યારે યથાસ્થિત વસ્તુસ્વરૂપનો બોધ થાય છે ત્યારે મલીન વસ્તુઓ અને મલીન જાણેનું પરભાવપૂર્ણ સમગ્રાય છે અને તદનુસાર જ્યારે તેનો ત્યાગ કરવાનો-તેને ફેંકી દેવાનો નિર્ણય થાય છે ત્યારે ભૂમિકા શુદ્ધ થતી જાય ॥ અને જાવના-મૂર્તિ તેમાં રચાપન થાય છે. શુદ્ધ પ્રકાર પડે તેવી ભૂમિકા યથા પછી તેનાપર શુદ્ધ પ્રતિર્જાની છાયા પડતાં તે સ્વયંપ્રકાર આપી કાર્યસંમુખતા પ્રાપ્ત કરાવે છે, આથી ભૂમિકામાંથી જે કચરો હોય તે કાઢી નાખવો અને તે માટે સમતા જેવા પ્રયત્ન સાધનનો ઉપયોગ કરવો.

સમતા એટલે ‘સ્થિરતા.’ આપણા પ્રાકૃત માણસોનાં મન કેટલાં બધાં અસ્થિર-ચંચળ હોય છે તેનો ખ્યાલ તુરત આપી શકાય

હોવાથી તે હૃદયને આર્દ્ર કરે છે. એનું વિશેષ વિવેચન અંધમાં નોટ લખતી વખતે આપ્યું છે ત્યાંથી બાણી લેવું. બીજી બાર સંસાર ભાવના અથવા ભવ ભાવના છે તે સંબંધી આ અંધમાં આગળ વિવેચન કરવામાં આવશે. શરૂઆતમાં આ અગત્યની ચાર ભાવનાઓપર ખાસ ધ્યાન ખેંચવાથી સૂરિ મહારાજે બહુ ઉપકાર કર્યો છે. એ ચાર ભાવના ભાવનાથી ઘણા છુવોને સમતા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે એ સંદેહ વગરની વાત છે.

૨. સમતા પ્રાપ્ત કરવાનું બીજું સાધન ઇંદ્રિયના ત્રિપયોપર સમચિત્તા રાખવાનું છે. સાંસારિક સર્વ વિષયો સાથે આ છુવને કેવા પ્રકારનો સંબંધ છે તે વિચારી જોતાં આ સાધનની યોગ્યતા બહુ સારી રીતે સમજાય છે. બાહ્ય દેખાવથી વસ્તુઓમાં ફસાઈ અનુકૂળ વિષયોમાં મુંઝાઈ જવાથી કર્તવ્યવિરમરણ થાય છે; એ વસ્તુનો સહજ ધર્મ છે એમ જનાદિ અભ્યાસને લીધે લાગે છે પણ તે ઉપર લંછાવેલ શુદ્ધ વિચારથી, સૂર્યથી અંધકાર નાશ પામી જાય છે તેની માફક, આપોઆપ નાશ પામી જઈ વિવેક દિવસનો મુખભાવ સર્વત્ર સર્વ દિશામાં સ્થિતિ કરે છે.

૩. સમતાનું ત્રીજું સાધન વસ્તુસ્વભાવ યોગ્યજ્ઞવાનું છે. રૌદ્રાત્મિક વસ્તુઓનો છુવ સાથે કેવા પ્રકારનો સંબંધ છે જોનાર ખ્યાલ કરવાની બહુ જરૂર છે. જ્યાં મુખી આપા પ્રકારનું જ્ઞાન થતું નથી ત્યાં મુખી છુવ બહુ ભૂલો કરે છે. જે વસ્તુ કદિ પોતાની થઈ શકે નહિ તેને પોતાની માને છે, તેનાપર પ્રેમ કરે છે, તેના સંયોજથી જ્ઞાનંદ માને છે, તેને પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયાસમાં શક્તિનો ઉપયોગ કરે છે અને તેના વિયોગથી દુઃખી થાય છે. સત્તાં સંબંધીઓ-પુત્ર, સ્ત્રી વિગેરેનો સંબંધ પણ આ સ્થાને વિચારવા યોગ્ય છે અને તેવીજ રીતે દરેક વસ્તુઓનો સંબંધ પણ જાણવોડાન કરવા યોગ્ય છે. એ સંબંધની સ્થિતિ અને મુખ આપવાની અદ્યતા અથવા અજાણ ધ્યાનમાં લઈ તે મુખમાં મસ્ત ન જનતાં 'સ્વ' શું છે તે યોગ્યજ્ઞવું એ સમતા પ્રાપ્તિનો રામજાણુ ઉપાય છે. આ વિષયને અંગે આત્મશિષ્યા પણ અનેક પ્રકારની આપવામાં આવી છે.

૪. સમતા પ્રાપ્ત કરવાનું ચોથું સાધન સ્વાર્થ પ્રાપ્ત કરવામાં રક્ત રહેવું એ છે. આ છુવ જ્યાં મુખી વસ્તુઓની વાસ્તવિક સ્થિતિ બહુતો નથી ત્યાં મુખી નકામો પ્રયાસ કરી મુખ નથી ત્યાંથી મુખ

તેમાં બતાવેલાં જાણેનું પ્રયત્ન કરવું, પ્રયત્ન કરીને અરસપરસ તેના સંબંધ લગાડવો અને તેનું રહસ્ય ન ઉઘડી શકે તેવી રીતે સ્થાપન કરવું; તેવીજ રીતે જે થવજી થાય, જે કાર્ય થાય, જે હીલચાલ થાય તેના સંબંધમાં બરાબર નિયમસર પ્રયત્ન કરવામાં આવે અને આંતર દાત્વ સંબંધ વિગેરેને સ્થાપવામાં આવે તો જરૂર કૃતિ-વ્યવહારમાં બહોળો દેરફાર થઈ જઈ આત્માનુભવ જાગૃત થાય; તેથી ભૂમિકાગુહિના પ્રમળ ઉપાય તરીકે સમતા અને તેનાં ચારે સાધનો ધારણ કરવાં અને તેમ કરવા માટે ખમુસ કરીને આત્મ-નિરીક્ષણ વિચાર પૂર્વક નિયમસર દરેક વખતે યોગ્ય અવસર લઈ જરૂર કર્યાં કરવું.

આ સમતા અધિકાર આખા ગ્રંથની કુંચી છે. આખા ગ્રંથનો વિસ્તાર સમતા પ્રાપ્ત કરવા માટે તેનાં અનેક પ્રકારનાં સાધનો બતાવવામાં જ સમાઈ ગયો છે. આખી છંદગીમાં અનુભવ કરી ઉત્તરાવસ્થામાં મુનિમુદરસુરિએ આ ગ્રંથ લખ્યો હોય એમ આ અધિકારના પ્રત્યેક શ્લોકમાંથી જ્વનિ સ્ફુરે છે. એનો દરેક શ્લોક બહુ વિચાર કરવા યોગ્ય છે. આ આખા અધિકારમાં એક જાતની સમતા રેલપેલ થયેલી જણાય છે. સૂરિમહારાજનો આ ઉચ્ચ આશય લક્ષ્યમાં રાખી તેના પર ઘટતું વિવેચન કરવા પ્રયાસ કર્યો છે. સમતા પ્રાપ્ત કરવા માટે સર્વ પ્રકારની શક્તિનો ઉપયોગ કરવો એ આ ગ્રંથ વાંચવાનું અદ્વિતીય પરિણામ હોવું જોઈએ. 'સમતા' આખા ગ્રંથનું રહસ્ય છે તેની સ્પષ્ટતા છેલા અધિકારથી થશે એ 'સામ્ય-સર્વસ્વ' અધિકાર ગ્રંથને પૂર્ણ કરીને બતાવે છે કે ગ્રંથની જાદી અને અંતરે એકજ વિષય છે. તેની પ્રુષ્ટિમાં વચ્ચે બીજા અધિકારો લખ્યા છે, પરંતુ સામ્ય ખાસ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવ્યું છે. આ વિષયમાં બે ઠાંઉપજી પ્રેમ લાગ્યો હોય, એ જલવાસના જરા પણ ઊડી હોય અથવા ઊડાવવા યોગ્ય છે એમ લાગ્યું હોય તો હવે પછીના અધિકારોમાં દરેક સુત્ર વાંચનારે પ્રવેશ કરવો એટલી પ્રાર્થના છે.

इति सविवरणः सप्तानानां मयमोचिह्नारः

જાઇ જાય તેવું છે. સત્તાગત અનંત જ્ઞાનવાળા જીવની આ ઠપકા-
પાત્ર સ્થિતિ તરફ ધ્યાન રાખી તેને જાગૃત કરવા માટે ‘વિદ્વાન્’ના
ઉપનામથી સંજોધીને કહે છે કે હે જાણી! દરિયામાં ડૂબતા માણસને
લાકડું કે એવો કેઈ હુલકો પદાર્થ આલંબન તરીકે જરૂરનો છે, કે
જેથી તે તરી શકે; પણ તેને જાહેર પરચર કેડે બાંધ્યો હોય તો તે
દરિયામાં ડૂબતો જ જાય છે. જવ (સંસાર) સમુદ્ર છે, અને તેમાં સ્ત્રી
આ જીવને ગળે બાંધેલી શિલારૂપ થઇને ડૂબાડે છે. એક જવમાં-
એક વખતના સંબંધમાત્રમાં જ તે એટલી કર્મબંધ કરાવે છે કે અનંત
જવ સુધી રજગણું પડે. આવી જ રીતે વૈરાગ્ય શતકકાર પણ કહે છે:-

મા જાગતિ જીવ તુલ્યે પુનઃપલ્તાઈ મગ્ન હરોત્તર ।

નિજનં બંધનમેવં, સંતારે સંસરતાળ ॥

‘હે જીવ! પુત્ર, સ્ત્રી વિગેરે મારે મુખનું કારણ છે એમ તું જાણીશ
નહિ; કારણ કે સંસારમાં જન્મણ કરતા એવા આ જીવને એ પુત્ર
અને સ્ત્રી વિગેરે ઉલટાં દ્રઢ બંધન છે.’ મોહનું આવું સ્વરૂપ જાણી
જેમ બને તેમ મોહ બોધે કરવો અને સંસારપર ઉદાસીન બાવ
રાખવો એ અત્ર ઉપદેશ છે. શૃંગારના વિષયમાં ગળે આલિંગન કે
બંધન કરવું એ ઉત્કૃષ્ટ રસ શૃંગારના કવિએ ગણે છે, એ વાસ્તવિક
રીતે શું છે એનો ખરો ખ્યાલ કવિએ અત્ર આપ્યો છે. હીનોપમા
ન થઈ જાય એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખી યથાસ્થિત સ્વરૂપનું દિગ્-
દર્શન કરાવ્યું છે. ૩૫.

સ્ત્રીએમાં રહેલી અરમણીયતા.

धर्मास्थिमज्जात्रवसास्रमांसामेध्याद्यशुच्यस्थिरपुद्गलानाम् ।

स्त्रीदेहपिंडाकृतिसंस्थितेषु, स्कंधेषु किं पश्यसि रम्यमात्मन् ॥ ૨ ॥

“સ્ત્રીના શરીરપિંડની આકૃતિમાં રહેલાં ચામડી, હાડકાં, ચરબી,
“આંતરણં, મેદ, લોહી (રૂધિર), માંસ, વિષ્ટા વિગેરે અપવિત્ર
“અને અસ્થિર પુદ્ગલોના સમૂહમાં હે આત્મન્! તું સુંદર શું
જુએ છે?” ૨

૬૬૫૫.

વિશેષ વિવેચન બીજી અને ત્રીજી ગાથાનું એક સાથે નીચે
કરવામાં આવ્યું છે. ૩૬.

સ્ત્રીઓદથી આ ભવ પરભવમાં થતાં ફળોનું દર્શન.

અમેષ્યમાંસાસવસાત્યવાનિ, નારીનરીતાણિ નિષેવમાણાઃ ।

ફાપ્યસ્વદ્રવિણાદિચિનાનાપાન્ પરચેત્યતિ^૧ દુર્ગતીશ્ચ ॥ ૪ ॥

= વિષ્ટા, માંસ, રૂધિર અને ચરણી વિગેરેથી ભરેલાં શ્રીઓનાં
“શરીરને સેવનારા પ્રાણીઓ આ ભવમાં પણ પુત્ર અને પૈસા વિગે-
“રની ચિન્તાનો ત્યાપ પામે છે અને પરભવે દુર્ગતિમાં ભળે છે.” ૪.
ઉપનિષદ.

વિવેચન-ઉપર જણાવ્યું તેમ શ્રીઓનું શરીર અપવિત્ર પદાર-
થોથી ભરેલું છે તેથી સેવવા યોગ્ય નથી, છતાં પણ કામાંધ છલે
તેને સેવે છે ત્યારે પછી બહુ દુઃખ સહન કરવાં પડે છે. છોકરા
વડેલો ઘાથ તે તેથી અથવા બીજા પ્રકારે થતી સંવતિ થવાથી
પણ પુત્રલાભપાલનની અનેક ચિંતા થાય છે અને પૈસા પણ તેને
ખાતર તેમજ શ્રીઓની ખાતર બહુ પેસા કરવા પડે છે. પોતાનું
પેટ ભરવા ઉપરાંત બીજાઓનાં પેટ ભરવાં પડે છે અને પાછળ
વારનો મૂકી જવા માટે પણ એટલું કરવું પડે છે, બળવડું પડે છે
અને આવી રીતે આખો ભવ તે ઉપાધિમાં પૂરો ઘાથ છે. (પુત્ર
અને ધનની શું સ્થિતિ છે તે માટે બુદ્ધો ત્રીજા અને ચોથા અધિ-
કાર.) એક શ્રીની ખાતર ફેટલું ઘાથ છે તે કપિલ કેવળીના
ઉપાંતથી જણાય છે. કપિલ અભ્યાસાવસ્થામાં એક શ્રીની
મદદથી કોઈ બાંધને ત્યાં જમવા દયા; ત્યાં તેની શયે તેને આસ-
ન્નિ થઈ અને શરીરસંબંધ થતાં તેને ગર્ભ રહ્યો. પ્રસુતિાર્થ
માટે પૈસાની જરૂર પડી એટલે ત્યાંના રાજા સવાત્મ્ય પ્રથમ જનાર
પ્રાસવને બે મહા સોનું આપતો હતો તેની પાસે જઈ મુગડું મેળ-
વવાનો વિચાર કર્યો. પછી પછલી રત્નિએ વડેલો બીરો રાજાના મહેલ
વાર જવા નીકળ્યો; ચોડીદારીએ તેને ચેર બહીને પાડ્યો અને
સવારના રાજા પાસે જઈ તેને બીરો કર્યો ત્યારે તેને પેટની સર્વદ્રવિ-
કત નિવેદન કરી તેના સત્કવઃવીરવ્યૂંથી રાજા ખુબી દયો અને કહ્યું
કે તારે જે હવેલા દોષ તે મારા કપિલ તે રાજાની બાંધથી બચે.

વિવેચન—આ પ્રાણી જહારના દેખાવમાત્રથી ફસાઈ જાય છે. કત્તા કહે છે કે તને શરીરના જે ભાગ ઉપર મોહ થતો હોય તેની અંદર જરા ઊંચે ઉતર અને તેમાં શું છે તે વિચાર. જરા વિચાર કરીશ તો કદિ પણ મોહ થશે નહિ. રાત્રી સરખા ભૂલ્યા તે આટલો વિચાર ન કરવાનું જ પરિણામ હતું અને નેમનાથ સંસાર છોડી ચાલ્યા ગયા તે એવો વિચાર કરવાનું જ પરિણામ હતું. તેને પ્રથમથી જ સમજાઈ ગયું હતું કે સ્ત્રીસંબંધથી અનેક પ્રકારની ઉપાધિ જરૂર વધશે, અનેક મહાત્માઓ સંસાર છોડી જંગલમાં ચાલ્યા જાય છે તે આ બંધન તોડવા માટેજ છે. સ્ત્રીના રૂપમાં આસક્ત થયેલા મનુષ્યરૂપ અનેક પતંગીઆ જહારના મોહથી ફસાઈ સારાં કપડાં પહેરીને ચોભીલી થયેલી પરસીરૂપ દિવાની ઝાળમાં પડે છે અને પછી શું થાય છે તે સર્વ સમજે છે. મૃગારને પોષણ કરનારા કવિ-ઓની કવિત્વશક્તિ ગમે તેટલી વળાણવા જેવી હોય, પણ તેઓની મનનશક્તિ આટલેથી જ અટકી છે. કોઈ આવા જ પ્રકારના હેતુથી શાંત રસને રસમાં ગણવાની તેમના તરફથી ના પાડવામાં આવી છે. કવિઓ પણ મનુષ્ય જ હતા અને મનુષ્યની નબળી બાજુમાં મોહ રહે છે, તેને વશ થઈ જવાથી મોહ તેઓના ઉપર પોતાની શક્તિ અજમાવે એ સ્વાભાવિક છે.

આ સ્લોકનો ભાવ વિચારવા જેવો છે. સંસારમાં જમાડનાર કમો પૈકી મોહનીય કર્મ જહુ તીવ્ર છે, જળવાન છે અને સામે થવામાં જરા મુશ્કેલી પમાડે તેવું છે. ઉપમિતિ ભવ પ્રપંચના કત્તા સિદ્ધિ ગણિ તેમજ અન્ય મહાત્માઓ કમોની અંદર તેને રાજાની પદવી આપે છે, અને બીજાં કમોને તેના પ્રધાન, સિપાઈ તરીકે ઓળખાવે છે. ધર્મધનની હાનિ કરનાર મોહનીય કર્મના પ્રભાવથી ધર્મધનથી રહિત થઈ ગઈ આ જીવ સંસારમાં રખડ્યા ઠરે છે. સંસાર ઓછો કરવા, ભવના ફેરા મટાડવા, સ્વચ્છાન પ્રાપ્ત કરવા અને નિરતિશય આનંદ મેળવવા સીપરનો મમાત્ર ઓછો કરવો એ અત્ર ઉપદેશ છે. સાંસારિક ભોગ ભોગવનારાઓએ તેને ત્યજી વખત શાળિસદ્ર અને રશુળિસદ્રાદિનું ચરિત્ર વિચારવું. અને સંસારમાં ન પડ્યા હોય તેમણે પડ્યા અગાઉ નેમનાથ અને મહીનાથાદિકનું ચરિત્ર વિચારવું. ૩૬.

“આમ, ચપળતા, માયા અને અસત્ય (અથવા માયામૃષાવાદ)થી
 “કુળનારી એવી સ્ત્રીઓ પૂર્વ સંસ્કારના મોહથી નરકમાં જવા સાડ જ
 “લોગવાય છે.” ૭.

૭૫૯૮

વિવેચન-સ્ત્રીશરીરનું સ્વરૂપ ઉપર બહુ વિવેચનથી બતાવાઈ
 ગયું. આ મ્લોકમાં કહે છે કે સ્ત્રી વિદ્યાની કૌશળી છે. “યદુત,
 વિદ્યા, મ્લેષ્મ, મન્મથ અને હાડકાથી ભરેલી, અને સ્નાયુઓથી
 વીંટી લીધેલી, બહારથી રમ્ય સ્ત્રીઓ આમડાની કૌશળી છે.” વેદક
 શાસ્ત્ર પ્રમાણે તેનાં શરીરનાં અમ્યાર, બ્યાર દ્વારા નિત્ય વદ્યાં કરે
 છે. ટીકાકાર વાતસાયન શાસ્ત્રમાંથી મ્લોક ટાંકી બતાવે છે કે,
 ‘સૂક્ષ્મ, મૃદુ, ચોનિના મધ્ય ભાગમાં રહેનારા અને લોહીમાંથી
 ઉત્પન્ન થતાં કુમીઓ સ્ત્રીઓને ખરજ ઉત્પન્ન કરે છે’ સ્ત્રીશરીર
 અપવિત્ર છે એ આટલી હડકિતથી સમજાય તેવું છે. અત્ર લૌકિક
 શાસ્ત્રોથી પણ તે અપવિત્ર છે એમ બતાવ્યું. વિચાર કરનારને તો
 શાસ્ત્રની પણ અપેક્ષા રહેતી નથી, કારણ કે આ વાત વિચાર-
 માત્રથી પણ સમજાય તેવી છે. શાસ્ત્રમાં જોઈએ તો કલિકાલ સર્વજ્ઞ
 શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય યોગશાસ્ત્રના ત્રીજા પ્રકાશમાં લખે છે કે, મુમુક્ષુ
 હવ રાત્રે ઉઘમાંથી જાગી જાય તો વિચાર કરે કે વિદ્યા, મળ,
 મૂત્ર, મ્લેષ્મ, મન્મથ, સ્નાયુ અને અસ્થિની બનાવેલી, બહારથી
 મુંદર લાગતી સ્ત્રીઓ આમડાની કૌશળી છે. કદાચ એ કૌશળીમાં
 જે હોય તેને બહાર કાઢ્યું હોય એટલે કે કૌશળી ઉઘટાવી નાખી
 હોય તો તેનો ઈચ્છક પુરુષ શિયાળ અને ગીધથી તેનું રક્ષણ કરવા
 જિલો રહે. (એટલે એ પદાર્થો તરફ પશુઓ ખેંચાઈ આવે એવા
 પદાર્થો છે.) સ્ત્રીરૂપ શસ્ત્રથી જ જ્યારે કામી છતાઈ જાય છે ત્યારે
 કામદેવ યા માટે તદ્દન નામનું શસ્ત્ર હાથમાં લેતો નથી, અર્થાત્
 ગમે તેવા શસ્ત્રથી પણ કામી છતાઈ જાય; એને છતવા માટે મોટાં
 શસ્ત્રોની જરૂર પડશે નહિ.

સ્ત્રીઓમાં વ્યાપ્ત્ય, માયા વગેરે દોષો સ્વાભાવિક હોય છે. નૈતિક
 શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, ‘અસત્ય, સાહસ, માયા, મૂર્ખાઈ, લોભીપણું,
 અપવિત્રપણું, નિર્દયપણું એટલા દોષો સ્ત્રીઓમાં સ્વાભાવિક રીતે જ હોય
 છે.’ આપણે અનુસવ છે કે જુના સંસારમાં અમદાવાદી ક્રીનખાળ સાડ

વિવેચન-આ શ્લોકનો ભાવર્થ સમજી શકાય તેવો છે. ગુફા વગરની વાઘણી બીક વધારે રાખવાનું કારણ છે. ગુફામાં રહેલી હોય તો તેટલી જ જગેએ બીક રહે છે, નહિ તો આખા જંગલમાં બીક રહે છે. આવી રીતે સ્ત્રીની બીક આખા સંસારવનમાં રહે છે. બાકી અર્થ સમજી શકાય તેવો છે. ૪૨.

* * * *

વિદ્વાન્ અંધકારે આ પ્રભાણે શ્રીમત્વદ્વાર પૂર્ણં કર્યું. સમતાના અધિકાર પછી તરત જ શ્રીમત્વદ્વાર લખવામાં ગંભીર આશય છે. સ્ત્રી એ સંસાર છે, એના મત્વમાં કસાવાથી સંસારની જેટલી વૃદ્ધિ થાય છે તેટલી બહુધા બીજા કોઈ કારણથી થતી નથી. સ્ત્રીઓ માટે અંધકારે આટલું બધું લખ્યું તેનો આશય એમ જણાય છે કે સર્વ પ્રકારના મોહ કરતાં સ્ત્રી તરફનો મોહ પ્રાણીને બહુ બંધનકર્તા થઈ પડે છે. જેમ પુરૂષોને સ્ત્રીઓ બંધનરૂપ છે તેમ જ સ્ત્રીઓને પુરૂષો બંધન રૂપ છે. આ અધિકારમાં બતાવેલી હકીકત સ્ત્રીઓએ પુરૂષોના સંબંધમાં તેમ જ સમજાવી. વિશેષમાં એટલું પણ જણાય છે કે અમરને સ્ત્રીઓને મનોવિકાર વધારે હોય છે છતાં પણ પુરૂષ કરતાં ધારે તો સ્ત્રીઓ મનપર અંકુશ વધારે સખી શકે. પુરૂષની લલચાવી સ્ત્રી લલચાશે નહિ, ત્યારે પુરૂષને પીતળી જતાં બહુ ઓછી વાર લાગશે. સ્ત્રીશરીરબંધારણ વિગેરે કેટલાંક કારણો એવાં છે પણ અત્ર તે પ્રસ્તુત નથી. આ આઠ માધ્યમાં સ્ત્રીના શરીરની અશુભિ તરફ અંધકારે બહુ ધ્યાન ખેંચ્યું છે; આ ઉપરાંત એક હકીકત એ છે કે પ્રેમ સ્વાભાવિક અને વિષયગ્ન્ય એમ બે પ્રકારના હોય છે. વિષયગ્ન્ય પ્રેમ યુવાવસ્થામાં બળવાન હોય છે. આપો પ્રેમ જ બહુધા દુનિયામાં રેખાય છે, પણ તેથી કેટલે દરજ્જે લેવાઈ જવું એ વિચારવા યોગ્ય સવાલ છે. મુરીકાંતા, નયનાવળી વિગેરેના પ્રેમ અને સ્વાર્થ તથા મનોવિકારતુસિ સ્ત્રીઓની કાળી બાજુ બતાવે છે. દુનિયાનો અનુભવી માણસ જોઈ શકશે કે પ્રેમની પરિસ્થિતિ કયાં કયાં દોરાય છે અને સ્વાર્થસંઘટન થતાં કેવા દુર બેસી જવાય છે. સ્ત્રીસંબંધથી અથવા તાત્કાલિકે થઈ જાય અને દાઢદારી કેસો બને છે. આવી રીતે સ્ત્રીસંબંધથી અનંત સંસાર વધે છે એ નિઃસંદેહ છે.

વાની મતલબ નથી. રામ અને અભયકુમાર જેવા પણ છે,^૧ પણ પોતાનો પુત્ર કેવો નીવડશે તે વીચો છે અને તે વીમાની ખાતર પોતાનું આત્મસાધન ન કરવું એ અનુચિત છે. આ ત્રણ કારણથી અપત્યરનેહબદ્ધ થવું નહિ. બીજા કાવ્યને છેડે યયેલી રાંકાનું અત્ર નિવારણ થઈ જાય છે. ૪૬.

* * * * *

આવી રીતે ત્રીજું અપત્ય મત્વ મોચન દ્વાર પૂર્ણ કરવામાં આવ્યું છે. પુત્રપ્રાપ્તિથી અતિ હર્ષ માનવો નહિ, પુત્રમરણથી દિલગીર થવું નહિ અને પુત્રપુત્ર્યાદિના બંધનથી સંસાર વધારવો નહિ એ મુખ્ય ઉપદેશ છે. આ સંબંધમાં વધારે અગત્યની બાબત એ છે કે પુત્ર ન હોય તો દુધ્યાન કરવું નહિ. પુત્રપુત્રી હોય તો તેને કાઢી મૂકાતાં નથી પણ ન હોય તેણે સંતોષ રાખવો જોઈએ. તેઓએ માનવું કે દુનિયાની મોટી જંજાળથી તેઓ મુક્ત છે અને આત્મસાધન, ધર્મકાર્યમાં દ્રવ્યવ્યય અને દેશસેવામાં જીવનઘર્ષણ કરતાં તેઓને કર્શી અડચણ નથી. અત્યંત દિલગીરી સાથે લખવું પડે છે કે મનુષ્યવ્યવહારમાં આથી તદ્દન વિરૂદ્ધ દેખાવ નજરે પડે છે. ખમ્બસ કરીને કેળવણીથી બેનશીબ રહેલા માણસો શાશ્વ અને સંમદાય વિરૂદ્ધ આચરણ પુત્રપ્રાપ્તિ સાડું કરે છે. જલ્દે કે પુત્રથીજ મોક્ષ હોય તેમ માની લૌકિક મિથ્યાત્વરૂપ માનતા માને છે, લીલ પરણાવે છે અને આખો દિવસ દુધ્યાન કર્યા કરે છે; આટલુંજ નહિ પણ કેટલાએક મૂર્ખાનદો તેને માટે એક છતાં બીજી સ્ત્રી પણ પરણે છે. આને બદલે તો ભાઈનો અથવા સગેવડો કે બીજો વ્યાસાક પુત્ર હાતક કરી લેવો તે પણ અમુક અંશે સારું છે, કારણ કે તેથી પુત્રપ્રાપ્તિની ઈચ્છા પૂર્ણ થાય છે અને પોતાની સ્ત્રીને અન્યાય થતો નથી. બાકી એક સ્ત્રીની હુયાવીમાં બીજી સ્ત્રી કરવામાં તો અભણ સ્ત્રીઓ પોતાનો હક સ્થાપન કરી ચકતી નથી તેથી તેના ભર્તારો તેની નબળાઈનો ગેરલાભ લે છે, પણ આવું સ્વાર્થો-

૧ આવા પુત્રો કોણ હોય છે, તેથીજ અંતર્ગત 'કરેદ' શબ્દ મૂકે છે; જ્યારે પ્રથમની જિ બાળકમાં નિર્દોષ બતાવે છે.

અથ ચતુર્થો ધનમમત્વ- મોચનાધિકારઃ

આ પ્રાણીને મોહ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવે છે. અનેક પ્રકારના મોહમાં પૈસા અને સ્ત્રીપુત્રનો મોહ વિશેષ હેરાનગતિ કરે છે. સ્ત્રીપુત્રના મોહ સંબંધી વિવેચન થઈ ગયું. હવે તેનાથી જરા પણ ન ઉતરે તેવો બલકે તેથી પણ વધારે રખડાવનાર ધનનો મોહ કેવો છે, કેને યાય છે, શા માટે યાય છે, તેનો પ્રતિકાર શો, વિગેરે સ્વરૂપયુક્ત ચોથો અધિકાર બતાવે છે.

પૈસા પાપના હેતુભૂત છે.

યાઃ સુત્રોપકૃતિતૃત્ત્વપિયા ત્વં, મેલયન્તસિ રમા મમતામાક્ ।

પાપ્મનોઽધિકરણત્વન ઇતા, હેતવો દદતિ સંમૃતિપાતમ્ ॥ ૧ ॥

“લક્ષ્મીની લાલચમાં હેવાયેલો તું (સ્વ) મુખ અને ઉપકારની “બુદ્ધિથી ને લક્ષ્મી મેળવે છે તે અધિકરણ હોવાથી પાપની જ હેતુ-ભૂત છે અને સંસારત્રિભલુને આપનારી છે.” ૧.

સ્વામીજીજી.

વિવેચન-ધન મેળવતી વખતે પોતાને મુખ મેળવવાની અને સ્વજન કુટુંબ મિત્રાદિપર ઉપકાર કરવાની બુદ્ધિ હોય છે. (મંથકર્તા બહુ સારો જાણ લઈને આ લખે છે, પરંતુ સત્ય હકીકત જોઈએ તો આવી બુદ્ધિ પણ બહુ થોડાને હોય છે. ઘણા લક્ષ્મીવાનો તો પોતે મુખ લોગવતા નથી, દાન દેતા નથી, માત્ર લક્ષ્મીની તીર્થેરી

વિચાર તદન ખોટો છે, અને શાસ્ત્રકાર એવા નિમિત્તથી ધન મેળવવાની યાજ્ઞી ના પાટે છે. મદા આરંભ કર્યોતો અને હુદ્ર વ્યાપાર કરી તેનાથી જે ધન મળે તેનો ધર્મમાર્ગે ખર્ચ કરી એવો કેટલાક આત્મીઓ વિચાર કરે છે, તે જનશાસ્ત્રનું સ્વરૂપ સમજનારને તદન વિપરીત લાગે છે. આ શ્લોકનો ખાસ ઉદ્દેશ દ્રવ્યસ્તવની અપેક્ષાએ આવસ્તવની મુખ્યતા કેટલી છે તે બતાવવાનો છે, અને આ ઉપદેશ આપેલોને ઉદ્દેશીને લખાયેલો છે. દ્રવ્યસ્તવ સાધવા ધનોપાર્જન કરી સંસારમાં પડ્યા રહેવાનો અથવા આવસ્તવ ન આદરવાનો વિચાર કરનારાઓને મદ્દાનિરોધ સૂત્રમાં બતાવેલા વિચારો અનુસાર આ શ્લોક લખાયેલો છે એમ એક વિદ્વાન્ મુનિમદ્દારાજ આ પ્રસંગ ખાટે જણાવે છે. આ શ્લોક સાથે નીચેનો શ્લોક વાંચવો અને શ્લોકમાં આવેલ અનિમિત્ત શબ્દપર અને ગ્રંથકર્તાની અપેક્ષાપર ખાસ ધ્યાન આપવું. ૫૦.

— — — — — તેનો વ્યય ક્યાં કરવો?

સંપ્રવાદ

મિત્રિઃ સાનિધિમિસ્તનુમામામ્ ।

દેવપાદન૧૧૧૧આપચ- સ્યાન્વો ગુણો ન યદિ ધર્મનિયોગઃ ॥ ૬ ॥

“મળેલાં અથવા મેળવેલાં શેત્ર, વસ્તુઓ (ધર વિગેરે), ધન, “ધાન્ય, માય, ઘોડા અને બંદારોનો ઉપયોગ એ ધર્મનિમિત્ત ન થાય “તો તેથી કલેશ (દુઃખ), પાપ અને નરકથી બીજો શો વધારે “ગુણ થાય ?” ૫

સ્વામીજી

આવાર્થ-ધણા પુણ્યવાન્ જીવોને પૈસા મળે છે ત્યારે વધારે મેળવવા અને મળેલાંનું સ્વલ્પ કરવા શ્રમ કરે છે અને અનેક આશયો સેવે છે. દ્રવ્યવટે કુટુંબમાં કંકાસ થાય તેથી દુધ્માં થાય છે અને દુધ્માંવટે દુર્ગતિ થાય ॥ ત્યારે ધનનો લાભ શો? સાત શેત્ર, ગરીબ બંધુઓને આશય, સ્ત્રીકેળવણી, બાળી કેળવણી, ધાર્મિક કેળવણી કે સંસ્કૃત કેળવણીને ઉત્તેજન, નિરવધ ઔપધયાળાઓ, રૂઢ, ખોડીંગ અને જનાધાણવ વગેરે ખરેખરી chary (ચિરીટી)ના ખાતાઓમાં એ દ્રવ્યનો વ્યય થાય તોજ તેનો સદુપયોગ થયો કહેવાય. બાકી પૈસાના પૂજારી થવું અને તેના ફરતી ચોકી કરવી

“આરંભનાં પાપથી ભારે થયેલો પ્રાણી જે ધનને લીધે સંસાર-
 “સમુદ્રમાં ડૂબે છે, જે ધનનાં પરિગ્રહથી રાજ્ય વિગેરે પુરુષો છિદ્ર
 “ભેદને દુઃખ દેવાને છુંદે છે, અનેક ચિતામાં આકુળથાકુળ
 “રાખીને જે પૈસા ધર્મકાર્ય કરવાનું તો યાદ આવવા દેતા જ નથી,
 “અને ઘણે ભાગે જે પારકાનાજ ઉપલોગમાં આવે તેવા એ પૈસાના
 “મોટા સંગ્રહને હે પંડિતો! તમે તણ દો.” ૬.

સાર્થવિહિતિ:

વિશેષાર્થ—સંસાર દરિયા છે, ભારે વહાણ જેમ દરિયામાં ડૂબી
 જાય છે તેમ પાપથી ભારે થયેલો જીવ સંસારસમુદ્રમાં ડૂબીજાય છે.
 પૈસા કમાવામાં, તેનું રક્ષણ કરવામાં અને અકાર્યમાં વ્યય કરવામાં
 અનેક ભારેશ કરવા પડે છે, આરંભથી પાપ થાય છે અને પાપથી
 આત્મા ભારે થાય છે, મોટે પૈસા સંસારજાલનો જ હેતુ છે.

રાજાઓ અમાકેના વખતમાં પૈસા ખુંચવી લેતા હતા અને
 તેમ કરવા સાડા દ્રવ્યવાનનાં છિદ્ર ભેયા કરતા હતા. આવા ભયમાં
 ગૃહસ્થોને હમેશાં રહેવું પડતું અને તેટલાં સાડાં પૈસા હોંધી તો પણ
 ગરીબાઈનો દેખાવ કરવો પડતો હતો. અત્યારે પંજુ ચાર, છુચ્ચાઓ
 અને સોનેરી ટોળીવાળાથી પૈસાદારોને કરવાનું રહે છે.

પૈસાના વિચારમાં આ પ્રાણી એટલેજાળથી લુપ્થ થઈ જાય છે કે
 પોતાના પુત્રધર્મ, પિતૃધર્મ, પતિધર્મ, ભક્તધર્મ વિગેરે ધર્મો તદ્દન
 ભૂલી જાય છે. પૈસાના વિચારમાં જ તેને મજા આવે છે. પૈસા કેમ
 રક્ષવા, કેમ વધારવા, કેમ ખરચવા વિગેરે વિગેરે ભાબતો તેના મન-
 પર એટલી બેસી જાય છે કે તે પોતાનો સર્વ ધર્મ ત્યજી દે છે; તેને
 ધર્મનું નામ પણ યાદ આવતું નથી.

ધન તણ દેવાનાં ત્રણ કારણો કહ્યાં. પરભવમાં ડુર્ગતિ, આ
 ભવમાં ચાકુ ભય અને ધર્મવિમુખતા. તે કરતાં પણ ચોથું કારણ
 વધારે મજબૂત છે, તે એ છે કે પૈસા કરેલા પૈસા ઘણે ભાગે ખીમનાજ
 ઉપલોગમાં આવે છે. પૈસા પેદા કરનારા તો આખી જીંદગી વેડ કરે
 છે, મોટો વારસો મૂકી જનારા પોતે સુખ ભોગવતા નથી, છોકરા
 હોય છે તો તે સુખ ભોગવે છે નહિ તો બીજા માલેક થાય છે. ખાસ
 કરીને કૃષણનું તમજ થાય છે. નીતિશાસ્ત્રમાં કહે છે કે-

નાશ થતાં અનેક દુઃખપરંપરા યાય છે અને પરણવમાં હીનગતિ યાય છે. હવે ત્યારે કર્તુ શું? કરવાનું એજ છે કે પ્રાપ્ત થયેલ પૈસાનો શુભ રસ્તે વ્યય કરવો. દ્રવ્ય વાપરવાના અનેક રસ્તા છે. જિન-જિનરથાપન, જિનદેરાસરનો છુલ્લોદાર, પુસ્તકો લખાવવાં, છપાવવાં, તેમનું રક્ષણ કરવું અને પુસ્તકભંડારો કરવા, લાઇબ્રેરી કરવી તથા કેળવણીનો પ્રસાર કરવો, સધુસાધ્વીઓ, સ્વામીભાઇઓ અને બહેનોનો ઉત્કર્ષ કરવો, અનાથનું પ્રતિપાલન કરવું અને શાસનની શોભા વધારવી; આવાં આવાં અનેક ઉપયોગી રથાનો છે, તેમાં જે જે સ્થાનકે આવશ્યકતા લાગતી હોય અને જે સ્થાનકે વ્યય કરવો સમજીને હાથપણ ભરેલો લાગતો હોય તે સ્થાનકે વ્યય કરવો. દ્રવ્યવ્યય કરવામાં લોકોની આધુનિક સ્થિતિ અને જરૂરીઆતપર ખાસ ધ્યાન આપવું. જે આવી ઉત્તમ ભાવનાથી દ્રવ્યવ્યય કરવામાં આવે તો સંસારદુઃખથી છુટવાનું જરૂરી બને તેમ છે. શાસ્ત્રકારનું ખાસ હરમાન છે કે સાત હેત્રમાં ધનનો વ્યય કરવો, તેમાં પણ જે હેત્ર સીદાનું હોય તે તરફ પ્રથમ ધ્યાન આપવું. જમણવાર કરવાની આ જમાનામાં ધણા માણસો સમજીને-વિચારીને ના પાડે છે. તેઓને લાડવા કડવા લાગતા નથી, પરંતુ તેઓ સમજે છે કે જમણવાર કરતાં ધાવકોની સ્થિતિ સુધારવાની, તેઓને ઉદ્યમે ચઢાવવાની અને અભણને ભણાવવાનાં સાધનો થોડા જૈન પ્રજાને બીજા પ્રજાઓની સપાટીપર મૂકવાની પ્રથમ જરૂરીઆત છે; તેવીજ રીતે દેરાસર વધારવા કરતાં તેમની પૂજા કરનારાઓને વધારવાની અને જે દેરાસરો છે તેમને ભાળવનારા ઉત્પન્ન કરવાની વધારે જરૂરીઆત છે. આ વિચાર સશાસ્ત્ર છે એમ તને જણાય તો તારે તે આદરવો. ફક્ત લોકપ્રવાહથી ખેંચાઈ જવું નહિ. જ્યારે આવી રીતે વિચાર કરીને ધનનો વ્યય કરવામાં આવશે ત્યારે બેવડે લાભ થશે.

કેળવાયલા તથા બીજા કેળવાયલા બંધુઓ પૈકી જેમણે શાસ્ત્રિય તત્ત્વજ્ઞાન કાંઈપણ સંપાદન કર્યું હશે તેઓને સહજ માત્રમ પડશે કે સાતહેત્ર એ ધર્મનો છંદ્ર અને મજબૂત પાયો છે. તેમાં પૈસાનો ગમે તેમ વ્યય કરવો તે જેમ ગેરવાજબી છે તેમજ તેમાંનાં કાંઈ પણ હેત્ર તરફ અને ખાસ કરીને સીદાતાં હેત્ર તરફ ધ્યાન ન અપાય તે પણ ગેરવાજબી છે. સાત હેત્રમાં આપણી મહાન્ સંસ્થા

ધન ઉપરનો રનેહ વધારે સખ્ત છે કે સ્ત્રી ઉપરનો વધારે સખ્ત છે, તે કહેવું મુશ્કેલ છે. સ્ત્રી ઉપરનો રનેહ મોટી ઉંમરે શરુ થઈ યોગ્ય વર્ષમાં ઓછો થઈ જાય છે; પણ જોટલો વખત રહે છે, તેટલો વખત તેનો રસ (intensity) બહુધા વધારે હોય છે. દ્રવ્યપરનો મોહ દરરોજ વધતો જાય છે અને વૃદ્ધાવસ્થામાં તે પરાકાષ્ટાએ પહોંચે અને છંદગીને છેડે પણ છૂટતો નથી. અમુક વ્યક્તિને માટે કયો મોહ વધારે છે તે કહી શકાય, પણ સામાન્ય રીતે મારું પોતાનું તો માનવું એવું છે કે દ્રવ્યપરનો મોહ કદાચ સ્ત્રીમોહથી અધિકારી હોય કે ન હોય, પણ તેથી ઉતરે તેવો તો નથી જ.

કોઈ પણ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવામાં પ્રાણીને અમુક ઇરાદો હોય છે, પણ ધનપ્રાપ્તિમાં તો કોઈ પણ ઇરાદો વગર માત્ર પૈસાની ખાતર જ પૈસા મેળવવા યત્ન કરવામાં આવે છે. પુત્રને મ્હોટો વારસો આપવાનું પણ બહાનુ જ છે. આ દલીલના પુરાવામાં બે હકીકત જોવાની છે. એક તો વગર પુત્રના અને પુત્ર થવાની આશા વગરના માણસો પણ જોટલીજ ખંતથી પૈસા પ્રાપ્ત કરે છે, અને પાસેના પૈસાનો શુભ ભાગે પણ બચ કરતા નથી; અને બીજી એ કે જો આવતા ભવ માટે પૈસા રોકાઈ શકતા હોય (investment of money) તો કોઈ પણ માણસ પુત્રને વારસો આપવાની દરકાર કરે તેમ નથી. વળી બીજું એ પણ જાણવા યોગ્ય છે કે દરેક કાર્યમાં અમુક હુક હોય છે જોટલે કે અમુક વખત પછી અને અમુક પ્રાપ્તિ થવા પછી તે કાર્ય પૂરુ થવું જણાય. પૈસાની જાબતમાં આ નિયમ પણ જૂઠો પડે છે. હજાર મળે લાખની અને લાખ મળે કરોડની ઉત્તરોત્તર ઇચ્છા વધતીજ જાય છે. વધતી ઇચ્છા અનુસાર કાર્યપુરામાં જોટલું જીવન પૂર્ણ થાય છે, પણ પૈસા કમાવાનું કાર્ય કદી પણ પૂરુ થતું નથી. કોઈ પણ કામ કરવાનો અમુક હેતુ હોય છે અને અમુક સાધ્ય હોય છે. પ્રયોજન અને સાધ્ય વગર તો સાધારણ અક્રિયવાળો માણસ પણ પ્રવૃત્તિ કરતો નથી, ત્યારે ધન પ્રાપ્ત કરવાનાં હેતુ અને સાધ્ય શું? જરા વિચારો, અનાદિ ચદ્ધતિથી તણાઈ ન જાઓ. ધન ખાતર ધન મેળવવામાં ઉગુકા ન થાઓ, પણ જરા આગળ પાછળ નજર કરો તમે હાંસી માણસ છે. તમારે પગલે અનેક

સેવા કરે છે અને દુસ્તીઓના સંબંધથી અપ્રવેશ્ય સંપ્રાપ્તિમાં જઈ પ્રાણ આપે છે. આ સર્વ લોકોનું ચેષ્ટિત છે.’

મુખ કયાં છે? પૈસાદારોની હવેલીમાં, રાજાના મહેલમાં, ચક્ર-વર્તીના આવાસમાં, ઇંદ્રના ઇંદ્રાસનમાં કે જે યોદ્ધાની ગાદીમાં? વિચારીને જવાબ દેવો એ શરત છે. જરા જુઓ. જહાસના આડંબરમાં મુખ નથી. મુખી લાગતાં માણસોનાં હૃદય સળગી જતાં હોય છે, ઘરમાં અનેક ખટપટ હોય છે અને મનમાં તો મુદ્દ ચાલ્યાજ કરે છે. મુખ સંતોષમાં જ છે, ચાલુ સ્થિતિને તાબે ધવામાં જ છે. ધન અસ્થિર છે, કોઈનું ધનું નથી અને કોઈનું ધવાનું નથી. પ્રાપ્તિ વિદ્યા અને ધનને વેર છે. જ્ઞાન વગર મુખ નથી, અને પૈસાદારને મુખી માનવા, એના જેવી બીજી મૂઢતા નથી.

અનેક દોષોથી ભરપૂર-ધવળ શેઠ, મગમલ શેઠ, મુબૂમ ચકી વિગેરેને નરકમાં નાખનાર, એકાંત ઉપાધિથી ભરપૂર, મનની અશાંતિનું પ્રબળ સાધન, અનેક દુઃખનો વરસાદ વરસાવનાર, વિદ્વાનોથી અંધનું ઉપનામ મેળવનાર લક્ષ્મીનું મુખ લોગવનાર ધનિકોને તે મુખ મુબારક હો! ચાલુ જમાનાના વિચિત્ર રંગથી ભરપૂર જીવનગીમાં અને ખાસ કરીને સખ્ત પ્રવૃત્તિનાં મધ્ય બિંદુ ગણાતાં મોટાં શહેરોના મુખી રેખાતાં લોકોને બોધ જરાપણ સુચારું નહિ; જરાપણ અફસોસ કરવો નહિ, તેઓને મુખી માનવા નહિ; કારણ કે તેઓના ખાસ નજીકના સંબંધમાં ગયેલાઓ બલ્લે છે કે તેઓ મુખી નથી. આપણું મુખ આપણી સાથે જ છે અને આપણે તો પરમાનંદપદ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છામાં ચાલુ સ્થિતિને તાબે ધઈ, શુદ્ધ વૃત્તિએ રહી, ધર્મમય જીવન કરવાનો ઉદ્દેશ રાખી, ઉચ્ચતર અને વિશુદ્ધતર જીવન ગાળવાનો આશય, ઉદ્દેશ અને ઇચ્છા રાખવી. મનુષ્યજીવનનો ઊંચો હેતુ પાર પાડવા સારું મનપર અંકુશ રાખવાની અને લોકોનો ત્યાગ કરવાની બહુ જરૂર છે.

इति सविवरणो धनमत्त्वमोचननामा चतुर्थोऽधिकारः

ગાગરે અને પકડી રાખ્યો છે. વાસ્તવિક શું છે? ગાગરને પોતે પકડી રાખી છે, અને જેવો મહારી એક વ્યાખ્યા આર છે કે દ્વાપ છૂટી જાય છે. તેવી જ રીતે આ છુપા અને છે કે અને શરીરે પકડી રાખ્યો છે, સ્ત્રીપુત્રે પકડી રાખ્યો છે. વસ્તુતઃ તો વાંદરાની પેઠે પોતે જ તેઓને મૂકતો નથી. અમત્વ છોડવો હોય તો જરા પણ મુરકેલી નથી માટે વિચાર કરો; નહિ તો જ્યારે કાગરૂપ મહારી આવી સપાટોઃ લગાવશે ત્યારે તો પોતાની મેળે જ શરીરનો એકદમ ત્યાગ કરવો પડશે. ૫૫.

શરીરસાધનથી કરવા ધોષ્ય કર્તવ્ય તરફ પ્રેરણા.

चेद्राज्जसीदमवितुं परलोकादुःख-

भीत्या तनो न कुरुषे किमु पुण्यमेव ।

शुभं न रसितुमिदं हि चं दुःखभीतिः,

पुण्यं विना सपमुपति न वज्जिणोऽपि ॥ ૩ ॥

“જો તું તારા શરીરને પરલોકમાં ચતારાં દુઃખના ભયથી ભયા-
“વવા ઇચ્છતો હોય તો પુણ્ય જ આપાટે કરતો નથી? આ શરીર
“(કોઈવડે પણ) પોષો ચક્રાય તેવું નથી; ઇંદ્ર જેવાને પણ પુણ્ય
“વગર દુઃખની બીક નાશ પામતી નથી.” ૩. વસંતિલાલ.

ભાવાર્થ—હે ભાઈ! તને કદાચ એમ ભય લાગતો હોય કે, આ શરીરને અહીં મૃતીને પરલોકમાં જઈ ત્યારે બહુ દુઃખ લોગવવાં પડશે અને તેથી અહીં જ વધારે છુપી થવું સારું છે; આવા વિચારથી તું રાત્રિભોજન, કંઠમૂળ, અભક્ષ્ય, અનંતકાય વિગેરેનું ભક્ષણ કરતો હો. અને શરીરને પોષતો હો તો તેમાં તારી ભૂલ થાય છે. વધારે ઉત્તમ રસ્તો એ છે કે તારે ખૂબ પુણ્ય કરવું. આથી તારું શરીર આ ભવમાં સારું રહેશે અને તને પરભવ સંબંધી ભય નહિ રહે. હાલ તને જે સ્થિતિદીનતા લાગે છે તે પુણ્ય ઓછું હોવાને લીધે જ છે, અને તે જ કારણથી ઇંદ્ર અને ચક્રવર્તીઓ પણ બ્હીકમાં રહ્યા કરે છે. શરીરપ્રાપ્તિનો હેતુ ચો અને તે હેતુ સોથી સારી રીતે કેવી રીતે પાર પડે તે વિચારવાની બહુ જરૂર છે.

૧. કોઈક પ્રવચનમાં જન ન જ અને ચતુર્થ પંચાંગમાં જ છે, તેને ભાવ પણ તે જ રહે છે.

જણાયા વગર રહેલી નથી. શરીર યોગ્ય વખતમાં જર્જરીમૂલ થઈ જાય છે. પરલોકમાં પુણ્ય વગર શા હાલ થાય તે તો પ્રસિદ્ધ જ છે. બંને સ્થોકનો ઉદ્દેશ એ છે કે હે બાઈઓ! પરલોકમાં સુખ પામવાની મરજી હોય અને આ ભવમાં શરીરને સામાન્ય રીતે સારી અવસ્થામાં રાખવું હોય તો તેને બહુ પંચાણવું નહિ. .

ધર્મના સાધન તરીકે શરીર ઉપયોગી છે તેથી તેને વિસારી પણ મૂકવું નહિ. વિચાર કરીને મધ્ય રસ્તો પકડવો એ ઉચિત છે.

અગ્નિ જ્યારે લોહના સંબંધમાં આવે છે ત્યારે મોટા મોટા ઘણ તેનાપર પડે છે; પણ જ્યારે લોહમાંથી નીકળી જાય છે ત્યારે બધી ખીટા મટી જાય છે. આત્મા અગ્નિ જેવો છે. શરીરરૂપ લોહના સંબંધથી દાગ, દુઃખ વિગેરે ખમે છે, પણ જ્યારે તેની સાથેનો સંબંધ છોડશે કે તેનાં દુઃખો નાશ પામી જાયે આ છુવ જેને પોતાનો આશ્રય માને છે તે શરીરજ આધિતને દુઃખ આપે છે એ બહુ દુઃખકારક બીના છે; તેથી હવે તો એવું કામ કરવું જોઈએ કે કોઈ પણ પ્રકારના વિચારને અયોગ્ય એવા એ નાલાયક શરીરનો આશ્રય જ કરવો પડે નહિ. શરીરપર મમત્વ જોણે કરવા આ ઉપમા બહુ ઘટલી છે; આ ઉપરાંત નીચેનો સ્લોક પણ વિચારવા જેવો છે. ૫૭.

છવ અને સુરિ વચ્ચે થયેલી વાતચીત.

દુષ્ટઃ કર્મવિષાકભૂપતિવગ્નઃ કપાદયઃ કર્મહત્,

પદ્મા કર્મગુર્ણર્પીકચપર્કઃ પીતમમાદાસવમ્ ।

કૃત્વા નારકચારકાપદુર્ચિર્ન ત્વાં પ્રાપ્ય વાગુ પ્પલ્લં

ગન્તેતિ સ્વહિતાય સંયમયર્નં તં વાદયાલ્પં દદન્ ॥ ૫ ॥

“શરીર નામનો નેકર કર્મવિષાક રાજાનો દુષ્ટ સેવક છે, તે “તને કર્મરૂપી દોરડાંએ બાંધીને દ્વિયોક્ત્રુપી દારુ પાવાનાં પાત્રોવડે “તને પ્રમદરૂપ મહિરા પાચે. આવી રીતે તને નારકીનાં દુઃખ ખમ- “વાને યોગ્ય કરીને પછી કાંઈ બહાનું લઈને તે સેવક નાસી જશે; “માટે તારા પોતાના હિતને માટે તે શરીરને જરા જરા આપીને “સંયમના બારને તું સહન કર.” ૫.

સાદેહિયોદિત

મુનિમુંદરસૂરિ મહારાજના આ ઉપદેશ ઉપર હાલમાં જીવ વિચાર ચલાવે છે. ઉપદેશ પ્રમાણે અમલ થવાની બહુ જરૂર છે, પણ વાત એમ છે કે આ જીવ પારકી પંચાતો કરવી હોય ત્યારે બહુ લાંબો પહોંચો થઈને વાતો કરવા મંડી જાય છે, પણ તેને પોતાના શરીરનું જ્ઞાન નથી. તે માંદો પડે તો કરી કરવાનું વેવ કહે ત્યારે એટા વાળયે અને સાંભે હશે ત્યારે આખો દિવસ ઝંઝૂકમાં ફાડે ભયાંજ કરશે. અદ્યક્ષ જીવને વસ્તુસ્વરૂપનું જરા પણ જ્ઞાન નથી, તેથી મદિરામાં મસ્ત રહી અકાર્ય કરે છે, અનાચરણ સેવે છે અને દુઃખી થાય છે. કોઈ વખત એક નાની ફેટકી થઈ હશે તો હાથ વેચ કરી મૂકશે અને કોઈ વખત તાવ આંબેા હશે તો પણ કામ છોડશે નહિ. વાસ્તવિક રીતે તેનાં સર્વ આચરણો જોવામાં આવે તો ફાડે પીધેલાના જેવાં જ લાગશે, પણ ફાડે કેવો છે અને પાનાર કોણ છે તે આ જીવ સમજતો નથી અને તેથી જ તેને સીધી રીતે જ્ઞાન થતું નથી. આ શ્લોકમાં તેનું જે સ્વરૂપ બતાવ્યું છે તે સમજીને શરીર પાસેથી તો કામ કાઢી લેવાનું છે. રીતસર તેને પોષીને તેની પાસેથી સંયમપાલનરૂપ કામ કરાવી લેવું. પુષ્ટિકારક ખોરાકપર તેટલો શક્તિ-વ્યય ન હોય તો અપચો-અર્ચિર્ણ થાય છે અને ઘોડી વસ્તુ આપી વધારે કામ લેવું એ વ્યવહારદક્ષતા ગણાય છે, એ નિયમ શરીરના સંબંધમાં પણ લાગુ પાડવો યુક્ત છે. ૫૮.

શરીરની આશુચિ, સ્વદિત્યદ્વજ.

યતઃ શુચીન્યપ્યશુચીભવન્તિ,

કૃમ્યાકુલાત્કાકશુનાદિમક્ષ્યાત્ ।

દ્રાગ્ભાવિનો મસ્મતયા તર્વોજ્ઞા-

ત્માંસાદિપિન્ડાન્ સ્વદિતં શૃણુ ॥ ૬ ॥

“જે શરીરના સંબંધથી પવિત્ર વસ્તુઓ પણ અપવિત્ર થઈ જાય છે, જે કૃમિથી ભરેલું છે, જે કાગડા કુતરાને ભક્ષણ કરવાને યોગ્ય છે, જે ઘોડા વખતમાં રાખ થઈ જવાનું છે અને જે માંસ-નોજ પિડ છે તે શરીરથી તું તો તારું પોતાનું દ્વિત કર” ૬.

ઉપનિવિ.

આવાર્ય:-નયસારના બવથી વીરપરમાત્માના હવે પદોપકાર, તપ અને ધ્યાનની શરૂઆત કરી, શરીરપરનો મમત્વ છોડી દીધો અને ઉદ્ધવા બપમાં સાદ્યનાર વર્ષ તપ કર્યો અને ઉપસર્ગો સદ્ન કર્યો તેનું વર્ણન વાંચતાં પણ વિચાર થાય છે. આવી રીતે શરીરનો ઉપયોગ કરવાનો અત્ર ઉપદેશ છે. આત્મ જે ન થઈ શકે તે પછી શરીરપ્રાપ્તિથી લાભ શો?

ટીકાકાર પદવિષયર્થજિ લખે છે કે “કોઈ પ્રાણીએ જાતું આપીને થોડા દિવસ માટે એક ઘર ભાટે રાખ્યું હોય અને પછી આ મારું ઘર છે અને વપરાયે તો નાશ પામશે એમ માની તે ઘરને વાપરતો નથી; પછી મુદત પૂરી થાય છે એટલે ઘર તો છોડી દેવું પડે છે; તેવી જ રીતે આ શરીર હવેને ટુંક (પરિમિત) આયુષ્યયુક્ત પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે આ હવે વિચાર કરે છે કે પદોપકાર, તપસ્યા વિગેરે કરીશ તો આ શરીર દુર્ભાગ થઈ જશે, માટે આપણે તો તેવું કોઈ પણ કરવાના નથી. જાવા ખોટા વિચારથી મૂઠં બુદ્ધિવાળો હવે શરીરનો સદુપયોગ કરતો નથી અને આયુષ્ય પૂર્ણ થાય છે કે તુરત શરીરને તણ દેવું પડે છે ત્યારે તે મનુષ્યમત્ત અને શરીર બંનેથી ભ્રષ્ટ થાય છે.”

શરીરને ક્યારે પોષવું, કેમ પોષવું, શામાટે પોષવું વિગેરે સવાલોનો અત્ર નિર્ણય બતાવ્યો છે, તે મનન કરવા યોગ્ય છે. ૬૦.

શરીરથી કરી શકાતું અપ્રમદિત.

મૃત્પિન્ડરૂપેણ વિનશ્વરેણ. જુગુપ્સાનીયેન ગદાલપેન ।

દેરેન ચેદાન્તરિનં મુમાર્ષ, ધમાત્ત કિં તપનમેઽન મૂઢ ॥ ૮ ॥

“માટીના પિંડ રૂપ, નાશવંત, દુર્ગંધી અને રાગના ઘર એવા આ શરીરવડે જ્યારે ધર્મ કરીને વડું પોતાનું દિવ સાચી રીતે સાધી “શકાય તેમ છે ત્યારે હે મૂઢ! તેમાં બાલ કેમ કરના નથી?” ૮.

રખવત

આવાર્ય:-આ શરીર પશિવ માટીના પિંડરૂપ, નાશ પામનાર, દુર્ગંધનિક અને બર્ગીયનું ઘર વિગેરે દોષોથી મુક્ત છે, ત્યારે હવે તેનાથી કોઈ લાભ મેળવવો તેમ છે? જો આપણને તેનાથી કોઈ પણ પ્રકારનો લાભ મળી શકે તેમ હોય તો તે સાધી લેવો. જાની-

કરીને શરીરની બાજતમાં તો દેખીતી બૂલ થાય છે, કારણ કે શરીરને પંખાજવાથી તો તે એટલી રીતે હેરાન કરે છે કે કાંઈવાત નહિ; તળીઅત નાણુક બનાવી દે છે અને અનેક ચાળા કરાવે છે. આ સર્વનો હેતુ એ જ છે કે તેઓ શરીરને સાકારનું ધર સમજતા નથી, પણ ધરનું ધર સમજે છે. તેમને મરણ વખતે આ શરીર છોડવું બહુ મુશ્કેલ પડે છે. પણ તેવું કોને થાય છે? જેઓને આગામી-જવં સારી જગે મેળવવાની આશા નથી તેઓ જ ગભરાય છે, વળી આપણે સંસારમાં ટાક, તડકા, ભૂખ વિગેરે સર્વ ખમીએ છીએ, પણ એક ઉપવાસ કરવો હોય તો શરીર અચકત બની જાય છે. આવા વર્તનવાળા પ્રાણીઓને મરણ પ્રસંગે કયા પ્રકારનો આનંદ હોય?

વળી જેમ શરીરપર બહુ મમતા રાખવી નહિ તેમ તેની તદ્દન ઉપેક્ષા પણ કરવી નહિ, કારણ કે શરીરની મદદથી જ સંસારસમુદ્ર તરી શકાય છે. શરીરને પોતાની પ્રકૃતિ અનુકૂળ સાદો સાત્ત્વિક ખોરાક આપવો અને કુદરતના નિયમને અનુસરી શરીરને જરા કસરત પણ આપવી નિયમિત ટેવ અને યોગ્ય કસરતથી વ્યાધિઓના પ્રસંગ અદ્ય આવે છે. શરીરને તદ્દન નાણુક તળીઅતનું બનાવી દેવું નહિ. છેલ્લા સ્થોકમાં કહ્યા પ્રમાણે શરીરને બાકું આપી તેના બદલામાં આત્મહિત કરી લેવું. શ્રી શાંત સુધારસમાં છૂટ્ટી જાવનાના અંતમાં લખે છે કે “કેવળ મજરૂપ પુદ્ગળોના સમૂહ અને પવિત્ર ભોજનને અપવિત્રપણું આપનાર આ શરીરમાં માત્ર એક મોક્ષસાધન કરવાનું સામર્થ્ય છે, તેને જ મોટા સારરૂપ જાણ.” શરીરની મદદથી આત્મહિત કરવામાં લક્ષ્ય રાખવું, શરીરપર મોહ ઓછો કરવો અને શરીર-પ્રાપ્તિનો ભરાબર લાભ લેવો, એ સમજીવું કર્તવ્ય છે. આને બદલે આ અધિકારના પાંચમા સ્થોકના વિવેચનમાં જણાવ્યું તેમ મસ્ત બની આ છવ શરીરનો પૂરતો લાભ લેતો નથી. વેપારી એક માણસને નોકર રાખે છે તોપણ વખતો વખત વિચાર કરે છે કે જેટલો તેને પગાર આપવામાં આવે છે તેટલું તે કામ આપે છે કે નહિ અને જો તે નોકરી ભરાબર ન કરતો હોય તો પગારમાં ઘટાડો કરવામાં આવે છે અથવા જવિધ્યમાં વધારે ધ્યાન આપી કામ કરવાની તાત્રીદ આપવામાં આવે છે. આ શરીરના સંબંધમાં પણ તે જ પ્રમાણે વિચાર કરવો યુક્ત છે. આ ચાકુ જામનાને અંગે એક બીજી પણ ખાસ વિચારવા

પરિણામ જુઓ. દ્રિયજનિત વિષયમાં રમણતા એ શુદ્ધ આત્મિક દશા નથી તેથી તેના પરિણામે આ જીવ સંસારમાં પડે છે અને એવો ઉતરી લાથ છે કે મોઢા શું છે? ક્યાં છે? કેને મગી શકે છે? એ જોવાનો, લાવવાનો કે સમજવાનો પ્રસંગ જ તેને નથી આવતો. આ સર્વનો હેતુ એટલો જ કે વિષયને મુખ માન્યું. વાસ્તવિક મુખ એ છે જ નહિ; તેને દેકાણે શાંત પ્રદેશ હોય, ચોતરફ દશ દશ ગાઉમાં મનુષ્યની વસ્તી પણ ન હોય, અખંડ શાંતિ પ્રવર્તતી હોય અને શાંતનો ભંગ કરનાર કોઈ હોય નહિ, આવા અવસ્થામાં બેસી ધર્મ-શાસ્ત્રનું અધ્યયન અને મનન યાવ ત્યારે ઉદ્ધ અંતઃકરણમાં જે આત્માનંદ થાય છે તેનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે. તે સ્વાભાવિક આનંદ છે. સર્વ દેવતાઓનાં દ્રિયજન્ય મુખો કરતાં અનુત્તર વૈમાનના દેવતાઓનું જ્ઞાનાનંદનું મુખ અસાધારણ ગણવામાં આવ્યું છે. આ રીતે દ્રિયોનાં મુખમાં વાસ્તવિક મુખ છે જ નહિ, તે ઉપરાંત સંસારરૂપ વનમાં તે એવી વિચિત્ર ગતિ કરાવે છે કે તેનો ખરેખરો ખ્યાલ ઉપમિતિ ભવપ્રપંચના બીજાથી-સાતમા મુખીના પ્રસ્તાવ વાંચવાથી આવી શકશે. દ્રિયો આપણી ઘડિને મારે છે એ મોટી પીડા છે, કારણ કે તેથી કરીને તે ક્યારે મારે છે તે સમજીએ પણ દેટલીકવાર જાણી શકતા નથી. ૬૨.

પરિણામે હાનિકારક વિષયો.

આપાતરમ્યે પરિણામદુઃખે,

મુખે કયં વૈષયિકે ત્નોપસિ ।

જદોપ્રપિ કાર્પે રવયન્ રિનાર્પી,

કરોતિ વિદ્ન યદુદર્શનર્મ ॥ ૨ ॥

“જોગણી વળતે માત્ર સુંદર લાગતા પણ પરિણામે દુઃખ “કેનારા વિષયમુખમાં નું કેમ આસક્ત થયો છે? તે નિપુણ! પેતાનું મહિત હન્ટનાર મૂર્ખ માન્ય માણસ પણ કાર્યના પરિણામનો તે “વિચાર કરે છે.” ૨

૬૫૬૬.

ભાવાર્થ-૬૫૨ કહ્યું તેમ દરકોઈ કાર્યમાં એવું કે આ કાર્યમાં તાત્કાલિક મુખ ॥ કે પરિણામે મુખ છે. એટલે ભયંકર દુઃખમાં નીચે

“દેવગતિમાં પણ દંડના દુક્રમો પરવશપણે માનવા પડે છે, બીજા દેવોનો ઉત્કર્ષ જોઈ જોઈ જાય છે, બીજા દેવાંગનાના સંગની ક્ષત્રી મનને પીડે છે, પોતાનો વ્યવનસમય (મરણ) નજીક આવે છે ત્યારે દેવો જાહુ રડે છે, વિલાપ કરે છે અને છેવટે અશુચિમય સ્ત્રીકુક્ષિમાં પડે છે.”

ઉપમિતિ ભવમપંચ પીઠબંધ ભાષાંતર. ૫. ૫૨

આવી રીતે સર્વ ગતિમાં દુઃખ છે તો તું શાસ્ત્ર વાંચીને કે સાંભળીને નહીં કર કે આવાં દુઃખોનું કારણ શું હશે? તું અથવા વિચાર કરીશ તો પછી તને વિષયપર તિરસ્કાર થશે અને પાપ કૃત્યોથી પણ પરશ્મુખ થઈશ; કારણ કે દુઃખના હેતુ વિષય પ્રમાદ છે એમ શાસ્ત્રારે તો પાકી ખાત્રી કરેલી છે. આ હકીકતનો શાસ્ત્રથી નિર્ણય કરવાનો હેતુ એ જ છે કે સામાન્ય જુદી આવા ગંહન વિષયમાં ઉતરી શકે નહિ. શાસ્ત્રનિર્ણયનું પરિણામ મુનિમુંદરસૂરિઓ આપા અંધમાં બતાવી આપ્યું છે. ૬૫.

સદૃશુ નિધપપર વિધારણ-

ગર્ભવાસનરવાદિવેદનાઃ

પત્યનોઽન્નવરતં શ્રુતેષ્ણાંઃ ।

નો કપાયવિષયેષુ માનસં,

શિષ્યતે કુષ વિચિન્તયેતિ તાઃ ॥ ૬ ॥

“જ્ઞાનચતુથી ગર્ભવાસ, નારદી વિગેરેની વેદનાઓ વારંવાર “જોવા પછી તારું મન વિષય કપાય ઉપર ચોંટશે નહિ; માટે કે “પંડિત! તું બરાબર તેનો વિચાર કર.” ૫. ૬૫

ભાષાર્થ-શાસ્ત્રદષ્ટિથી-જ્ઞાનચતુથી વચ્ચારે તું જોઈશ ત્યારે તને માત્રમ પડ્યો કે સાંસારિક દુઃખો કેવાં અને કેટલાં છે. ગર્ભવાસમાં દુઃખ બહુ સખત છે, તેનો ખ્યાલ આપવા સારૂ શાસ્ત્રકાર કહે ॥ કે આપા શરીરમાં વધાવેલી ટોદ્દની સોઈઓ લગાવી દોષ તે કરતાં આઠગતું ગર્ભમાં દુઃખ છે અને જન્મસમયે આથી પણ અનંતગતું દુઃખ છે. પ્રવચન સારોદ્ધારમાં તે સંબંધમાં કહ્યું ॥ કે:-

સ્વામ્યમંસકઃ હૃદી તિગિદિતાવર્તનિરવેશઃ-

સ્થિતઃ પ્રતિષ્ઠેવપેદિતપ્રજ્ઞાત્પદુષ્કઃ કુપાન્ ॥

અધિરોહણ—ગુજરાતી ભાષામાં એક કહેવત છે કે, મા બાણે દીકરો મોટો થયો પણ આડિખામાંથી ઝાંઝો થયો. દરેક કલાક, દરેક મિનિટ અને દરેક સેકન્ડ પોતાનું કામ કવેં બાંધે છે, તેથી ધડીમાંથી પડતી રેતીની દરેકે દરેક કણીને સોનાની ગણીને તેનો સદુપયોગ કરવો. કુદરતી રીતે શરીરનું બંધારણ પણ ઉદ્યોગ તરફ જ વલણ ધરાવે છે અને શારીરિક કે માનસિક કાર્ય કરતાં પોતાની દરજ્જા બતાવવા યત્ન કરવો, એ કર્તવ્યપરાયણતા છે.

વખતની દેવીને અંગ્રેજીમાં આ પ્રમાણે ચિત્રી છે: તેના તાળવા ઉપર બાલની ચોટલી છે, પછવાડે માથું બોંડું છે. પ્રસંગ-વખત-તક આવતાં તેને જે અગાડથી પકડે છે તે તેની ચોટલી પકડી શકે છે અને તેના લાભ મેળવે છે; જે પછવાડેથી પકડવા બાંધે છે તેના હાથમાં બોંડું માથું આવે છે એટલે કે ‘અયો અવસર ફરીને આવતો નથી,’ માટે દોષ પણ તક હાથમાંથી જવા દેવી નહિ અને હુલ્લસમાં સોનેરી અક્ષરથી ઠોરી રાખવું કે ‘વખત એ પિસો છે.’ મૃત્યુથી ડરવું એમ અત્ર કહેવાનો ઉદ્દેશ નથી, પરંતુ ઉદ્દેશ એ છે કે મૃત્યુને નજરમાં રાખી આજસ પ્રમાણ ન કરવાં, પણ અદુર્નિશ કર્તવ્યપરાયણ રહેવું. ૬૩.

મુખ માટે સેવાતાં વિષયોમાં દુઃખે.

વિમેષિ જન્તો યદિ દુઃસ્વરાગે-

સ્તદિન્દ્રિયાર્થેષુ રતિ કૃપા મા ।

તદુદ્ભવં નશ્યતિ ર્શ્મ યદ્વાક્-

નામે ચ તસ્ય ધૃવમેવ દુઃસ્વમ્ ॥ ૭ ॥

“હે પ્રાણી! જો તું દુઃખોની બીક રાખતો હો તો ઇન્દ્રિયોના “વિષયોમાં આસક્તિ કર નહિ. તે (વિષયો)થી ઉત્પન્ન થયેલું મુખ “તો તુલ્ય નાશ પામે ॥ અને તે નાશ પામે ત્યારે તો પછી લાંબા “વખતનું દુઃખ જ છે. ૭.

૬૫૯૮.

સાર—વિષયમુખની બાબતમાં બહુ વિચારવા જેવું છે. એક તો તેના પરિણામિ દુઃખ ધ્યાય છે (દુષ્ટન જન્મ) અને બીજું તેના અભાવે

આ આરોપક શ્લોક છે, પણ સદૃશ્ય જનોને આમાંથી બહુ શીખવાનું મળે તેવું છે. આશ્ચર્યપૂર્વક કે હર્ષથી વિષયમાં નિમગ્ન થતાં માથે રહેતું ચેર રમરણ બહાર ન જવાની સૂચના કરનારા આ શ્લોકના ભાવપર અંદર વિચાર કરવો યુક્ત છે. ૬૯.

વિષયપ્રમાદ ત્યાગ કરવાથી મુખ્ય

૭૫સંહાર

વિમોક્તેર્કિં વિષયપ્રમાદ-

ધ્ર્માત્મસ્વસ્થાપનિદુઃસ્વરાગેઃ ।

‘તદ્ધર્મમુક્તસ્ય દિ યન્મુક્તં તે’

મનોપમે ચાયતિમુક્તિદં ત્વ ॥ ૯ ॥

“જવિધ્યમાં જે અનેક દુઃખોનો સમાવેશ છે, તેઓમાં મુખ્યન જાણી તું વિષયપ્રમાદજન્ય બુદ્ધિથી કેમ મોહ પામી જાય છે? “તે મુખ્યોની અભિલાષાથી મુકાપલા પ્રાણીને જે મુખ થાય છે તે નિઃ- “પમ છે અને વળી જવિધ્યમાં તે મોહ આપનારું છે.” ૯. ૭૫અતિ.

ભાવાર્થ-અતઃકાલિ તાત્પર્યાર્થઃ કાલં જયઃ મુખ્ય ન હોય ત્યાં મુખ્ય માનવું એ જામ. વિષયોમાં આ છવ મુખ્ય માને છે એ જામ છે, કારણ કે તેમાં જરા પણ મુખ્ય નથી; વળી ઉત્તર કાળમાં તે માની લીધેલાં મુખ્યથી બહુ દુઃખ થવાનું છે. આવી રીતે બન્ને પ્રકારે અગ- વડમાં નાખનાર પ્રમાદ અને વિષયો છે. તેઓ આ છવને ઊંધા પાટા બંધાવી દ્રિયભોગોમાં મુખ્ય મનાવે છે. વિષય સેવનારને મુખ્ય કેવા પ્રકારનું છે તે મહારાજ ધર્મદાસગણિ લખી ગયા છે.

અહ કચ્છડો કચ્છડું, કંડુવમાળો ફાં ફળદ છલ્લં ।

મોહાગ્નિ મશ્ત્તા, તદ કામદુર્લભં તદ્ વ્રિતિ ॥

‘જેમ કોઈ માણસને ખસ થઈ હોય અને તેનાપર ચળ- ખુજલી-આવે ત્યારે તેને ખણવામાં મુખ્ય માને છે, તેમ મોહમાં આતુર થયેલા માણસો કામભોગના દુઃખને-વિષયોને મુખ્ય કહે છે.’ પરંતુ આ મુખ્ય ઉપરથી ખોટો મોહ બોધો કરી-અભિલાષા

વનદ્રુષ્ટદ્રુષીવેષભારદ્વા વાન્તિ દુર્ગમાય ।
 સ્વદેવેન્દિવરોણાવૈરુદ્ધેત્તે: કિં ન વચ્ચાય: ॥

આવી રીતે પતંગ, બ્રમર, માછલું, હાથી અને હરણ એક
 એક ઇંદ્રિયના પરવશપણથી દુર્દશા પામે છે તો જ્યાં પાંચે દુષ્ટ
 ઇંદ્રિયોને વશ થવાપતું થાય ત્યાં તો શું ન થાય ? ચિદાનંદજી મહા-
 રાજ પણ કહે છે કે-

એક એક આસક્ત જીવ એમ, નાનાવિધ દુઃખ પાવેરે ॥ વિવિધ ॥
 પંચ પ્રગટ વર્તે નિલ જાડું, તારું કદા જ્યું કદીચિરે;
 ચિદાનંદ એ વચન સુણીને, નિજ સ્વભાવમાં રહીચિરે.
 વિવિધાસના ત્યાગે ચેતન, સાથે મારમ લાગેરે. ॥

આટલા ઉપરથી જોઈું હશે કે ઇંદ્રિયોથી જહું દુઃખ થવાનો
 સંભવ છે અને તેટલા માટે શ્રીમદયોગવિજયજી પોતાના ઇંદ્રિય અશ્વકની
 શરૂઆતમાંજ કહે છે કે-

કિર્ભવિ વદિ સંભારાન્મોહગ્રાસિ ચ કાર્પણિ ।
 તોન્દિવમર્વં વર્તુ સ્પોરવ સ્વાત્સૌરવ ॥

‘જો તને સંસારની બીક લાગતી હોય અને મોહ મેળવવાની
 ઇચ્છા રહેતી હોય તો ઇંદ્રિયોપર અંકુશ મેળવવા સારુ અસાધારણ
 પુરુષાર્થ ફારવ.’ આ પ્રમાણે ઇંદ્રિયોને જીવતા માટે અસાધારણ પરાક્રમ
 વાપરવાની જરૂર છે, કારણ કે તેની સાથે અનંત કાળનો સંબંધ છે.

બીજી અગત્યની વાત એ છે કે જીવ વિષયજન્ય સુખ માની
 બેઠો છે પણ તેમાં એવું કંઈ સુખ છે જ નહિ. ભર્તૃહરિ કહે છે કે
 વ્યાધિનું ઔષધ કરવું તેમાં સુખ શું? મળે તરસ લાગે ત્યારે સ્વા-
 દિષ્ટ પાણી પીએ છે એમાં સુખ શું? પેટમાં ભૂખ લાગે ત્યારે ખાય
 છે તેમાં સુખ શું? શરીરમાં વિઝાર થાય ત્યારે કામલોગ સેવે છે
 તેમાં સુખ શું? આવી રીતે સર્વ વ્યાધિનાં ઔષડો છે, તેને જીવ
 સુખ માની બેઠો છે. વિષયોથી ઉત્તરોત્તર પણ જહું દુઃખ છે. આ
 સંબંધમાં ફરેક શ્લોકની સાથે જોઈએ તેટલું વિવેચન થઇ ગયું છે
 તેથી અત્ર પુનરાવર્તન કરવાની આવશ્યકતા નથી.

પ્રમાદના સંબંધમાં ૧ લો અને ૬ જો શ્લોક છે. આ સંબંધમાં
 સુખ્ય મુદો એ જ છે કે મૃત્યુ નજીક આવે છે માટે જામત થા.

મુખોદિતઃ કૃત્ત્વનાદિચિરંયનઃ કિં,
પ્રોષાધિરંગિ નિજપુણ્યપનં દુરાપમ્ ॥ ૧ ॥

“હે છત્ર! કપાયવટે ખરાબનું રથન થઈને નારદીમાં તે
“અનેક પીડાઓ સહન કરી અને દુનુ સહન કરીશ; તેથી મૂર્ખ
“મનુષ્યોએ રીપેડ ગાળ વિગેરે ખરાબ વચનથી કોપ પામી જઈને
“મદા મુરઠેલીથી મગી શકે એવું પુરવધન તું કેમ નાશ પાડે છે?” ૧.
વચનનિર્વાહ

વિવેચન-કપાય કરવાથી આ છત્રે અન્યાર મુખીમાં અનેક
દુઃખો સહન કર્યા; નારદીમાં પરમાધામીએ પીડ્યો અને પરસ્પર
હિંસા; નિર્ગોદમાં સળગ્યો અને વનરપતિમાં રખડ્યો; તેમ જ
ચોરાશી લાખ છત્રાયોનિમાં કોઈ બાદી રદી નહિ એટલું જ નહિ
પણ દરેક ચેડામાં અનંતવાર આંટા મારી આવ્યો. આ સર્વનું
કારણ રાગ દ્વેષ છે. દુનિયામાં રખડવનાર, ફસાવનાર અને કર્તવ્ય-
પરાયણતા બૂલાવનાર, તેમજ તરન ગાંડા અથવા ઉન્મત્ત કરી
મૂકનાર આ બે શક્તિઓ છે. તેઓથી કપાય ઉત્પન્ન થાય છે. કોપ
અને માન એ બન્ને દ્વેષરૂપ છે, ત્યારે માયા અને લોભ અમુક નયે
રાગરૂપ છે. આ સર્વ કપાયો અનંત કાળ દુઃખ આપનારા છે. આ
અધિકારમાં કપાયનું સ્વરૂપ વ્યાકે છે તેમાં પ્રથમ કોપને મુખ્યતા
આપી છે. કોઈ મૂર્ખ માણસ ગાળ આપે તો સામા શુરસે થઈ જવું
નહિ, તે વખતે વિચારવું કે તે બિચારો નાહક સંસાર વધારે છે;
અથવા ભર્તૃહરિ કહે છે તેમ કરવું.

દરનુ દરનુ ગાત્રીગોલીમગ્ની મગ્નતી,

વર્ષમિદ તરભાગાત્રીસાવેગમર્ધાઃ ।

અગતિ વિદિતમેતરીવતે વિષ્ણવર્ણ,

ન તુ શયદ્વિવાર્ણ્ય કોઃતિ વચ્ચે દસાનિ ॥

‘તમારે કેવી હોય તો ગમે તેટલી ગાળો દો; કારણ કે તમે
“ગાળવાળા” છે. અમારી પાસે ગાળો છે જ નહિ તેથી અમે હજી
પણ શકતા નથી. દુનિયામાં જેની પાસે જે વસ્તુ હોય તે તેઓ
બીજાને આપી શકે છે. જુઓ, શશલાનાં શૃંગ નથી હોતાં તો તે
કોઈ કોઈને આપી શકતું નથી.’

ઉમાસ્વાતિવાચક મહારાજ પ્રશ્નમરતિ પ્રકરણમાં લખે છે કે
જોવાતીતિવિનાય, ક્રોધથી રોનેહનો નાશ થાય છે, આ હુકીકતનું યથા-
સ્થિતપણું બરાબર અનુભવવામાં આવે છે. વળી તેજ વિદ્વદ્વ્ય
લખે છે કે:-

શ્લોક: પરિતાપદય, સર્વસ્વોદ્દેશારક: શ્લોક:।

વૈરાગ્યજૂઝવક, શ્લોક: શ્લોક: સ્મૃતિહનતા ॥

‘ક્રોધ પરિતાપ ઉત્પન્ન કરે છે એટલે મનને ખાળ્યા કરે છે
અને ક્રોધ સર્વ માણસોને ઉદ્દેગ કરે છે. જ્યારે ક્રોધ કરવામાં આવે
છે ત્યારે વાતાવરણ આખું ઉદ્દેગ કરનારું થઈ જાય છે એ પદાર્થ-
વિજ્ઞાન શાસ્ત્રનો સાંપ્રત સ્થાપિત નિયમ છે. વળી ક્રોધ વૈરસંબંધ
કરે છે અને આ સર્વનાં પરિણામે ક્રોધ સુગતિનો નાશ કરે છે.’
આવી રીતે ક્રોધ અનેક રીતે નુકસાન કરે છે અને પ્રાણીનો અધઃ-
પાત કરે છે, માટે તેનો જમ કરવા ઉચિત થવું એ કર્તવ્ય છે. શાસ્ત્ર-
કારે ક્રોધને અગ્નિ સાથે સરખાવ્યો છે તે યોગ્ય જ છે. વિદ્વાન
કવિ ગાંધી બધા છે કે:-

દુષ્ણ દહન દહંતો, વસ્તુ નયું સર્વ જાણે.

સુષ્ણ કરણ બરી ત્યું. ક્રોધ કાયા પ્રજાણે.

પ્રશમ જલદધાર, વન્ધિ તે ક્રોધ વારો.

તપ જમ જત સેવા, પ્રીતિવસ્ત્રી વધારો.

ધરણિ પરશુરામે. ક્રોધે નસતી કીધી,

ધરણિ મુણુમરાધે, ક્રોધે નિજલ્લો સાધી.

નરક મતિ સદાર્થ, ક્રોધ એ દુઃખદાર્થ.

વરજ વરજ ભાર્થ, પ્રીતિ જે દે વધાર્થ.

આટલા કારણથી ક્રોધ ન કરવો તે ઇચ્છે; સુગતિ અને સુખ-
પરંપરાનું કારણ છે.* ૭૧.

* ક્રોધ ન કરવો એ લગભગ સમાજ રાખવા એવું છે. ક્રોધના ત્યાગને મનને
સદુષ્ણ સમા છે. એ ક્રોધી વળતો જીવ આનંદ વાલ છે, માટે સમા ક્રોધી. ક્રોધ
ક્રોધી વળતો મનદિશી દુષ્ટિ (mental energy) નો જીવ નાશ વાલ છે, તેથી
દીર્ઘકાલ જીવ જીવ જીવ વાલ ॥ અને ક્રોધી વળતો અગ્રમપાત એવું અવગત પાપ
પણ તેનાથી વાલ છે. ક્રોધનો ત્યાગ અને સમાજ આપણે એ ખાસ કર્તવ્ય છે.
‘સમા’ના મધ્યવર્તી શ્રી જૈન ધર્મ પ્રકાશનું જીવ વિસ્તારથી એક ઉદ્દેશ્ય ક્યો છે.
જીવો પુ. ૨૪ મુ. આં જીવે અને તાર પળીયા મોકો.

પરાધિભૂતો યદિ માનમુક્તિસ્તનસ્તપોઽસંદમના-શિર્ષે ચા-
-માનાદનિર્દુર્વચનાદિભિયેત્તપઃસૈયાત્તશ્ચરકાદિદુઃશ્વમ્ ॥૨॥
-વૈરાદિ ચાગ્રેતિ વિચાર્ય લાભાભ્યામૌ કૃતિશ્ચાભયસંભવિન્યામ્ ।
-તપોઽયવા માનમૈવાધિભૂતોવિહાસ્તિ નૂનં હિ ગતિર્દિવૈવ ॥૩॥

“બીજ તરફથી પરાભવ થાય ત્યારે જો માનનો ત્યાગ થાય
“તો તેથી અખંડ તપ થાય છે અને તેથી મોક્ષ થાય છે. બીજ
“તરફથી દુર્વચન સાંભળતાં જો માનનો આઠર થાય તો તપનો
“હાય થાય છે અને નારકી વિગેરેનાં દુઃખો થાય છે. આ ભવમાં
“પણ માનથી વેર વિરોધ થાય છે; તેટલા માટે હે પંડિત! લાભ
“અને નુકશાનનો વિચાર કરીને આ સસારમાં જ્યારે જ્યારે તારું
“પરાભવ થાય ત્યારે ત્યારે તપ અથવા માન (જેમાંથી એક)નું
“રક્ષણ કર. આ સસારમાં આ જેજ રસ્તા છે. (માન કરવું અથવા
“તપ કરવું).” ૨, ૩.

૩૫૯/૧.

લાપાર્ય-બહારના માણસથી જ્યારે પરાભવ થાય છે ત્યારે
પ્રાણીને ઉછાળો આવી જાય છે. હવે આ ઉછાળો હાવી પરાભવ
ખરી શકાય તો ધ્વિષ્ટ લાભ થાય છે, નહિ તો નસારવૃદ્ધિ થાય
છે. આ જે સ્લોકમાં કહે છે કે સસારી જીવોને માનનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત
થતાં જે રસ્તા છે કાંતા માન કરી નસારમાં મડા અથવા માન
હાવી હાં પરાભવે કેવલ મનિ પ્રાપ્ત કરવી.

આ સ્લોકના પ્રાગ જ્ઞાનમાં માન અને તપનો સમઘ બતાવ્યો
છે એમાં બહુ ખુબાં છે. પરથી પરાભવ થાય ત્યારે સામાન્ય અવ-
ક્તિ મનપરનાં બહુશ ખોટાં છે અને તેથી કરીને બાજી બગાડી
મૂકે છે. અર્હકાર કે કોઈ કરવાથી અભ્યનર તપનો નાશ થાય છે
વિનય, વેદાવચ્ચ કે સદુધ્યાન રહેતાં નથી, આવતાં નથી, નાશ પામે
છે અને તેથી કર્મની નિર્વરણ થતી નથી; પ્રાપ્ત મોક્ષ તો દૂર જ જાય
છે. આવી નિયતિ છે, માટે હે વિદ્વાન! તું લાભ નુકશાનનો વિચાર

૧ ૪ હિત શ વટઃ ૨ દુર્વચનાદિનિષ્ઠ તપઃ લવ્ઘ હિત શ વટઃ ૩ માન-
વચ્ચિભૂતવિતે શ વટઃ

કરી અહંકાર કરજે. સંસારનાં દરેક કાર્યમાં વિચાર કરવાની જરૂર છે અને મથકર્તા તે ભાજત વારંવાર ભાર મૂકીને જણાવે છે કે તારે જે કરવું હોય તે કરજે પણ તું પ્રથમ વિચાર કરજે. ગમે તેવા પવનના સપાટાથી ગમે તે દિશામાં તારું આત્મવહાણ ચાલ્યું જાય તો તે ધારેલાં બંદરે પહોંચાડશે નહિ; માટે વહાણનો સુકાની થા. ૭૨-૭૩.

કોષ ત્યાજ કરનાર યોગી-ને મોક્ષ પ્રાપ્તિ.

શુભાક્રોશાન્ યો મુદ્ધા પૂરિતઃ સ્વાન્, લોષાર્યપદ્ધતો રોમહર્ષી ।

યઃ પ્રાણાન્તેઽપ્યન્ય દોષં ન પશ્યત્તેષ થૈયો દ્રાગ્ લમેતૈવ યોગી ॥૪૦॥

“જે આક્રોશ (પરાજયવચન, આટકણી) સાંભળીને ઉલટો

“આનંદથી ઉભરાઈ જાય છે, જેને પથ્થર વિગેરે વડે માપો હોય

“તોપણ જેનાં રામરાય ઉલટાં વિકરવર થાય છે, જે પ્રાણાન્તે પણ

“ધારકા અવગુણને દેખતો જ નથી, તે યોગી છે અને તે તુરતજ

“મોક્ષ મેળવે છે.” ૪. સર્વિની ૧

ભાવાર્થ-વ્યવહારમાં બીજા માણસો તારા ઉપર દારણે અકારણે ક્રોધ અનેકવાર કરશે, પણ તે વખત તારે મનની સ્થિતિસ્થાપકતા જાળવી રાખવી જોઈએ ખૂબી છે. મનપર અંકુશ રાખનાર યોગી તે વખત સંસારસ્વરૂપનો વિચાર કરીને ગુસ્સે ન થતાં આનંદ પામે છે અને ક્ષમા રાખે છે. પથ્થર વિગેરેના ભાર ભારવામાં આવે તોપણ તેનું મન હીંચું થતું નથી, પરંતુ રામરાય વિકરવર થાય છે; જેમ રફધક મુનિ મહારાજના સંબંધમાં જન્યું હતું. તેના બનેલીએ ચામડી ઉતારી લેવા માણસો મોઝદયા ત્યારે અતિ આનંદ પામી વિચારકરવા લાભ્યા કે આ માણસો બંધુ કરતાં પણ અતિ ઉપકારી છે, કારણ ધણા કાળે છૂટી શકે એવું કર્મજલ્લ આ લોકો તુરતજ મૂકવી દેશે. ગજમુકુ-માળને તેના સાસરા ઉપર જરા પણ ગુસ્સો થયો નહોતો અને મેનાર્થ મુનિનાં મનમાં પ્રાણાંત કદ સોનીએ ક્યો છતાં પણ હર્ષ થયો હતો તેમજ દમહંતમુનિને કોરવોએ પથ્થરના ઘા માર્યા પણ તેઓનું મન ચલિત થયું નહિ અને પાંડવોએ વિનય ક્યો તે માટે હર્ષ

૧ રોમ હતિ યા વાટઃ ૨ સર્વિનીમાં ૧૧ અક્ષર દોષ છે.

માત્રી શ્રી જેષ્ઠાકિની બંદ સ્તોત્રઃ ય, વ, ત, ન, ય.

----- (૧-૭).

યયો નદિ. આનું કારણ શું? તેઓને ખરી વિચારશક્તિ હતી, સંસારસ્વરૂપનું યથાસ્થિત જ્ઞાન થયું હતું, તેમજ આત્મા અને પુરુ-
ગણનો ભેદ બરાબર સમજતા હતા અને તદનુસાર વર્તન કરવાની
ઈચ્છા હતી. તે ઈચ્છા આવા વખતમાં ફળીભૂત થઇ જાય છે એમ
ભેદ-જાણી તેઓ હર્ષ પામ્યા છે. ક્રોધપર જ્ય અને માનત્યાગનાં
ઉપર જે જે દ્રષ્ટાંતો આપ્યાં છે તે ખાસ વિચાર કરવા યોગ્ય છે.
એ સંબંધમાં ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું એ છે કે, તેઓ અશક્તિથી
કામા રાખતા હતા એમ નહોતું. કોઈ પ્રાણી શરીરે નબળો હોય,
ગૂઢ હોય, વ્યાધિગ્રસ્ત હોય, કે બાયલા જેવો હોય તે ગમે તેવી
વર્તણૂક પોતાની અશક્તિને અંગે ખમી જાય, તમે તેવું અપમાન
મદ્દન કરી જાય, કહવું લાગે તોપણ શું કરે? શું કરી શકે? પણ
આ મહાત્માઓના સંબંધમાં તેમ નહોતું. તેઓ બહાદુર હતા,
અગ્રાધારણ સ્થાત્ર બળવીરવાળા હતા, સમામમાં અનેકને બારે પડે
તેવા હતા, છતાં તે જ આત્મબળથી તેઓ કુમા રાખતા, માનનો ત્યાગ
કરતા અને મનોવિકારપર મજબ બપુરા રાખતા અને તેથી જ એવા
મહાત્માઓને યોગી કહેવા એમાં જરા પણ અનિશ્ચયોક્તિ જેવું નથી.

વળી આવા પ્રાણી કોઈને દોષ દેખતા જ નથી, તેઓ પાપાના
કર્મનો જ દોષ સમજે છે. જેન આત્મિક વિકાસ ત્રી ત્રીજો જાય
ઠવાથી ભીંત પાને અને નાના પર પ્રહાર કરતા બનતા હોય એવા
એમાં મૂનતા છે તમ જ બીજાના બહારના નાના પર મૂન
થવું એમાં મૂનતા છે. બનતુ નહીં કમાનુનય ન પાળીએ જ તરી
મોક્ષપ્રાપ્તિ કરે એ તરત સ્વચાલિત છે ૩૬

જાણીએ.

કો ગુણમત્ત કદા જ કાર્યનિમિત્તે મેત્રેમિ નિવ્યમિમાન વત્ ।

કિં ન વચ્ચમિ દોષમ્મીષાં, તાપમત્ર ત્રકં ચંદ્રમ્ ૧૧૬ ॥

“તને કયાએએ કયો મુજુ કયો? તે મુજુ કયારે કયો” કે તું
“તેઓને હમિશ્ત એવો છે? આ બધામાં સત્ત્વ અને પત્ત્વમાં તરફ
“આપણે કે તેઓના દોષો છે તે શું તું દેખતો નથી?” ૫.

ભાવાર્થ—કથાયથી મુણ તો દેખાતો નથી, કોઈ પ્રાણીને કોઈ વખતે કોઈ પણ પ્રકારનો મુણ થયો હોય એવું સાંભળ્યું નથી. દરેક કથાયથી તેના વિષયમાં કેવી કેવી પીડા યાય છે તે દૃષ્ટાંત આપીને બતાવી આપ્યું છે. કોષથી તાત્કાલિક મગજનો ઉત્તજાટ, અહંકારથી માનભંગ વખતે મગજની બદલાતી સ્થિતિ, માયાથી દરરોજ ખોટો દેખાવ કરવાની પીડા અને લોભથી આખી જીન્દગી સુધીની વેડ, આવે આ ભવનો સંતાપ અને પરભવમાં તેના પરિણામે થતી દુઃખસંતતિપર વિચાર કરી કથાય ન કરવે; તેમ ન બને તો છેવટે એાછો કરવો, તેવા પ્રસંગ જ ન આવવા દેવા, આવતા હોય તો અટકાવવા અને સંસારને ચાટતા ન જવું પણ જરા ઊંચા આવવાનો વિચાર કરવો એ સુતનું કર્તવ્ય છે. ૭૫.

કથાય સેવન અસેવનના ફળપર વિચારણા.

યત્કપાપનનિર્નં તત્ત્વ સૌમ્યં, યત્કપાપપરિહાનિમર્વંચા—

તદ્દિશેપમર્પવંતદુદર્કં, સંવિભાવ્ય મન ધીર વિચિત્રમ્ ॥ ૬ ॥

“કથાયસેવનથી તને જે મુખ યાય અને કથાયના ક્ષયથી તને “જે મુખ યાય તેમાં વધારે મુખ ક્યું છે, અથવા તો કથાયનું ને “તેના ત્યાગનું પરિણામ કેવું આવે છે તેનો વિચાર કરીને તે બેમાંથી “સાફ હોય તે હે પંડિત! આદરી લે.” ૬.

સ્વામીજી.

ભાવાર્થ—સર્વ પ્રાણીને મુખ મેળવવાની ઇચ્છા સર્વે હોય છે અને તેથી વિચારવાળા પ્રાણીઓ કોઈ પણ કાર્ય કરતાં તેમાં મુખ કેટલું અને દુઃખ કેટલું તેના તોલ કરે છે. હવે આપણે એક પ્રાણી-પર કોષ કરીએ કે કપટ કરીએ અથવા મગરૂરી કરીએ તેમાં મુખ શું? જ્યારે એકમાં મગજનો ઉત્તજો યાય છે ત્યારે બીજામાં હૃદયનો ઉદ્વેગ યાય છે. બહુ બહુ તો તાત્કાલિક મનોવિકારોને જરા પુષ્ટિ મળે છે, પણ કોષ કપટ કયો પછી જે ચાર કલાકે શાંતિનો સમય આવે ત્યારે શી સ્થિતિ યાય છે? ખસ્તાવો—એટલે તેના પરિણામે ભવિષ્યમાં થવાના પરાભવના વિચારથી અત્યંત દુઃખ; અથવા કોષ માનનું પરિણામ શું આવે? એક કહેવત છે કે જો તમે કોષ કર્યો તો સામા તરફથી બદલામાં તે જ મળશે, એટલે પરિણામે ખરાબી. હવે બીજી તરફ કોઈ પણ કથાય ન કરનારની સ્થિતિ

જોઈએ તો તેને નથી મગજનો ઉકળાટ કે નથી હાડપની ઝાલિ. તે ઉપરાંત જાણે પોતે એક મહાન્ કાર્ય કર્યું છે-એક ફરજ બજાવી છે એ વિચારથી તેના મનને બહુ જ આનંદ રહે છે. કોઈ કે લોભનો પ્રસંગ આવતાં તે ન કરવાથી મનને કેટલો આનંદ થાય છે અને સામે માણસ કેવી કફાડી સ્થિતિમાં મૂકાઈ ઉભોટા માફ માગે છે એ સર્વના અનુભવની વાત છે. આ ઉપરાંત પરબવમાં તો તેથી ઘણો લાભ મળે છે.

આવી રીતે કષાયત્યાગથી સર્વને સર્વ કાળે આનંદ થાય છે અને કષાયથી ઉદ્વેગ થાય છે. આ સ્થિતિપર વિચાર કરીને બેમાંથી એક તને યોગ્ય લાગે તે કર. ૩૬.

કષાયત્યાગ મહત્ત્વ નિચેઈ અનુભવિ.

મુસેન સાધ્યા તપસ્યાં પ્રવૃત્તિર્યથા તથા નૈવ નુ માનમુક્તિઃ ।

આથા ન દત્તંઽપિ શિર્વં પગ નૃ, નિર્દર્શનાદ્રાઘ્વભ્યેઃ પ્રદત્તે ॥૭॥

“જેથી રીતે તપસ્યામાં પ્રવૃત્તિ કરવી ને મુક્તિ થઈ શકે તેમ છે તેથી રીતે માનનો ત્યાગ કરવો ને મુક્તિ થઈ શકે તેમ નથી જ. “કેવળ તપસ્યામાં પ્રવૃત્તિ મોક્ષને આપી શકતી નથી, પણ માનનો ત્યાગ તો આદ્યુભવિના દુઃખાંતની જેમ મોક્ષ જડાવે આપે છે.” ૩.

૩ અના ૧.

આપાર્થ-દુનિયાનું અવલોકન કરનારને જ તુરંતે કે ૧૫૨વામાં પ્રવૃત્તિ કરવી એ મુશ્કેલ ના છે, પણ ૧ના અંત ૧૫૨ પ્રવૃત્તિ થયા પછી બહુ મુશ્કેલી લાગતી નથી, પણ ૧ના અંત ૧૫૨ પ્રવૃત્તિ પછી છતી વરુન, ગુણ કે ધર્મના અદ્વય ન કરવા એ બહુ જ મુશ્કેલ છે. એટલું બધું મુશ્કેલ કે મનુષ્ય બહુજાત પણ માન મગજથી કરી નાખે છે. જ્યારે પાપની નજાત પાપ બચાવવા આવે છે ત્યારે પણ તે દ્વારા નિરાધાર પ્રાપ્ત કરવાની અનુભવિમાં પ્રવૃત્તિ હોય છે. આવી રીતે માનમુક્તિ બહુ મુશ્કેલ છે. મનો વિકાર એવી અજગ રીતે કામ કરે છે કે આ પ્રાણી મોક્ષમાં મુક્તિ વસ્તુસ્વરૂપ સમજી શકે નથી, અથવા બને છે, ઘેનમાં પડે છે અને અનેક અકલ્પ કરે છે, પણ તેનો દેવ-કર્મ કાર્ય પણ નમજનો નથી. કેવળ તપસ્યામાં પ્રવૃત્તિ જ્યારે એકાદ મોક્ષ આપી શકતી નથી

ત્યારે માનમુક્તિ તુરંત જ મોક્ષ આપે છે. (માનમુક્તિ નવમા ગુણસ્થાનમાં બહુ ઉચ્ચ સ્થિતિપર ગયા પછી પ્રાપ્ત થાય છે.)

માસથી નાના બાળકોને વંદન કેમ કરું એવા બાળકોને એક વરસ મુધી તપ કર્યો અને તે દરમિયાન ક્યો કે તપથી દેવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી બાળકો પાસે જઈ કરવું પડે નહિ, પણ સખ તપસ્યા છતાં સાચે માન હોઈ જીતી પ્રાપ્તિ થઈ નહિ. તેમની ઇચ્છા હોત તો દેવવંદન પણ તે તો જોઈતા નહોતા. “વીરા મારા ગજથડી ઉત્તર યત્ના દેવજ્ઞ ન હોવે” એવા પ્રતિબોધનો અવસર થયો. મોઢેલી જોનોના મધુર રવ સાંભળી સુત વીર ચેત્યો અને ગજને જોતાં જી ગયો. તે ગજને તત્તમે કે તે જ દેવ પ્રાપ્ત થયું, જ્યારે એક વરસમાં તે દેવ પ્રાપ્ત થયું વૃત્તિ પ્રાપ્ત થવાની બહુ જરૂર છે. ગજપર ચઢવાની વૃત્તિ દેખાય છે. જ્ઞાનાની પ્રવૃત્તિ માનને અનુકૂળ છે અને પરિશ્રમજ્ઞ કરાવનારા આ મહાન દુર્ગુણને self-respect, dignity વિગેરે ઉપનામો આપી સદ્ગુણમાં બદલાવી વિવેકવાન પ્રાણીએ આનાથી ચેતવાની જરૂર છે. આ મહાન ગુણો પારખી શકાતા નથી, કદાચ દૃષ્ટિવળે આવે તેની હોય તે કરતાં બહુ જોષી ક્રમત અંકાય છે, કેટલી કુલ અંકાવી પણ નથી અને વિનયધર્મ કે જેને પૂર્વધર્મ સમસ્ત ધર્મ લેત ધર્મનું મૂળ વિનય છે એમ કહી ગયા. પાણી ફરી વળે છે, પોતાપણું સ્થાપવાની, ન હોય તેવું ધરાવવાનો દેખાવ કરવાની અને વિવેકવિચાર-કર્તવ્ય જવાની ટેવ પડી જાય છે અને તેથી પરિણામે શુન્ય થાય.

આ સ્લોકમાં કેટલીક હકીકત આસ વિચારવા જેવી તપ પ્રવૃત્તિની સરળતા અને માનમુક્તિની વિષમતા બતાવવાનું જનસ્વભાવને લઈને છે. મીઠા દુર્ગુણ હમેશા તજવા પડે તેને તજવા કે તે એકની નજીકે જોઈ મહાત્માની ગીતમાં

આત્માનો દોષ જોતાં શીખે અને તેમ કરીને ક્ષમા રાખે ત્યારે તેની ઉચ્ચ વૃત્તિ થઇ એમ સમજવું. માનસાગ્ર, ક્ષમાધારણ અને અપ-
માનસહન એ ત્રણ બાબતપર અત્ર ઉપદેશ આપ્યો છે. માનને
ત્યાગ કરવા ઉપરાંત અપમાન સહન કરવાનો અત્ર ઉપદેશ ક્યો તે
બહુ ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે. અપમાન એ શું વસ્તુ છે અને અપ-
માન કરનાર કોણ છે અને શા માટે કરે છે એ પ્રથમ વિચારવું.
પ્રથમ તો એમ યોક્ષ લાગશે કે ખાનદાની વગરના, અધમ કુળમાં
અવતરેલા અથવા સંયોગેને લીધે અધમ પ્રકૃતિવાળા મનુષ્યો જ
અપમાન કરવા લલચાયે. મુત્ત, ખાનદાન, શાહો માણસ કહિ તેમ
કરવાનો સંકલ્પ પણ નહિ કરે, તેથી પ્રથમ તો અપમાન કરનારની
નીચતા ઉપર વિચાર કરવો અને બીજું એવા પ્રસંગોપર મનની સ્થિતિ-
રથાપકતા રાખવી અતિ મુશ્કેલ છે, સંસારમાં રસિકા જીવેના માન
અપમાનના ખ્યાલ ચિત્ર વિચિત્ર રોવાને લીધે તે બળવી રાખવી લગ-
ભત્ર અશક્ય જેવી છે એમ કહીએ તો ચાલે, ત્યારે તેવા વખતમાં-તેવા
સંબોધમાં મનપર કાણુ રાખી અપમાન ગળી જવું તે બહાદુરી છે,
મનપરનો અસાધારણ કાણુ છે અને શૂરવીરપણું છે. અને તેટલાજ
માટે ક્ષમામાં શૂરવીર યજ્ઞ મુક્યો છે. અપમાન સહન કરી જનાર
નબળા-નરમ-બાધલા હોય છે એમ સમજવું ભૂલ ભરેલું છે, તે
બહાદુરનું કામ છે, મનોબલવળાનું કામ છે, ધ્યારનું કામ છે. બાવી
બાબતમાં ચાતુ પ્રવાહીક વિચારને આધીન થઇ ન જતાં દરેક વાતનું
પ્રયોગરણ કરના શીખવું એ ખાસ લાઝ કરનાર નીચરો. ૭૮

સંતોષથી કોપનિવૃદ્ધ

एताभिर्मृत्तानिबन्धानि कुप्पन्मरिचपीनां मतिवर्तुमिच्छन् ।

न वेमि निररन्तवद्विषे, मामरन्माम्बन्धुन्य मरिचः ॥ ९ ॥

"સદજ પરજવથી પણ તું દે.પ કરે છે અને મરિ તેમાં પ:પ
- કમોથી તેનું વેર વાઙ્ગવને રમ્ભે છે, પણ નરથી નિરંચ વિરેર
"રનિએમાં પ:ર વચસ્ટી અનુલ વરુન પીઝએ થવની ૩ તેને તે
"તું અવને દે વિચસ્ટે પણ નથી" ૯.

૧૫૮

બાધાર્થ-આ હવે જ્યાં માર પાઠ:જવથી દુરમે રાઈ અર છે
અને સામને રનરથી દાનરથી દે દિવિરથી અસા ડિએ રડઅર

આત્માને હોય જોતાં શીખે અને તેમ કરીને ક્ષમા રાખે ત્યારે તેની ઉચ્ચ વૃત્તિ થઈ એમ સમજવું. માનત્યાગ, ક્ષમાધારણ અને અપમાનસહન એ ત્રણ બાબતો પર અત્ર ઉપદેશ આપ્યો છે. માનને ત્યાગ કરવા ઉપરાંત અપમાન સહન કરવાનો અત્ર ઉપદેશ ક્યો તે બહુ ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે. અપમાન એ શું વસ્તુ છે અને અપમાન કરનાર કોણ છે અને શા માટે કરે છે એ પ્રથમ વિચારવું. પ્રથમ તો એમ ચોક્કસ લાગશે કે ખાનદાની વગરના, અધમ કુળમાં અવતરેલા અથવા સંયોગેને લીધે અધમ પ્રકૃતિવાળા મનુષ્યો જ અપમાન કરવા લલચારે. સુત, ખાનદાન, ડાહ્યો માણસ કદિ તેમ કરવાનો સંકલ્પ પણ નહિ કરે, તેથી પ્રથમ તો અપમાન કરનારની નીચતા ઉપર વિચાર કરવો અને બીજું એવા પ્રસંગો પર મનની સ્થિતિ રચાપકતા રાખવી અતિ સુરક્ષે છે, સંસારમાં રસિયા છુપેના માન અપમાનના ખ્યાલ ચિત્ર વિચિત્ર હોવાને લીધે તે બાળવી રાખવી લગભગ અશક્ય જેવી છે એમ કહીએ તો ચાલે, ત્યારે તેવા વખતમાં-તેવા સંયોગમાં મનપર કાણુ રાખી અપમાન ગળી જવું તે બહાદુરી છે, મનપરનો અસાધારણ કાણુ છે અને ચૂરવીરપણું છે. અને તેટલા જ માટે ગ્રંથમાં ચૂરવીર શબ્દ મૂક્યો છે. અપમાન સહન કરી જનાર નબળા-નરમ-ભાવલા હોય છે એમ સમજવું ભૂલ બરેલું છે, તે બહાદુરું કામ છે, મનોબળવાળાનું કામ છે, મારાનું કામ છે. આવી બાબતમાં ચાહુ પ્રવાહીક વિચારોને આધીન થઈ ન જતાં દરેક વાતનું પ્રયત્ન કરતાં શીખવું એ ખાસ લાભ કરનાર નીવડશે ૭૮.

સંક્ષેપથી કોષનિમિલ.

પરાભિમૂત્યાલિકયાપિ કુપ્યસ્વર્વરૂપીમાં પ્રતિકર્તુમિચ્છન્ ।

ન વેત્તિ નિર્યદ્વનરક્ષાદિકેષુ, તાસ્તેનનન્તાસ્ત્વનુલ્ય યાચેત્તીઃ ॥ ૯ ॥

“ સહજ પરાભવથી પણ તું કોપ કરે છે અને ગમે તેવાં પાપ ક્રમોથી તેનું વેર વાળવાને દર્શે છે, પણ નારાટ્રી વિર્યય વિગેરે ગતિઓમાં પાર વગરની અતુલ પરકૃત પીડાઓ થવાની ॥ તેને તો તું બાણતો કે વિચારતો પણ નથી. ” ૯.

સાવાર્ય-આ છવ જરા માત્ર પરાભવથી ગુસ્સે થઈ બાય છે અને સામાને શબ્દથી, હસ્તથી કે હૃદયિયારથી મારવા લેતો થઈ બાય

છે અથવા મનમાં દ્વેષ રાખી વેર શોધ્યા કરે છે, લાગ શોધ્યા કરે છે અને આખો વખત ધમધમટમાં રહે છે. આ મનોવિકારની અસર તો આવી જાય છે. આથીને કૃત્યાકૃત્યનો વિવેક રહેતો નથી અને ભવિષ્ય વિચાર પણ રહેતો નથી. જો તો પોતાના મસ્ત મગજમાં મગ્ન બની રહેતો વૃત્તિએ વર્તે છે, પણ જિજ્ઞાસા જીવને ખબર પડતી નથી કે તે કરવાથી અગાઉ જણાવ્યું તેમ આ ભવમાં પણ દુઃખ થાય છે અને ઉપરાંત પરભવમાં પણ બહુ દુઃખ ખમવું પડે છે. માનસિક વિકારો જેવા કે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વિગેરેના પરિણામમાં બહુ સારું દુઃખ ખમવું પડે છે. જ્યારે જુગ વખત કરેલા ભોજનના અંતરા જેવા રથુળ પાપનું પરિણામ શ્રીઆદિપ્રભુને વરસ સુધી ભોજન મળવામાં આવ્યું તો ચિત્તવૃત્તિને તોડી અસ્તવ્યસ્ત કરી નાખનાર કષાયો તો કેવું પરિણામ લાવે તે વિચારવા જેવું છે. ૭૬.

પરિપુષ્કર ક્રોધ-ઉપસર્ગ કરનાર સાથે મેંત્રી.

પત્તે કૃતિન ! યદ્યપકારકેણ, ક્રોધસ્તેતો યેરિપદ્મ એવ ।

અયોપકારિષ્વપિ તદ્વર્ત્તિત્કર્મહૃન્મિત્ર બહિર્દ્રિપત્તુ ॥ ૧૦ ॥

“હિ પંડિત ! જો તારું અહિત કરનાર ઉપર તું ક્રોધ કરતો હો તો પરિપુ (છ શત્રુ-કામ, ક્રોધ, લોભ, માન, મદ અને હર્ષ) ઉપર ક્રોધ કર, અને જો તું તારા હિત કરનારા ઉપર પણ ક્રોધ કરતો હો તો સસારમાં થતી સર્વ પીડા કરનારાં જે કર્મો તેઓને હરી જનાર (ઉપસર્ગો, પરીવહો વિગેરે) જે ખરેખર તારા હિતેશુ છે અને બાહ્ય દ્રષ્ટિથી જે તારા શત્રુ જેવા લાગે છે તેના ઉપર ક્રોધ કર.” ૧૦.

ઉપસર્ગ.

વા. ક. આ સ્લોકનો ભાવ સમજવા યત્ન કરવો. સ્લોક બહુ સારો છે.

સાવાય-વાસ્તવિક રીતે મનુષ્ય પોતાના ઉપર અપકાર-નુકસાન કરનારપર ક્રોધ કરે છે. નુકસાન કરનાર શત્રુ કહેવાય છે. તે શત્રુ ઠાઠા માણસોએ શોધી રાખ્યા છે. તેઓનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે તે ધ્યાનમાં રાખીને વિચારજો.

૧ પારદ્રી અથવા પોતાની સ્ત્રી સાથે અથવા કુવારી સ્ત્રી સાથે વિષય સંબંધ કરવો, કરવાની ઇચ્છા રાખવી અથવા કુચેષ્ટા કરવી તે જાણ.

૨ બીજા પ્રાણીઓપર શી અસર થયે અથવા પોતાને કે પરને કેટલું નુકશાન થયે તેવા દેાઈ પણ પ્રકારના પરિણામને વિચાર કર્યા વગર મનનું અભ્યવસ્થિતપણે સુરક્ષામાં પ્રવર્તન તે જોઈ.

૩ છતી ભોગવાઈએ દાનયોગ્યને દાન ન આપવું, નિષ્કારણ પારકું
ધન લઈ લેવાની દૃષ્ટિ રાખવી, તૃષ્ણા રાખવી અને દ્રવ્ય
અથવા કોઈ પણ પૌરુષલિક વસ્તુ માટે એકવૃત્તિથી ધ્યાન
કરવું તે જોવ.

૪ પોતાનામાં ન હોય તેવા ગુણો ખાત્રી લેવા તેમજ તે હાવાનો
દેખાવ કરવો તે વાચ (Vaidar).

५ पुण, विद्या, धन विगेशेना अढुंकार करयो ते नर (Pāṇḍel).

૧ જમર લેવે દેવે પાશાને દુઃખ ઉત્પન્ન કરીને અથવા વૃક્ષ વિગેરે
બસનેનો આશય કરીને મનમાં ખુશી થવું તે જર્મ.

આ ઉ અરેખરા દુરમન છે, કારણકે દુઃખ આપે તે દુરમન
અને તેથી અનંત અવગ્રમણમાં નાસી નિગ્રહનાં દુઃખ આપનાર આ
દુરમનો છે, દેખાવમાં મુદ્દર લાગે છે પણ તેઓ અરેખરા શત્રુ છે;
માટે તેઓપર અરેખરા દુઃખ કરવો એટલે કે દે.પ કરી તેઓની
દાસવી ધોડી નાખવી એ ઉચિત છે.

વગી સંસારમાં રખાવનાર ક્રમાં છે અને તે ક્રમાંના નાશ કરનાર ઉપસર્ગ-પરીષદ વિગેરે છે. દુઃખને યોગ્ય કરાવનાર આ તે તા.સા વાસ્તવિક મિત્ર થયા અને તેઓ તેવા છે એમ જાણીને ઉપસર્ગ કરનારાઓ ઉપર પણ દોષ કરતો દો તેઓના ઉપર પણ કર. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ઉપસર્ગ કરનારપર દોષને દોષ દોષ નહિ અને તેથી તારૂં કર્તવ્ય એ જ છે કે વહિયુને વચ્ચા અને ઉપસર્ગ, પરીષદ વિગેરેને મિત્રબુદ્ધિએ જાહેર કરવાનોના સાધે પ્રેમ કરી. અજમુખાગને તેઓના સ.સરઃ સોમિતપર પ્રેમ જાઓ. દોષ જાણ હિથી તે તે દુઃખ જાણતે. દોષ, પણ વસ્તુ

१५४ (१) ८ ५३

૧૪:૩૩ બેઠક પરે જમ્મી જાણે છે ૧૫ ૩૫ ૨૫ ૬૫ ૫૫ ૬૫
(૬૫ ૨૫૫ ૬૫ ૫૫ ૫૫ ૬૫ ૬૫ ૬૫)

વિક રીતે તો તે ઉપકારી હતો, એવી જ રીતે અવતિસુકુમાર પણ શિયાળણી વાસ્તવિક ઉપકાર કરનારી ઘઈ પડી હતી. ઉપર રકંદક, અરણીક, મેતાર્ય વિગેરે સુનિ મહારાજઓનાં હાથે પણ વિચાર.

આવી રીતે દ્રેષના ઘરના ક્રોધ અને માનના સંબંધમાં ઉદેશ કર્યો; તે સંબંધમાં વિશેષ આ અધિકારના છેવટના ભાગમાં લખે છે. હવે રાગના ઘરના માયા અને લોભનું વિવરણ કરે છે. ૮૦.

માયાનિયત ઉપદેશ.

અધીત્યનુપ્રાનતપઃશમાધાન, ધર્માન્ ત્રિચિત્રાન્ વિદ્યત્સમાયાન્ ।
ન લપ્સ્યસે તત્કલમાત્પદેશ્કેસાધિકં તાંથ ભવાન્તરેષુ ॥ ૧૧ ॥

“શાસ્ત્રાભ્યાસ, ધર્માનુષ્ઠાન, તપસ્યા, શમ વિગેરે વિગેરે અને “ધર્મો અથવા ધર્મકાર્યો માયા સાથે આવરે છે, તેથી તારા શરીરનાં “કલેશ યવા ઉપરાંત જવાંતરને વિષે બીજું કંઈ પણ દ્રવ્ય મેળવવાને “નથી અને તે ધર્મો પણ જવાંતરમાં મળવાના નથી.” ૧૧. ઉપનિષદ.

વિવરણ-શાસ્ત્રાભ્યાસ, પ્રાતઃક્રમણ (આવરણક) વિગેરે ધાર્મિક અનુષ્ઠાન, બાહ્યાભ્યંતર બાર પ્રકારનાં તપ, ઉપશમ, ક્રમ, યમ, દાન વિગેરે વિગેરે અનેક ધર્મકાર્યો કરતાં છતાં પણ સાથે માયા હોય તો વેક થાય છે, લાભ થતો નથી. માયા-કપટ-લુબ્ધ્યાર્થ-ભગવૃત્તિ એનો ત્યાગ કરવો બહુ મુશ્કેલ છે. વળી ક્રોધ તથા માન બહુ ધર્મ જણાઈ આવે છે, પણ માયા ગુપ્ત રહીને કામ કરે છે તેથી સામાન્ય માણસને તેની ખબર પડતી નથી અને કેટલીક વાર માયા કરનારને પણ ખબર પડતી નથી. જેને લોકો ‘બદ્રક’ જીવે કહે છે તેવા થવાની બહુ જરૂર છે. એટલું તો સત્ય ૧૧ કે આવા બદ્રક પ્રાણી-ઓને કર્મબંધ બહુ જોડો થાય છે. ઉપાધ્યાયશ્રી મહારાજ કહી ગયા છે કે “કેશનો લોચ કરાવવો, શરીરપરથી મેલનો ત્યાગ ન કરવો, ભૂમિપર શયન કરવું, તપસ્યા કરવી, યજ્ઞ ધારણ કરવાં વિગેરે આચરણો આચરવાં તે સાધુને સહેલ છે પણ માયાનો ત્યાગ મહા મુશ્કેલ છે.” ૧ આવા વિદ્વાન અવલોકનકારનાં વચનો પર ખાસ ધ્યાન

ખેંચવામાં આવે છે. માયા બહુ ઉદ્યમમાં થાય છે તેથી બહુધા તે જાણી શકતી નથી. સોફ્ટ, એટ્રીકેટ (ગૃહસ્થાપના નિયમો), બીન જરૂરીઆતી વિવેક અથવા formality વિગેરે માયાના અનેક ભેદો છે. આ જમાનાના જીવનમાં માયાના પ્રસંગો વધતા જાય છે. રાજ્યનું અંત બહુધા ક્રોધ ને માન હોય છે તેને બદલે હવે માયા ને લોભ થતાં જાય છે. આ જમાનામાં ઉપર ઉપરની ટાપટીપ વધતી જાય છે અને વધશે એમ લાગે છે. વળી વાલીઆપલું—એ માયાના પર્યાય તરીકે વપરાય છે. આથી જૈન ધર્મને અનુસરનારાઓએ મોટા ભાગે આ પાપથી વધારે ડરવાની જરૂર છે. ઉદયરત્નજી કહે છે કે “મુખ મીઠા જીરો મનેજી, કુક કપટનોરે કાટ; જીએ તો જીજી કરે જી, ચિત્તમાં તાકે ચોટરે, માણી! મ કરીશ માયા લગાર.” આવી રીતે માયાને ઓળખી, તેનો ત્યાગ કરવાની મુશ્કેલી સંબંધી વિચાર કરી, તેપર ચિત્ત લગાવી, માયાનો ત્યાગ કરવો ભેધમે.

હવે શાસ્ત્રકાર કહે છે કે તમે ગમે તેવું ધર્મકાર્ય કરો પણ તમારા અંતરમાં ભે માયા-કપટ હશે તો તમને ફાલ્ટની મહેનત જ થશે. ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કહે છે કે કુમુદપુરનામના નગરમાં એક ચોકને ઘેર બે સાધુ ઉત્પાદિતા. એક મુનિ બોળા, સાધારણ ભુદ્ધિના, સરળ, ગુણમહી અને ટુંકામાં કહીએ તો ‘શદ્રક’ હતા, બ્યારે બીજા વિદ્વાન બહુ હતા પણ કપટી અને નિંદા કરનાર હતા. રાત્રી મહારાજ કહે છે કે લોકો ભે કે બીજાની વાહવાહ બોલતા હતા, પણ પહેલો સાધુ યોગ કાળમાં મોણે જશે બ્યારે બીજો ધણો સંસાર પરિજ્ઞમણ કરશે. માયાયુક્ત જ્ઞાન પણ નકારું છે બલકે વધારે તુક-શાન કરનારું છે. “શાસ્ત્રમાં બીજી બધી બાબતમાં સ્પષ્ટતા છે, પરંતુ માયા કરવાના પ્રસંગો (ધર્મોપદેશાદિ) આવે તે વખતે નિષ્કપટી રહેવું એ આરા તો જૈન શાસ્ત્રમાં એકાંત છે.”^૧ આ ટંકશાળી વચનો ઉપાધ્યાયજી મહારાજનાં છે. જેમ માયાથી આ જીવમાં લાભ થતો

૧ નિધિ નિરોધ નથી ઉપરીયો-મુલો સંગ્રહ,

એકાંતે ભવચંદ-ગુણવંતાજી;

કાલે નિષ્કપટી થવું-મુલો સંગ્રહ,

એ આજી છે તંત્ર-ગુણવંતાજી.

લોભનું સ્વરૂપ સમજવાની બહુ જરૂર છે. લોભ એ એટલો
ઝોટો વિશાળ હરિયો છે કે તેના વમણમાં એક વખત પડ્યા પછી
તેનો પાર પામવો મુશ્કેલ છે; કારણકે હરિયાની દૃષ્ટિમર્યાદા વધતી
જાય છે અને જેમ ધનમમત્વમોચન અધિકારમાં કહ્યું તેમ સોવાળાને
હજારનો અને તે મળ્યા પછી ઉત્તરોત્તર લાખ, કરોડ, અબજ,
રાજ્ય, સ્વર્ગ અને ઇંદ્રપદવીનો લોભ થતો જાય છે. લોભી પ્રાણીને
કોઈ દિવસ મુખ નથી અને લોભથી બહુ નુકશાન થાય છે. લોભથી
મન આખો દિવસ ડાળાવા કરે છે અને લોભથી દુર્ધટ રસ્તે
સંચાર કરવામાં આવે છે. લોભી પ્રાણી શું શું કરે છે તે ભર્તૃહરિ
• પોતાના વૈરાગ્ય શતકના ૩-૪-૫-૬-૭ શ્લોકમાં બતાવે છે. વિદ્વર-
પ્રકરમાં કહે ॥ કે:-

વદુર્ગામર્ત્યાવરન્તિ વિદ્વર્ત કામન્તિ દેશન્તરણ,

ગાદન્તે ગદ્ધં સપ્તમતડરેષાં જ્વિં જ્વન્તે ।

સેવન્તે જ્વજ્વં વર્તિ ગગપદામદ્વપદ્મસમ્પરણ,

સર્વન્તિ પ્રપન્નં વમાન્વિતપિપ્પલ્લોપવિલ્લગ્નિતમ્ ॥

“ધનથી અંધ થયેલી બુદ્ધિવાળા પુરૂષો ભયંકર અટવીમાં રખડે
છે, વિસ્તીર્ણ દેશાંતરમાં જ્રમણ કરે છે, મહાન સમુદ્રમાં અવગાહન
કરે છે, બહુ કષ્ટસાધ્ય ખેતી કરે છે, કૃપણ ચોકની નોકરી કરે છે,
હાથીની ઘટાને લીધે જેમાં સંચાર કરવો પણ મુશ્કેલ છે એવી
લગ્નપ્રત્યેમાં સંચરે છે-આ સર્વ લોભની ચેષ્ટા જાણવી.” લોભથી
પ્રાણી અનેક ચાળા કરે છે, પુરૂષ કોઈ સ્ત્રીનો વેશ લે છે, ભીખ
માગે છે, અને કોઈ પણ અકાર્ય, અપ્રમાણિકપણું કે વિશ્વાસભંગ કર-
વામાં આંચકો ખાતો નથી. અતિશય લોભી પ્રાણી ગમે તેવું અકાર્ય
પણ કરે છે. લોભીને મન સગપણ કે રનેહ હિસાબમાં નથી. શ્રી
ઉમાસ્વાતિવાચક મહારાજ પ્રથમરતિમાં કહે છે કે સર્વગુણવિનાશનું
એનાર લોભથી સર્વ ગુણોનો નાશ થાય છે, એ ખરેખર અનુભવીનું
વચન છે. કોઈ માન માયાથી મુખ્યતાએ જ્યારે એક એક ગુણનો
નાશ થાય ॥ ત્યારે લોભથી સર્વ ગુણોનો નાશ થાય છે. કારણ
તેનું એ જ છે કે લોભનો છેડા આવતો નથી.

લોભથી અનેક પ્રાણીઓ દુઃખી થયા છે અને તેનાં દૃષ્ટાંતો
શાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ છે. છ ખંડનું રાજ્ય મળ્યા છતાં પણ લોભનો

બીજા કથાયો જ્યારે નવમા ગુણસ્થાનકના અંત સુધીમાં નાથ પાત્રી
જાય છે ત્યારે લોભ દશમા સુધી રહે છે, જે બતાવે છે કે લોભની
સ્થિતિ વધારે છે. આ મનોવિકારપર જ્યે મેળવવા પૂરેપૂરો પુર-
વાર્થ કરવો અને તેને જોળખી પણ લેવો. ૮૨.

મદ મત્સર નિમિદ્ધ ઉપરેશ.

કતોપિ યત્નેત્યદિતાય વિચિત્ર, કદાચિદત્સં સુકૃતં કયાચિત્ ।
મા જીહરસ્તન્મદમત્સરાચેર્વિના ચ તન્મા નરકાતિપિર્મૂઃ ॥ ૧૩ ॥

“કોઈ વખત મહા મુરકેલીએ આવતા ભવ માટે જરા કંઈ
“સાફ કામ (સુકૃત) કરવાનું તારે બની આવે તો પછી વળી
“તેને મદમત્સર કરીને હારી જઈશ મા, અને સુકૃત્ય વગર તું
“નરકનો પરાણો ચઈશ મા.” ૧૩.

ઉપખતિ.

આવાર્થ-કોઈ વખત તેર કાઠિયા માર્ગ આપે ત્યારે ગુરૂ મહા-
રાજનો યોગ થાય છે અને તેથી અનેક કર્મોનો ક્ષય થાય ત્યારે
દાન, શીલાદિક ધર્મકાર્ય કરવાની ઇચ્છા થાય છે. મૂળ તો મનુષ્ય-
પણ જ મળવું દુર્લભ છે અને તે મળે તો પણ આવક કુળ, ઉત્તમ
ભાગ, ઉત્તમ દેહ, દેવગુરૂની ભોગવાઈ અને શ્રદ્ધા મળતાં નથી. આ
સર્વ યોગ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે પણ નીચે જણાવેલા કાઠિયા ધર્મકાર્યમાં
માર્ગ અપાતા નથી અને કદાચ મેહરાજાનું બધન નાડી ગુરૂ સમીપે
જાય તો ત્યાં પણ અહંકાર અથવા મનગુણી કરી ધર્મધન હારી
જાય છે. આવા પ્રસંગે જ્યારે અહંકાર કે મનર રંજ છે ત્યારે
તેનો અથ પાત્ર થાય છે અને પ.છા ચડવાનો ચારો આવતા નથી.
માટે એવે પ્રસંગે તુ મરામર ચેતીને આગળે. તુ નમે નવે ધનરાત્ર,
ગુણરાત્ર, ગુરૂવન હં, પણ તારા કરતા દુનિયામા વધારે માટા,
તારાથી સવાયા ધણુ પડ્યા છે, વળી તુ ધન, ગુરૂ કે સપત્તિથી
અ.છે. હો તો તે જની પાસે હોય તેની છપ્પા કરીશ નહિ, કે રણુકે
એ સર્વ કમજન્ય છે. આ તો બર્ધ. મેળો મળ્યો છે અને થોડા
વખતમા પ.છા બધા આત્યા જશે જો આવી વૃત્તિ નહિ રાખ તો
પરિણ.ન ન.૩ અ.વશે નહિ.

ગુરૂ પાત્ર ન જાય તે આગસ, ધર કામમા પડ્યો રહે તે

એ ઇપ્પામાં કહ્યું જેવું થઈ જાય છે. જ્ઞાન, શક્તિ, ધનવ્યય, સંતોષ, સ્વચ્છતા, પ્રાણતા, વિદ્યતા, પ્રહાર્ય, દયાશુભતા, નમ્રતા વિગેરે શુભો એવા છે કે તે શુભો જેમાં ન હોય તે મનુષ્યો તે શુભવાણાની અદે-
ખાઈ, ઇર્ષ્યા અથવા સ્પર્ધા કરે છે અને તેથી કરીને મહા અધિગતિ પ્રાપ્ત કરે છે. આથી કરીને સંસારજંડીખાનામાં પડેલા પ્રાણીને વધારે સાંકળો બંધાય છે કે જેથી આ જીવરૂપ કેદી તેમાંથી જલદી નીકળી નાથી જઈ શકતો નથી. વાતનો સાર એ જ છે કે જો સંસારમાંથી મુક્તિ પડવાની ઇચ્છા હોય તો શુભવાનની ઇર્ષ્યા કરવી નહિ, પણ શુભવાન થવું, શુભવાનનું ભદ્રમાન કરવું. સાદા મનુષ્યોની પણ ઇર્ષ્યા ન કરવી એ તો સમજાઈ જાય તેવું જ છે; ખાસ કરીને શુભવા-
નના તો પત્ર ધેવા બોધ્યે. શુભ પ્રાપ્ત કરવાનો રસ્તો એ જ છે કે શુભીની સેવા કરવી. “સ્વામી શુભ જ્યોત્ષી, સ્વામીને જો ભજે, દર્શન શુદ્ધતા તેહ પામે;” શુભતા જ્ઞાનનો આ મહિમા સમજો, વિચારો અને શુભ પ્રહાર કરો, એ જ કર્તવ્ય છે અને તે તરફ જ પ્રેરણા છે. શુભવાનપર મત્સર કરવાથી સમક્તિની ચાર ભાવના જેવું વર્તુલ પ્રથમ અધિકારમાં કરવામાં આવ્યું છે તે પૈકી પ્રતોદ ભાવ-
નાનો નાશ થાય છે. એ પ્રતોદ ભાવનાનો નાશ થવાથી મૈત્રીભાવ રહેતો જ નથી; અને ભાવના વચર સમક્તિની શુદ્ધિ રહેતી નથી એટલું જ નહિ પણ છેલ્લે તેનો ફાય પણ થઈ જાય છે, માટે શુભવાનપર પ્રેમ રાખવો એ શુદ્ધ જીવનનું એક ખાસ કર્તવ્ય છે. ૮૪.

કથાવચી મુખનો નાશ

વદેન પર્વો. હરનો મિલ્ત્યર્પ, હવં કથાર્પણસ્ત્રવાદિ ચ ।

અનિરપન્નાર્મિતમર્જનં તતઃ, વિમલ્લ હી હરપમે નમસ્વતા ॥ ૧૫ ॥

“મહા દેવથી જરા જરા કરીને ‘ધર્મ’ પ્રાપ્ત થાય છે તે

“કથાવચી એક સપ્તામાં એકદમ નાશ પામે છે. હે મૂર્ખ !

“મહાકથાવચી મેજવેલું સોનું એક ટુંક મારીને કેમ ઉઠાવી દે ॥” ૧૫.

૧૮૧૯

ભારાર્થ—શ્રુત કરિત લક્ષણ ધર્મ મહા મુરોલીએ જરા જરા
મને છે અનેક પુદ્ગલ પદવર્તન કર્યો પછી છેલ્લે પરાવર્તનમાં કંઈક

પોતે યોગ્ય ખરચી કહ્યું જેવો દાતાર કહેવરાવવામાં આનંદ માને છે, પોતાના ઉત્તમ જ્ઞાનનું અભિમાન કરે છે, પોતાના જેવો અગાઉ કોઈ થયો નથી, આ કાળમાં તો કોઈ છે જ નહિ એમ માને છે, મનાવે છે અને પોતાથી વિરુદ્ધ વિચાર ધરાવનારને હાસ્યાસ્પદ કેમ કરવા એના સ્ત્રીધા અને આડકતરા માર્ગ શોધે છે; કાંતો પોતાનામાં કોઈ શુભ નથી એમ ઉપર ઉપરથી બતાવી માન શોધે છે, અતિ અધમ આચરણો કરતાં છતાં ઉપરથી મહા સદ્ગુણી હોવાનો આડંબર કરે છે, ધર્મને નામે લોકોને છેતરે છે, પોતાની ધાર્મિક વૃત્તિના દેખાવનો ગેરલાભ લે છે; અને કાંતો ધર્મમાર્ગે એક દોકડે પણ ખરચતો નથી, માન ખાતર લાખો ખરચે છે પણ ખરી સખાવત શુભ રીતે કરતો નથી, એકવાર ખરચવા ધારેલ પૈસાનું ફર વખત જૂદી જૂદી રીતે જૂદા જૂદા આકારમાં માન લે છે અને તેમ કરીને ધર્મ-ધનને ખોઈ બેસે છે, એક પુંક મારીને ધર્મસુવર્ણરત્નને હડાડી મૂકે છે અને પછી એક ખાડામાંથી જીભમાં અને જીભમાંથી ત્રીભમાં પોતાની વસ્તુસ્વરૂપની અસતતાને લીધે પડ્યા કરે ॥ તેને ચેતવણી આપનાર આ શ્લોક બહુ વિચારવા લાયક છે. ૮૫.

કથાયથી થતી હાનિની પરંપરા.

શત્રુભવન્તિ મુહુર્દઃ, કલુપીભવન્તિ,
 ધર્મા, યશ્માંસિ નિચિતાયશ્સીભવન્તિ ।
 સ્તિગન્તિ નૈવ વિનરોઽપિ ચ^૧ વાન્પત્રાશ્ચ,
 છોકદ્વયેઽપિ વિપદો મવિનાં કપાયૈઃ ॥ ૧૬ ॥

“કથાયથી મિત્ર શત્રુ થાય છે, ધર્મ મલિન થાય છે, આખરું “સજ્જડ અપયશમાં બદલાઈ જાય છે, માખાપ અને ભાઈઓ કે “રનેહીઓ પણ પ્રેમ રાખતા નથી અને આ લોક તથા પરલોકમાં “પ્રાણીને વિષ્ણુત્તઓ પ્રાપ્ત થાય છે.” ૧૬. વસવતિવશ.

વિવેચન-કથાયથી બહુ હાનિ થાય છે. તેમાંથી અત્ર થોડી બતાવે છે.

યદનિ ચાલે છે કે તેના સંબંધમાં આવનાર માણસો તેનું વલણ એકવાર જોયા પછી તેના પરિચય કરવા ઈચ્છતા નથી અને કદાચ પૂર્વ પુણ્યના ચોગે ધન કે વિદ્યા તેને મળી ગયાં હોય તો તેની ગેરહાજરીમાં તેને એટલો ઉતારી પાડે છે કે અડા છોકરાઓ પણ તેની તરફ આંખળી બતાવ્યા કરે છે. કપટ કરનાર માયાવી માણસને તો બધા દૂરથી જ નમસ્કાર કરે છે, તેઓ સમજે છે કે એની સાથે વધારે સંબંધ થશે તો એ જરૂર નુકશાનીના આક્રમમાં ઉતારશે અને તે ક્યારે અને કેવી રીતે ઉતારશે તેની ખબર ન હોવાથી દરેક તક લઈને તેનું સીધી અને આડકતરી રીતે અપમાન કરે છે. દોષી મનુષ્યની ઘરાડી ટકવી નથી, તેના આડતીઆઓ, અસીલો અને નોકરો સમજે છે કે તે માત્ર પોતાના જ સ્વાર્થને જોનારો છે, પોતાના એક પૈસાના લાભ ખાતર સામાના હજારો રૂપિયાના નુકશાનને ધ્યાનમાં પણ લે નહિ તેવો તે છે અને વ્યવહારમાં આવી પ્રતિષ્ઠાહીનિ સહન કરવી એ અધમાધમ છે. આવી રીતે ક્રોધ, માન, માયા કે લોભ કરનાર પ્રાણીને જરા પણ યશ મળતો નથી અને હોય તે અપયશમાં ફેરવાઈ જાય છે. એવો માણસ દુનિયાને દેખાડવા કોઈ વખત જમણું કે ઉઝણી કરે તો કરતી વખત અને ક્યાં પછી લોકો તેને માટે શું જોલે છે એ સાંભળવાથી બરાબર અપયશની ગાંઠવાનો ખ્યાલ આવશે.

૪. માળાપ અને ભાઈઓ તેવા પ્રાણી ઉપર પ્રેમ રાખતા નથી. માળાપ એ પ્રેમના ઝરા કહેવાય છે જે કદિ પણ મુકાતા નથી. તેઓ અને ભાઈઓ બંને છે કે આ ભાઈ કોપી, અભિમાની, કપટી કે લોભી છે ત્યારે તેઓ તેનાપર હેતુ રાખતાં બંધ પડે છે. કષાય કરનાર પુત્ર અથવા ભાઈ માત્ર પોતાના હિત તરફ જ જુએ છે અને સ્વાર્થસંઘટ્ટ વખતે તો અતિ અધમ વર્તન કરે છે તેવે વખતે તેના વડિલો કે ભાઈઓ તેને કેવી રીતે ચાહી શકે? માત-પિતાનો પ્રેમ ત્યાગ કરવા ચોગ્ય છે એ ખરી વાત છે પણ તે ત્યાગની અપેક્ષાએ છે. સંસાર વ્યવહારની અપેક્ષાએ અને કોષાદિનું સત્ય સ્વરૂપ નિરૂપણ કરવા વખતે વ્યવહારપર તેની કેવી અસર થાય છે એ જતાવવામાં માળાપનો પ્રેમ કે બંધુવર્ગમાં પ્રીતિ એ

એટલે એ આડનો મદ કરતાં તે વ વસ્તુઓ નબળી મળે છે. આડ મદ કરનારના આ હાલ થયા છે તેની વિસ્તારથી. કયા જોવી હોય તેમને જેનકયા રત્નકોષ ભાગ દક્ષમાં ગૌતમ કુળકના પૃષ્ઠ ૬૩ થી વાંચવાની ભલામણ છે. (૧) અતિમદ:-દુ ઉત્તમ અતિનો પુ જોવો ફોકો રાખવો દુરીકિરી મુનિ આ મદ કરવાથી ચંડાળના કુળમાં ઉત્પત્ત થયા. (૨) લાભમદ:-છ ખંડના લાભથી મદમાં આવી અર્ધ સર્વ ચક્રવર્તીઓથી મોટો થવા મુખ્ય સાતમે ખંડ સાધવા ગયો અને પ્રાણ ખોયા. અત્યારે પણ બ્યાપારમાં ખોટ ભય ત્યારે કર્મની નિદા થાય છે અને લાભ થાય ત્યારે તેનો મદ થાય છે. (૩) કુળમદ:-અમે આવા, અમારા બાપદાદાએ આવાં આવાં મોટાં કામ કરેલાં વિગેરે મરિચીને પોતાના કુળનો મદ થઈ ગયો તો નીચ ગ્રામ ભાંધું અને તે અનેક ભવમાં વેડવું પડ્યું. (૪) ઔશ્ધર્મમદ:-દશાર્જુનદ્રને થયો હતો. અત્યારે રૂશિયાના ઝાર પ્રમુખને થાય છે. બીજાઓ પણ અધિકાર, સ્વામીત્વાદ પ્રાપ્ત થયે અભિમાની બની ભય છે તે ઔશ્ધર્મમદ કહેવાય છે. (૫) જગમદ:-શ્રી આદિનાથ પ્રભુના પુત્ર બાહુબલિ (Balarhulic) ને આ મદ થયો હતો તેથી તેણે બાહુની સાથે પણ સુદ કર્યું. (૬) રૂપમદ:-સનતકુમારને આ મદ થયો હતો, અત્યારે પણ ગોરી કેમોને આ મદ થાય છે. સ્ત્રીઓમાં આ મદ વિશેષ હોય છે, પરંતુ તેથી પરિણામે હાનિ છે. (૭) તપમદ:-તપસ્વીને મદ થઈ ભય છે તેથી તપના ફળને હારી ભય છે. જુઓ કુરમક અને ચાર મુનિનું દર્શાવ. (૮) યુગમદ:-વિદાનો મદ આ જમાનામાં ઘણાખરાને થાય છે. સ્થૂલિભદ્રજને થયો હતો, જેથી પાછલાં ચાર પૂર્વ સ્ત્રી સંબંધે આમદ થવાથી માત્ર સૂત્રરૂપે મજ્જા-અર્ધથી મજ્જા નહીં. આ આડ મદ બહુ વિચારવા જેવા છે. સીધી કે આડતરી રીતે દરેક માણસ તેમાં ફસાઈ ભય છે અને સંસાર દીર્ઘ કરી નાખે છે. એને વચ ન થવું એમાં મન-પર અંકુશ અને હવનધ્યાની સફળતા છે.

ઘણાખરા લેખકો મન અને મદ વચ્ચે કાંઈ તફાવત હોય એમ ધારતા નથી. અજ્ઞા મુલોનો સદ્ભાવ અને જ્ઞા મુલોનો દૈત્ય ભાવવો એને આપણે અનુક્રમે મન અને મદ સમજીએ તો મદના સંબંધમાં બહુ

એટલે એ જાહનો મહ કરવાં તે જ વસ્તુઓ નબળી મળે છે. આઠ મહ કરનારના શા હાથ યથા છે તેની વિસ્તારથી કથા જોવી હોય તેમને જૈનકથા રત્નકોષ ભાગ ૬૬માં ગૌતમ કુળકના પૃષ્ઠ ૬૩ થી વાંચવાની ભલામણ છે. (૧) જાતિમહ:-દું ઉત્તમ જાતિનો હું જોવો ફોકો રાખવો. દુરીકિરી મુનિ આ મહ કરવાથી ચંદાળના કુળમાં ઉત્પત્ત થયા. (૨) લાભમહ:-છ ખંડના લાભથી મહમાં આવી જઈ સર્વ ચક્રવર્તીઓથી મોટો યથા મુખ્ય સાતમે ખંડ સાધવા ગયો અને પ્રાણ ખોયા. અત્યારે પણ વ્યાપારમાં ખેડ જાય ત્યારે કર્મની નિંદા થાય છે અને લાભ થાય ત્યારે તેનો મહ થાય છે. (૩) કુળમહ:-અમે આપા, અમારા બાપદાદાએ આવાં આવાં મોટાં ઠામ કરેલાં વિજેરે મરિચીને પોતાના કુળનો મહ થઈ ગયો. તો નીચ ઘોર ભાંધું અને તે અનેક ભવમાં વેડવું પડ્યું. (૪) ઐશ્વર્યમહ:-દશાર્જુનને યથો હતો. અત્યારે રૂશિયાના ઝાર પ્રમુખને થાય છે. લીલાઓ પણ અધિકાર, સ્વામીત્વાઈ પ્રાપ્ત થયે અભિમાની બની જાય છે તે ઐશ્વર્યમહ કહેવાય છે. (૫) ભગમહ:-મો આદિનાથ પ્રભુના પુત્ર બાદુભલિ (Bhadubhali) ને આ મહ થયો હતો તેથી તેણે ભાઈની તાંધે પણ બુદ્ધ થયું. (૬) રૂપમહ:-સનતકુમારને આ મહ થયો હતો, અત્યારે પણ ગોરી કોમોને આ મહ થાય છે. આંધ્યામા આ મહ વિશેષ હોય છે, પરંતુ તેથી પરિણામે હાનિ છે. (૭) તપમહ:-તપસ્વીને મહ થઈ જાય છે તેથી તપના કુળને હારી જાય છે. જુએ. કુરંગ અને ચાર મુનિનું દર્શાવ. (૮) ધનમહ:-રેવળના મહ આ જમનામા ધણખાને થાય છે. રથસિબદ્રજને યથો હતો, જેથી પાછલા ચાર પૂર્વ થી તથા આ મહ થવાથી માત્ર સુરગે મના અર્થથી મળ્યા. નહીં આ આ મહ બહુ વિચારવા જેવો છે. ત્રીપા કે આ કાગરી રીંગ દરેક મણક તેના કેવળ જાય છે અને સત્તર દાંડ કરી નાખે છે એને વર ન થયું એમા મના પર અકુલ અને જીવનકાળની તરફ જાય છે.

પણ ખરે ઉપકે નાન અને મહ વચ્ચે કેટલાક ગુણો છે. જેમ પરાત નથી. અછા ગુણને તરફ જ અને છા ગુણને દેવે જ ન વળે. એને આ પણ અનુક્રમે મના અને મહ સંબંધે મહત્ત્વ તબક્કા બહુ

એટલે એ આઠનો મદ કરતાં તે જ વસ્તુઓ નબળી મળે છે. આઠ મદ કરનારના શા હાલ થયા છે તેની વિસ્તારથી કથા જોવી હોય તેમને જૈનકથા રત્નકોષ ભાગ ૬૪માં ગૌતમ કુળકના પૃષ્ઠ ૬૩ થી વાંચવાની ભલામણ છે. (૧) જાતિમદ:-હું ઉત્તમ જાતિનો છું એવો ફાંકો રાખવો. દુરીકિરી મુનિ આ મદ કરવાથી ચંડાળના કુળમાં ઉત્પન્ન થયા. (૨) લાભમદ:-છ ખંડના લાભથી મદમાં આવી જઈ સર્વ ચક્રવર્તીઓથી મોટો થવા મુશૂમ સાતમે ખંડ સાધવા ગયો અને પ્રાણ ખોયા. અત્યારે પણ વ્યાપારમાં ખોટ જાય ત્યારે કર્મની નિંદા થાય છે અને લાભ થાય ત્યારે તેનો મદ થાય છે. (૩) કુળમદ:-અમે આવા, અમારા બાપદાદાએ આવાં આવાં મોટાં કામ કરેલાં વિગેરે. મરિચીને પોતાના કુળનો મદ થઈ ગયો તો નીચ ગોત્ર બાંધ્યું અને તે અનેક ભવમાં ચેકવું પડ્યું. (૪) ઐશ્વર્યમદ:-દરાર્જભદ્રને થયો હતો. અત્યારે રૂશિયાના ઝાર પ્રમુખને થાય છે. બીજાઓ પણ અધિકાર, સ્વામીત્વાદ પ્રાપ્ત થયે અભિમાની બની જાય છે તે ઐશ્વર્યમદ કહેવાય છે. (૫) બળમદ:-શ્રી આદિનાથ પ્રભુના પુત્ર બાહુબલિ (Balarvali) ને આ મદ થયો હતો તેથી તેણે બાઈની સાથે પણ યુદ્ધ કર્યું. (૬) રૂપમદ:-સનતકુમારને આ મદ થયો હતો, અત્યારે પણ ગારી કેમોને આ મદ થાય છે. આંઆમા આ મદ વિશેષ હોય છે, પરંતુ તેથી પરિણામે હાનિ છે. (૭) તપમદ:-તપસ્વીને મદ થઈ જાય છે તેથી તપના ફળને હારી જાય છે. જુઓ કૃદગક અને ચાર મુનિનું દહાંત. (૮) શ્રુતમદ:-વિદ્યાના મદ આ જમાનામાં ધણાખરાને થાય છે. સ્થૂલિભદ્રજીને થયો હતો, જેથી પાછલા ચાર પૂર્વ શ્રી સધનો આમંદુ થવાથી માત્ર સૂતરરૂપે મળ્યા-અર્થથી મળ્યા નહીં. આ આઠ મદ બહુ વિચારવા જેવા છે સીધી કે આડકતરી રીતે દરેક માણસ તેમાં ફસાઈ જાય છે અને સસાર દીધ કરી નાખે છે. એને વશ ન થવું એમાં મન-પર અકુશ અને જીવનયાત્રાની સફળતા છે.

ધણાખરા લેખકો માન અને મદ વચ્ચે કાંઈ તફાવત હોય એમ ધારતા નથી. અછતા ગુણોનો સદ્ભાવ અને છતા ગુણોના ઉત્કર્ષ બતાવવો એને આપણે અનુક્રમે માન અને મદ સમજીએ તો મદના સબધમાં બહુ

તેનાં મૂળો બાળી નાખવાં (ઝાડ બાળવામાં પાપ છે તેથી ડરીશ નહિ. આ કથાયઝાડ તે અનંત દયાના સ્થાન પરમાત્મા તીર્થકરેએ પણ મૂળથી ઉચ્છેદી નાખ્યું હતું.)

દરેક બાલ્યાત્માએ ઘરમાં આ વાક્ય ઠોરી રાખવું કે “નૃતં દિ સંભારતરોઃ કરાણાઃ” આ વાક્યના અર્થેષર સમજવાપર ભવિષ્ય સ્થિતિનો આધાર છે. ૮૮.

કથાવત્સાહ સદચારી વિષયોનો ત્યાગ.

સમીક્ષ્ય નિર્યદ્વનરકાદિવેદનાઃ, શ્રુતેષ્ઠર્થૈર્મદુરાપતાં તપા ।

મમોદસે યદ્વિપયેઃ સર્વાનુર્કેસ્તતસ્તવાત્મન્ વિફલૈવ ચેતના ॥ ૧૯ ॥

“શાસ્ત્રરૂપ આંખોથી તિર્યચ નારકી વિગેરેની વેદનાને બાળી, “તેમ જ ધર્મ મળવાની મુશ્કેલી પણ બાળી, તેમ છતાં પણ કુત્સુ- “હુળવાળા વિષયોમાં તું આનંદ માનશે તો હે ચેતન! તારું ચેતન- “પણું તદન નકામું છે.” ૧૯.

વરાચ.

વિવેચન-વિષય અને પ્રમાદને પરસ્પર સાધર્મ્ય છે અને વિષય અને કથાય સહચાતા છે તેથી કથાયદ્વારમાં વિષયનો ઉપદેશ કરે છે દેવતાને ન્યવનસમયે અનત દુઃખ છે, મનુષ્યભવમાં પ્રવૃત્તિ, વિયોગ, વ્યાધિ, જરા, મૃત્યુ વિગેરે દુઃખ છે, તિર્યચને પરસ્વાધીન વૃત્તિનું દુઃખ છે અને નારકી તો દુઃખમય જ છે; એ સર્વ હકીકત ત શાસ્ત્રમાં વાળી છે એટલે શાસ્ત્રરૂપ જ્ઞાનચક્ષુથી તે જોઈ છે, વા. ત તારી રીતે સમજે છે કે અનંત કષ્ટથી પંચેન્દ્રિયપણું મળે છે અને વા. તે જા. મુશ્કેલીએ મળે છે, આટલું આટલું નજરે આવે તો પણ રીતે વૃત્તિ કરે જ નહિ, તને જરા પણ નિર્વેદ થાય નહિ તો માન્ય કે ત. જા. નુ ગા. નુ વળી છે, વામાડખર છે, દેખાવ મ. ન છે, નિર્વેદ છે, વચ. છે

૧. ૭૪ તુલ. ર્થ. ૧. ૨. ૩. ૪. ૫. ૬. ૭. ૮. ૯. ૧૦.

મનન. ૪. ૫. ૬. ૭. ૮. ૯. ૧૦. ૧૧. ૧૨. ૧૩. ૧૪. ૧૫. ૧૬. ૧૭. ૧૮. ૧૯. ૨૦. ૨૧. ૨૨. ૨૩. ૨૪. ૨૫. ૨૬. ૨૭. ૨૮. ૨૯. ૩૦. ૩૧. ૩૨. ૩૩. ૩૪. ૩૫. ૩૬. ૩૭. ૩૮. ૩૯. ૪૦. ૪૧. ૪૨. ૪૩. ૪૪. ૪૫. ૪૬. ૪૭. ૪૮. ૪૯. ૫૦. ૫૧. ૫૨. ૫૩. ૫૪. ૫૫. ૫૬. ૫૭. ૫૮. ૫૯. ૬૦. ૬૧. ૬૨. ૬૩. ૬૪. ૬૫. ૬૬. ૬૭. ૬૮. ૬૯. ૭૦. ૭૧. ૭૨. ૭૩. ૭૪. ૭૫. ૭૬. ૭૭. ૭૮. ૭૯. ૮૦. ૮૧. ૮૨. ૮૩. ૮૪. ૮૫. ૮૬. ૮૭. ૮૮. ૮૯. ૯૦. ૯૧. ૯૨. ૯૩. ૯૪. ૯૫. ૯૬. ૯૭. ૯૮. ૯૯. ૧૦૦.

દુષ્ટા શોરિ દિ કપ્પારી હરણે સૌજાલચમ્પવૃત્તે,
 પૂર્વેન્દ્ર સુરિતઃ કુદ્યમ્બિહ સે દુષ્ટે સમાર્પીતવાન્ ।
 સેવાટે મિતિને કરાવિ સ પુનઃકમ્પ સમાપ્તોક્તે,
 જયો મત્યંબરાતપાપ્પસહૃતી મૂપસતમાપ્તોતિ ચ ॥ ૮ ॥
 ઇમ્મા પૂર્વંવપોનિષો નિવનિતા જઈ પુરં પથિમા-
 મ્મોપો દુપંરવીષિધિચ સ્થિતિસંપોમિતં તદુદયમ્ ।
 સા ઇમ્મા પ્રવિષ્ટેદુગલ્ય વિચરે તસ્ય સ્વરં ક્ષાપિ કેન્નુ,
 જયો મત્યંબરાતપાપ્પસહૃતી મૂપસતમાપ્તોતિ ચ ॥ ૯ ॥
 પૂર્ણીહલ્ય પરાકમાન્ મદિમવં સ્તમ્ભં હરઃ કાંદયા,
 મેરો સ્થજિકામવીરવચ્ચતઃ કિપ્ત્વા રત્નો સિદ્ધ કેન્નુ ।
 સ્તમ્ભં તૈઃ વરમાનુધિઃ સમિતિતૈઃ કુપાંસ કેન્નુવંચુ,
 જયો મત્યંબરાતપાપ્પસહૃતી મૂપસતમાપ્તોતિ ચ ॥ ૧૦ ॥

ભોજન-પ્રદારનાનો પુત્ર પ્રદારના જે વરસની વયનો હતો ત્યારે
 તે રાજા મરણ પામ્યો. રાજ્યકાર્ય દીર્ઘ નામના મંત્રીને સોંપવામાં
 આવ્યું. આ મંત્રીની સ.યે પ્રદારનાની રાણી સુલતાની પ્રેમમાં પડી
 અને વિષય મેવર લાગી. પ્રદારનાને આ વાતની ખબર પડતાં તેણે
 આ દુષ્ટ નયે. ન તે.ડી નખાવવા આડકતરી રીતે પ્રયાસ કર્યો, પણ
 રાણીએ તે ઉલટો તેને. જીવ લેવાનો નિશ્ચય કરી એક લાક્ષાગૃહ
 બનાવ્યું અને તેમાં નવપારણીના વધુ સાથે પુંવરને મોકલ્યો અને રાતે
 આગ લગાડવાને વિચાર કર્યો. આ દુષ્ટ નિર્ણયની ખબર પુંવરને
 બીજા નરાએ કરી અને જુમિમા કહેલી સુરમને રસ્તે યઈ પુંવ-
 ને બહાર તડીનાલ મગ કહેયો. અસ્થમા એકલા ફરતા મહા
 અટકાત પુંવર આની પડ નયો. તે વખતે એક પ્રાણલુ સ્વયં યયો
 અને આટલું કંઈ રાજ્ય મળે ત્યારે આવવાનું કહી પ્રદારના
 કુટુંબપત્ર ના.નું નાનુકને કેટલેક કાળે પ્રદારનાને કાપિચ્યપુરનું
 રાજ્ય ના.નું અને ના.નું પુત્રી ના.ધી ચક્રવર્તા યથા ઉક્ત પ્રાણલુ
 આ હકીકત આણી કે. પ.વપુ. આ નયે અને બહુ પ્રયાસે ચક્રવર્તાને
 મળ્યે નકરત આ યથ નયે વર માગવ કહ્યું. પ્રાણલુ વિચાર કરી
 જવળ આ પત્ર. જણ્યું ધરે આવી પે.ત.ની સાને પૂછતા તેણીએ
 વિચાર કર્યો કે જે આને ગામગરાસ મળ્યો તો તેના વહીવટની
 ખટપટ કરવા પડશે અને જીદિને અગે ગરીબ અવસ્થામાં પરણેલી

રત્ન-વસંતપુર નગરમાં ધસો નામે એક શેઠ રહેતો હતો, તેને પાંચ પુત્ર હતા. આ પાંચ શેઠ રત્નની ખરીદામાં બહુ કાબેલ હોવાથી તેને રત્નખરીદકના નામથી સર્વ જોગબતા હતા. શેઠની એક એવી પ્રતિષ્ઠા પડી હતી કે બહુ મૂલ્યવાળાં જે જે રત્નો આવે તે ખરીદી સંમતી રાખે પણ વેચે નહિ. પુત્રો પણ વારંવાર કહે કે જમણાં તમણાં દામ આવે છે છતાં શામાટે વેચતા નથી? આ પ્રમાણે વારંવાર થયા કરે તો પણ શેઠ તો વેચવાની વાત કદેજ નહિ. એક વખત શેઠ પરદેશ ગયા અને કેટલાક દિવસ પછી પાછા આવ્યા ત્યારે માત્રમ પડ્યું કે પોતાના પુત્રોએ સર્વ રત્નો પરદેશી માણસોને વેચી નાખ્યાં છે. શેઠ તો આ સમાચાર સાંભળી સર્વ પુત્રોને ઘર બહાર કાઢી મૂક્યા અને સર્વ રત્નો લઈને જ ઘરે પાછા આવવાનું કહ્યું. પુત્રો તો બાપડા પરદેશ નીકળ્યા, પણ એ જ સર્વ રત્નો પાછા કેવી રીતે મેળવી શકે? તેથી પાંચમા શ્લોકમાં કહે છે કે “શેઠના છેકરાઓએ પરદેશથી આવેલા બાપારીઓને રત્નો વેચી દીધાં અને વળી પક્ષાત્તાપ કરીને તે જ પાછાં મેળવવાનાં પ્રયાસ કરવા લાગ્યા, કોઈ દેવની સહાયથી કદાચ તે જ સર્વ રત્નો વાંછિક પુત્ર પાછા મેળવે, પણ જે કમનસીબ પ્રાણી મનુષ્યભવ દ્વારાં જાય છે તે ફરી વર તેને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.”

સ્વપ્ન દર્શનવિજ્ઞાન નગરમાં એક મૂળદેવ નામનો ચતુર રાજપુત છે તે દેવદત્તા પરચા કેપર રાગાસક્ત છે. એક દિવસ એક શેઠે તેનું અપમાન કરી ત્યાંથી દૂર કાઢ્યો, તેથી તે પરદેશમાં જાવ લાગ્યો અને પ્રકારના નાણાં ભરતો તે એક વખત નાણાં નાંખીને પુત્રો હતાં, તેવાના તેણે સ્વપ્ન દીઠું કે ચંદ્રમા પાતળ નાજન પ્રવશ કંઈ સ્વપ્ન દેખી તે બાંધ્યો. તે વખતે એક નાણાં વતન પછી તેનું જ સ્વપ્ન દીઠું તેણે પણ બાંધી સ્વપ્નને વિચાર પાતળ નાજને પૂછ્યા ગુરુએ કહ્યું કે ‘તું આજ રાત્રીના સપ્તમી રાત્રી પાનીશ’ શિખરને તે પ્રમાણે સોજન મળ્યું. હવે મૂળદેવ તો શાસ્ત્રવિદ છે તેથી મહાશયી બહાર નીકળી દુઃખ દુઃખ હેતુ રાજાના વિધિ પ્રમાણે સ્વપ્નપાઠક પસંદ તે મૂકી તેને સ્વપ્નવચાર પૂછ્યા. સ્વપ્નપાઠકે કહ્યું કે ‘તમને સ્વપ્ન મળશે મૂળદેવ આ વચન માન્ય કર્યું. નગરમાંથી અત્યંત ઘેરવી કેડ’ મ. સ.

માણની અણતાનો વિચાર કરતાં ઉપરની હકીકત લગભગ ખ્યાલી જેવી જ લાગે છે.

દરે દૃષ્ટાંતનું એ જ પ્રમાણે સમજવું. દરેક દૃષ્ટાંતમાં બહુ ખૂબિ છે, દરેક દૃષ્ટાંત મનન કરીને સમજવા જેવું છે, મનુષ્યભવની દુર્લભતા બહુ વિચારવા યોગ્ય છે. દૃષ્ટાંતની સત્યતા કરતાં હમેશા તેમાંથી પ્રકાશ થતો ભાવ બહુ વિચારવો. દેવકૃત મંત્ર, ચમત્કાર કે બીજી વાત સ્થૂળવાદના આ જમાનામાં ગળે ન ઉતરે તો તેની સામે વિચાર કરવાની અગત્ય નથી, પરંતુ દરેક દૃષ્ટાંતમાં એક અદ્ભુત ભાવ છે અને તે એ છે કે આપો મનુષ્યભવ મહા કષ્ટે મળ્યો છે અને ફરી મળવો મહા મુશ્કેલ છે. એના પરિણામ તરીકે મનુષ્યભવની સફળતા કરવા ખાસ ઉપદેશ છે. ધર્મસામગ્રી મુખ્યત્વે મનુષ્યભવમાં જ મળી શકે છે તેથી આ સર્વ દૃષ્ટાંતનું ઉપયોગીપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

આટલા ઉપરથી ધર્મની દુરાવતા સમજી કથાય ન કરવા અને તેટલા સાફ તેના સહચારી ખાંચે ઇદ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયોને ખાસ કરીને ત્યજવા. ૮૯.

કથાયના સહચારી પ્રમાદનો ત્યાગ.

चार्त्तस्तथा कर्मकरेर्गृहीते, दृष्टः स्वमात्रेऽप्युपतप्यसे त्वम् ।

पुष्टः प्रमादस्तनुमिथ पुण्यधनं न किं वेत्स्यपि मृद्यमानम् ॥२०॥

"ચાર્ત અથવા કામકાજ કરનારા (નોકર ચાકર) તારું જરા
" પણ ધન ઉપડી જાય છે તોપણ તે તપી જાય છે, જ્યારે પુષ્ટ
" અથવા પાતળા પ્રમાદો તારું પુણ્યધન કુટી લે છે તે તું જાણતો
" પણ નથી. ૨૦

કથાવ્યાખ્યાન

ભાવાત્મક પદના સહજ ચારી થાય તો ધાધલ મચાવી મૂકે છે, પાતલસને એ તપે છે, નચા કરાવે છે અથવા કાયદો હાથમા લઈ ચારતાં હુકમો આપતા કરે છે. આ સર્વ શાને આટો? ધનને માટે, સ્થૂળ દ્રવ્ય માટે. પણ મધ્ય, વિષય, કથાય, વિકથા અને નિદ્રારૂપ પ્રમાદ-ચેરે. તારું પુણ્યધન કુટી જાય છે તેનો તે વિચાર કયો? વિષય કથાય એ પુષ્ટ ચારી છે અને વિકથા, નિદ્રા, નોકથાય એ પાતળા ચારો.

બવ માટે તે નરક કાપી નાંખી? તને એટલી મળી છે કે તું કદિ નારકીમાં તો જઈશ જ નહીં? અથવા તે નરકનો જ નાશ કર્યો છે કે જેથી કોઈ પણ પ્રાણીને ત્યાં જઈ પડે નહિ? તારી કુરજ બમળી તે જનસમૂહ કે પ્રાણીસમૂહનું સુખ વધાર્યું? આમાંનું યોડું કે ઘણું કાંઈ કરી શક્યો નથી અને તને અહંકાર થાય છે અથવા પારકા માણસો પાસેથી સ્તુતિ સાંભળવાની ઇચ્છા થાય છે તે તદ્દન અસ્થાને, અયોગ્ય, અસુચક છે. તારો તેના ઉપર કયો હક નથી. જરા ચેત, જરા વિચાર. આવા શુભવાળા માણસો તો તેના ફોકો રાખતા જ નથી, પણ તારે તો ફોકો રાખવાનો હક પણ નથી. જો ચેતીશ નહિ તો અનંત કાળચક્રના પ્રવાહમાં તણાઈ જઈશ અને તારો ખતો લાગશે નહિ. અનુકૂળ સમય, સ્થાન અને સંલેગોનો લાભ લઈ લે.

ઉપરની ગાથામાં સોળ ભય કહ્યા છે તેનાં નામ:-રોગ, પાણી, અગ્નિ, સપ્ત, ચોર, શત્રુ, મત્તહસ્તી, સિંહ, યુદ્ધ એ નવ અને ઇંદ્રલોક ભય (મનુષ્યને મનુષ્યથી ભય તેવી જ રીતે સ્વર્ગીય ભય), પરલોક ભય (મનુષ્યને નિયત અથવા દેવતા કે અમુરથી ભય), આઠાન ભય (ધન ચે.શઠ જવાનો ભય), અકરમાત ભય (ઘરમાં બેઠા બેઠા કાઈ પણ કારણ વગર ભય લાગે તે), આજીવિકા ભય (કેવી રીતે પેટ ભરાશે તની નિધનને ચિન્તા થાય છે તે ભય), મરણ ભય, અલ્લોક ભય (લોકમાં અપકીર્તિ ધરાવી બીક). ૯૧.

અવીર્ગને આપણા નસારના દરેક કાર્યમાં અગત્યનો ભાગ ભજવનાર બદ્ધ અગત્યનો વિષય તપૂત થયો. એ વિષયની અગત્યતા એટલે ને તે કે જ્યારે લોકે બહુચર અને દેખ વ ઉપર બહુ ધ્યાન આપે તે ઘણીવાર તેથી નુકસાન પણ ખાય છે, ત્યારે શાસ્ત્રકાર તેથી તત્ત્વ ઉત્પત્તિ દૃષ્ટિએ જુએ છે દુનિયાના દેખાવમાં “ભગત” ના નામમાં અગાધ અગત્ય કેટલીકવાર ત્રિવિધ વિષયો કે કષ્ટો હોય છે, જ્યારે તદ્દન ભદ્રક જુએ શાસ્ત્રકારની દૃષ્ટિમાં મહા ભાગ્યશાળી ગણાય છે આ વાતનું કેટલીકવાર સ્પષ્ટ ભાન થાય છે, પણ જરૂરને વખતે બધું ડીનું જવાય છે. અધ્યવસાય અને આત્મરક્ષિત ઉપર કેટલા

આણે છે, હિરેગ કરાવે છે, અવલ વચન બોલાવે છે, કવેશ કરાવે છે, કીર્તિનો નાશ કરે છે, દુર્મતિ ઉત્પન્ન કરે છે, પુણ્યોદયને હણે છે અને કુમતિ આપે છે. આવા આવા અનેક દોષો ક્રોધથી ઉત્પન્ન થાય છે, સુત તે અનુભવથી સમજી શકે છે. ક્રોધ કરવાથી નુકસાન પ્રત્યક્ષ છે. સિદ્ધરત્નકર, ઉપાધ્યાયજીની સજ્જાય વિગેરે અનેક ગ્રંથોમાં તે સંબંધી બહુ વિવેચન છે. ક્રોધનો ત્યાગ એટલે ક્ષમા-ક્ષમા એ જૈન શાસ્ત્રનો સાર; એમાં અહિંસા, અભયદાન, અનુકંપા આદિ સર્વનો સમાવેશ થઈ જાય છે. સંદેશચાર્ય ક્રોધથી રખડ્યા અને તેના ત્યાગથી ગજસુકુમાળ, મેતાર્ય વિગેરે બહુ જીવ મુખી થયા.

માન-આને માટે ૨-૩-૭-૮-૧૭ માં સ્લોકો છે, આ મીડો કથાય છે, સર્વને કરવો ગમે છે, ઘણીવાર પોતે નિર્ગુણી છે એમ જતાવતાં પણ અંતરગમાં અહંકાર હોય છે. કેટલાક મગરૂબ હોય છે તે છતી વસ્તુ માટે હોય છે, એને pride (મદ) કહે છે; કેટલાક મગજબ હોય છે તે અછતી વસ્તુ માટે યોગલાલુ હોય છે એને Jalousy, jealousy કહે છે મગરૂબી કે ફાંકો સખવો તેના કરતાં પણ દલ રાખવા એ વધારે ખરાબ છે. હાલના સમયમાં માણસો દંભી વધારે હોય છે. બીજી ધ્યાનમાં રાખવાનું એ છે કે આ જમાનામાં કેટલાક દુગુણને સદગુણમાં ગણવામાં આવે છે. કેટલાક માણસો માન-પ્રતિષ્ઠા 'સ્વ-ચાક્ર સ્થાપન' અથવા 'જાતિયમાન' ના નામથી ઘણું અહંકાર કરે છે. અવી બ.બ.નથી ખાસ ચેતના રહેવાની જરૂર છે. એમાં ખુબી શુ છે તે વિચારવાની જરૂર છે. પોતાની જાતને રૂંકા દેવી, દરેક અપમાનને પત્ર બનાવવી એમ કહેવાની મતલબ નથી, પણ એ દેખાવના રૂપમાં અહંભાવ પેટી જાય છે એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું છે અહંકાર કે દલ અનેક પ્રકરના છે. શાસ્ત્રકાર મદ ૮ પ્રકરના કહે છે, તે ઉપર જણાવ્યા છે અને તે મદ કરવાથી હૈરન થયેલાના દંદાન પણ સ.થે જતા-થા છે. આ જમાનામાં આ બ.બ.નથી સ.ચેત રહેવાની ખાસ જરૂર છે કલસાવનામાં એક ઉચ્છિન્નકુમરની કથા છે તે આ બાબતમાં ધ્યાનમાં રાખવા જેવી

કરતાં દુનિયાની નજરમાં દુશિયાર-કરમી કહેવાતામાં વધારે હોય છે. ગાંડી માના ઠાઠા હીકરાઓનો એ ખાસ ગુણ મનાવો છે. 'વલ્લિક તેહનું નામ લેહ જુહું ના બેલે' વિ. વિ. શામળ સદે કહ્યું તેમાં નવાઈ લાગે છે. હાલ તો વાલ્લિયાવેડ-વિસાપર્ણ-એ માયાવિપ્લવાના પર્યાય શબ્દો થઈ પડ્યા છે. એ માયા કરવાથી મન બહુ વ્યકુળ રહે છે. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે માપાવિજ્ઞો દુનિ વસ્તુ વેસા 'માયાવી માણસો પારકાના નોકર થાય છે' એ તદ્દન અનુભવસિદ્ધ છે. એક બાળતમાં માયા-કપટ કહ્યું તેને નભાવવું એ બહુ મુશ્કેલ છે; પણ અનેક શુક્તિઓ લગાવવી પડે છે, અસત્ય પરંપરા ચાલે છે અને છતાં પણ મનમાં પકડાઈ જવાની ધારતી રહે છે. વાલ્લિયાવેડ કરવાની માયા તેમજ રાજબટપટની માયા-એ તો દેખીતી રીતે ત્યાજ્ય છે. એ માયા કરનારમાં બગ-વૃત્તિ, ખોટો દેખાવ બહુ હોય છે, એટલુંજ નહિ પણ મધીનાથજીના હાંતથી જણાય છે કે મશસ્ત માયા પણ કરવી નહીં, ખમ્મસ કરીને કોમ કે નાત કે સધના આગેવાનો, દેરાસરના દ્રશીઓ-વિગેરે નેતા પુરૂષોએ તો એવા સરળ થવું જોઈએ કે બીજાઓ તેનું અનુકરણ કરે. વાચનાર' નાત કે તથની મીટીંગમાં જવાનો તને કોઈવાર પ્રશ્ન આપ્યો છે? ત્યાં શું થાય છે? એ કોમની અને આખા દેશની સ્થિતિ બતાવે છે, એ પાયમાલીનું ચિહ્ન છે; એ બતાવે છે કે આયાંવનમા જ્યાંસુધી સરળતા નથી, સ્વર્ણ નથી, પક્ષબુદ્ધિનો ત્યાગ નથી, સ્વાત્મભેદાન નથી, ત્યાંસુધી જાપાનના પાદોરડી હોવાની મમરૂબી કરવાનો તેને જરા પણ હક નથી લગા જાઈ! તારાં સાંસારિક કાર્યોમા તો માયા, પણ વળી તારાં ધાર્મિક કાર્યોમાં પણ માયા! તું જેન હો: કે હિંદુ હો કે કોઈ પણ હો, તું સાધુ હો કે સન્યાસી હો કે પદરી હો પણ તારા જીવન જો તું દેખાવ કેટલો કરે છે? સંસ્કરણ કરવ. ન દે, વાહવાહ બોલાવવા માટે કેટલું કરે છે? તે જો વિચાર બહુ નહીં મુ. વ. ત્યું જાય છે, તું સમજ્યો નથી, સમજવા બનતું કરતો નથી તેથી બધી જાલ થાય છે

ક્રાશ-એન શાસ્ત્રકાર 'આકાશ' સાથે સરખાવે છે. આકાશનો છંદ આવનો નથી તેમ તેનો છંદો આવનો નથી. તેને માટે ૧૨ મી

* હમચ, મહારાજ એન 'સંમુદ્ર' સાથે સરખાવે છે - ન દેખાય છે મવોડાવલો, ૫૦ મવાર કમીડો માર છે સ્વાર બાંધી દ્વંદ્વરે વચ. જાય છે, એવું તર્જન્ય આવતું નથી ૧૯૧૨ ૨૪૩ ૪૬૧૩૫૪

શાસ્ત્ર લાભેના પ્રમાદીને ઉપદેશ.

યસ્યાગમામ્બોદરસૈર્ન ધૌતઃ પ્રમાદપટ્કઃ ॥ કયં શિવેચ્છુઃ ।

રસાપર્નૈર્યસ્ય ગદાઃ સ્તા નો, સુદુર્લભં જીવિતમસ્ય નૂનમ્ ॥ ૨ ॥

“જો પ્રાણીનો પ્રમાદરૂપ કાલ્પ સિદ્ધાંતરૂપ વરસાદના જળ-
“પ્રવાહથી પણ ધોવાતો નથી તે કેવી રીતે મુમુક્ષુ (મોક્ષ મેળ-
“વવાની ઇચ્છાવાળો) હોઈ શકે? ખરેખર, રસાયણથી પણ જો
“કોઈ પ્રાણીના વ્યાધિઓ નાશ પામે નહિ તો પછી તેનું જીવન
“રહેવાનું જ નહિ એમ જણવું.” ૨.

ઉપનિવૃત્તિ.

ભાવાર્થ—જ્યારે શાસ્ત્રમુખથી પણ પ્રમાદનો નાશ થાય નહિ
ત્યારે પછી આ જીવને અનંતકાળ પર્યંત સંસારમાં પરિભ્રમણ કર-
વાનું જ છે, એમ સમજવું. પ્રમાદ આઠ પ્રકારના છે—૧ સંશય,
૨ વિપર્યય (ઉલટો બોધ), ૩ રાગ, ૪ દ્રેષ, ૫ મતિબંધ, ૬ મન
વચન કાયાના યોગોનું દુઃખલિધાન, ૭ ધર્મપર અનાદર, ૮ અજ્ઞાન;
અથવા પાંચ પ્રકારે પણ પ્રમાદ છે—મધ, વિષય, ક્રોધ, વિક્રોધ તે
નિદ્રા આનુ વિશેષ રૂપરૂપ છઠ્ઠા અધિકારમાં બતાવાઈ ગયું છે. અત્ર
આઠ પ્રકારના પ્રમાદને ત્યાગ સમજવો. શાસ્ત્રાભ્યાસ કે શ્રવણ પછી
તે બન્યા જ રહે નો પછી યઈ જ રહ્યું! વેદિક શાસ્ત્રોક્ત વિધિપૂર્વક
મારેલા તાત્ર કે પદ પ્રમુખના પ્રયોગથી પણ જ્યારે વ્યાધિ મટે
નહિ ત્યારે તે કેસની આશ છેડવી. તેમ જ સંસારદુઃખરૂપ વ્યાધિ
પણ તેને મટેના રસાયણરૂપ શાસ્ત્રથી પણ જો મટે નહિ તો જાણવું
કે તેવા વ્યાધિવાળો પ્રાણી ‘દુઃસાધ્ય’ કે ‘અસાધ્ય’ના વર્ગમાં છે.
દરેક જૂલને સુધારવાના ઉપાય હોય છે. દરેક વિમાર્ગમનને સુમાર્ગ
લેવાના સાધન હોય છે, દરેક અધિના ઔષધ હોય છે.

પ્રમાદનો પારિજ્ઞાપિક અર્થ ન કરીએ તો સામાન્ય ભાષામાં તેનો
અ.ગતિ-પુરૂષાર્થના અભાવ એ અર્થ થાય છે. દરેક વ્યક્તિ પછી તે
ઉપાધિ સહિત કે સહિત હોય તેને સ્વકર્તવ્યથી જાણ કરનાર આ
મહા દુર્ગુણ છે એની હાજરી હોય ત્યારે કોઈ પણ કાર્ય યઈ શકતું
નથી અને દરેક પગલે રખણના પ્રાપ્ત થાય છે. સાધુજીવનમાં પ્રમત્ત
અવસ્થા અધ પાત કરાવનારી થાય છે અને સાધ્યને રસ્તે વધારે
કરાવવાને બદલે એક પગલું પાછી હાંટે છે.

“સમ્યગ્દષ્ટિની ભુદ્ધિ તે ‘મતિજ્ઞાન’ છે અને મિથ્યાદષ્ટિની ભુદ્ધિ તે ‘મતિઅજ્ઞાન’ છે. મતિમાં કોઈ દિરક્ષર નથી. સુતજ્ઞાનના સંબંધમાં પણ તે જ પ્રકારે સમજવું.” મહા તર્ક કરનાર હોય તો પણ ત્યાં સુધી જ્ઞાનની અસર આત્મિક શુભ પ્રવૃત્તિમાં થતી નથી ત્યાં સુધી તેવા જ્ઞાનને શાસ્ત્રકાર અજ્ઞાન જ કહે છે, અને અજ્ઞાન તો કષાયોદિ મહા રિપુઓથી પણ વધારે ખરાબ છે. આથી અમુક વ્યક્તિ વિદ્વાન હોય તો તેથી કોઈ બહુ પુણી થઈ જવા જેવું નથી. વાસ્તવિક તુલના તો પ્રવૃત્તિ ઉપર જ રહે છે અને જેઓ અમુક કાર્યને આત્મિક ઉત્તતિ અવનતિને અંગે શો સંબંધ છે તે વિચારતા નથી અથવા વિચાર કરવાની દરકાર કરતા નથી અને વિચાર કરીને ઉત્તતિને માત્ર પ્રવૃત્તિ કરતા નથી તેઓ વસ્તુતઃ અજ્ઞાની જ છે, સંસારરસિક જ છે, સંસારમાં રખડનારા જ છે અને તેથી તેઓને ‘પેટભરા’ કહેવા યુક્ત જ છે. જેઓ પેતાના પેટ પૂરતો વિચાર કરી બેસી રહે છે તેઓ પેટભરા કહેવાય છે. અત્ર સંસારના વધારનારને તે નામ આપવું બહુ સાર્ય છે, વિચાર કરીને સમજવા યોગ્ય છે અને તમજાટ ભય તેવું છે.

અમે કહીએ છીએ એમ મુનિનુંદર મહારાજ ભાર મૂકીને કહે છે. તથાકરને બહુવચનથી લખવાનો હક છે એમા માત્ર જેવું કશું નથી વિષય કો.ક.ના મનપર કલાવવા માટે ભાર મૂકીને કહેવાની અ. પદ્ધતિ બહુ અસરકારક છે ટીકકારના કહેવા પ્રમાણે તે સમ.ત ધર્મવ.દ એ.ના એકવ.કયન. એટલે સરખા વિચાર ધર.વ.ના.ત તવ નમને થયેલે. નિલુચ બગાવે છે. ૬૫.

શાસ્ત્ર ભણીને શા કરવું ?

वि. श्रौतमं पण्डितनाममात्रान्. शान्तिपर्वणी जनसङ्घरेण ।

तन्निश्चनारीष्व कुरुष्व चाशु, न ने भवेयेन भवान्निपातः ॥ ૫ ॥

“કો.કર.જન કરનાર. શા.ત.ને. અજ્ઞા.ની ધર્મને તુ પડિત નામ
“મ નથી કેમ ર.જી થત ભય છે? તુ કાઈ એવો અજ્ઞાસ કહ
“અને પડા કાઈ એવું અનુ ક્રીત કર કે જેથી તારે સંસારસમુ-
“દ્રમા પડવું પડે જ નહીં” ૫

ભાવ-હિંકત હુકીકત સ્પષ્ટ કરે છે. શાસ્ત્રાભ્યાસથી રાજ્ય જવાનું નથી, પણ કાંઈ કરવું-કાંઈ દાન, શીલ, તપ, ભાવ અને શુદ્ધ વર્તન, વિવેક, અનુકંપા-વર્તનમાં આવે એવું કાંઈ કરવું જો એના સંયોગમાં આભરૂં કીર્તિ આવે તો ભલે આવે પણ જઈશ નહિ. તારે તો આંખો મીચીને જાણી પદવીપર જવા, સ્થાન આરોહણ કરવા, મેલ્લ સન્મુખ કરવા આગળ જવું. અભ્યાસનો આજ હેતુ છે, આજ ફળ છે અને આજ પરાકાષ્ઠા છે.

જ્ઞાન બે પ્રકારનું છે. એકમાં માત્ર મગજ ફેળવાય છે, બીજા હૃદય ફેળવાય છે. જેઓ વાદવિવાદ કરવા માત્રમાં જ કુશળ છે, જેઓ ભાષણ કરવા માત્રમાં જ કુશળ હોય, જેઓ લેખ લખવા માત્રમાં જ કુશળ હોય, તેઓએ કોઈ પણ પ્રકારે આનંદ પામી શકી નથી. એવા જ્ઞાનથી અટકી ન જતાં હૃદયની ફેળવણી કરવાની જોઈએ. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે જનમનર્જન ધર્મતું, મુક્તિ ન જોઈએ. અમુક અપેક્ષાએ આ વચન સત્ય છે અને એ અધ્યાનમાં રાખીને જ આ અધિકારનો ઉદ્દેશ થયો છે.

બીજું આત્મપરિણતિમત્ જ્ઞાન છે તેમાં અમુક કાંઈ આત્મિક શુષ્ક વિકસર કરવામાં લાભહાનિ કેટલી છે તે બહુ સારીતે સમજાય છે, પરંતુ અનર્થનો ત્યાગ થઈ શકતો નથી. આ રીતે શુદ્ધ અદ્વાવાળા અવિરતીને હોય છે. એ જ્ઞાનમાં તથા પ્રકારે પ્રવૃત્તિ હોતી નથી, પણ તે જ્ઞાનવાન શુદ્ધ માર્ગની સન્મુખ છે અને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાનું તેને કારણ પ્રાપ્ત થયું છે. આવા જ્ઞાનવાળા પણ પુણી થઈ જવા જેવું નથી. જ્યાંસુધી એવા પ્રકારનો અભ્યાસ કરવામાં આવે કે જેથી ભવચક્રમાં રખડપટ્ટી મટી જાય ત્યાંસુધી જોઈએ તેટલું ઉપયોગી કાંઈ થતું નથી. ૬૬.

શાસ્ત્રાભ્યાસ કરીને સંયમ રાખવો.

ધિગામૈર્માઘસિ રક્ષયન્ જનાન્, નોચન્દસિ મેત્યહિતાય સંપમે
દયાસિ કુક્ષિમ્મરિમાત્રતાં મુને, ક તે ક તત્ત્વ કૈવ ચ તે ભવાન્તરે।

“હે મુનિ! સિદ્ધાન્તપદે તું લોકોને રંજન કરતો. પુણી થાય છે અને તારા પોતાના આમુખિક હિત માટે ચલન કરતો નથી.”

“તેથી તને ધિક્કાર છે! તું માત્ર પેટભરાપણું જ ધારણ કરે છે; પણ
“હે મુને! ભવાંતરમાં તે તારાં આગમો ક્યાં જયો, તે તારું જન્ન-
“રંજન ક્યાં જયો અને આ તારો સંયમ ક્યાં જયો!” ૬.

ઉપનતિ.

ભાષ-શાસ્ત્રાભ્યાસ કરીને શું કરવું તે ઉપર સામાન્ય શબ્દોમાં
કન્યુ અત્ર ૨૫૪ શબ્દોમાં મુનિને ઉદ્દેશીને કહે છે કે જો પાંચ
ઉદ્દેશોપર સંયમ ન હોય તો અભ્યાસ બ્યર્થ છે, પેટભરાપણું જ
છે એટલે કે સર્વસંપત્તરી ભિક્ષાનો* અધિકારી તું યથ શક્તો જ
નથી. આવા સાધુઓ નથી સાધતા આ ભવનું અને નથી સાધતા
પરભવનું; તેવી જ રીતે પંડિત હોવાનો દેખાવ કરનારા કેટલાક
આવકો પણ તે જ સ્થિતિમાં હોય છે. જે ‘શુકપાત્રી’ કહેવાય છે તે
આ વર્ગમાં આવે છે. અભ્યાસનું ફળ આત્મપરિણતિ મુધારવી એ જ
છે, એ ન બને તો પછી અભ્યાસ વ્યર્થ થાય છે. અંધકાર પોતે તો
નીચેની આક્રમી ગાથામાં આથી પણ નીચી હરે તે વાત મૂકે છે.
જીવનનો હેતુ, અભ્યાસનો હેતુ ચો છે, ક્યાં સ્ત્રી શકે છે તે વિચારો.
લોકરંજન કરનાર અભ્યાસીનું પેટભરાપણું ચોચા લોકમાં આપણે
વિસ્તારથી જોયું છે. આમાં ખાસ વિચારવા ચોચ એટલું છે કે
પરભવમાં તું ક્યાં જઈશ? તારા આગમો ક્યાં જયો? અને તારો
સંયમ ક્યાં જયો? વગી તારું પ્રેમ હિત ક્યાં જયો અને જેઓની
પાસેથી તું કીર્તિની છ-છ રાખે છે તેઓ ક્યાં જયો? જરા માની
હીધેણ માન નામના મનોવિકારને તૃપ્તિ આપવા ખાતર તારું બહુ
ખગરે છે અને તૃપ્તિ પણ પૂરી થતી નથી. અત્ર મરણ તો અનિ-
વાય છે અને ત્યાર પછી તારી ગતિ તું જાણતો નથી અને છેવટે
સસારસંસુદ્રન. કોઈ ખડક ઉપર તો જીવનવહાણ તને દૂર ફેંકી દેશે
ત્યારે પછી તારો કીર્તિને. લે.ભ અને તે ખાતર સદ્ગુણ કરેલા પરી-
વહે. તને કાંઈ ઉપયોગી નહિ થાય ઉદ્દેશ અત્ર એ જ છે કે શાસ્ત્રા-
ભ્યાસ કરીને નયન રાખવે..

ટીકાકાર નોટ લખે છે કે “પિત્ર. પુત્રને શિષ્યામણુ આપવા
સારૂ તિરસ્કારનો શબ્દ લખે તે યુક્ત જ છે.” ૬૭.

મૂળ શ્લોકમાં શાસ્ત્રનો નહિ અભ્યાસ કરનાર એમ કહ્યું છે તે અર્થ અભ્યાસ કરનાર માટે હોય એમ સમજાય છે. આ શ્લોકથી અજ્ઞાનવાદને પુષ્ટિ આપી નથી તે ખાસ સમજવાની જરૂર છે. આ આખા અધિકારમાં જ્ઞાનને અર્થપાંચે પદ આપવામાં આવ્યું હોય ત્યાં વિષયપ્રતિભાસ જ્ઞાનને અંગે તે કથન છે એમ સમજવું. તત્ત્વસંવેદન જ્ઞાન જ્યારે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તે આ અધિકારમાં વર્ણવેલી સ્થિતિ હોય જ નહિ. તે જ્ઞાનવાદને હેય ઉપાદેયનો શુદ્ધ નિર્ણય હોય છે, તેની વૃત્તિ સ્વરથ હોય છે અને તેની મુખ્યમુદ્રાપર શાંત રસ દેખેલો હોય છે. તેવા જ્ઞાનવાળાનું વર્તન બહુ શુદ્ધ હોય છે અને તેની અને અર્થ અભ્યાસીની કદિ પણ સરખામણી થઈ શકે જ નહિ. શાસ્ત્રકાર અજ્ઞાનવાદની કદિ પણ પુષ્ટિ આપતા નથી એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. બાકી જ્ઞાનનાં પુસ્તકોનો ભંડાર કબજામાં રાખવાથી અને મોટી સંખ્યાએ છૂતવા માત્રથી કાંઈ બહુ લાભ નથી એ અત્ર ઉદ્દેશ છે. ૯૮

મુખ્યબુદ્ધિ. વિ પંડિત.

ધન્યઃ સ મુખ્યમતિરણ્યુદિતાર્હદાન્ના-

રાગેણ યઃ મૃજતિ પુણ્યમદર્વિચલ્પઃ ।

પાઠેન વિં. વ્યસનનાંઽસ્ય તૃ દર્વિચલ્પ-

યોં દુસ્થિનાંઽવ સદનુષ્ઠિનિષ્ઠ પ્રમાદી ॥ ૮ ॥

“માડા સકરપે નહીં કરનારો અને તીચકર મહારાજે દુરમા-
નંદી આજ્ઞાએના રાગથી શુભ ક્રિયા કરનારો પ્રાણી અભ્યાસ કરવામાં
‘મુખ્ય બુદ્ધિર યો’ હોય તોપણ ભાન્યશાળી છે. જે પ્રાણી માડા
‘વિચારો કય કરે છે અને જે શુભ ક્રિયામાં પ્રમાદી હોય છે તેવા
‘પ્રાણીને અન્યતથા અને તેની દેવથી પણ શે લાભ છે?’ ૮.

સંસ્કૃતવાક્ય.

ભાવાર્થ-‘તીચકર મહારાજે કહ્યું છે તે ખરૂં છે બાકી સર્વ મિથ્યા
છે એવી સ માન્ય બુદ્ધિવાળા પ્રાણી તસારતમુદ્ર તરી ભાય છે;
પણ જે પ્રાણી માડા વિચાર કરતો હોય, સસારમાં રાન્યો માન્યો

ભાર્યું-‘માત્ર અભ્યાસ અને પરભવમાં તેથી સુખ’ એ વાતને વ્યભિચાર છે, અધ્યયન ઉચ્ચ પ્રકારનું સુખ પ્રાપ્ત કરવાનું એક કારણ છે, પણ તેથી તે મળે જ છે એમ નથી, કારણકે અભ્યાસી હોય છતાં કૃણ મળતું નથી એમ બને છે, તેમ જ વગી અભ્યાસી ન હોય છતાં કૃણપ્રાપ્તિ થાય છે એમ પણ બને છે. આથી માત્ર અભ્યાસ ઉપર કંઈ પણ આધાર નથી. સુખ-આત્મિક સુખ મેળવવાનો ઉપાય શાસ્ત્રમાં ફરમાવેલા અનુષ્ઠાન-ચારિત્ર-વર્તનમાં છે. જેવી રીતે મર્દભ સાકરનો બેઝો ઉપાડે તેથી તેને કંઈ મીઠાશ આવતી નથી, તેવી રીતે જ્ઞાન પણ વર્તન વગર માત્ર બોલે જ છે. એટલે જ્ઞાન પ્રમાણે વર્તન કરે તે જ જ્ઞાનની મીઠાશ પ્રાપ્ત થાય છે. ઉપદેશમાળામાં ધર્મદાસ ગણિ કહે છે કે:-

જહા લયે ચંદ્રમારગારી, ખારસ ભાગી ન દુ ચંદ્રવસ્ત ।

એવં જુ નાગી ચરણેજ દીપો, ગણસ ભાગી ન દુ દગારપ ॥

જેવી રીતે ચંદ્રનો-સુખકનો ભાર વહન કરનારો ગપેડો ભારેનો ભાગી છે પણ ચંદ્રનો નથી તેવી જ રીતે વર્તન વગરના જ્ઞાનને વાહુનારો જ્ઞાનનો ભાગી છે, પણ મુગતિનો નથી. આ હકીકત ઉપરના શ્લોકમાં પણ તે જ રૂપમાં કહી છે. ૧૦૦.

+

શાસ્ત્રાભ્યાસ અને વર્તન એ ઉપર વિવેચન થયું. પ્રથમ બે શ્લોકમાં અવજ કરનારાઓ અને બાકીના શ્લોકમાં અભ્યાસ કરનારાઓને બહુ ધડો લેવ. જેવું બતાવ્યું છે. જેઓ અભ્યાસની ખાતર જ અભ્યાસ કરતા હોય, સલાઓ છુતી પાતાના વિષયકંકા વગાડવાની ઈચ્છા રાખતા હોય. અકારણે શાસ્ત્રનો શુદ્ધવાદ કરવાનું એ નતજ કરતા હોય તેઓએ વાઘો શ્લોક ગોખી સખવા જેવો છે. આ ઉપરાંત કહેવા. ‘પડિના’ ઉપર આ અધિકારમાં સખત ચાલે છે. ‘હે વાત’ એ તો જ્ઞાની મહારાજ ભાખી ગયા છે કે ‘વિ. વિ.’ વાકસ નસીર રા.દે.યુક્ત ભાષામાં બેસતા આવ્યા હાથધાલુઓની તે વખતની બેસવાની કબજમ, મુખનો રંગ અને આખના અને હાથના ચાળા જોય. હોય તો વાલે મહા ઊંડા તાત્ત-

વિવેચન-નારકીમાં દુર્ગંધ એટલી હોય છે કે તેના બહુ સૂદ્ધ ભાગથી જ આખા નગરવાસી જનોનાં મરણ થઈ જાય.

મનુષ્યનું આયુષ્ય મહામારી, શસ્ત્રાત, બધા વિગેરે કારણોથી નાશ પામે છે એટલે તે સોપાન હોય છે, પણ નારકીના છવનું આયુષ્ય તો ગમે તે કારણથી તૂટતું જ નથી. ઘણા કટકા શરીરના થઈ જાય તોપણ પારાની પેઠે તે બેઘમ જાય છે. વળી નારકીનું આયુષ્ય સાગરોપમથી ગણાય છે. સાગરોપમ એટલે અસંખ્યાતા વરસનું એક પથ્થોપમ અને દશ કોટિકોટિ પથ્થોપમે એક સાગરોપમ. પથ્થોપમનો પણ ખ્યાલ આવવો મુશ્કેલ છે. (પાંચમા કર્મક્રંદની આઠા ટપ મી જુઓ.) આલું મોટું આયુષ્ય અને તેમાં દુઃખ દુઃખ જ છે એટલે સજ્જ. માત્ર પણ સુખ નથી. નરકખૂમિનો સ્પર્શ કરવતની ધારથી પણ સખત છે અને ત્યાંની ઠંડી આગળ હિતરખૂવની ઠંડી અને તાપ આગળ સહરાના રણનો તાપ કાંઈ ગણતરીમાં નથી. ક્ષેત્રવેદના બહુ જ સખત છે. કેટલાંક ક્ષેત્રો તદ્દન ઠંડાં છે, ત્યાંની ઠંડી સહન થઈ શકે નહિ, બ્યારે કેટલાંક ક્ષેત્રો તદ્દન ગરમ છે. બેનાં દુઃખનું જ્યારે એટલાથી આવશે કે નારકીના છવને ઉપર ક્ષેત્રમાં એટલી વેદના થાય છે કે તેને ઉપાડી ખેરના અગાસની ખાઈમાં ભર ઉતારામાં સુવડવામાં આવે તો જેમ મનુષ્ય કમળની શાખામાં મુખેથી મુઠું રહે તેમ છતાં સુખી નિદ્રા કરે. આ પ્રથમ પ્રકારની ક્ષેત્રવેદના છે. ત્રિજા. સુખે બીજા ક્ષેત્રોથી તેનું વિશેષ સ્વરૂપ જાણી લેવું.

બીજા પ્રકારની પરમાણ્વમોકૃત વેદના છે. આ હલકી જાતના હોય છે અને તે દુઃખ હેવામાં જ આનંદ આવે છે. તેઓ તેને મારે છે, તે છે તેના શરીરને તોડે છે, કાપે છે, તેને શરો પડાવે છે, એકપા. બીજાને નાંચે છે, કરવાથી વેરે છે, છલ ખાંચે છે અને એવી અને. બીજા અનેક પ્રકારની વેદનાઓ કરે છે તેનો ખ્યાલ આવવો મુશ્કેલ છે.

અ ઉપરાંત ત્રણ અન્યોન્યકૃત વેદના છે. અગાડીના વેરમાવથી છવે પરપર કેપડા મારે છે, કાંડે છે અને કઠ્ઠના પામે છે, પમાડે છે.

ઉપરની હલકા ઉપરથી અણુનુ હા કે ફે.ધી, અહારી, કપડી, કે ના. વિવચના આ સજ્જા છવ સદરહુ ગતિમાં જાય છે. જો તારી

“કાળ, અંશિયતિ અને દુર્ગતિનો ભય-આવી રીતે દેવગતિમાં પણ
 “નિરંતર દુઃખો છે. વગી જેને પરિણામે દુઃખ છે તેવા મુખથી
 “ગુ” ૧૩.

૬૫૮૬

ભાષ-૧. અનુચ્ચ પાણી વ્યાકરી કરે છે તેનો દેતુ ગુજરાત
 વલ્લભવાનો દોષ છે, પણ દેવતાને આલુપિકાનું કારણ નહિ છતાં
 તેમ જ દ્રવ્યમાસિનો દેતુ નહિ છતાં પણ અભિયોગાદિક કાવનાએ
 કરી પૂર્વોપાનન કરેલાં કર્મના આધીનપણાથી વગર કારણે ઉદ્ધરિની
 વ્યાકરી કરવી પડે છે.

૨. પેતાથી વધારે બળવાન દેવો પેતાની કીર્તિ ઉપાધી ભય
 ઇત્યાદિ અભિભવ-પરાભવ.

૩. પરનો ઉત્તર સદન ન કરવો તે અશુધા. દેવતાને બીજા
 દેવોનું વિશેષ મુખ એકને ઇર્ષ્યા બહુ થાય છે.

૪ દેવતાને ભક્ત્યુત્તરી બીજા બહુ ભાગે છે કુલની આજ્ઞાનું કરમાવું
 વિગેરે ભાજના વિક ભેદ છ અસધા તેા વિલાપ કરવા ઓટે છે.

૫ ભાગ પાડી નમા નવ માસ અશુચિ હરખમાં ડોહું લા-
 માત્ર પદાત્ર ભય વચ રથા ભૂત પણ પાને તે અથવા દેવ, પછી
 કે ભક્તિભવન ભય પડે તેની બાંધ પણ બહુ ભાગે છે.

૬ ભય રીતે ગુણ-ભક્ત્યુત્તરી બીજા બહુ ભાગે કરે છે
 ૭ દેવતાને ભક્ત્યુત્તરી બીજા બહુ ભાગે કરે છે ભક્ત્યુત્તરી પણ ભક્ત્યુત્તરી
 ૮ ભય રીતે ભક્ત્યુત્તરી બીજા બહુ ભાગે કરે છે ભક્ત્યુત્તરી પણ ભક્ત્યુત્તરી
 ૯ ભય રીતે ભક્ત્યુત્તરી બીજા બહુ ભાગે કરે છે ભક્ત્યુત્તરી પણ ભક્ત્યુત્તરી
 ૧૦ ભય રીતે ભક્ત્યુત્તરી બીજા બહુ ભાગે કરે છે ભક્ત્યુત્તરી પણ ભક્ત્યુત્તરી

૧૧ ભય રીતે ભક્ત્યુત્તરી બીજા બહુ ભાગે કરે છે ભક્ત્યુત્તરી પણ ભક્ત્યુત્તરી
 ૧૨ ભય રીતે ભક્ત્યુત્તરી બીજા બહુ ભાગે કરે છે ભક્ત્યુત્તરી પણ ભક્ત્યુત્તરી
 ૧૩ ભય રીતે ભક્ત્યુત્તરી બીજા બહુ ભાગે કરે છે ભક્ત્યુત્તરી પણ ભક્ત્યુત્તરી
 ૧૪ ભય રીતે ભક્ત્યુત્તરી બીજા બહુ ભાગે કરે છે ભક્ત્યુત્તરી પણ ભક્ત્યુત્તરી
 ૧૫ ભય રીતે ભક્ત્યુત્તરી બીજા બહુ ભાગે કરે છે ભક્ત્યુત્તરી પણ ભક્ત્યુત્તરી
 ૧૬ ભય રીતે ભક્ત્યુત્તરી બીજા બહુ ભાગે કરે છે ભક્ત્યુત્તરી પણ ભક્ત્યુત્તરી
 ૧૭ ભય રીતે ભક્ત્યુત્તરી બીજા બહુ ભાગે કરે છે ભક્ત્યુત્તરી પણ ભક્ત્યુત્તરી
 ૧૮ ભય રીતે ભક્ત્યુત્તરી બીજા બહુ ભાગે કરે છે ભક્ત્યુત્તરી પણ ભક્ત્યુત્તરી
 ૧૯ ભય રીતે ભક્ત્યુત્તરી બીજા બહુ ભાગે કરે છે ભક્ત્યુત્તરી પણ ભક્ત્યુત્તરી
 ૨૦ ભય રીતે ભક્ત્યુત્તરી બીજા બહુ ભાગે કરે છે ભક્ત્યુત્તરી પણ ભક્ત્યુત્તરી

પરંતુ આ જીવ તો વિચાર જ કરતો નથી. સંસ્કૃતમાં એક જગ્યાએ કહે છે કે “પ્રથમ તો, માની કુખમાં બહુ દુઃખ છે, ત્યાર પછી નાન-પણમાં પરાધીનવૃત્તિનું દુઃખ, યુવાસ્થામાં વિયોગનું દુઃખ અને યક-પણ તો દુઃખનું ભરેલું હોવાથી અસાર જ છે. આ મનુષ્યજન્મમાં હે બાઈઓ! કહો કશું સુખ છે? હોય તો બોલો.” આતું જાણે છે તોપણ સંસારમાં રાખ્યો માખ્યો રહે છે. કાંઈ પ્રેમી સ્નેહી સગાના મરણ વખતે મોટી પોક મૂકીને રટે છે; પણ વિચારતો નથી કે આ મનુષ્યભવ અમર કરી દેવામાં આવે તો અહીં ગાંઠે તેમ નથી. એ તો પથાસ સાક વસ રહેવાનું છે તે જરા ઠીક લાગે છે. બાકી તો મોટા યયા પછી ચોકાઈના નિમિત્ત, જવાબદારી અને પંચાવી એટલી બધી બધ છે કે એવી છંદગી અમર થઈ ગઈ હોય તો દુનિયાને છોડીને ચાલ્યા જવું પડે.

આવી રીતે મનુષ્યભવમાં પણ દુઃખ જ છે તો દુઃખથી કડવા થયેલા મનુષ્યજન્મને પારમાર્થિક ધાર્મિક કાર્ય કરવાદ્વારા પુણ્યોપાર્જન કરી નવું કર હવે ચાર નાનિમા થયા દુઃખો ખતાવી તે દુઃખો ન થાય તન. પ્રયાન કરવા ઉપદેશો આપે છે ૧૦૫.

કેવલ સ્થિતિદર્શનનું પરિણામ.

इति चतुर्गतिदुःखतरीः कृतिघ्ननिभयाम्स्वमनन्तमनेहमम् ।

હદિ વિભાવ્ય જિનોત્કૃત્તાન્નતઃ, કુરુ તથા ન યથા સ્યુરિમાસ્તવ૥ ૧૫૥

‘ એ પ્રમ.જે અનગકાળે પવન (સહન કરેલી), અતિશય
‘ બધા જ પનાન ચાર નાનિમા દુઃખોની ગણિઓને કેવળી ભગવંતે
‘ કાં - નિદાગી ૧૮૬૫ના વિચારીને હે વિદ્વાન્! એવું કર કે જેથી
‘ તન ન હોય કરી થાય નહિ.” ૧૫ દુર્લભસંખિત.

ભા.૫ ૧૮ જાગી, વિચારી, અનુભવી. તેનું પરિણામ એ થવું જોઈએ પુણ્ય થી કરાને ઉપાય-પ્રતિજ્ઞા એવો કરવો કે જેથી ભવિ-પ્યમાં એ પીડા થાય જ નહિ. તવ પ્રાણી કપિત સુખ મેળવવાની દેખા રાખે છે, અને માન્યતા પ્રમાણે ને મેળવે છે. પણ સિદ્ધાંતના ફરમાનથી વારતાવિક રીતે વિચારતા જણાય છે કે આ સંસારમાં સુખ જ નથી અને દુઃખ બહુ છે. દુઃખ દૂર કરવા ઉપાય કરવો એ

“હે મન! મારા લાંબા વખતના મિત્ર! હું પ્રાર્થના કરું છું
 “કે મારા ઉપર કૃપા કર. ખરાબ સંકલ્પો કરીને શામાટે મને
 “સંસારમાં નાખે છે? (તારી પાસે) હું હાય બેઠીને લિભો રહું
 “હું, મારાપર કૃપા કર; મારા વિચારો કર અને આપણી લાંબા
 “વખતની ટોસ્તી સફળ કર-કારણકે હું નરકથી બીહુ છું.” ૨.

વસંતલિલા.

વિવેચન-મનનો વિશ્વાસ ન કરવો એ તો ખરું, પણ તે તો
 અસ્તવ્યસ્તપણે આત્મું બાધ છે. ત્યારે હવે આત્મા તેને સમજાવે
 છે, તેની ખુશામત કરે છે. મન અને જીવને ઘણા વખતથી સંબંધ
 છે. જ્યારે સંસારી પચેન્દ્રિયપણની સ્થિતિમાં જીવ આવે છે ત્યારથી
 તેને મન હોય છે તેથી તેને લાંબા વખતના મિત્રની સંજ્ઞાથી
 બોલાવે છે. વળી કોઈ પાસેથી કાર્ય સાધવું હોય ત્યારે તેને
 મીઠાશથી બોલાવવાથી જલદી કામ થાય છે. હે મિત્ર મન! તું શું
 કરવા મને સંસારમાં ફેંકી દે છે? તું ખરાબ સંકલ્પો કરે છે તે
 ઊંડી દે નો. મારા જીવના દેશ મટી બાધ ને લાંબા વખતના
 મિત્રો હોય તે એકબીજાનું સાબળે છે તો મહેરબાની કરી હવે
 મેં બધું તે દૂર છેડી દે.

મનને બાધી રીત પુનઃ પુનઃ પ્રાર્થના કરવાથી તે બાળકમાં
 ચીવટ થાય છે અને મેલે વિકલ્પો એકા થાય છે. આમ પ્રાર્થ-
 નાનું વારંવાર પુનરુત્થાન થાય તે પછી મનપર અંકુશ આવી
 બાધ છે, એ બાધ પનથુ ૧૦૮૦ છે એ પગથીયું આવતાં
 જીવ તેનું લાંબામિત્રની નજર નજીક થઈ ગયો એમ સમજવું.

“નરકો નાશુ છું” એટલે એ જીવ અને પરજીવમાં થતી
 અંતર અંતરના પાપ છું એમ સમજવું

મનના પ્રાર્થના કરે એટલે તે વતી મનપર વાળવર હસાવવી
 કેવળ જીવ એ નથેન પનથુ છે ૧૦૮૦

મનપર અંકુશનો સીધો ઉપદેશ

મર્ગાપવર્ગો નરકં તથાન્નર્મહર્ત્તમાશ્રેણ વગાવન્નં યત્ ।

દદાતિ જન્નોઃ મનન મયન્નાદ્વનં નદન્નઃકરણં કુરુત્વ ॥ ૧ ॥

“૧૧ અને અવર મન હાળવારમાં સ્વર્ગ, મેલ અવર

છરણ શેઠે શ્રી મહાવીર ભગવાનને પાસે કરાવવા મનથી જ શુભ ભાવના ભાવી, બારમું દેવલોક પ્રાપ્ત કર્યું અને દેવદંડુભિ ન વાગી હોત તો ચડતી ધારાએ થોડા વખતમાં મોક્ષ મેળવત. આ ત્રણે દૃષ્ટાંતોથી મન વશ હોય તો મોક્ષ સહજ મળી જાય છે અને મન વશ ન હોય તો નરક મળે છે એ સમજાયું. એ સંબંધમાં શાસ્ત્રમાં બીજાં અનેક દૃષ્ટાંતો છે.

આ દૃષ્ટાંતોનો તાત્પર્ય એ છે કે આ પ્રકારની મનની સ્થિતિ વર્તે છે. તેને વશ કરી બરાબર ઉપયોગમાં લીધું હોય તો તેનાથી મોક્ષ પણ મળે છે અને તેને મોકળું મૂકી દીધું હોય તો તેથી સાતમી નરક પણ મળે છે. માટે જો અન્યાયાધ મુખ પ્રાપ્ત કરવા ઈચ્છા રહેતી હોય તો મનને વશ કરવાનો માર્ગ પકડવો. કાર્યસિદ્ધિનું આ દ્વિતીય સોપાન છે. ૧૧૦.

સંસારજામલુનો હેતુ-મન.

મુગ્ધાય દુઃસ્વાય ચ નૈવ દેવા, ન ચાપિ કાલઃ મુદ્દોઽરયો વા ।

ભવેત્યર્ માનસમેવ જન્નોઃ, સંસારચક્રભ્રમણકોહેતુઃ ॥ ૪ ॥

"દેવતા - આ જીવને મુખ કે દુઃખ આપતા નથી, તેમ જ કાળ પણ નહિ. તેમ જ મિત્રો પણ નહિ અને શત્રુ પણ નહિ. મનુષ્યને સંસારચક્રમાં ભગવાનો માત્ર એક હેતુ મન જ છે." ૪. ૪૫ભવિ.

ભાષ-દરરોજ મુખદુઃખ થયા કરે છે. કેટલીકવાર જીવ એમ ધારે છે કે મોક્ષદેવતા કે અધિષ્ઠાયક દેવતા દુઃખ આપે છે અથવા મુખ આપે છે. કેટલીકવાર વખત ખરાબ છે એમ જોડે છે, કેટલીકવાર - નેહાથી મુખ મળે છે અથવા શત્રુથી દુઃખ મળે છે એમ આ જીવ ધારે છે. આ બધું જોડું છે. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે -

મુખ દુઃખ કારણ જીવને. કોઈ અવર ન હોય.

કર્મ આપ જ આશ્ચર્યા. ભાગ્યથી સેવ.

ત્યારે કર્મના ઉદયથી જ બધું મુખદુઃખ થાય છે કર્મબધ મનના સકલપે પર આધાર રાખે છે તે સ્પષ્ટ છે, અને તેપર હમુ વિશેષ વિવેચન કરવ મા આવશે. તેથી મિત્ર. મુખ આપે કે વખત અનુકૂળ થઈ જાય તે પણ મનપર આધાર રાખે છે. સંસારજામલુનો હેતુ પરવશ થતું મન છે.

પરિભાષામાં કહીએ તો એ ‘સહજયોગ’ છે. અત્ર ઉદ્દેશ ને ઉપદેશ એટલો જ છે કે મનમાં જે જોતા સંકલ્પ વિકલ્પો થાય છે તેને દૂર કરી નાખો અને મનને એકદમ અંકુશમાં રાખો. એને છૂટું મૂકવું એ નુકસાનકારક છે, ભય ભરેલું છે, દુઃખકેલીનું કારણ છે. ૧૧૩.

મન સાધ્યું તેજે સધળું સાધ્યું.

જપો ન મુવત્યૈ ન તપો દિષેદં, ન સંયમો નાપિ દમો ન મૌનમ્ ।

ન સાધનાયં પવનાદિકસ્ય, કિં ત્વેક્ષ્મન્તઃકરણં મુદાન્તમ્ ॥ ૭ ॥

“જાપ કરવાથી મોક્ષ મળતું નથી, તેમ જ નથી મળતું જે “પ્રકારનાં તપ કરવાથી; તેવી જ રીતે સંયમ, દમ, મૌનધારણ “અથવા પવનાદિકની સાધના વિગેરે પણ મોક્ષ આપી શકતાં નથી; “પરંતુ સારી રીતે વશ કરેલું એકલું મન જ મોક્ષ આપે છે.” ૭.

ઉપાધિ.

વિવેચન—અર્થ ૨૫૪ છે. ઓંકારાદિના જાપ કરો કે ઉપવાસાદિ તપ કરો, ધ્યાન કરો કે આશ્રવને રોકો, ઇન્દ્રિયનું દમન કરો કે મૌન ધારણ કરીને બેસી જાઓ, આસનસ્થ રહો કે ધ્યાનનો આડંબર કરો, શુદ્ધિ પામે કે હિમાલયના શિખરપર જાઓ, જનસમૂહની વચ્ચે રહો કે ગાઢ જંગલના મધ્ય ભાગમાં બેસી જાઓ; પણ જ્યાંસુધી મન તમારા કબજામાં આવ્યું નથી, જ્યાંસુધી તે દૂર દેશમાં મુસાફરી કર્યા કરે છે, જ્યાંસુધી તેને સ્વપરનો પ્રયાસ નથી, જ્યાંસુધી તેને ઇલાં થયા કરે છે, જ્યાંસુધી તે અમુક નિયમાનુસાર ચાલી શકતું નથી ત્યાંસુધી તં સર્વે કાંઈ હિસાબમાં નથી; સર્વ પ્રયાસ અસ્થાને છે, અયોન્ય છે, દુઃખદાયક છે, દેખાવમાત્ર છે. આટલા ઉપરથી અનુભવી વિદ્વાન્ યોગી આનંદધનજી મહારાજ કહી ગયા છે કે “મન સાધ્યું તેજે સધળું સાધ્યું, એહ વાત નહીં જોટી.” અનુભવરસિક વિદ્વાન્ના આ સારો પૂરેપૂરો સાર્થ છે, સુચક છે, ઘટો લેવા લાયક છે અને તેની સાથે જ જ્યારે તેજે કહે છે કે કોઈ પણ માણસ એમ કહેતો હોય કે મેં મન સાધ્યું છે તો તે જેમ તેમ માનવામાં આવશે નહિ, કારણકે મન સાધવું—મનોનિવ્રત્ત કરવો એ તો બહુ જ મોટી વાત છે આટલા ઉપરથી સમજાય છે કે મનોનિવ્રત્ત એ સહજયોગ છે.

આવી રીતે મહાત્માની મુમુક્ષુએને પણ ઊંધા પાટા બંધાવનાર મન ॥ અને ત્રીજા શ્લોકમાં કહ્યું છે તેમ જો તેજ મન વશ હોય તો એક ક્ષણવારમાં મોક્ષમુખ સન્મુખ કરી દે છે.

વચન હિચ્છારવાં કે કાલાની પ્રવૃત્તિ કરવી એ મનના હુકમ ઉપર આધાર રાખે છે, તેથી જો મન પરવશ પડી ગયું તો પછી વચન અને કાયા ઉપર કાંઈ પણ અંકુશ રહેતો નથી. મન વચન કાયાને કબજે રાખવાં એ બહુ મુશ્કેલ પણ તેટલી જ જરૂરની ફરજ છે અને તે પ્રભુને સંબંધ એવો છે કે એક મન જો વશ થયું તો પછી બીજું સર્વ વશ થઈ ગયું સમજવું. ૧૧૬.

મન વશ ઉચિત.

रे वित्तं वरि तव किं नु मपापराद्धं,

परुर्गतां क्षिपसि मां कुविचल्पनालैः ।

जानासि मामपमपास्य शिवेऽस्ति गन्ता,

तन्किं न मन्ति तव वामपदं द्यસंख्याः ॥ ૧૦ ॥

"હે ,ચત્તવરે! મેં તે તારા શો અપરાધ કર્યો છે કે તું કુવિ-
"કરપભાષણ કરે અને બીજીને દુર્ગતિમાં ફેંકી દે છે? શું તારા મનમાં
"એમ બધે મેં કે આ હવે અને તજીને મોક્ષમાં ચાલ્યો જવાનો
"છે (અને તંબાં મને પકડી રાખે છે)? પણ તારે શું રહેવાનાં
"બીજા અત્યંત સંધાનકો નથી?" ૧૦

વસન્તવિલાસ

ભાવાર્થ-૨.૧ સ્થાનમાં. ૨.૧ વખતે, અનુકૂળ સંભોગમાં,
૨.૧ હવે તે તારા પાડાના કૃત્યો-વિચાર-વર્તનનું અવલોકન કરે
છે. તેને બધું વશ. સ્થાને પ્રત્યક્ષ છે. તે વખતે બરાબર
'શાસ્ત્ર' મુકત ને તે જોઈ જોવા આનું પડે છે, નસાર કડવો એર
છે. એ અને મનને પછી દેખેલા આવી અવિચારમાં એમ ન કરવા
તૃપ્ત છે. આ સ્થાને પ્રત્યક્ષમણે અવસ્થામાં પ્રત્યક્ષ છે. જો કે
સખતુ અપ્રસ્તુત નથી તંબાં બધું છે કે આપરણક ક્રિયા આવી
રાત્રી સ્થાને કરવાની બહુ જ જરૂર છે. ગડબડ કરી અડધી

કલાકમાં પ્રતિક્રમણ ખલાસ કરી આત્માનો ઉદ્ધાર થયો એમ મન નાર ગમે તેમ માને, પણ થયેલ પાપપર નિરીક્ષણ કરી, અંતકરણથી પસ્તાવો કરી, ફરી ન કરવાનો નિર્ધાર કરવો, ન કરવાને અભ્યાસ પાડવો, એ જ આવશ્યક ક્રિયાનો ઉદ્દેશ છે. ન કરવી એમ કહેવાનો ઉદ્દેશ નથી પણ ઉક્ત રીતે શુદ્ધ મનથી કરવું, તેમ ન થઈ શકે ત્યાંમુધી તે દશાની ભાવના સખી પ્રમાદરહિતપણે કરવાને અભ્યાસ પાડવો એ જ તેનો નિર્દેશ છે.

એવી શાંત અવસ્થામાં આ જીવ જીવી પાયરીએ, શુચસ્થાન પર ચડતો જાય છે. એકને એક શુચસ્થાનમાં પણ શુભોની બહુ તરતમતા છે. જીવ જીવી સ્થિતિપર જાય છે ત્યારે વિચાર શુદ્ધ થઈ જાય છે. મનને તો અત્ર ફક્ત આલોપ છે. મનને કહે છે કે વળી તને ખીક લાગતી હશે કે આ જીવ કાંઈક મારી દોરતી છેડી રહે, પણ તારે તો મારા જેવા અસંખ્ય જીવો રહેવાનાં સ્થાનક તરીકે ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેમ છે. વાતનો સાર એ છે કે જ્યારે શાંત ભાવ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે મનને સારી રીતે સમજાવી, વસ્તુસ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવી તેને કળમમાં લઈ લેવું. ૧૧૭.

૫૨૧મો મનવાળાનું ભવિષ્ય.

પ્રતિશ્રુતિઃ શ્વેત રતેર્વિદૂરે, કુણ્ડીવ સંપત્સુદ્ધામનરહઃ ।

શ્વપાકવત્સત્રતિમન્દિરેષુ, નાર્દેત્પવેશં કુમનોદતોઽગ્ની ॥ ૧૧ ॥

“જે પ્રાણીનું મન ખરાબ સ્થિતિમાં હોવાથી સંતાપ પમાડાવે
“કહે છે તે પ્રાણી કૃમિથી ભરપૂર કાનવાળા ફૂતરાની પેઠે મોજા
“મળાથી બહુ દૂર રહે છે, કોઢીઆની પેઠે લક્ષ્મીમુંદરીને વસાવે
“અયોગ્ય થઈ જાય છે અને ચંદ્રાળની પેઠે સુભગતિમંદિરમાં
“પ્રવેશ કરવાને લાયક રહેતો નથી.” ૧૧.

વિવેચન-અસ્થિર મનગ્રાજી, માણસો મોજામળ, પૈસા કે સત્તી સોળત પામી શકતા નથી. આખા શરીરે ખસ નીકળી દોઢ, શરીરે અને કાનપર ગોળા લાગેલા હોય, ખરજ આવતી હોય એટલાં જ્ઞાનને બિચારાને કોઈ ઠેકાણે પણ ચેન પડતું નથી-આવી ॥

સ્થિતિ અસ્થિર મનવાળાની થાય છે. જેને મન વશ ન હોય તેઓ આ બરાબર અનુભવી શકશે. જરા વાંચો:-ટપાલ આવી, કાગળ ફાડ્યો, વાંચ્યો, લખ્યું છે કે પુત્રને એકદમ સખત મંદવાડ થઈ ગયો છે અને જલ્દી તેડાવે છે. દેન મળવાને ૧૦ કલાકની વાર છે અને તરત જ ઉક્ત ધ્યાનની પેઠે ખરજ આવવા માંડે છે. તાર ઉપર તાર છૂટે છે, ડાકટરની સલાહ લેવા દોડાય છે, આંખમાં આંસુની ધાર ચાલે છે, મનમાં ઉકળાટ ઉકળાટ થઈ બંધ છે, ખાતું આવતું નથી, પુત્રનું અશુભ થયું હશે એવો વિચાર આંખ આગળ ખરે થાય છે. આ સર્વ કેને? પરવશ મનવાળાને કર્મસ્થિતિ સમજનાર, ભાવીપર ભરોસો રાખનાર-મનપર અંકુશવાળા પ્રાણીનું હૃદય દરકતું નથી. છતાં ખૂબિ એ છે કે એની લાગણી છુટી થઈ જતી નથી. લાગણી રહે છે અને વસ્તુસ્થિતિનું જ્ઞાન બરાબર તાદાત્મ્ય બની રહે છે. તે દેનમાં બંધ છે ખરો, પણ બિચારા પરવશ જીવને ગામ પહોંચતાં રોડધ્યાનની ધારા ચાલે છે ત્યારે આપણે સ્વવશ મનવાળો વીર કર્મવિપાકની વિચારણામાં લીન થઈ નિર્ગેરા કરે છે. આ સવ અનુભવસિદ્ધ છે; પણ યોગ્ય સમયે મનપર જબ કરવો એમા જ રક્ષવટ છે, વાનો કરવામા કાંઈ સાર નથી.

કુપ્ટ રોગવાળાને જેમ કોઈ નુંદરી વસ્તી નથી તેમ જ પરવશ મનવાળાને સપત્તિ વસ્તી નથી. લક્ષ્મીની પાછળ પડનારને તે મળતી નથી અને મળે છે તો યોગ્ય વખતમા નાશ પામે છે. રખાની કોંટરીમાંથી એકદમ પૈસા દારે થવાની ઇચ્છાવાળાએ હથ ડાપવાની ગોકટ લીધી, મનમા થતું કે જો દેવયોગે આ વખત યોગ્ય લાગી જાય તો ફિપિય. પાર લાખ મળે, તેમાંથી નેરી પરણ, બગલો ખાણ, વગેરે. ન.ચ-ન નચ ઉડ નુ વિગરે અ.વ. વિચાર કરનારને તરનીનુંદરી કેન મળે? અને મળે તો વેરલાવે મળે એટલે મેં તે વખત અનહ અ તા સહ લા વ્યવ અને પરિણામમા હુ ખમેણી મૂકતાં ગાય.

જેન ખરજ કિસમ અનુપ્યવ. મદિરના પ્રવેશ કરી શકતો નથી તેમ પરવશ મનવાળો માણસ સદગતે મદિરમા જઈ શકતો નથી. જા.યા કરીને તને સારી સંખ્યા થઈ શકતી નથી અને સતસંગીત

ભાવાર્થ-શાસ્ત્રનો કેાઈ પણ ગ્રંથ વાંચતાં જણાયે કે તેરમા રહોકમાં કહ્યું તેમ મનોનિમ્મલથી અશુભ કર્મગંધ રેકાય છે, પુણ્ય-ગંધ યાય છે, એટલુંજ નહીં પણ તેથી પરિણામે મોક્ષપ્રાપ્તિ પણ યાય છે. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે આત્માને જીવી પાથરીએ ચકાવવા પહેલાં શુદ્ધ ભૂમિકા કરવી જોઈએ. એક ભીંતપર ચિત્ર કાઢવાં હોય તો પ્રથમ તે સાફ કરવી જોઈએ. મનમાં દેવ, ખેડ, વિકલ્પ, અસ્થિ-સ્તારૂપ આંખરાં અને કચરો જાએલાં હોય ત્યાંમુખી ભૂમિકા અશુદ્ધ કહેવાય છે અને તેવી ભૂમિકાપર ગમે તેટલાં ચિત્ર કરો, અર્થાત્ વાંચન વાંચી, વિચારો, સાંભળો, પણ અસરકારક રીતે યોગતા થયે નહિ. તે યથા સાફ મનને સ્થિર, એકાગ્ર, રાગ દ્વેષ સંકલ્પ રહિત કરવાની પ્રથમ જરૂર છે. એક વખત સમતા પ્રાપ્ત થઈ, સ્થિતિસ્થાપકતા આવી એટલે મનપર કબજો આવશે. આવી રીતે જ્યારે યોગપર જય થાય ત્યારે ઇન્દ્રિયોપર અંકુશ આવે છે અને તેથી છ બાહ્ય અને છ અભ્યંતર તપ કરવાનું સુએ છે અને કહેલાં તપ કર્મ તપાવવાનું-નિર્ગંજ કરવાનું ચોતાનું કામ પણ ત્યારે જ કરે છે. ત્યાંમુખી ધણુ ખડ તો તપ કરવાનું મન જ થતું નથી; અથવા અજાન કલ્પરૂપ તપ, ફગની ઇન્ડા સાથે થાય છે, જે શાસ્ત્રકારની દ્રષ્ટિના લાગભાગ નકાના જ છે. તેથી મનઃસયમપૂર્વક તપ થાય તો તંત્રાર્થી કર્મનિર્ગંજ.ક.૨ પુરત જ મોક્ષપ્રાપ્તિ યાય છે. મોક્ષપ્રાપ્તિ કરી આ સંસારનું હૃમંચાન. કવચવટનાં, રખડપટ્ટાનો છેડો આણવે એ સર્વને. અનગ્રહ હેતુ છે અને તેનું મૂળ સાધન મન સમાધિ છે તુરં પુરે એ મનની સમાધિ રાખવા યત્ન કરવો એ ખાસ જરૂરેનું કામ ૫ છે ૧૨૮.

મનનાનિમ્મલના કેટલાક ઉપાય

સ્વાધ્યાયયોગેશ્વરજ્ઞાનક્રિયામુ. વ્યાપારર્ણવદ્વાદશભાવનાધિ: ।

મુર્યાસિયોર્ગી મદમ્પ્રવૃત્તિપલ્લોપયોર્ગથ મનો નિમ્મલ્યાત્ ॥ ૧૬ ॥

"સ્વ.૧૫ ૫ (૧) અને. અભ્ય.ન), યે.નરહન, ચારિત્રક્રિયામાં

"૫ ૫.૨. ૫૨ લ વના અને મન વચન કાયાના શુભ અશુભ

"પ્રવૃત્તિના ફગન ચિત્તવનથી તુરં પ્ર.ણી મનનો નિરોધ કરે" ૧૬.

અધ્યાત્મ શ્રેયોના વાંચન અથવા મનનમાં મન એટલું બધું એકાગ્ર થઈ જાય છે કે બહારના વિચારો આવતા નથી, વિકલ્પો નાસી જાય છે અને સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે. અત્ર વર્ણવેલ સ્થિતિ તો માત્ર વાનકી છે, બાકી જ્યારે આ જીવને જાવના જાવવાની ટેવ પડી જાય છે ત્યારે તો મનમાં અલોકિક આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. સંસારના કોઈ મુખ સાથે એ આનંદની સરખામણી કરી શકાય તેમ નથી, કારણકે સંસારમાં કોઈ મુખ તેવું છે જ નહિ. ૧૨૪.

* * * * *

એવી રીતે મનોનિમ્ન દ્વાર પૂર્ણ થયું. મનોનિમ્ન અથવા ચિત્તમન એ શબ્દ આ અધિકારમાં વારંવાર વાપરવામાં આવ્યો છે, તેનો જાણીતો એ છે કે મનમાં વારંવાર જે માડા સંકલ્પો આવે છે તેપર અંકુશ રાખવો, અસ્થિરતા દૂર કરવી અને મનની સ્થિતિસ્થાપકતા (equilibrium) જાળવી રાખવાની વ્યવસ્થા કરવી. ઘરમાં કોઈને સખત મંદવાડ થયો હોય ત્યારે અથવા મરણ થયું હોય ત્યારે આ જીવની કેવી દુઃખી સ્થિતિ થઈ જાય છે! પોતે જાણે છે કે અત્ર પાતાને પણ બેસી રહેવાનું નથી, છતાં પણ મનમાં અનેક ખ્યાલો કરી પાતાની મેળે દુઃખી થાય છે. પાડોશીના ઘરમાં આગ લાગી હોય ત્યારે સામાન ફેરવવાની થમાલ અને પાતાના ઘરમાં આગ લાગી હોય ત્યારે જીવની સ્થિતિ મન-પર કાબુ કેવો છે તે બતાવે છે. એ તો જાણે ભોલો ભોલો સજાગી જાય છે આવે વખતે સ્થિર પ્રકૃતિના માણસો ભવિતવ્યતાપર ખ્યાલ કરી જોયા કરે છે. જરૂરના પ્રસંગો પ્રાપ્ત થતાં પેટમાંથી પાણી પણ ન હોઈ ત્યારે જાણુ કે આ જીવ હવે ઉચ્ચતર સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાને કાયક થયો છે. વ્યવહારકુશળ માણસો આગુ ૬૬ મન રાખી શકે છે પણ તેથી આ વિષયની કિમત જોઈ થતી નથી; કારણકે વ્યવહારકુશળ માણસો ધાર્મિક સદ્ગુણો તરફ ધ્યાન આપે છે ત્યારે ત્યાં પણ અક્રિયપણે કામ કરી શકે છે. મનના સંકલ્પો જવા એ બહુ મુશ્કેલ છે અને ધ્યાનના પ્રથમ પાયામાં મનને સ્વચ્છ, સ્થિર, સમગ્રપરિહીત કરવાનું કહ્યું છે. એ ભૂમિકા શુદ્ધ થયા પછી યોગક્રિયા થઈ શકે છે, અને તેટલા માટે યમ-

૫. મનોનિમ્નહથી પરમ પુણ્ય (૧૩) મોક્ષ (૧૫) અને તે વગર
વિદ્વાન્ની નિરર્થકતા (૧૪)

એવા વિષયની બીજી બાજુ અત્ર નિર્દિષ્ટ થઈ છે.

૬. મનોનિમ્નહના ઉપાય.

જ્ઞાન, ચારિત્ર, ભાવના અને આત્મવિચારણા (૧૬)

આ છ વિષયો જૂદાં જૂદાં રૂપમાં નોટમાં સારી રીતે સ્વર્થવામાં
આવ્યા છે. બધી વાતનો સાર એ છે કે મનને મોકળું મૂકી દેવું નહિ.

હવે મનમાંથી સંકલ્પો દૂર કરવા અથવા સારા વિચાર કરવા
તેની સાથેજ મનને શાંત રાખવું. ફરિયામાં વારંવાર મોઝાં આવે
છે તેમ મનમાં થવું તરંગના ઉછાળા આવે છે. એ વખતે મનને
સ્થિર રાખવું એ મોટો રાજયોગ છે. આ સંબંધમાં નીચેની કહેવત
શરમાં સુવર્ણાક્ષરથી કોતરી રાખવા જેવી છે.

**Under all Circumstances
KEEP AN EVEN MIND.**

Take it,

Try it.

Walk with it,

Talk with it

Lean on it,

Believe in it,

FOR EVER.

ત્રવ્ય સંલોભોમાં એક સરખું મન રાખવું.

આ શિક્ષા ય્યો,

તેને જન્યમાવો,

તેની સાથે ચાલો,

તેની સાથે વાત કરો,

તેના ઉપર આધાર રાખો,

તેમા માન્યતા રાખો.

હમેશાં.

આ જ રાજયોગ, આ જ સંસારનો પાર, આ જ મોક્ષમર્શિને ઉત્કૃષ્ટ ઉપાય છરખરોડ આનાથી જ મોક્ષ જશે અને તંદુર મન આ નિયમ બૂલવાથી જ સંસારમાં રહ્યો છે. મરણ મનુષ્યના શ્વેત ગમ્પમોક્ષયોઃ એ નિયમ (૪) અને (૫) વિષયમાં બહુ સ્પષ્ટ લખે છે તેથી અત્ર તેનું પુનરાવર્તન કરવા નથી.

ચિત્તદમન એ ઘણો જ અગત્યનો વિષય છે. તેનાથી કેટલે લાભ છે તે વાંચનારે જોઈ શકે. મન સીધું દોડાય તો કરોડો વરસમાં જે કામ ન થઈ શકે તે એક ઘડીમાં થાય છે. આવા લાભાશાળી વિચાર વાંચીને વિચારીને, મનોનિગ્રહ કરવાનો ઉપાય બતાવ્યો છે તે અજમાવવો. શુદ્ધ વર્તન અને ભાવના ઉપર મન રોકાવું. એ પાર લાઈનમાં પડી જવાશે એટલે પછી આગળ કેમ વધું તે કશું રહેશે. એવડે 'મન સાધુ' તેણે સમજું સાધુ' એ જ્ઞાનંદરાજ મહારાજના અનુભવસૂત્ર પર ફરી ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે.

इति सखिरणयितदमननामा नरपोत्रधिरारः ॥

અથ દશમો વૈરાગ્યોપદેશાધિકારઃ

૬

મૂનેનિશ્ચય કરવાનાં ચાર સાધનો પૈકી સાવનાનું તારતમ્ય ગત
અધિકારના સોળમા શ્લોકમાં કહ્યું છે. હવે મનને
આવનાવસિત કરવા માટે સંસાર કેવો છે, તેની સ્થિતિ કેવી છે,
તેપર વિચાર ચલાવવાની જરૂર છે. તત્વચિન્તકોએ વિચાર કરી કહ્યું
છે કે વિચાર કરતાં વૈરાગ્ય આવશે એટલે સંસારપરથી મન ઉડી
જશે. સંસારબંધને તોડનાર આ અધિકારને વિષય પણ બહુ ઉપ-
યોગી છે અને તેના શ્લોકોપર બેઠીનું વિવેચન કરવામાં આનું છે.
ખાસ વૈરાગ્યનો વિષય આ જમાનામાં કેટલો ઉપયોગી તે સંબં-
ધમાં આ અંધની ઉપોદ્ધાતમાં પુષ્કળ વિવેચન કરવામાં આનું છે.

શ્રુતિનો ટોર. તેનો જ્ઞાન અને તેપર વિચાર.

किं जीव मायसि हसस्यपनीहसेर्षान्,

कामांश्च खेलसि तथा कुतर्करङ्गः ।

चित्तिष्णु घोरनरकावटकोटरे त्वा-

मभ्यापनुदष्ट विभावय मृत्युरसः ॥ १ ॥

आलम्बनं तव लवादिकुमारयात्रा-

दिउन्दन्ति जीविननरं न हि यावदान्धम् ।

तावद्यतस्व परिणामहिनाय तस्मि-

रिउद्यે हि कः क च कयं भवनास्पन्त्रः' ॥ २ ॥

૧ સ્વપ્નઃ : સ્વપ્ન સ્વપ્ને સ્વપ્નઃ : હિ ક ચ કઃ ત ચ કઃ સ્વપ્નઃ
સીપ્તિ સ્વપ્નઃ

ભવમાં હમેશાં અસંતોષ રહ્યા કરે છે, કારણકે કરેક વાત પોતા ધારી યતી નથી અને શાઅર કહે છે કે આવતા ભવમાં અંકુશ કરેલી બાબતમાં જ હીનતા પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજ યોગશાસ્ત્રમાં લખે છે કે—

જાતિભયકુટુંબચંદ્રવત્પતનઃપુત્રેઃ ।

કવેન્ મદં પુનસ્તાનિ હીનાનિ ઇત્યેતે જનઃ ॥

ભતિ, લાભ, કુળ, ઔર્ધ્વ, બળ, રૂપ, તપ અને જ્ઞાને આ કરવાથી પ્રાણી તે જ બાબતમાં હીન થાય છે.* ૧૨૬.

તને મળેલી ભેગવાઈ

વેત્તિ સ્વરૂપફલસાધનવાપનાનિ,

ધર્મસ્ય, તં પ્રભવસિ સ્વશશ્ચ કર્તુમ્ ।

તસ્મિન્ યતસ્વ મતિપદ્મગુનેત્પમુત્ર,

કિંચિત્ત્વંયા દિ ન દિ સેત્સ્યતિ મોત્સ્યતે વા ॥ ૬ ॥

“તું ધર્મનું સ્વરૂપ, રૂળ, સાધન અને બાધક બંધે છે અને
“તું સ્વતંત્ર હોઈને ધર્મ કરવાને અર્થ છે. તે માટે તું હમણાં
“(આ ભવમાં જ) તે કરવા યત્ન કર; કારણકે આવતા ભવમાં
“તારાથી કોઈ પણ સિદ્ધ થઈ શકશે નહિ અથવા બાંધી શકે
“નહિ.” ૬.

વસંતવિષ્ણુ

વિવેચન—ધર્મનું સ્વરૂપ—આવકધર્મ અથવા સાધુધર્મનું સ્વરૂપ

ધર્મનું રૂળ—પરંપરાએ મોક્ષ અને તાત્કાલિક નિર્જલ અથવા
પુણ્યપ્રાપ્તિ.

સાધન—ચાર અનુયોગ, અનુકુળ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ વિગેરે
અથવા ચાર વસ્તુઓ મળવી બહુ દુર્લભ છે. મનુષ્યપણું, ધર્મકૃતિ
શુદ્ધા અને સંયમમાં વીર્ય.

બાધક—કુળજ્મ, કુક્ષેત્ર, પ્રતિકુળ દ્રવ્ય, પ્રમાદ વિગેરે

* આ સંબંધી વિશેષ હકોક્ત સાતમા ક્ષણ અધિકારમાંથી મળે, અને જો
તે રાવણ બાહુબળ, રથુજિભટ્ટ, સનકમાર વિગેરેનાં દૃષ્ટાંતો પ્રસિદ્ધ છે.

ધર્મ કરવાની આવશ્યકતા, તેથી થતો દુઃખસય.

ધર્મસ્યાવસરોઽસ્તિ પુદ્ગલપરાવર્તનન્તૈસ્તશ-
યાતઃ સંપતિર્જીવ હે પ્રસદ્દતો દુઃસ્વાન્યનન્તાન્યયમ્ ।
સ્વલ્પાદઃ પુનેરપ દુર્લભતમશ્ચાસ્મિન્ યતસ્વાર્હતો,
ધર્મ કર્તુમિમં વિના હિ નહિ તે દુઃસ્વપ્નયઃ કર્હિચિત્ ॥ ૭ ॥

“હિ ચેતન! બહુ પ્રકારે અનેક દુઃખો સહન કરતાં
“અનંતા પુદ્ગલ પરાવર્તન કર્યા પછી હાલમાં તને આ ધર્મ
“વાનો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે; તે પણ થોડા દિવસ આલશે,
“ફરી ફરીને તેવો અવસર મળવો મહા મુશ્કેલ છે; માટે
“કરવામાં ઉદ્ભવ કર આ વગર તારાં દુઃખનો કદિ પણ
“થશે નહિ.” ૭.

શારદાચંદ્રિકા

વિવેચન-અનંત દુઃખ જન્મતાં અને અનંતકાળ તથા ૫
કુદરતી રીતે નદીના પ્રવાહમાં અથડાઈ અથડાઈને ગોળ ૫
પાષાણના ન્યામથી આ જીવ મનુષ્યભવ પામે છે. એની કુર્તર
કેટલી છે તે ઉપર સમજાઈ ગયું છે. એ મનુષ્યભવ પણ વળી ૫
થોડો વખત ચાલે છે. આ જમાનામાં મનુષ્યનું ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૦ ૫
સનું આયુષ્ય ગણીએ તો તેમાંથી પ્રથમનાં ૨૦ અને પછવાડે
૩૦ વરસ તો લગભગ નકામાં છે. બાળપણમાં અસ્થિ અને વૃદ્ધ
વસ્થામાં અશક્તિ આ વરસોને નકામાં બનાવે છે. બાકીના મધ્ય-
વખતમાં અને તે કરૂં ફરી ફરીને આવી જોગવાઈ મળશે નહિ;
અત્યારે ભૂલ્યો તો પાછો ફરીને જલદી ઠેકાણે પડીશ નહિ. ૫
વગરનું જીવન એ નકામું જીવન જ છે. ધર્મ વગર દુઃખનો તાર
થયો નથી અને ધર્મપ્રાપ્તિ મોટે ભાગે મનુષ્યભવમાં જ થઈ શકે
તેથી આ અવસરનો લાભ લેવા કહ્યું છે.

અનંતકાળનું સ્વરૂપ ચોથા કર્મઅંશથી જાણી લેવું.

* પુદ્ગલ પરાવર્તનનું સ્વરૂપ જાણવા જેવું છે. તેના ૬

* આ વિષય વધારે પારિતોષિક (technical) છે, એ બાબત સમજ
માટે શરમખી જરૂર પડશે.

તેથી અનુબંધસ્થાન પણ અસંખ્ય છે. પ્રાણીને જેવી જેવી જૂની વાસના તેટલા તેટલા જુદા જુદા અધ્યવસાય થાય છે અને તે પ્રકારમાં તરતમતા હોય છે તેથી પ્રત્યેકનું સ્થાન જુદું પડે છે. એ અનુબંધસ્થાન અસંખ્ય સમજવાં; એ સર્વ અધ્યવસાયસ્થાનકે આજ પાછળ ફરતીને પૂરા કરે ત્યારે ભાવથી બાહર પુરુષને પરાવર્તન થાય છે; અને પ્રથમ અદ્વય કથાચોદયરૂપ અધ્યવસાયે છતો મરણ પડે તે વાર પછી બીજા ગમે તેવાં સ્થાનકોએ મરણ પામે તે મરણ પછી પણ ત્યાર પછી તેની અનંતર અધ્યવસાયસ્થાનકે મરણ પડે તે ગણાય. એવી રીતે સર્વ અધ્યવસાયસ્થાનકોએ અનુક્રમ પ્રકારે ચાલતો કાળ કરે ત્યારે ભાવથી સૂક્ષ્મ પુરુષને પરાવર્તન થાય છે.

આ સ્વરૂપમાં બાહર પુરુષને પરાવર્તનના ચાર ભેદ કહે છે જે જરા ઠીક લાગશે, કારણકે એમાં બહુ ઓછા ભેદો દર્શાવે છે (પ્રમાણમાં), પરંતુ શાસ્ત્રકાર કહે છે કે એ બાદમાં ચાર ભેદો તો સમજવા માટે જ બતાવ્યા છે, તેનો બીજો ઉપધોગ નથી. એ સમજવાથી સૂક્ષ્મ ભેદ પ્રાણમાં આવે તેથી જ બતાવ્યા છે, જો આ છવે જે અનંત પુરુષને પરાવર્તન કર્યા અને હજુ કંઈક નહીં તો સૂક્ષ્મ સમજવાં.

હે છવ ! આ સ્વરૂપ વાંચીને વિચારતાં આખો ઓડે મરણે આવાં અનંત પુરુષને પરાવર્તન ને કર્યા છે અને જો ધર્મ નહીં તો તેવા અનંત પુરુષને પરાવર્તન સુધી હજુ રજડ પડે. જો ન રખડવું એ તારા હાથની બાજુનો ખેત છે. માટે કંઈ પ્રયત્ન ત્યાગ કરે, ધર્મ કર અને ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કર ૧૩૮

આધિકારી ચલાવવાનું કર.

गुणानुनीर्वाण्डमि निर्गुणोऽपि, गुणवनिष्ठादि विनापि पुनः ।

अष्टाङ्गयोगं च विनापि मिर्दीर्वाण्यता कपि नरा नराप्सः ॥ ६

“ તારામાં યુગ નથી તોપણ તું યુગની પ્રણય : થઈ જ
“ જવા હંગે છે, પુરુષ વગર યુગ અને આગર હંગે છે તે
“ અષ્ટાંગ યોગ વગર સિદ્ધિઓની ” વાંછા રહે છે. ત્યાં ૧.૧૨
“ તો કેહ વિચિત્ર ભાવે છે ! ” ૮

• અહિંસા વિરે અહા સિદ્ધિઓ છે. જુનું ધર્મજન પ્રાપ્ત પ્રાપ્ત કર
ત્યાં અહીં ૧૨ ૨૧૨

ન્ય નાનદાર માટે તો અદાર પાપરચાનકોનું ૧૧૩૫ વસ્ત્રો
સમજવું. જેનશાસનનું મંડાળ જુની દષ્ટિપર છે તેથી જ
સ્ત્રોતમાં દયા રાખવી એ મુખ્ય ઉપદેશ છે અને તે પ્રમાણે
પાપોને માટે સમજી લેવું. ૧૩૪.

પ્રાણીપીઠ-તેનું નિવારણ કરવળી ૧૩૫.

વળા મૃગમુગમ્બોઝી, મેદો મન્નુનિ મગ્ગંત્ ॥

વળા મૃગમુગમ્બોઝી, વિમાનમર્દગેર્જનઃ ॥ ૧૧ ॥

“જેમ સપંના મુખમાં રથા છાંં પળ દેડો. અન્ય મન્નુનિ
“અગળ કરે છે તેમ હે આત્મના! તું મૃત્યુના મુખમાં રથ
“પ્રાણીનાને કેમ પીઠ આપે છે?” ૧૧.

આવાને અહીં જમી રહેવાનું કોણ તો તો જાણે નહીં. જ
જાણે આવા તો મોટા કુચર જેટલી છે અને મરતું પતકનું કોણ
જે. ૧૧૧. ૧૧૨. ૧૧૩. આવાને તે પળ દિને જાણે નહીં, જ
જે પળ નીનવ જેમનાં નહીં. ૧૧૪. ૧૧૫. ૧૧૬. ૧૧૭. ૧૧૮. ૧૧૯.
૧૨૦. ૧૨૧. ૧૨૨. ૧૨૩. ૧૨૪. ૧૨૫. ૧૨૬. ૧૨૭. ૧૨૮. ૧૨૯. ૧૩૦.
૧૩૧. ૧૩૨. ૧૩૩. ૧૩૪. ૧૩૫. ૧૩૬. ૧૩૭. ૧૩૮. ૧૩૯. ૧૪૦.
૧૪૧. ૧૪૨. ૧૪૩. ૧૪૪. ૧૪૫. ૧૪૬. ૧૪૭. ૧૪૮. ૧૪૯. ૧૫૦.
૧૫૧. ૧૫૨. ૧૫૩. ૧૫૪. ૧૫૫. ૧૫૬. ૧૫૭. ૧૫૮. ૧૫૯. ૧૬૦.
૧૬૧. ૧૬૨. ૧૬૩. ૧૬૪. ૧૬૫. ૧૬૬. ૧૬૭. ૧૬૮. ૧૬૯. ૧૭૦.
૧૭૧. ૧૭૨. ૧૭૩. ૧૭૪. ૧૭૫. ૧૭૬. ૧૭૭. ૧૭૮. ૧૭૯. ૧૮૦.
૧૮૧. ૧૮૨. ૧૮૩. ૧૮૪. ૧૮૫. ૧૮૬. ૧૮૭. ૧૮૮. ૧૮૯. ૧૯૦.
૧૯૧. ૧૯૨. ૧૯૩. ૧૯૪. ૧૯૫. ૧૯૬. ૧૯૭. ૧૯૮. ૧૯૯. ૨૦૦.

અહીં ૧૧૩૫ વસ્ત્રો પાપરચાનક.

પ્રાણીપીઠ-વસ્ત્રોના વસ્ત્રોને તે મન્નુનિ મગ્ગંત્ ॥

વસ્ત્રોને તે મન્નુનિ મગ્ગંત્, વિમાનમર્દગેર્જનઃ ॥ ૧૧ ॥

“હે મન્નુનિ! જેમ જાણે ૧૧૩૫ વસ્ત્રો પાપરચાનક

“જેમ જાણે ૧૧૩૫ વસ્ત્રો પાપરચાનક, વિમાનમર્દગેર્જનઃ ૧૧૩૫

“જેમ જાણે ૧૧૩૫ વસ્ત્રો પાપરચાનક, વિમાનમર્દગેર્જનઃ ૧૧૩૫

થોડું મુખ મૂકવું અને બીજી બાજુએ તેના પરિણામે મકુન નારકી તથા નિગોઠનું અત્યંત દુઃખ કેટલા વરસ સુધી સહેવું તે મૂકવું. સમજવું હોય તેને તો આ ઉપદેશ બરાબર યોગ્ય છે. ૧૩૬.

પ્રમાદથી દુઃખ સાત્ત્વગત દષ્ટાંતો.

ઉરમ્નકાકિણ્ણુદવિન્દુકામ્રવણિક્ત્રવીશાકટાભિસ્રુકાર્યઃ ।

નિર્દર્શનૈર્દારિતપર્ત્યજન્મા, દુઃસ્વી પ્રપાદૈર્વહુ શોચિતાસિ ॥ ૧૧ ॥

" પ્રમાદે કરીને હે જીવ ! તું મનુષ્યભવ હારી જાય છે અને " તેથી દુઃખી થઈને બોકાયે, કાકિણ્ણી, જળાભિન્દુ, કેરી, ત્રણ વાણીય " ગાડું હાંકનાર, બીખારી વિગેરેનાં દષ્ટાંતોની પેઠે તું બહુ દુઃખ " પામીશ. " ૧૩.

વિવેચન-પ્રમાદથી આ જીવ મનુષ્યભવ હારી જાય છે અને દુઃખી થાય છે તે આપણે જોઈ ગયા. નીચેનાં દષ્ટાંતો શીકૃતસાધન વિગેરે મૂળ સૂત્રોમાં આવેલાં છે, તેમાં મનુષ્યભવ હારી ત્રણ પછી કેવો પશ્ચાત્તાપ થાય છે અને તે ભવ ફરી મેળવવો કેટલો મુશ્કેલ છે તે બતાવ્યું છે. આ દષ્ટાંતો ખાસ મનન કરવાં યોગ્ય છે. ટીકાકાર કહે છે કે " પ્રમાદના પરવશપણથી આ જીવ મુકૂત કરી નથી તેથી મનુષ્યભવથી બદ્ધ થાય છે અને દુર્ગતિમાં જાય છે. દુર્ગતિમાં ગયા પછી અત્ર નિર્દિષ્ટ સ્વરૂપ પ્રમાણે ત્યા પશ્ચાત્તાપ કરે છે. હે જીવ ! તું તો અત્ર મુકૂતો કર કે જેથી તારે પરમવમા લીલા લહેર થાય. " ટીકા અને ટિપ્પાનુસાર સંપૂર્ણ વિવેચન સાથે હવે દષ્ટાંતો આપીએ છીએ તે ધ્યાનથી વાંચો, નીચેના સર્વ ઉદાહરણો મનુષ્યજન્મની સાર્થકતા અને તેનો લાભ ન લેવાથી થતી તરફ ઉપનય બતાવનારાં છે, તે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું. વારંવાર પુનરાવર્તન ઉપનયમાં કર્યું નથી.

૧ અજ દષ્ટાંત.

એક વિશાળ નગર હતું. તે નગરમાં એક પુસ્તાસીને ઘેર એ બેઠો હતો. કંઈ સારો પરાણો ઘેર આવશે ત્યારે તેનું માંસ આવશે એમ ધારીને તે બોકવું બહુ સારી રીતે પોષણ કરવા

આવતું હતું. તેને દરરોજ સારી રીતે નવરાવવામાં આવતો હતો, તેના શરીરપર પીંગાં તિલક કરવામાં આવતાં હતાં, તેની લાલના-પાલના સારી રીતે થતી હતી અને તેથી તે સર્વ પ્રકારે સુખી લાગતો, અને પુત્ર શરીરવાળો ભાતલો થયો હતો હવે તે જ પુરવાસીના ઘરમાં એક બીજો વાછડો હતો. તેને બાપડાને તેની મા ગાયને દોહી રહ્યા પછી બાકીનું અવશેષ દૂધ મળે તે ધાવવું પડતું હતું અને તેની કોઈ સંભાળ રાખતું નહિ. વાછડાએ બોકડાની સારી સ્થિતિ જોઈ એક દિવસ તો કોધ અને ઈર્ષ્યાથી દૂધ પીવાની ના પાડી. તેની મા ગાયે તેને રોડેડથી તેનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે વાછડો કહે છે કે 'અરે મા! આ બોકડાને તો પુત્રની જેમ મિષ્ટાન્ન મળે છે અને મને મંદભાગ્યને તો પૂરુ ઘાસ પણ મળતું નથી, અને વખતસર પાણી પણ મળતું નથી. અરેરે! હું તો પૂરેપૂરો કર્મજન-શીખ છું.' ગાયે કહ્યું 'વત્સ! જેમ કોઈનું મરણ નજીક આવ્યું હોય અને વેટે આશા મૂકી દીધી હોય ત્યારે તેને પર્ય અપર્યનો વિચાર કર્યા વગર જે ખાવા માગે તે આપવામાં આવે છે તેવી રીતે આ બોકડો પણ વધ્ય છે અને અત્યારે તો તેની બહુ સારવાર થતી દેખાય છે પણ આગળ ઉપર તેના હાલ યાય તે જોજો.' પોતાની માનું આ બોકડું સાંભળી કાર્તિક સંતોષ રાખી વાછડો જે બને છે તે જોયા કરે છે. પાંચ દશ દિવસ આ પ્રમાણે ચાલ્યા ગયા. એક દિવસ મોટા ઘન્ટા પેલ દ - સળા મેમાન થઈને આવ્યા, એટલે સવારના પહેલાં બે બે પાત્રા બોકડાને પકડીને મારી નાખ્યા અને તેના માસન કટક કટી, નજીકે આપુ ઘર અને મેમાન જમ્યા. વાછડો આ નવ હુકમને જોઈ તે દિવસ પણ પોતાની માનું માનને ધન્યો નહિ અને માતાના પૂછવાથી કહેવા લાગ્યો કે 'મને તો બહુ બીક લાગે છે બોકડાની આ સ્થિતિ જોઈ મને તો ધાવવાની ઈચ્છા પણ થતી નથી.' નયમાતાએ કહ્યું 'વત્સ! ન તો તને તે જ વખતે કહ્યું હતું કે આ નવ મરવા માટે જ છે.' ઉપનયઃ - જેવી રીતે તે કહે અનદમા નિમગ્ન થઈ યથેષ્ટ ખાતો હતો અને પુત્ર પણ વધ્ય હતો, પુત્રુ બધારે પરીણા આવ્યા ત્યારે તેનો શિશુલેહ થયે અને તે વખતે રોડે પાડીને રોવા લાગ્યો. તેવી જ રીતે તુ પ્રમદયા વિરય કપાયના અસકલ સ્થીને યથેષ્ટ વિચરે છે

મહા અટવીમાં પ્રધાન સાથે એકલો પછ્યો. અટવીમાં ફરતાં ફરતાં
 બન્ને એક મોટા આંખાનાં ઝાડ તળે આવી પહોંચ્યા. ઠેરી ભેંઈ
 રાત્રને અપૂર્વ પ્રેમ ભળ્યો, અને તે ખાવાનું મન થયું: વિનાશકાળે
 વિપરીત બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે અને સમજી હોય તે પણ તે વખતે
 જ્ઞાન ભૂંડી જાય છે. પ્રધાને મારું વાચું પણ રાજા એકનો બે થયો
 નહિ. રાત્રએ ઠેરી હાથમાં લીધી, વનપક ઠેરી ભેંઈ ખુશી થયો,
 ભાંગી, ખાધી અને તરત જ વિશ્વચિકા ચવાથી રાત્ર તે જ જગ્યાએ
 મરણ પામ્યો. ઉપનય: રાત્ર જિહ્વાઈદ્રિયપરવશ થઈ ઠેરીના સ્વા-
 દમાં ખેંચાયો અને હવિત્યથી બ્રહ્મ થયો; તેવી જ રીતે આ જીવ
 ઈદ્રિયોને વશ થઈ પ્રમાદથી કામભોગનાં સુખોમાં પ્રવર્તે છે. ઈદ્રિયને
 વશ પડેલા જીવને કાર્યાકાર્યનું જ્ઞાન રહેતું નથી. લોકોમાં પણ કહે-
 વત છે કે "જેની દાદ ડળકી તેનો મજુ ફૂક્યો" એટલે જે જીવને
 વશ થયો તેનો દુનિયાદારીમાં ઊંચા આવવાનો હક ગયો. રાત્રને
 તે યોગ્ય વખત મનપર કાણુ રહ્યો એટલેએ ઘણીવાર આ જીવને
 રહેતો નથી અને ખાવાની જાખતમાં તે ફેટલો જાયો નીચો થયા
 કરે છે તે ઠાકટર કરી કરવાનું કહે છે ત્યારે જણાઈ આવે છે, ખાવાના
 લોભથી પોતાના શરીરના લાલોને પણ ભોખમમાં મૂકવામાં આ
 જીવ હરતો નથી. આ દૃષ્ટાંતપરથી બીજા સાર એ થકણુ કર-
 વાનો છે કે આ જીવને સંસારના વિષયોના ઉપલોભથી અસાધ્ય
 વ્યાધિ થતાં ગુરૂ મહારાજ તેનું નિવારણ કરી દેયથી અગર સર્વથી
 ચારિત્ર આપી ફરીને સંસારનાં સુખો સામું ભેવાનો પણ પ્રતિગ્રંથ
 કરે છે, છતાં પૂર્વોક્ત રાત્રની જેમ તે પ્રાણી ફરી પાછો સાંસારિક
 સુખભોગ ભોગવવા ઈચ્છે છે-ભોગવે છે; તે કમંના અસાધ્ય વ્યાધિને
 વશ થઈ દુર્ગતિમાં ચાલ્યો જાય છે, ફરીને જાયો પણ આવનો નથી.

૫ ત્રણ વાણીઆનું દૃષ્ટાંત.

એક ગામમાં કેઈ વાણીઓ રહેતો હતો, વૃદ્ધ વયનો હોવાથી
 તેણે દુનિયાના તકડા છાયા ભેયા હતા તેને ત્રણ પુત્ર હતા. તેઓ
 કેવા દુશિયાર છે તેની પરીક્ષા સારૂ દરેકને એકેક હજાર સોના-
 મહોરો આપી તેણે કહ્યું કે આટલા દ્રવ્યથી જ્યહાર ચણાવી અમુક
 વખત પછી તમારે પાછું આવવું, જ્યહાર ચણાવીને પાછું આવવું

ય છે તેના પરિણામે અવિશ્વમાં તારે પસ્તાવો કરવો પડ્યો. આ
 દીક્ષિત અગાદના દૃષ્ટાંતમાં બહુ રુદ્ધ કરી છે. બીજો સાર એ હોવાનો
 કે અનુશ્ચય થઈ જઈ તાત્કાલિક લાભ વરદે શ્યામ આપે છે. જો
 ખારીએ કદસાધ્ય વિદ્યા લીધી હોત તો શરૂઆતમાં તો તેને જરા
 યાસ પડત પછી પછી હુમેશાંની ખીડ મટી જાત. પરંતુ માણસને
 ડા મળે તો ઉડવાની ઇચ્છા થતી નથી. આ દેવ બહુ જ ખરાબ છે
 અને ઘણા માણસો તાત્કાલિક લાભની લાલસાથી જ અન્યાયી
 ધર્મોમાં સપડાય છે. બીજું એ સમજવાનું છે કે પોતાની સ્થિતિ
 રતાં એકદમ મોટા થઈ જવાની હોશ રાખવી નહિ. નાના બાળ-
 ને તો જે પચતું હોય તે જ પચે, વધારે ભારે ખોરાક ખાવામાં
 આવે તો જ્વરાદિદ્વારાએ મરણ પ્રાપ્ત થાય છે.

૮ દિવિદ્ર કુટુંબનું દૃષ્ટાંત.

કોઈ ગામમાં એક દિવિદ્ર કુટુંબ વસતું હતું. એક સારે દિવસે
 એા કોઈ ગૃહસ્થને ઘેર ગયા ત્યાં તેઓએ દૂધપાક રધાતો અને
 મવાતો જોયો, ત્યારે તેઓને પણ તે ખાવાની ઇચ્છા થઈ. બધાએ
 એક સાથે નિહાય ક્યો કે આજ બીજા માગીને પણ દૂધપાક ખાવો.
 એક જણે કોઈ જગ્યાએથી જેનું તેણે દૂધ લઈ આણ્યો. બીજો
 વળી કોઈ દેક.ણેથી ચાખ. લઈ આણ્યો. પૂરી કરવા સાડું એક
 જણે ધ. લઈ આણ્યો એક કોટ લઈ આણ્યો. અ.વી રીતે છટી
 છટી વસ્તુએ. લ.વીને તેના દૂધપાકપૂરી ખત.યા. પોતે જે જે
 વસ્તુ લ.યા હતા. તેના પ્રમાણમાં લવંચે પાતપાતાના ભાગ
 ખડવ માગ્યા. પણ મૂન હતા. તેથી પડવપડવારે. પડ્યા અને જ્યારે
 કોઈ રાત્ર અદર અદર નનદર ન શકય ત્યારે દરખ.રના રૂ.તિયાદ
 કરવ ના. કેટલોક વખત થયા. પછી પ.ના કુવ અને ગુચ્છે છે
 તો. મ.કુમ પડ્યું કે રૂ.તર. દૂધપાક અને પૂરી વિગેરે લાન ખાઈ
 ગયા. હો ધણ. દેવને મળેલી વસ્તુ અ.ન એકદમ ચા.લી ગયેલી
 હોત તેએ તવતે પ્રલોકે પડ્યા અને તરખ. પ.ન્ય ઉપનય:-
 મહુ પ્રયસ કરીને પ્રસ કરેલ દૂધપાકપૂરીનું રૂ.ત જેમ લદરહુ
 કુટુંબીએ. પ.ની શકય નહો અને ઉત્તર તે જ ને.મેતે મરણ
 પ.મ્યા. તવા. ન રાત્ર મહુ પ્રયમે પ્રાપ્ત થયેલ મનુ યજ્ઞ વિગેરે

અર્થઃ દિવિષથી દુઃખપર રૂપર રસાંતર.

પાદ્મસ્ત્રવણગારિર્ધાનદિગદિગારિમમુચ્ચાઃ મમાદૈઃ ।

સોમ્યા યયા શુદ્ધનિશ્ચયદુઃખવિધિરાય મારી સ્વમર્શાનિ જન્તો ॥૧૪॥

“પદ્મનિરું, જામરો, દરજી, પદી, મર્પ, માઉટું, દાશી, સિદ્ધ
“વિગેરે પ્રમાદથી એક એક દિવિષના વિષયરૂપ પ્રમાદને થય થઈ
“જામરો-એમ મરજીપદન વિગેરે દુઃખોથી પીડા પાને છે, તેમ
“હે ભુવ! તું પણ દિવિષેને થય પડીને તાજા થમન મુખી દેશ
“પ.પીશ” ૧૪.

૪૫૮૩

વિવેચન-૨૫૪ સામાન્ય પ્રકારે પ્રમાદ ભા.મ કરવાનું કરું તેમ
જાને દુશીને જાતપીને કરું કે એ પ્રમાદ કરવામાં જાવડે તે મદા
દુઃખ પ્ર.મ કરે દુઃખે જાત જાતવે છે કે એક એક દિવિષને થય
પાદથી પણ મદા દુઃખ થ.ક છે નિચાણ નિચાણેને પણ એક એક
દિવિષને પાવય પાદથી વધજાવનાંદ સદન કરવા પડે છે જાને
ઉપર મરજી પણ થ.ક છે, તે તારે તે પ.પી દિવિષે નિરુદ્ધપદે
જાને છે તે તારા યા ને ને વિચારો.

જનમ-૨૬

૪૫૮૪

રાત્ર્યનું સુખ અનુભવ્યું. બીજે વિદ્યાધર તો ચાંડાળકન્યાથી દોષ પામી ગયો અને તેની સાથે લપટાયો, બ્રહ્મચર્યથી જરૂર થયો. નીચનો સ્પર્શ થતાં જ પોતાની પાસે હતી તે વિદ્યા પણ ચાલી ગઈ અને ચાંડાળપણ પામીને તે દુઃખી થયો. ઉપનયન— આ વિદ્યાધરને સર્વ સામગ્રી મળી હતી છતાં ઉદ્વિગ્ન પરવશ થઈને સર્વ શુભાવી બેઠો, તેવી રીતે આ સંસારમાં લાલચના પ્રસંગેથી બહુ ચેતવાની જરૂર છે. લાલચને લાલ મારતાં શીખવાની ખાસ જરૂર છે. એવે પ્રસંગે મનોવિકારને તાજે થઈ ધર્મધન હારી જવામાં આવશે તો બીજા વિદ્યાધરની જેઠે દુઃખી થવું પડશે. સત્ત્વવંત પ્રણી પ્રથમ વિદ્યાધરની જેઠે પોતાનું દરિદ્રિદુઃખરો ભાગોની વચ્ચે દેવ તોપણ ચૂકતા નથી, અને જે પ્રાણી તેવી રીતે વર્તન કરે છે તે યોગ્ય વખતમાં તેનાં ઉત્તમ ફળ પ્રાપ્ત કરે છે.

૧૧ નિર્ભાગીનું દષ્ટાંત.

અનેક દેવોની સેવના કર્યા પછી એક બિશુક જીવને પ્રિ રત્ન પ્રાપ્ત થયું. ચિંતામણિ રત્નનો પ્રભાવ એવો છે કે પાસે હોય તે તેનું આરાધન કરે તો પછી ઇચ્છિત પુણ્ય અન્યથા તે પુરુષ સમુદ્રમાં પોતાને દેશ જતો હતો. ચંદ્રની કાંતિ સાથે ચિંતામણિ રત્નની કાંતિ સરખાવી તે લાગ્યો. એવામાં હાથ સંયો, રત્ન પડ્યું, સમુદ્રમાં ગયું હતો તેવો દરિદ્રો મર્ષ ગયો. ઉપનયન—મનુષ્યભવ સમાન છે. બહુ પ્રયાસથી મળે તેવું જીન ધર્મરૂપ ચિંતા પ્રાપ્ત કરી પ્રમાદને વશ થઈ તે ખોઈ બેસવામાં આવે ભવિષ્યમાં બહુ પરતાવાનું કારણ રહે છે, માટે રત્ન પ્રાપ્તિ તેની ખરી કિંમત સમજી તેને બાંચવી સખતું.

શાસ્ત્રકારો સ્વપર ઉપગ્રસ્તની ભુદ્ધિથી આવાં બનવાની મયા છે. સર્વનો સાર એ છે કે વિષયને વશ પર અકુશ રાખવો, પોતાની જવાબદારી સમજવી, અને દેવ ગુરુ ધર્મની એગ્રવાહની પ્રતિષ્ઠાનું દુર્લભતા લાલચના લપટાવું નહિ. સાક્ષર અને નિરક્ષરને આ દષ્ટાંતો પર બનાવે ચક્રે તેટલું વિવેચન કરવામાં

અત્યેક દિવસથી દુઃખપર રૂપક દર્શાવે.

પનક્રમક્રમજ્ઞાનગાદિપોનદિપદિપારિમુક્તાઃ પ્રમાદૈઃ ।

શોભ્યા યથા સ્યુર્મતિવચ્ચદુઃસ્વૈચિરાય માવી ત્વમરીતિ જન્તો ॥૧૪॥

“પનંગિયું, ભમરો, હરણ, પક્ષી, સર્પ, માછલી, હાથી, સિંહ
“વિગેરે પ્રમાદથી એક એક દિવસના વિષયરૂપ પ્રમાદને વશ થઈ
“જવાથી-જેમ મરણાંધન વિગેરે દુઃખોથી પીડા પામે છે, તેમ
“હિ હવે! તું પણ દિવસોને વશ પડીને લાંબા વખત સુધી શોચ
“પામીશ” ૧૪.

૭૫૦૬

વિવેચન-ઉપર સામાન્ય પ્રકારે પ્રમાદ ત્યાગ કરવાનું કહ્યું તેમાં
અનેક દર્શાવે જતાવીને કહ્યું કે જો પ્રમાદ કરવામાં આવશે તો મહા
દુઃખ પ્રાપ્ત થશે હવે અત્ર જતાવે છે કે એક એક દિવસને વશ
પડવાથી પણ મહા દુઃખ થાય છે. નિચારા નિર્ણયોને પણ એક એક
દિવસને પરવશ પડવાથી વધનાંધન સહન કરવાં પડે છે અને
એવડ મરણ પણ થાય છે, તો તારે તો પાચે દિવસો નિરંકુશપણે
વર્તે છે તો તારા શા હાલ થશે તે વિચારજો.

પનંગ-રાત્રિએ છેટે સુવર્ણના રંગ જેવો હીલો જોઈને પનંગિયું
તેના મોહથી આકર્ષણ પામી તેપર જઈને પડે છે, તરત જ બગી
જાય છે અથવા તેના ડુબી મરે છે, ચમુરિદિવસને પરવશ થવાથી
આ મરણદુઃખ થયું.

૨ જમર-મુગધીન મોહથી સાજ સુધા ભમરો કમળમાં
ભેસાં રહે છે અને તેના મલ્લ થઈ જાય છે, તારે કમળ બીડવા
માટે છે તારે પણ ‘કુડુ પુ’ ‘કુડુ પુ’ એનવિચારે છે તેવ ના કમળ બધ
થઈ જાય છે, પછી તે નીકળી શકે નથી અને આ નાં ૧૧ જાણ
પામે છે તેના પણ પ્રભાવ થયા અનકે જો દર્શી જાને છે તો
તે કમળને ઉપેક્ષાને બંધ કરી જાય છે તેથી તે અદર મનુષ્ય પામે છે.

હયાન. નારાયણે માયા મદ કરે છે તેની સુગંધથી ખંચઈ
કયાના મલ્લક પામે અને પડખે ભમરજે. ગુચ્છરવ કરે છે. હાથી
જાન રૂદ્ધિ કરે છે તેના અપદમા અવશ થા કેટલોક ભમરાઓ
પરણ પામે છે આ નાસિકા દિવસને પરવશ પડવાથી થયેલું દુઃખ છે.

રાજ્યનું સુખ અનુભવ્યું. બીજો વિદ્યાધર તો ચંડાળકન્યાથી શેષ પામી ગયો અને તેની સાથે લપટાયો, બ્રહ્મચર્યથી બ્રહ્મ મળે નીચનો સ્પર્શ થતાં જ પોતાની પાસે હતી તે વિદ્યા જી ચાલી ગઈ અને ચંડાળપણું પામીને તે દુઃખી થયો. ઉપનયન-આ વિદ્યાધરને સર્વ સામગ્રી મળી હતી છતાં ઉદ્વિગ્ન પરવશ રહી સર્વ ગુમાવી બેઠો, તેવી રીતે આ સંસારમાં લાલચના પ્રયત્નો બહુ ચેતવાની જરૂર છે. લાલચને લાત મારતાં રીખવાની ખાત જરૂર છે. એવે પ્રસંગે મનોવિકારને લાભે યર્ષ ધર્મધન હારી જવામાં આવશે તો બીજા વિદ્યાધરની પેઠે દુઃખી થવું પડશે. સત્ત્વવંત પ્રાર્થ પ્રથમ વિદ્યાધરની પેઠે પોતાનું દષ્ટિબિંદુ હજારો ભગોની વચ્ચે ઢોલ તોપણ ચૂકતા નથી, અને જે પ્રાણી તેવી રીતે વર્તન કરે છે તે યોગ વખતમાં તેના ઉત્તમ રૂપ પ્રાપ્ત કરે છે.

૧૧ નિર્માણીનું દર્શન.

અનેક દેવોની સેવના કર્યા પછી એક ભિક્ષુક જીવને ચિતામણિ રત્ન પ્રાપ્ત થયું. ચિતામણિ રત્નનો પ્રભાવ એવો છે કે તે ભેટી પાસે હોય તે તેનું આરાધન કરે તો પછી ઇચ્છિત વસ્તુ તેને મળે અન્યથા તે પુરૂષ સમુદ્રમાં પોતાને દેશ જનો હતો. એક રાત્રિએ ચંદ્રની કાંતિ સાથે ચિતામણિ રત્નની પ્રતિ નરખાવાં તેને ઉડાવવા લાગ્યો. એવામાં હાથ સર્પો, રત્ન પડ્યું, નમુદ્રના નદ અને પોતે હતો તેવો દરિદ્રા યર્ષ ગયો. ઉપનયન મનુષ્યભવ ત્યાગી મણિ રત્ન સમાન છે. બહુ પ્રયાસમાં મળે તેનું જેન પાનરૂપ ચિતામણિ રત્ન પ્રાપ્ત કરી પ્રમાદને વશ થઈ તે ખાઈ ગ્રેસવામાં આવે તો પછી ભવિષ્યમાં બહુ પસ્તાવાનું કારણ રહે છે; માટે રત્ન પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તેની ખરી કિંમત સમજી તેને ભગવી રાખવું.

શાસ્ત્રકારો સ્વપર ઈષકારની ભુદ્ધિથી આવાં અનેક દર્શનો અભાવી ગયા છે. સર્વનો સાર એ છે કે વિચરને વશ ન થવું મન-પર અંકુશ રાખવો, પોતાની જવાબદારી સમજવી, મનુષ્યભવની બને દેવ ગુરુ ધર્મની ભેગવાઈની પ્રાપ્તિની દુર્લભતા સમજવી અને લાલચમાં લપટાવું નહિ. સાક્ષર અને નિરક્ષરને બેધરાયક દેવથી આ દર્શનો પર બની શકે તેટલું વિવેચન કરવામાં આનું છે. ૧૩૩

૩ હરણ-જ્યારે હરણને પાસલામાં ફસાવતાં હોય છે ત્યારે પારધી મુંઝવેલાં સંજીવની મધુર ગાન કરે છે, તે સાંભળી જંગલનાં હરણો આવે છે. બિચારાંઓને ખબર નથી કે સાંભળવા જતાં પ્રાણનો નાશ થશે તે વખતે પાથરેલી જાળ પારધી સંકેતી છે, અને લોખો મૃગ તેનો લોખ થઈ પડે છે. આ દુઃખ ગ્રસ્ત દ્રવિયને પરવશ પડવાથી થયું.

૪ પક્ષી-નીચે વર્ણવેલ, બર, બાજરો વિગેરે અનાજ પાથરેલો તેના પર જાળ પાથરી પારધીઓ દૂર ખસી જાય છે. અનાજનાં લોભથી લોખાં કબૂતરો, અને બીજાં પક્ષીઓ લલચાય છે અને અજાણતાં જતાં જાળમાં ફસાઈ જાય છે. આવનાર પક્ષી ફાળુ જીએ છે. લાલચુને એક જ આંખ ખુલ્લી હોય છે અને તેથી પાથરેલી જાળ જોવામાં આવતી નથી. બિચારાં અનેક પક્ષીઓ આવી રીતે જાળમાં ફસાઈ જાય છે. છતાંને વશ થવાથી થયેલું આ દુઃખ સમજવું.

૫ સર્પ-કર્ણને વશ થઈને સર્પ જાંસળીનો સ્વર સાંભળવા પોતાના બીલમાંથી બહાર નીકળે છે અને પછી મારૂડી તેને પકડી લે છે એટલે જન્મ પર્યંત કેદખાનું સહેલું પડે છે. આ કર્ણને વશ થવાથી બંધન પામવાનું બીજું દર્શન થયું.

૬ માછલુ-મનઝીમાર લોહના આંકડામાં ખાવાનો પદાર્થ બરાબી ને જાળાચામમાં મૂકી રાખે છે. માછલું તે પદાર્થના રસથી આકર્ષિત થઈ ખાવા આવે છે. તે પદાર્થ ખાવાનું તો દૂર રહે છે પણ આકરો ત્યાગવામાં પડી જાય છે અને માછલું મરણ પામે છે. છતાંને વશ થવાથી મરણજાય થવાનું આ બીજું દર્શન થયું.

૭ દાઘી-દાઘીને પકડવાનો રસ્તો નીચે પ્રમાણે છે. જ્યારે તેને પકડવું હોય છે ત્યારે દૂર વિભાગમાં એક દાઘડીને લામી રાખે છે, અને તેની આડે એક મોટો ખાડો ખોદે છે. કેટલીક વખત એવા ખાડામાં કાગળની દાઘડી બનાવીને રાખે છે ને દાઘડીનું મૂત્ર ફરતું છાંટે છે, તેના ગંધથી આકર્ષાઈ દાઘી ત્યાં આવે છે. ખાડાની અંદર તૂણ વિગેરે બરી ઉપરથી ઢાંકી લે છે અને દાઘી જેવો દૂરથી આવે છે તેવો દાઘડીને એક કામચિતારને

ભાવાર્થ-સી, પુત્ર, ધન, શરીર છૂટા છૂટા ચાલ્યા જનારાં છે, પૈસો ઘેર રહેશે, સી ડેડી સુધી આવશે, પુત્ર રમશાન સુધી આવશે અને શરીર ચિતા સુધી આવશે, પણ અંતે તું એકલો જ છે. વળી આ સર્વે શરણભૂત થવાને અસમર્થ છે. અત્ર જે સર્વ મળ્યાં છે તે એક મેળા જેવું છે. નીર્થની જગોએ જેમ અમુક દિવસે મેળો મળે છે અને બીજે દિવસે પાછું સર્વ વીંખાઈ જાય છે તેમ આંખ મીંચીને ઉઘાડીશ ત્યાં આ સર્વ લોપ થઈ જશે અને પાછું ક્યાં જશે તેની ખબર પડશે નહિ. તેટલા માટે કહ્યું છે કે:-

જેમ મેળો નીરવ મળે તે, જનવજનની કાળ.

કઈ તેટો ઈર્ષ્ય થાય તે, જે ને નીજ પર ભય.

આ પ્રમાણે વસ્તુસ્થિતિ છે તે યોગ્ય અને પછી સાચુ હિતકારક શું છે તે સમજ તે સમજ્યા પછી જનસમૂહના લાભનાં કાર્યો કરી આત્મહિત સાધી આ ભવપ્રપચની પંચાતીથી દૂર રહે. સર્વ ઉપદેશનું દૃષ્ટિબિંદુ એ જ છે કે આત્મહિત કરે, સંસારને કાપી નાખે અને સમતારસમાં તરબોળ થઈ જાય.

આ શ્લોકમાં પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ અને પ્રેમીના પ્રેમનું વસ્તુતઃ સ્વરૂપ શું છે તે બાલુવાની-વિચારવાની સૂચના કરી અને વસ્તુતઃ તારું હિત શું છે તે વિચારીને કરવાની જરૂરિયાત બતાવી. જે વસ્તુઓના બંધનમાં રૂસાઈ આ જીવ તદ્દન બાહ્ય વ્યવહારમાં રૂસાઈ રહે છે તે વસ્તુઓ બંધનને અથવા પ્રેમને લાયક નથી, અને તેવી માન્યતાવાળી વસ્તુઓ મેળવવા વિગેરેની ખટપટમાં આ જીવ એટલો મસ્ત થઈ જાય છે કે ખેતે કોણ? પોતાનું કોણ? પોતાનું હિત શું? ક્યાં? કેવી રીતે પ્રાપ્ત્ય? પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર ખરી કે નહિ? વિગેરે સંબંધી વિચાર કરવાનો પ્રસંગ પણ તેને મળતો નથી. આ બૂલ સુધારવાનો ભેવડો ઉપદેશ અત્ર છે, સગાં સંબંધી એટલે સી, પુત્ર કે મિત્રો, શરીર અને પૈસા તારા પ્રેમને ચોખ્ખું પણ નથી, કારણકે તે તારાં નથી. ૧૪૭.

અધ્યત્મ ભવ્યતિ.

મુલમાસ્તે મુલં શેષે, મુહસ્તે પિવસિ સ્થેલસિ ।

ન જાને ત્વગ્રતઃ પુષ્યૈર્વિના તે કિં મવિપ્યતિ ॥ ૨૪ ॥

“મુખે બેસે છે, મુખે મુખે છે, મુખે ખાય છે, મુખે પીએ
છે અને મુખે ખેલે છે; પણ અગાડી પુણ્ય વગર તારા શા હાથ
“યથે તે હું બાંધતો નથી.” ૨૪.

અનુદ્ય

ભાવ-હે ભાઈ! મુખાસન કે સિંહાસન પર નિરાંતે બેસે છે,
વિભાવની પલંગો પર સુંદર ચાદરો બીછાવી મુખે છે, હાથને સારા
લાગના ભક્ષ્યાભક્ષ્ય સર્વ પદાર્થો ખાય છે, મદિરાપાન કરે છે અને
એરેટેડ વોટરના અપેય પદાર્થોના ગ્લાસો ગળામાં રેડે છે, તેમ જ
અનેક રમતો રમે છે; પણ તું વિચારતો ખરે કે એ સર્વ પુણ્યના
પ્રતાપ છે. તારે મામનું લેણું છે અને તે ઉપરાણી પડતી જાય છે
અને મળેલો વાદરો ખવાતો જાય છે, ધન યોધું ધનું જાય છે એટલે
પુણ્યધન ખવાનું જાય છે. હવે અત્યારે તો તું કાંઈ ધન રાખતો નથી
ત્યારે આગળ તારા શા હાથ ધરે? મને તો તારે માટે વિચાર યથ
પડ્યો છે, પણ તું વિચાર કરતો નથી.

જેને અત્ર મુખ, ભોગ, વૈભવ, સંપત્તિ, આદિમ્ય હોય તેણે
સંસારના લપટાનું એ મળેલો પુંછને ઉડાવી દેવા જેવું છે, અને
વૈભવ અને ધનના સંસારમાં લપટાનું એ તો વદન મજુરી કરવા
જેવું છે. એટલે, અને કોઈ પ્રદ્યો માણસ તેવું કરવાની હા પણ
પડે નહિ એ સમજાય તેવું છે. ભનૂદરિએ એક રથાનકે લખ્યું છે
કે, “મોટ આનંદ મીને. મવનાં હોય, પડખે કવિઓ બાંહેધારિ
બોલના. હેય બા.સુપર ચ.મરો છુલ્લના હોય અને માથે સેવકે છત્ર
ધરી નહ. હેય એવું તરે હોય નો તો તું સંસારરમને નહ
કે. ન. નહ. નહ. પણ કર વાજળી મણાય.” આવું તો ત. કે કાંઈ
જેવું નહ. તું નહ. નહ. લપટાંનું નહિ. તારે તો જ્યવદુના
કહેવત નહ. નહ. મળે નહ. નહ. મળી માય. જેવું થય છે.
જેવું પુણ્યના ને પણ ઉડતું તું તો હારી બેસે છે. તારી નિમિ
કેવું કોઈ નહ. અનનપત્ર પ્રતે કરવાનાં સાધને મેળવવા નહ.
અને નહ. નહ. નહ. ઉપધિઓથી દૂર રહેવા મટે નહ. હજી પુણ્યની
બાંધે નહ. નહ. મટે જે કાય મુખથી-સરજનાથી કરવા. જેવું ને
કેવું નહ. નહ. પીવના ઉપર બહુ લક્ષ્ય છે ને છે પ્રદે તરી

ઉપદેશ પર ધ્યાન આપીય તે તો તને અમોઘ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થયે. તેથી વિચાર કરીને નરક નિર્ગોદનાં દુઃખ સહન કરવાં પડે તેવો વખત આવતો અટકાવ; પછી તે વખતે તું સદો પાલીય, દોષશ તોપણ તારું કોઈ સંભળશે નહિ.

આ રલોકમાં એક બીજો ભાવ હોય એમ પણ દુકુર છે. સાધુ-ધર્મ વદન કરવામાં પરીવહ સહન કરવા પડે છે એ ખરું છે અને તેની બીકથી જ બહુ પ્રાકૃત પ્રાણીઓ તે ધર્મ અંગીકાર કરી શકતા નથી અને તેનાથી ડરો કરે છે, પરંતુ તેને બદલે યાવ છે એમ કે જે કષ્ટોની બીકથી ડરો કરે છે તે જ કષ્ટો બ્યવહારમાં સહન કરે છે. હંડી, તાપ વિગેરે પરીવહના રૂપમાં સહન કરતો નથી, પરંતુ પરતંત્રતાથી સર્વ સહન કરે છે એ લગભગ દરરોજના અનુભવનો વિષય છે. આના પરિણામે જન્મે ભવ બચડે છે. અત્ર કષ્ટ વેડે છે અને પરભવમાં પાછો દુર્ગતિમાં પડે છે. આવા પ્રકરણી તારી પ્રયત્ન કરવાની બુદ્ધિને રૂંધે છે। ૧૪૯.

ઉપસંહાર-અપનો દર.

इच्छिन्व.पापैः इचन ममादः, कदाग्रैः कापि च मन्तराद्यैः ।

आत्मानपान्मन कर्तृपीकरोषि, विभेवि हि नो नरकदयमा।। ૨૬।।

“હિ આત્મન! કોઈ વખત કષ્ટ કરીને અને કોઈ વખત અપ્રમાદ કરીને, કોઈ વખત કદાગ્ર કરીને અને કોઈ વખત મત્વર નવિગેરે કરીને આત્મને મત્લિન કરે છે। અરે તને પિશ્ચાર છે। તું ‘અને અધર્મી કે નરકથી પણ બીજો નથી’ ૨૬. કપ્યાં

આવામાં જ. એવ કોઈવાર કોષ કરે છે, કોઈવાર અદ્વાર કરે છે, કોઈવાર કષ્ટ કરે છે, કોઈવાર પેસા પેસાની ક્રેમતા કરી કરે છે, કોઈ વખત ખાટો અભિનિવેશ કરે છે, કોઈ વખત મન નિયમ ન લેતા અવિરાગિ સિદ્ધિમાં આનંદ માને છે, કોઈ વખત મનમાં અગુદ વિચારો ફેલીબદ કરી કરે છે, કોઈ વખત પાનનાં ફુલ, લગ્ન, વિદા, ધન વિગેરેનો મદ કરે છે, કોઈ વખત સ્ત્રીમાં આલસ્ય થઈ પડે છે, કોઈ વખત સારા સારા પદ્યો ખાવા

દુઃખ થાય છે તે સંસારભ્રમણને લીધે થાય છે અને જો વિષય કષાય-
પર જ્ય મેળવવામાં આવે તો સંસારભ્રમણ મટી જાય તેમ છે.

સંસારપર નિર્વેદ આવવાનાં (વૈરાગ્ય થવાનાં) ત્રણ કારણો છે.
એક ઇચ્છિત વસ્તુનું નહિ મળવું અને અનિચ્છિત વસ્તુનું મળવું
એને શાસ્ત્રકાર દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્ય કહે છે, બીજું આત્માનું ખોટી
રીતે જ્ઞાન થવાથી વૈરાગ્ય થાય તેને મોહગર્ભિત વૈરાગ્ય કહે છે
અને ત્રીજું આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ જાણી સમજી વિચારી સંસારપર
ઉદાસીનતા ખરેખરા રૂપમાં લાવવી તેને (સદ્જ્ઞાન સંગત) જ્ઞાન-
ગર્ભિત વૈરાગ્ય કહે છે. વસ્તુસ્વરૂપતા ખરેખરા જ્ઞાન પછી થયેલ
ત્રીજા પ્રકારના વૈરાગ્યથી ભવભ્રમણનું દુઃખ મટે છે અને મોક્ષ-
મુખ મળે છે.

વૈરાગ્યદ્વારને અંગે મનુષ્યભવની દુર્લભતા ખાસ સમજવાની
જરૂર છે. આ ભવમાં જે જે ભોગવાઈ મળી છે તેવી ફરી ફરીને
જલદી મળી શકતી નથી. શાસ્ત્રાંતરગત કેટલાંક દહાંતો તેરમા મ્હો-
કમા આપ્યા છે તે મનન કરવા લાયક છે. વાંચનની કેટલીક હુકીકત
આપવાની હોય છે, કેટલીક ગળે ઉતારવાની હોય છે અને કેટલીક
પચાવવાની હોય છે. તેમ આ વિષય પચાવવાનો છે. મ્હોમાં નાખી,
ચાવી, ગળે ઉતારી, પચાવવે.-એટલે કે એને વાંચી, સમજી,
વિચારી. મનન કરી વારંવાર તેનું પુનરાવર્તન કર્યાં કરવું. મનુષ્યો
તાર્કિક મુખ તન્નુ વિરોધ ધ્યાન આપે છે પણ જ્ઞાંત્રી તજરે
જ્ઞાતા નથી, એ પણ એટલી જ ઉપયોગી હુકીકત છે આ બાબતમાં
વાલ : બુદ્ધ રાખવાની જરૂર છે

તેક બાબત ઉપર તેને યોગ્ય જગ્યાએ પૂરતું વિવેચન કરવા
યત્ન કય છે તત્સરમા કેઈ કોઈનું નથી, સ્વાર્થના મંગો મળ્યો
છે, મારે નુકરદાવાસને કે તત્સારને અંગે પોતાની યોગ્ય ફરજ હોય
તેટલે વખત નને તારૂ જે કરવું ઘટે તે કરવું. બાકી ખરેખર કાર્ય
તો જ્ઞાન જગ્યાએ એટલી પોતાનું ખરૂં સ્વરૂપ શું છે તે વિચારવું એ
છે. પ્રવૃત્તિમાં પછી રહેનારને ખરા મુખની વાનકી પણ મળતી નથી.
અને મનુષ્યભવ એક દેરા જેવો થાય છે, નકામો થાય છે અને છેવટે

અનુરૂપ નથી. ગુણ કે અશુભ વ્યવહારના કાર્યને અંગે કમ્પક વિચારો આવે છે, પણ સાધ્ય અચોક્કસ હોવાથી વસ્તુતઃ કર્તવ્યભાન કરાવનારા વિચારો આવતા નથી. આ અધિકારના દરેક શ્લોકપર વિચાર કરી તેને પોતાના વ્યવહારમાં પણ ઉપયોગી બનાવવામાં આવે તો અત્ર વર્ણવેલી સ્થિતિને બદલે કાંઈક નવીન પ્રકાર, નૂતન સ્ફુરણ, અભિનવ અનુભવ થાય; પરંતુ અવકાશના વખતમાં માત્ર વાંચવા ખાતર જ આ અધિકારાંતરગત શ્લોકો વાંચવામાં આવે તો તેથી સ્વાત્માનુભવ કે આત્મદર્શન થવાનો બહુ સંભવ તુરતમાં તો રહેતો નથી.

આત્માની અનંત શક્તિ છે એ હવે નવું જાણવાનું રહેતું નથી. એ શક્તિ પ્રગટ કરવા માટે આત્મદ્રવ્યપર લાગેલાં કર્મના સમૂહો દૂર કરવાની જરૂર છે. એ ભાવ પ્રાપ્ત કરવા માટે, શુદ્ધ આત્મદર્શન કરવાની રૂચિ થવા માટે વૈરાગ્યની જરૂર છે; કારણકે સંસાર અને વૈરાગ્યને બનતું નથી અને સંસાર છે ત્યાં કર્મ છે અને કર્મ છે ત્યાં એાછી વધતી આત્મદર્શનવિમુખતા છે. સંસારપરથી નિવૈદ્ય લાવવા માટે શુદ્ધ વિચારણા કરવાની અને પોતાના દરેક કાર્યપર નિરીક્ષા કરવાની જરૂરિયાત તેથી સ્પષ્ટ થાય છે. આ અધિકારનો પ્રત્યેક શ્લોક ને નહ પ્રવાણ મૂચવે છે.

इति सत्त्विवरणो वैराग्योपदेशनामा दशमोऽधिकारः ॥

એપ થડે તો દેખાવ સારો લાગે છે પણ એની મૂળ કિમત તો એપ વગર પણ ત્રણ કાળમાં એક સરખી જ રહે છે. એવા પારકાના એક નાના સદ્ગુણને પણ મોટો માની એની સ્તુતિ સ્તવન પ્રશંસા કરવામાં આવે ત્યારે કરનાર આડકતરી રીતે ગુણ માટે માન, ગુણવાન યવાની ઇચ્છા અને પોતાનું ગુણીપત્તુ બતાવે છે. એથી પારકા ગુણનો પ્રશંસા કરતી એ આડકતરી રીતે પોતાની જ પ્રશંસા કરવા ભેવું છે. મુનિમુંદરસૂરિ મહારાજે વાણીઆનો હિસાબ બતાવ્યો છે કે તમે આપ્યો તો મળશે, પણ તેનો ખરેખરો ભાવ અત્ર બતાવ્યો તે જ છે. ભતૂદરિ કહે ॥ કે સંત લોકો પરગુણસ્તવન કરીને પોતાના ગુણ પ્રસિદ્ધ કરે છે એ તેમનું ચરિત્ર આશ્ચર્યથી ભરપૂર છે. વાતનો સાર એ છે કે પારકા ગુણ ભેળને ઇર્ષ્યા કરવાનું તો સ્વપ્ન પણ લાવવું નહિ, પણ તેના તરફ સ્વાભાવિક પ્રેમથી જ ભેવું. ગુણપ્રાપ્તિનો અને સ્વાત્મ ગુણ દશાપર આરોહણ કરવાનો એ મુખ્ય ઉપાય છે. ૧૫૩.

પોતાની ગુણસ્તુતિ અને દોષનિન્દામાં મન ન રાખવું.

મનેષુ દુર્હણન્તુ ગુણાન્ પ્રમોદસે, તનો ધર્મિત્રી ગુણરિક્તતા તત્ત્વ ।

દુર્હણન્તુ દોષાન્ પરિતપ્યમે ચ ચેદં, મવન્તુ દોષાસ્ત્વપિ સુસ્થિરાસ્તતઃ

“ખીજા માણસો તારા ગુણની સ્તુતિ કરે ત્યારે તું હર્ષ પામીશ ને. તારામા ગુણના ચિન્તન થયે, અને લોકો તારા દોષો મહુણ કરે ત્યારે ખેદ પામીશ તો તે દોષો તારામાં નિર્લક્ષ્ય-દૂર થયે” ૪.

વરાહ

ભાવાર્થ-અ.પણુ.મા ક્ર.વ્યવ.ગ્રુપ, પ્રમાણિક વ્યવહાર, તપ, દત્ત ૨૫૬૨. દેવ.ના અત્યુત્તમ યક્તિ કે એવો કોઈ પણ સદ્ગુણ કે જગત હેતુ તેના આપણા રનેહા, સગાં કે સગીઓ પ્રશંસા કરે તો તેના આપણને આનંદ થાય કે નુરત મદ થકે છે, કેટલાક કહેવા જાય છે આડકતરી રીતે બને છે. મ.યાથી કે દેખાવ કરવાના દેવતા આ ગુણ તે વખતે બોલે છે કે ‘એમા કાઈ નહિ, એ ને ને.રી દેવ જ હુની વિગેરે.’ પણ એમાં વાણી વખત માયા હેતુ છે ખીજા માણસો ગુણસ્તુતિ કરે એ સાંભળવાનો ઇચ્છા થાય, પ.ત.નુ વગર. ખીજાને જણાવવાની ઇચ્છા થાય અને ખીજા તેનાં વખાણ

એમાં ગુણવાન્ કોણ છે એ જ જોવાનું છે. ગુણવાન્ માણસ ભલે
 શત્રુ હોય, હાડોહાડી વેરી હોય, પણ તેના સદ્ગુણ માટે તેના તરફ
 આકર્ષણ થાય છે. દુઃકામાં ગુણ ઉપર ગુણ ખાતરજ પ્રેમ થાય છે.
 આવી સ્થિતિ જરા અવલોકન કરી વિચાર કરવાની દેવ પડવાથી
 પ્રાપ્ત થાય છે. એવી જ રીતે જેમ પોતાની નિંદા સાંભળી ખેદ
 થાય છે તેવી જ રીતે શત્રુની નિંદા સાંભળીને પણ ખેદ થાય ત્યારે
 જે કાર્ય કરવાનું છે તે સિદ્ધ થયું સમજવું. સમજણ, જ્ઞાન, વિદ્યા
 એ સર્વનો સમાવેશ આ નાની વાતમાં થાય છે. ગુણ તરફ ગુણ
 ખાતરજ પ્રેમ રાખવો એ ઉપદેશ છે. ભર્તૃહરિ કહે છે કે પારકાના
 નાના સદ્ગુણને પણ જે મોટો પર્વત જેવો કરી તેને માન આપે છે
 તે સંત બ્રહ્મવેદ, પણ મુનિમુંદરસુરિ મહારાજ તો આગળ વધી
 જણાવે છે કે જે બ્રાહ્મી ગુણને ગુણ ખાતર માન આપે તે જ બ્રહ્મ-
 કાર છે. શાસ્ત્ર વાંચ્યાં હોય તેનું કૃણ એ જ છે અને તેવી જ રીતે
 દોષ ઉપર દોષ ખાતરજ અપ્રીતિ રાખે તે જ ખરા જ્ઞાની છે. આવી
 રીતના વર્તનનું કૃણ શત્રુમિત્રપર સમભાવમાં આવે છે. એવી રીતના
 વર્તનથી મનનં જે ટેકો અને શાંતિ મળે છે તે અનિર્વચનીય ॥
 અને વાર્તાવક રીતે કહીએ તો તે અનુનવગમ્ય જ છે. ઉપાધ્યાયજી
 કહી ગય. છ ક "ર.ન ધરી જે છુદા ગુણ લહીએ" જે જન્યાએ
 ગુણ હોય ત્યાં ર.ન ર.ખવો, એમાં ગુણવાન્ કોણ છે તે જોવાનું જ
 નથી જ્યાં જ્ઞાન હોય ત્યાં રાગ રાખવો. ૧૫૫

પરગુણપ્રશંસા

સ્તવ્યથા મ્વમ્ય વિગર્જનશ્ચ. પ્રમોદનાર્પા ભજમે તથા ચન્ન ।

ઃપો પંપાર્માપ નૈશ્વર્ણ્યપુદામતાં વામિ તતોર્થવેદી ॥ ૬ ॥

"૧ ॥ જાન પાની પ્રશંસા અને નિંદાથી અનુક્રમે આનંદ
 "અનં ૧૬ ૫ મે છે તેવી જ રીતે પરની પ્રશંસા અને નિંદાથી
 "અનંદ અનં ૧૬ ૫ મે હોય અથવા તે વરે ઉપર ઉદાસીન વૃત્તિ
 "૨ અનં. હોય તે તું ખરા અર્થના બ્રહ્મકર છે" ૧૫૬૨ ૧

ભાવાર્થે ઉપર કહ્યું તે જ અન પ.કાતરે કહ્યું છે. પારકો માણસ
 જનને તે હોય, ભલે તે મિત્ર હોય કે શત્રુ હોય, પરંતુ જ્યારે તેના
 ૨૫૨ ગુણવાન્ હોવાથી પ્રમોદ જ થાય ત્યારે શાસ્ત્રના રહસ્યનું

અત્ર એક ઘણી અગત્યની બાબતપર ધ્યાન ખેંચવાની જરૂર લાગે છે. આપણે આપણું વર્તન ગુણને અનુસરીને રાખવું. ધરાદા-પૂર્વકે આપણું વખાણ ચાલુ તેવી રીતે દુનિયાને બતાવવા ખાતર વર્તન કરવું નહિ, છતાં વખાણને પાત્ર આત્માને બતાવવામાં અડ-અણ નથી, બલકે તેવા જ ચવાની જરૂર છે. લોકો સ્તુતિ કરે તેમાં ગુણકાંતિ થતી નથી, પરંતુ જેની સ્તુતિ ચાલુ છે તેણે તે કરાવવાના હેતુથી કાંઈ પણ વર્તન કરવું જોઈએ નહિ, અને વિદ્યમાન ગુણની પણ સ્તુતિ સાંભળીને તેનાપર મન આપવું જોઈએ નહિ.

અત્ર આ છવ્ઠામાં દેખીતો વિરોધ છે તે બતાવે છે. એક તો દરેકને આવતા ભવમાં સાફ ચાલુ તેવું કરવાની ઇચ્છા અને બીજું તેથી તદ્દન વિરુદ્ધ વર્તન હે બાધ! જો તું આવતા ભવમાં માનસિક કે શારીરિક સુખ મેળવવાની ઇચ્છા રાખતો હો તો પછી આ ભવમાં ઇર્ષ્યા કે અભિમાન કરી પારકામાં ગુણ છતાં નિંદા કે પોતામાં દોષ છતાં પ્રશંસા કે ઇર્ષ્યાથી બીજાના ગુણને પ્રકાશમાં ન આવવા દેવા વિગેરે વિગેરે નિષિદ્ધ કાર્યો કરી ચામટે સુખ મળવાના ઉપાયોને કાપી નાખે છે? તારે તારા ગુણો બહાર પાડવાની ઇચ્છા રાખવી નહિ. વળી યાદ રાખજે કે ગુણ છે તે હાબકામાં નાખેલી કરતુરી છે. જો કે કરતુરી પોતે ઇચ્છા રાખતી નથી કે મારી સુગંધ બધે પ્રસરે, પણ ગુણનો તેમ જ કરતુરીનો સ્વભાવ છે કે તે પોતાના મૂળ ધમથી જ આપોઆપ સર્વત્ર પ્રસરે. વસ્તુ અવલોકન કરનાર તત્ત્વજ્ઞે સારી રીતે સમજે છે કે પ્રશંસા-આબરુની પછવાડે દોષનારને તે મળતી નથી. પણ તેને જે લાચક ધાય તેને વરવાને દ્વાધમાં નાજા લાગે તે આતુર કીલી હોય છે અને ઇચ્છા કે અનિચ્છાએ તે વરે છે એવો આ જગતનો ક્રમ છે. ૧૫૭.

• ગુણ ધર્મ કરવાની જરૂર. કરનારાઓની સ્વરૂપતા

મુજલ્તિ કે. કે. ન વદિર્મુવા જનાઃ, પ્રમાદમાત્સર્યકુરોધવિજ્ઞતાઃ ।

દાનાદિધર્માણિ મર્ત્યમસાન્યમૂન્યુપેત્ય શુદ્ધં મુદ્ધતં ચરાશ્રપિ ॥ ૮ ॥

“પ્રમ.૬, માત્સર અને મિથ્યાત્વથી ઘેરાયેલ કેટલાએક સામાન્ય માણસો. દાન વિગેરે ધર્મો કરે છે, પણ આ ધર્મો મલિન છે, “તો તેઓનાં ઉપેક્ષા કરી શુદ્ધ સૂક્ત્ય જરાએક-એક અત્યું “વેદગુજ કર” ૮.

૧૮૨૬૧૬

અથવા કરતી વખતે તેને જ્ઞાનગ્રી રાખવાથી બહુ જાતના લાભ થાય છે. અભિમાન ન થઈ જાય તે બહુ મોટો લાભ છે, કારણકે અભિમાનથી સુદૃઢ્યનું કૃણ અહીં જ રહી જાય છે. લોકમાં કીર્તિ જોલાય અથવા બહુ તો દેવગતિ મળે, પણ નિર્જન થવી મુશ્કેલ છે. એ ઉપરાંત ગુપ્ત સુદૃઢ્ય કરતી વખત અપૂર્વ માનસિક આનંદ થાય છે, આત્મસ્વરૂપમાં રમણ થાય છે અને કુરજ બળવવાનો શુદ્ધ ખ્યાલ આવે છે એ સર્વ લાભો જુદા જ છે. ૧૫૬.

સ્વસુહૃદ્ગ્રંથાથી લાભ નરા પણ નથી.

સ્તુતઃ શ્રુતૈર્વાપ્યપરંનિરીક્ષિત્વગુણસ્તવાત્મન્ સુદૃઢ્યન કથન ।

ફલન્તિ નૈવ પ્રત્યીકૃતર્થુવો, દુમા દિ મૂર્ત્યનિપતન્ત્યાપિ સ્વયઃ ॥ ૧૦ ॥

“તારા ગુણો અથવા સુદૃઢ્યોની બીજી સ્તુતિ કરે અથવા સાંભળે
“અથવા તારાં સારાં કામો બીજા જીએ, તેથી હે ચેતન! તને કંઈ
“પણ લાભ નથી. જેમકે જાડનાં મૂળ ઉઘાડાં કરી નાખ્યાં હોય તો
“તેથી ઝાડ ફળતા નથી, પણ ઉલટાં ઉખડી જઈને શોંધ પર
“પણ તે (તેમ જ સારાં કામો પણ ઉઘાડાં પડવાથી બોંયે પડે
“... ૧૦.

વચસ્પતિઃ

ભાવાર્થ—એક માણસે પૃથ્વીપર સુંદર જાડ વાળું અને તેનાં
મીઠા ફળ થશે એમ તેને લાગ્યું, તેથી તેનું મૂળ ફેંડું હશે તે ભેધાની
... આમ વિચારી બીજાને બતાવવા સાડ તથા પોતે ભેધા
... મૂળ ફેંડું જે નાની કચરો વિગેરે હતા તે ફેંડે કપા અને મૂળ
પણ એ જોડું પણ પાતળું મ શુ આવ્યું? ફળ તો ... મળ્યું, પરંતુ
... પણ નહ. પની ગયું. આવી જ રીતે સારા કામોનો પણ સારો
... એક દેવની આજીવ સુદૃઢ્યરૂપ મૂળ બીજાને ભેધા સાડ
કે પણ નહ. ફળની અપ્રસિદ્ધતરૂપ માટી વિગેરે હોય છે તે ફેંડે કરે
... તેના કાવથી એ કે થય તો બેલય છે પણ તેના ફળનો નાશ
થાય છે, અને સુદૃઢ્યના નાશથી તે પોતે પણ નાશ પામી જાય છે.
... આ પ્રમાણે છે—(૧) સુદૃઢ્યોની મૂળ સાધે યોજના, (૨)
... વૃક્ષ સાધે, (૩) સ્તવન, શ્રવણ, નિરીક્ષણ (સુદૃઢ્યોનું) ની
(૪) પ્રકટીકરણ સાધે, (૪) (સુદૃઢ્યના) સુધ્ધનો અભાવ તેની વૃક્ષના

રીતે તપ, ક્રિયા, દાન વિગેરે રસાયણ છે, તેની સાથે જ ભો ગુણ તરફ મત્સરરૂપ અપર્યય સોજન લેવામાં આવે તો પછી શિવગમન-રૂપ નિરોગીપણું આ જીવરૂપ વ્યાધિમય ત્રાણીને પ્રાપ્ત થતું નથી. એ પ્રમાણે દૃષ્ટાંત દાર્દ્રીતિક ચોજના સમજવી.

ઘોર તપસ્થાના પરિણામે દેવલોકનાં સુખ મળે એ શા કામનું? આવશ્યક ક્રિયા કરીને પાણું તે જ કૃત્ય તે સાચે ફરી ફરીવાર કરવાના વમળમાં ફરતું પડે તે શા કામનું? દાન આપ્યા પછી પાણું દાન લેવાનો વારો આવે તે શા કામનું? અલબત્ત, યા યા ક્રિયા તા તા જલ્દલી એ સૂત્ર ખરેખરું છે, પણ ઉપર જણાવ્યું છે તેમ મોટે જનારની અને મોટે જવાની ઇચ્છા રાજનારની નજરમાં એ લાભ તદ્દન અદ્ય છે, તેથી નિષ્ક્રાંત છે એમ કહીએ તોપણ ખોટું ગણાય નહિ. હે ઘેતન! તું પરશુલખસહિષ્ણુતા તણ દે અને તેમ કરી તારાં કર્મરૂપ રાગોને દૂર કર. ૧૬૧.

શુદ્ધ પુણ્ય અદ્ય હોય તોપણ સાફ.

મન્વપ્રમાન્નરસાયનાદિનિર્દર્શનાદત્પમપીદ શુદ્ધમ્ ।

દનાર્ચનાવશ્યકાંપથાદિ, મહાફલં પુણ્યમિતોઽન્યયાન્યન્ ॥૨૨॥

"મન્વ, પ્રભા, રાત્ર, રસાયણ વિગેરેનાં દૃષ્ટાંતથી (જણાવે છે કે) "દાન, પૂજા, આવશ્યક, પંચમ વિગેરે (ધર્મક્રિયા) બહુ ઘોળાં હોય તોપણ ભો શુદ્ધ હોય તો મહા ફળ આપે છે અને બહુ હોય છતાં "અગાદ હોય તો મોક્ષરૂપ ફળ આપતું નથી." ૧૨. ૭૫૦૮

આવાય-શુદ્ધ નોએ-રથી અસલના વખતમા પુણ્યના પ્રભ-લપન શા દેવ પ્રતજ થત હતા; તે જર. હોય તોપણ બહુ કામ થત હન ને જ રાં મૂય ચદ્રની પ્રભા જરા પડે ને. પણ આખી દુનિયા ન. પ્ર. શ. ૫૬ જે. પાવ્ય રૂપિયાભાર હે. અને તેટલા જ વજનના રાત્ર ન. જે. મે. ને. માલોક કે હીરા) હોય ને. કિમનમાં લખાઈ. ૫૦ ૫૦ અવ છે રસાયણ-મારેલ પદો વિગેરે એક તણજ રાં એ. ૫૦ અવર વખ. મા આવે તોપણ ભો તે શુદ્ધ હોય તો ર. રાં ને બ. ગુણ કરે છે. એવાં જ રીતે દાન, પૂજા, પંચમ વિગેરે બહુને મે. તમજવુ આપણા હો. કે. હમેશા તખ્યા વરફ જુએ

સર્વ હકીકત એ જ બતાવે છે કે શુદ્ધિ તરફ ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. હવે શુદ્ધિ સાથે ભાવની કેટલી જરૂરીઆત છે તે બતાવી. અધિકાર સમાપ્ત કરે છે. ૧૬૩.

ભાવ અને ઉપયોગ વગરની ક્રિયાથી કાયકલેસ-ઉપસંહાર.

ભાવોપયોગશૂન્યાઃ, કુર્વન્નાવશ્યકોઃ ક્રિયાઃ સર્વાઃ ।

દેહ્દેહ્યં લપસે, ફલમાપ્સ્યસિ નૈવ પુનરાસામ્ ॥ ૧૪ ॥

“જ્ઞાત અને ઉપયોગ વગર સર્વ આવશ્યક ક્રિયા કરતાં તને
“માત્ર કાયકલેસ (શરીરની મજૂરી) થયે, પણ તું તેઓનું ફળ
“મેળવી શકીશ નહિ જ.” ૧૪. અર્થ.

વિવેચન-‘ભાવ’ એટલે ચિત્તનો ઉત્સાહ (વીર્યોદ્દાસ) અને
‘ઉપયોગ’ એટલે સાવધાનતા (તત્ત્વમયપણું); જેમકે આવશ્યક ક્રિયામાં
સૂત્રાર્થ, સૂત્ર, અર્થ, વ્યંજન, દીર્ઘહસ્ત્વોચ્ચાર વિગેરે બાબતમાં સાવ-
ધાનપણું. ભાવ અને ઉપયોગ વગરની ક્રિયા કરવી એ માત્ર કાય-
કલેશને દેનાર છે અને તેમાં ફળ તદ્દન અલ્પ છે, કાંઈ નથી.
શાસ્ત્રકાર કહે છે કે-

ભાવ વિના દાનાદિકા, બાલ્યે અણુલો ધાનઃ

ભાવ રસાગ મત્યં યકે, હુરે કર્મ નિદાન.

ભાવ વગર દાન વિગેરે ક્રિયા કરવી એ મીઠા વગરના લોચન
જેવી છે તેવી જ રીતે મુક્ત-મુક્તાવસ્ત્રીકાર પણ કહે છે કે-

મન રિષ્ય મિત્રેન ન્યુ. આવગે દંતનીલે.

૨ નિષ્ક લાભ ત મનુ કમયો ન્યુ અદૂત

મને નયુ ૧૬ - ૧૧ દેવને ન્યુ ન માદ.

૨૦ પ-મ ન નાં લાવના રાંત ન દોલ

એ ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે કે ભાવ વગરની ધર્મક્રિયા
તદ્દન શૂન્ય છે, નક મી છે, જાણુ છે, અનનુકરણીય છે, અનિષ્ઠ છે,
એ મન વગરન મેળ. છે અને દાત વગરના આવણા છે.

તેટલા માટે જ સિદ્ધસેનસૂરિ મહારાજ કલ્યાણમંદિર સ્તોત્રમાં
કહે છે કે ‘હે પ્રભુ! અનંત સસારમાં ભવબ્રમણુ કરતાં મને તારું દર્શન
એકવર પણ યયુ હોય એમ લાગતું નથી; કારણકે મેં હોય તો પછી

વ્યવહાર શુદ્ધ ન હોય, છતાં શુદ્ધ છે એવાં વખાણ કરાવવાની ઇચ્છા રહે તો તે દેશ છે જે વર્ચ્ય છે; માટે ગમે તે રીતે પોતાના વખાણની ઇચ્છા રાખવી એ અનુચિત છે. તેવી જ રીતે પારકાનાં ધન, મુખ કે દીર્ઘિની ઇર્ષ્યા કરવી એ પણ વર્ચ્ય છે. હાઈ પજુ કાંઈ પ્રયંસા મેળવવાના ઇરાદાથી કરવું નહિ. એ આ જીવને વરતુસ્વભાવનો બદોસો હોય તો સમજે કે શુભ કાર્યની અનુ-ગ્રાહના એની મેળે યાય છે જ. દુનિયા પાસે તેના દોષ વગાડવા પડતા નથી. ઝવેરાતમાં અવાજ નથી પણ તેજ છે, કસ્તુરી કહેલી નથી કે અને સુંધો, ચંદન કહેતું નથી કે અને લો; પણ જરા વિચારવાની તરફી લેયે તો આ બધું સ્પષ્ટ થઈ જાય તેવું છે.

૩ ભાવશુદ્ધિ અને ઉપયોગ.

દરેક ધર્મકાર્યમાં ભાવ અને સાવધાનતાની જરૂર છે. જે ક્રિયા, જપ, તપ, ધ્યાન કરવાં તે શુદ્ધ ભાવથી અને ઉપયોગથી કરવાં ભાવ હોય છે તો અદૃષ્ટ ક્રિયા પણ બહુ ફળ આપે છે. નિરાકરપણું, અવિવેક, અનુભાવીપણું વિગેરેનો ત્યાગ કરવો ધર્મરૂપ રાજાના દાન વિગેરે અગ્ર છે અને તેઓમાં ભાવનારૂપી જીવ છે. યાજ્ઞકાર ઘણીવાર સ્પષ્ટ રીતે કહે છે કે ભાવ વગરની ક્રિયામાં બહુધા કાયકલેશ યાય છે. સ્પીરિત્યુઅલિસ્ટિક ઉપદેશ-તરગિરદીમાં કહે છે કે “ભાવ ધર્મનો દિલોબ્ધન દોસ્તદાર છે, કર્મરૂપ કાઠોને બાજવામાં અગ્નિ સમાન છે, પુણ્ય અજ્ઞમાં પી સમાન છે અને મોક્ષ લક્ષ્મીની દરિનેખલા છે.”

આ વજુ બાળકપર ખાસ ધ્યાન આ અધિકારમાં ખેંચી ધર્મ-ગાદિ જેન બને તેમ રાખવ ઉપદેશ કયો છે. એમાં સ્વમુખપ્રયંસા-રૂપ મોહ દુનુદ્ધથી બચવ. અસાધારણ પ્રયાસ કરવાની સૂચના કે થોડું સુગંધ કરવ. પટે છે વગી લે.કરજન માટે ધર્મ કરવો નહ. પણ પ - - - બ વગી અભિનિર્મળન માટે સમજીને સર્વ પાપો કે કાંઈ અન - - - ને જે દે.વ કે ત થત જાય તે સમજીને - - - ન રા. અ પા રા. અ ધનન લનજવન. ર દુર સમજી

૧૯૫૫ન ૧૦-૨

ઈતિ માર્ગશાસ્ત્રં પન્નપુરુષેન્દનાર્નકરણોન્નિવરતઃ

રસાયણ ને યોગ્ય રીતના અનુપાનથી ખાવામાં આવે તો શરીરને બહુ મજબૂત કરે છે, પણ ને તેની ક્રિયામાં ફેરફાર થઈ જાય તો આખી જીવગી મુખીનું દુઃખ થાય છે; કારણકે ઘણું ખરું તે શરીર કૂટી નીકળે છે. મૂર્ખ વેદ ને રસાયણ ખવડાવે તો જરૂર મફલવી થાય છે. તેમાં ખારેલ લાભ મળતો નથી, પણ કેટલીકવાર ઉલટું પાતાનું હોય તે પણ જાય છે. આવી જ રીતે અજ્ઞાની કે વિકારી શુદ્ધતા બતાવેલા ધર્મથી પણ મોક્ષને બદલે સંસારવૃદ્ધિ થાય છે. આ શ્લોકમાં સંસારી જીવનો રોગી સાથે, ધર્મનો રસાયણ સાથે અને શુદ્ધનો વેદ સાથે દ્વંદ્વ દાર્શનિક સંબંધ છે. ૧૬૬.

ચોતે દુઃખે અને બીજાને દુઃખાવે તેવા કુશુર.

સનાથિનસ્તારકવૃદ્ધિનો યો, યસ્યાસ્ત્યહો મક્ષાયિતા સ ઇવ ।

ઓયં તરીતા વિપમં કર્યં સ, તપ્યેવ જન્નુઃકુશુરોર્મવાપ્તિમ્ ॥ ૬ ॥

“આ પુરુષ તારવાને સમર્થ છે એવી જુદિથી જેનો આશય “કરવ.મા આવ ને આશય કરનારનો જ્યારે આશય આપનાર જ ન હોય ત્યારે પછી આ આકર (અથવા અપજ) મળે. “તે ન હોય તરી તરી શક્યો? તેવી જ રીતે કુશુર આ પ્રાણીને “સનાથનમુદ્ધથી કેવી રીતે તારવે?” ક. ૬૫૮૬.

આપાર્થ-જો વહાણમાં કમનના બરોસાથી બેસા છીએ તે જ કમન જ્યારે વહાણને મળડુ પાડે ત્યારે તેનો પોતાનો પણ વિનાશ થાય છે અને વહાણમાં બેસનારાઓનો પણ વિનાશ થાય છે. તમામ જનકાંક્ષા યદ્યપિ કરવ ને કુરુક્ષે કમન (ટોડેલા) આશય ને કમન ન હોય, પણ વહાણને નેડા પછી અર્થેય અપરણ કે કમન, પમ ને કમન જ્યારે વહાણને ડુબવે છે ત્યારે પોતાને અને અન્યને પણ કમન થાય છે. કુશુર પાડનારી પાલકની પાલકી પાલકી થાય છે. તે જ રીતે આ કુશુર અને આવી રીતે કમન થાય છે.

જો કુશુર ન હોય તો કમન થાય નહીં. ઉપરના શ્લોક ૧૫૮.૧ ના અર્થમાં ૧૫૯.૧૫૬ ના અર્થમાં વહાણને કમન થાય નહીં. ૧૬૬ ના અર્થમાં કુશુર ન હોય તો કમન થાય નહીં. ૧૬૬.૧

ગુરુનો છે છતાં પણ વિષયને અનુકૂળ ધર્મ અને દેવ યાદ આવતા હોવાથી તે બંનેનું પ્રતિપાદન નકામું નથી.” ૧૬૮.

કુગુરુના ઉપદેશથી કરેલા ધર્મ પણ નિષ્ફળ છે.

फलदृष्टाः स्युः कुगुरूपदेशतः कृता हि धर्मार्थमशीह सूरमाः ।

સદૃષ્ટિરાગં પરિમુચ્ય ભદ્ર દે, ગુરું ત્રિશુદ્ધં મજ ચેદિતાર્થ્યસિ ॥ ૬ ॥

“સંસારયાત્રામાં કુગુરુના ઉપદેશથી ધર્મને માટે કરેલા મોટા “પ્રયાસ પણ ફળની બાબતમાં ભ્રેષ્ઠિએ તો વૃથા નીવડે છે, તેટલા “માટે હે ભાઈ ! જો તું હિતની ઈચ્છા રાખતો હોય તો દૃષ્ટિરાગ “પડતો મૂકીને અત્યંત શુદ્ધ ગુરુને ભજ.” ૫. ચંદ્રાવત.

વિવેચન-દૃષ્ટિરાગથી બે રીતે વાત બગડે છે. પ્રથમ તો અમુક ધર્મ-ઈર્શન માટે દૃષ્ટિરાગ થાય છે. પછી તેના મોટામાં મોટા ધર્મ-ધ્યેય ગમે તેવા દુરચારી હોય, “મહારાજ લાઈબલ કેસ” જેવા ફજેતા કોર્ટે ચડી જગતની બત્રીશીપર ચડતા હોય, છતાં પણ ભોળા પ્રેમલાએ તેજ ભાવથી ‘જે જે’ કરવા મંડ્યા રહે છે. બીજું દૃષ્ટિરાગ અમુક વ્યક્તિ પ્રત્યે થાય છે. પોતાના ગુરુ ગમે તેવા [વધ્યા, સંસાર દશાવાળા અથવા આત્મદશામાં ઉષ્ણ હોય છતાં પણ એવા ‘લોકમાં કહું તેમ તેના જ વહાણમાં બેસી રહેનારા છવે સંસારયાત્રામાં નિષ્ફળ નીવડે છે. હવે આવી રીતે દૃષ્ટિરાગથી મહણ કરેલા ગુરુની ફરમાશથી ધર્મ માટે ગમે તેટલાં સદાચરણે કયા હોય પણ દૃષ્ટિરાગરૂપ મિથ્યાત્વ શસ્ત્ર નષ્ટ ન થવાથી તેનું ફળ કાઢં થતું નથી. મિથ્યાત્વરૂપ અજ્ઞાનથી છવાયેલ અગીતાર્થ ગુરુ દેશકાળાદિ જ્ઞાને રહિત હોય છે, અને એક વખત તેઓના ઉપર ઉપરથી સારા સારા લાગના ઉપદેશથી જ્ઞાન, તપસ્યા, ઉત્તમ ભક્તિ કે વર્યોદ્ધા ચક્રાવલમા આવે તોપણ તેથી નૈશ્વર્યિક જ્ઞાનના અભાવે સ્વપર વિવેચન વિનાના કેવળ શુભ વ્યવહારબળે લાભ થતો નથી, જમાનાની જરૂરીઆત ન સમજનાર, વિષયમાં આસક્ત અને બહારના આડબરવાળા ગુરુનાં વચનને અનુસરવાની જરૂર નથી એમ શાસ્ત્રમાં પણ ફરમાવ છે. ટીકાકાર ‘ગરુડાચાર પયતા’-માથી નીચેની માથા ટાંકે છે.

૧. પદ્ય વળવળાવડ.

કબૂલ કરાવવાનો આગ્રહ કોઈ જગોએ કરતા નથી, એ ખાસ નોંધ લેવા જેવી હકીકત છે. વારંવાર સ્પષ્ટ રીતે કહે છે કે તમે વિચાર કરો, તપાસ કરો, મનન કરો, તજવીજ કરો, સરખામણી કરો. તમને ન્યાયશાસ્ત્રના સામાન્ય જ્ઞાનથી તુલનાશક્તિ અને તેને પરિણામે થતી નિઃસ્વય પદ્ધતિ (power of independent judgment) પ્રાપ્ત થઈ હોય તો તેને તમે પૂરનો અવકાશ આપો. અન્ય ધર્મની સરખામણીમાં જો તમને જૈનતત્ત્વજ્ઞાનમાં કોઈ અપૂર્વ વસ્તુસ્વરૂપ અને પરસ્પર વિરોધનો અભાવ જણાનો હોય તો અત્ર કહેવામાં આવે છે તે આદરો. જૈનશાસ્ત્રકારો કહી પણ કહેતા નથી કે બીજાંદ્રિવાસ્તુ જે ભાષા ન સામ્યરૂપે યોગ્યેષુ અર્થોદ્રિય વિષયોમાં તર્ક ચલાવવો નહિ. આ વચન કોનું હોય તે વિચારવા યોગ્ય છે. જે શાસ્ત્ર ન્યાયની અપૂર્વ કોટિઓ ઉપર બધાયણું હોય તેમાં આવે. મનુષ્ય યુદ્ધિને પછાત નાખી દેનારો. તેની અવગણના કરનારો, તેને ઉગતાજ મર્દન કરી નાખનારો વિચાર બતાવવાની આવશ્યકતા હોય જ નહિ. આ સાથે એટલું પણ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે કે દરેક ક્ષિત્તિસોદ્ધિ તર્ક (reason) ઉપર જ બધાયણી છે અને તેમ બંધાયણી હોય તેને જ ક્ષિત્તિસોદ્ધિ કહી શકાય. ધર્મ (religion) માં શ્રદ્ધા (faith) નો અંશ વિશેષ હોય છે, તેમ ક્ષિત્તિસોદ્ધિમાં હોય નથી. પરંતુ જૈન 'દર્શન તત્ત્વજ્ઞાનથી ભરપૂર છે, તર્કપર બધાયણું છે. જૈન ધર્મ એ જુદો જ વિષય છે અને પ્રાકૃત વ્યક્તિના હૃદય પર જ માટે વિકસર કરેલું તેનું સ્વરૂપ છે. તત્ત્વજ્ઞાનના બહુમતી તર્ક તમા સંબંધમાં અથવા બીજા કોઈ દર્શનના સંબંધમાં તર્ક-વિચાર-ન્યાયને સારી રીતે અવકાશ આપવો.

આ પરીક્ષા બતાવવા માટે સ્વરૂપજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર પડે છે અને તેને માટે સુરૂની જરૂર પડે છે. એ સુરૂ જો શુદ્ધ હોય તો તે શુદ્ધ તત્ત્વજ્ઞાન બતાવે છે, શુદ્ધ સ્વરૂપજ્ઞાન બતાવે છે અને તે પ્રાપ્ત કરવા માટે કેટલાક વર્તનધર્મો પણ બતાવે છે. એ વર્તનધર્મો સાધ્ય નથી પણ સાધન છે. સાધન ગમે તેવા પ્રયત્ન હોય પણ સાધ્યનું લક્ષ્ય ન હોય, તે જ્યું ન હોય, બળજું ન હોય, તો નકામા જ છે. આ કારણથી સુરૂની અગત્યના કેટલી છે તે

જેન તત્ત્વજ્ઞાનમાં સવિશેષ છે, અને ગુદગાળનું જે અદ્ભુત સ્વ-રૂપ બોધ્યું છે તે તો નવીન ક્ષિત્તોસોક્ષ્ણેને પણ વિચાર કરવા યોગ્ય જણાયું છે. આ સર્વનું સંગ્રહન કરી જન્મેમાં તક્ષવત અને જેન તત્ત્વજ્ઞાનમાં વિશેષતા શું છે અને તે કેવી રીતે સિદ્ધ કરી શકાય છે તે નવીન પદ્ધતિ અનુસાર સમજાવવાની જારે ફરજ ગુરૂને માયે છે અને તે થઈ શકે તેમ છે. આ સ્થિતિ સમજાય અને તેનો પ્રતિકાર થાય તો મુનિમુંદરસૂરિના શબ્દોનો કાંઈક બદલો વળે તેમ છે.

અંતાઃકરણની ઢાડી લાગણીથી નીકળેલા આ વિચારો સર્વને આદરણીય છે. સાધુઓનો ઉદ્દેશ જીવનની ઉન્નતિ કરવાનો હોય તો તેમણે મુનિમુંદરસૂરિ તરફ સત્ય કહેવા માટે આંખ ચડાવવી નહિ, પણ માર્ગ સરલ અને ચોખ્ખો કરવો. યતિ, ગૌરજી કે શ્રીપૂજ્યોએ પદ્ધતિ પાડવા નહિ, અયોગ્યાચરણ કરવું નહિ, પોતાને માટે આરંભ કરવો નહિ અને દંદિયોના વિષયમાં આસક્ત થવું નહિ. આ કંઠવો ઘુંટયો છે, પણ સંસારરોગ મટાડવાનો રામભાણ ઉપાય છે, - શુદ્ધ-ખપી જીવને ઉપયોગી છે અને સૂરિ મહારાજનો પ્રયાસ તેને માટે જ છે. આ શ્લોક જે આશયથી સૂરિ મહારાજે લખ્યો છે તે જ આશય ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. એમણે અંતાઃકરણની ઢાડી લાગણીથી ખરોખરો ઉદગારો બહાર પાડ્યા છે, એ બહુ જ મનન કરવા યોગ્ય છે.

આ શ્લોકમાં 'હુંટારા' શબ્દથી વેષવિહંગક એટલે સાધુનું નામ અને વેશ ધારણ કરી દુઃસ્વરિત સેવનાસ અને કુમાર્ગ પ્રવર્તીવનાસ મહ. તસ રસિક કુચુર તેમજ ધર્મને નામે પાપાચરણમાં પ્રવર્તનાર શ્રીપૂજ્ય, ૫૮૧, ગે.૨૭૭ વિગેરે સમજવા. ૧૭૦.

અશુદ્ધ દેવ ગુરૂ ધર્મ-ભવિષ્યમાં શોધ

માયમ્યદુર્ટમ્દેવધર્મર્થિગદાદિગંગેણ ગુણાનપેષઃ ।

અમૃત ગોચિવ્યામિ તન્ફલે તુ. કૃપવ્યમોર્જીવ મહામયાર્તઃ ॥ ૭ ॥

" હિર.ગદ્ય. ગુનની અપેક્ષા વગર તુ અશુદ્ધ દેવ ગુરૂ ધર્મ
 " પ્ર.એ હવે મનાવે છે તે માટે તને ધિક્કાર છે! જેવી રીતે કૃપવ્ય
 " એ જન કરનાર મહ. પીડા પામીને હેરાન થાય છે તેવી જ

તેવો ઉદય થાય છે, તેથી તેવડે આ ભવમાં અને પરભવમાં માન-
સિક અને શારીરિક આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. ઉપર લખેલા સાત
સદ્ગુણોમાંથી કોઈ પણ સદ્ગુણ મહા લાભનું કારણ છે, પરંતુ
સાધ્યદષ્ટિવાન પુરૂષ જ્યારે ચીવટ સખી તેમાંથી બે ચારને અથવા
સાતેને આદરે અને અનુસરે ત્યારે તો તેનાં કૃણ વખતે મનમાં
આનંદ થાય તે શક્ય વચરની વાત છે, પણ તે કાર્યો કરતાં જ આનંદ
થાય છે. તે વખતે મનમાં જાણે એમ જ લાગે છે કે હું એક મહાન
કાર્ય કરું છું, એક મહાન કર્મ જમાવું છું.

અત્ર પ્રસ્તુત વિષય શુદ્ધેષપૂર્વકનો છે. તેમના તરફ ભક્તિ-
ભાવથી સંપત્તિ મળે છે તે બતાવવા સાડ તેના સહચારી સદ્ગુણો
અથવા ક્રિયાઓ પ્રસંગે બતાવી છે. ૧૭૫.

વિષત્તિનાં કારણે.

જિનેશ્વરપત્તિર્મમિનામવજ્ઞા, કર્મસ્વનાંચિત્પમર્મસદ્ગઃ ।

પિત્રાશુપેક્ષા પરવચ્ચનં ચ, મૃગન્તિ પુંસાં વિપદઃ સમન્તાત્ ॥૧૨॥

“જિનેશ્વર ભગવત તરફ અભક્તિ (આશાતના), સાધુઓની

“અવગણના, વ્યાપારકાર્યોમાં અનુચિત પ્રવૃત્તિ, અધર્મીનો સંગ,

“માખાપ (વિગેરની મેવા કરવામાં ઉપેક્ષા (બેદરકારી) અને પરવચન

“ (બીજાને હમણુ તે) -આ સર્વ પ્રાણીને માટે ચોતરફથી આપદાઓ

“ઉત્પન્ન કરે છે. ૧૨

વ્યવર્તિ.

ભાવ-૧-જિનેશ્વરભક્તિ-રાગ દ્વેષ રહિત, કર્મને હણનાર, દ્વાદશ
ગુણ-સકૃત આ જિનેશ્વર મહારાજ તરફ અભક્તિ, તેઓનાં વચન
૧૨. બેદરકારી, તેની અરૂચિ, તેઓના સાકાર સ્વરૂપનું વિગ્રેષ્ણન,
તેનાં નીચું કે ૮ પણ રીતે અનાદર, તેઓ તરફ અપ્રીતિ અને અવિનય.

૨. નુરૂની અવજ્ઞા-શુદ્ધ મહારાજ શુદ્ધ માર્ગ બતાવનાર છે. તેઓ
હંદુ ઉપાયની કય મજાવે છે તે આ અધિકારમાં શુદ્ધતાથી જોતા
આવીએ છીએ. તેઓને વિનય રાખવો, તેઓ તરફ ગેરવર્તણૂક ચલા-
વવી નહિ, તેઓ. ત.થે કંઈકમાં ઉતરવું નહિ અને તેઓ તરફ પ્રગટ
નિરસ્કર બતાવવો. નહિ એટલું જ નહિ પણ તેઓનું વચન માન્ય
કરવું એથી ઉલટું કરનાર શુદ્ધોદ્ધી છે, આત્મ અવનતિ કરનારો
છે, પતિત છે.

આવી રીતે શુદ્ધ દેવ ગુરુ ધર્મનું આરાધન કરતો નથી, ઇન્દ્રિય-
ક્રમન કરતો નથી અને કારણે અકારણે મહાપાપોનો સંચય કરે છે.
સર્વ પ્રાણીઓ! મુખ ધ્રુવે છે અને તેમાં પણ વર્તમાનમાં મુખ
હોય કે ન હોય પણ મુખ મેળવવાની ઇચ્છા તો સર્વને રહે છે.
પણ હે ભાઈ! મુખ તો કરીઆણું છે, એને ખરીદ કરવા માટે
મુખપદનની જરૂર પડે છે. તે તો તું અને હારી નાચે છે, ઉડતો
તેને બદલે પાપરૂપ કયરો એકઠો કરે છે. ત્યારે તું મુખ શાવડે
મેળવવાની ઇચ્છા રાખે છે? મુખ કાંઈ ધર્મ ક્યાં સિવાય મફત
મળી શકવાનું નથી. માટે કોઈ પણ કાર્ય કરતી વખતે એટલો
વિચાર અવશ્ય કરજે કે શુભ કાર્ય ક્યાંથી આવતા ભવમાં મુખ
પ્રાપ્ત થાય છે અને અશુભ કાર્ય ક્યાંથી દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. વળી
નકામાં પાપકર્મ સેવવાથી તો આ જીવને કદિ પણ મુખ પ્રાપ્ત થતું
નથી. આટલી સમજણ રાખવાથી અને તેને પ્રવૃત્તિમાં મુકવાથી
તારી કેટલીક બાબત પાંસરી થઈ જશે.

ધર્મશ્રવણની જરૂરીઆત બહુ જ છે. અગાઉ જણાવ્યું તેમ
વિચાર વગર વર્તન થતું નથી, પણ વિચાર શુભ આવવા માટે શાસ્ત્ર-
શ્રવણની બહુ અગત્યતા છે. શ્રવણ ઉપરથી મનનની પણ તેટલી જ
જરૂર છે.

આ સ્લોક બહુ ઉપયોગી છે. મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની અભિલાષાએ
શરૂઆતમાં નીચેના નિયમોને અનુસરવું જોઈએ એન આ 'ત્રીક-
માંથી ભાવાર્થ તરીકે સ્પષ્ટ સંબંધ પ્રાપ્ત થાય છે.

૧. ભક્તિપૂર્વક પ્રભુનું પુજન કરવું.
૨. ધર્મશ્રવણ નિરંતર શરૂગુરુ પાસેથી કરવું.
૩. સ્થૂળ વિષયોથી દૂર રહી તેના બનતી રીતે ત્યાગ કરવો.
૪. પ્રયોજન હોય કે ન હોય પણ પાપકાર્યમાં જોડાવું નહિ. ૧૭૭.

શુગુરુ સિંહ. કુશુરુ સિયાળ.

चतुष्पदः सिंह इव स्वजात्यैर्मिलनिर्मास्तास्यतीह कथित् ।

सदैव तैर्मज्जति कोऽपि दुर्गे, गृगालवच्चेत्यमिलन् वरं सः ॥ १४ ॥

" જેવી રીતે પોતાની જાતિના પ્રાણીઓને મળીને સિંહે તાર્યા

“હતા, તેવી રીતે કોઈક (સુગર) પોતાના જાતિભાઈ (સખ્ય પંચે-
“દ્રિય)ને મળીને આ સંસારસમુદ્રથી તારે છે; અને જેવી રીતે
= શિયાળ પોતાના જાતિભાઈઓની સાથે ડૂબી મુઝે તેવી રીતે કોઈક
“(કુસુર) પોતાની સાથે સર્વને નરકાદિક અનંત સંસારમાં ડૂબાવે
“છે. માટે આવા શિયાળ જેવા પુરૂષ તો ન મળ્યા હોય તો જ
“સારું.” ૧૪.

ઉપેન્દ્રવજ્ર.

વિવેચન—અત્ર પહેલા અને ચોથા પ્રકારના ગુરૂં વર્ણન કર્યું
છે. પહેલા પ્રકારના ગુરૂ પોતે તરે છે અને અશ્વિતને તારે છે. તેઓ
વહાણ જેવા છે. ચોથા પ્રકારના ગુરૂ પોતે ડૂબે છે અને આશ્રય
કરનારને પણ ડૂબાવે છે એ પર્યયર સમાન કુસુર સમજવા.

આ સંસારમાં રજાતાં જ્યારે કોઈ વખત મુગુરુનો ભોગ થાય
છે ત્યારે તેઓ આ જીવને ઉપદેશ આપી, સંસારથી ઉદ્ધિષ્ઠ ચિત્ત-
વાળો કરી છેવટે તેને વેરાઅપાસિત કરી સંસારથી સલામ લેવ-
સાવે છે. આવા ગુરૂ સિદ્ધ સમાન છે. ટીકાકાર તે સંબંધમાં પંચો-
પ ખ્યાનનું પ્રસિદ્ધ કથાનક કહેતાં જણાવે છે કે “બહુ ઝાડીથી ભર-
પૂર એક ઝોડુ જંગલ હતું, ત્યાં ભયનું કારણ ઉત્પન્ન થવાથી સર્વ
વનવાની પ્રાણીઓએ મળીને સિદ્ધને રાજાની પદવી આપી; હવે કોઈક
કાળે એ જ જંગલમાં મહા હાવાનળ પ્રકટ થયો, ચોતરફ અગ્નિ
ફેલાવ. હાડી અને બચાવના સાધનો અદૃશ્ય થતા ગયા. તે વખતે
અ. મહાન્ પશુરાજે સર્વ પ્રાણીઓને પોતાની સાથે લીધા અને
ન. કાંઈ નયે. ત્યાં નદીમાં મહા પૂર હતું છતાં પણ સર્વ વનવાની
પ્રાણીઓને પાતળે પાણી વગરની લીધા અને એક છલમ મારી
સર્વ વનવાનીને પૂરમાં ડૂબાવી દીધા. વની જ્યારે તે જ જંગલ નવ-
પડવાનું થતું હશે ત્યારે પાણી છોડી આપ્યું. આવી રીતે
મહાન્ પુરકાળે. વ. તેમ પોતાના જીવનની દરકાર ન કરી, પણ
અ. જીવન નવન મહા પ્રયત્નમાં ગમે તેટલો સ્વાત્મભોગ
અપર ૧૫૨. ૧૫૩ ના એ સુગુરૂનું સહાય સમજતું. હવે ઉદ્ધ
તિહતું વનને એક એક શિયાળ પણ નજીકના જંગલનો સ્વામી
બન્યું અને તરે જ પ્રસન્ન પ્રાપ્ત થતા પશુ સદ્વિત નદી આગમ-
વન પ્રયત્ન કરવા લાગ્યું. પશુ તેજમાં આત્મભળ કે અધિકાર

સવાલ રાતના સુતી વખત અથવા સવારના હિંતી વખત વિચારજે,
એથી બહુ લાભ થશે ૧૮૦.

દેવ સંધાદિ કાર્યમાં દ્રવ્યબ્યય.

ન દેવકાર્યે ન ચ સદ્ગુનાયે, યેષાં ધનં નશ્વરમાણુ તેષામ્ ।

તદર્જનાયૈર્વૈર્મિનર્ભવાન્ધૌ, પતિપ્યત્રાં કિં 'ત્વલમ્બનં સ્યાત્ ॥૧૭૥॥

“ધન-પૈસા એકદમ નાશવંત છે. આવા પૈસા જેની ખાસે
“હાથ છે તેઓ જે તેને દેવકાર્યમાં અથવા સંઘકાર્યમાં વાપરતા નથી
“તો તેઓને સદરહુ દ્રવ્ય મેળવવા માટે કદેલાં પાપથી સંસાર-
“સમુદ્રમાં પડતાં પડતાં આધાર કોનો થયો?” ૧૭. અર્થાત્.

વિવેચન-પૈસા મેળવવા માટે પ્રાણી કેવાં કેવાં કાર્યો કરે છે
તે આપણા અનુભવ બહાર નથી. એને માટે એમ જ કહીએ તો
આલે કે પૈસા માટે એવું કોઈ પણ અયોગ્ય કામ નથી કે જે
પ્રાણી કરતા ન હોય. એનાપર વિસ્તારથી વિવેચન ધનમમાય-
માયન અધિકારમાં થઈ ગયું છે. વળી પૈસા કેટલા બધા અસ્થિર
છે, નાશવળ છે તે પણ આપણે વાંચ્યું છે અને અનુભવગમ્ય છે.
આવી રીતે મહાન પાપથી મેળવેલા પૈસા નાશવત છે જે ખાસ
ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. પૈસા બાધ્યા રહેતા નથી, પુણ્યપ્રકૃતિ કરે
છે ત્યારે હજારો લાખો કે કરોડોની મુડી એક ક્ષણમાં બહુ યોગ
વખતમાં હુતી ન હુતી થઈ જાય છે. છેવટે પણ આ હોલત અને
મૂઠીને ઉઘડે હાથે ચાલ્યા જવું પડે છે.

હવે પૈસા પ્રાપ્ત કરતી વખતે અનેક આશય સેવવા પડે છે,
હિતા કે અસાધ્યતા મોટા ભાગ તે વખતે થાય છે, અને તે ઉપ-
રાગ અનેક ક્રિયા જાગે છે એ સર્વ પાપકર્મ જીવને સસારસમુ-
દ્રમાં ડૂબાડે છે હવે તે તે વખતે કોઈ પણ અવગણન-ટેકો હોય
તે જીવ દહીં રહે છે, તોફાનો તળાએ ખેસે છે.

પ્ર.મ કરેલા પૈસાને બે રાતોદ્ધાર, છપ્પાંદાર, શાસનોદ્ધાર,
દેવપૂજા, મનિષ્ઠા, તીર્થયાત્રા, અદ્યૈદિકા મહોત્સવ વિગેરેમાં ખર્ચ-
વ.મા અર્થે તો સતારમાં પડતા તે એક પ્રકારનું આલબન આપે

अथ त्रयोदशो यतिशिक्षो-
पदेशाधिकारः

4. 133333

TABLE 1

[illegible]

૪ અશુભ કર્મોનું જોધન થાય તેવું અશુભ અધ્યવસાયરૂપ કારણ તેઓને હોતું નથી. એ જીભ અને ત્રીજા શુભથી સ્વયં સિદ્ધ છે.

૫ સમતા રંગથી તેઓ રંગાયલા હોય છે અને ખરેખરા સુખના (અવ્યાભાષ સુખના) જાણકાર હોવાથી અનન્ય સુખ-શુદ્ધ સુખ-આધ્યાત્મિક સુખ સાથે તેઓને એકતાન લાગેલ હોય છે.

૬ આ મુનિવર સંયમશુભરૂપ ખીલેલા પુષ્પઉદ્યાનમાં કીડા કરે છે એટલે શુભોમાં રમણ કરે છે. તેઓનું નૈઋત્યિક ચારિત્ર એ જ છે.

૭ ઉપર પ્રભાણે ખેલ કરતાં કરતાં પણ નિરંતર અનિત્યાદિ બાર જાવના અને મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ્ય એ ચાર જાવના જાવે છે. વળી તે ઉપરાંત હરેક જાતની પાંચ પાંચ જાવનાઓ છે તે પણ નિરંતર જાળ્યા કરે છે.

આ માત્ર આદર્શ છે. જ્યાં શુભોથી વિશિષ્ટ જીવનવાળા મહાશયો પોતે સસાર તરી ગયા છે, તરી જાય છે અને બાકીના સસારી જીવોને અનુકરણરૂપ ચર્ષ પડે છે. એવા મહાત્માને જમે નમસ્કર કરીએ છીએ અને તેમ કરીને તેઓનું જરોબર અનુકરણ કરવું જીવન કરીએ છીએ.^૧ ૧૮૨.

આપુના જેરામાત્રથી મોક્ષ મળતું નથી.

સ્વાध्यायमाश्रित્વામિ નો પ્રમાદઃ, શુદ્ધા ન ગુપ્તીઃ સમિર્તાશ્ચ ધન્તે ।

તપો દ્વિયા નાર્જમિ દેદમંહાદલ્પેઽદિ' હેતો દયસે કપાયાન્ ॥ ૨ ॥

પર્ણપદ્માન્ મદમે ન ચાંપસર્ગાન્ શીલાદ્ગુપ્તોઽપિ ચામિ ।

તન્માન્ત્યમાણોઽપિ ભવાશ્ચિપારં. મુને' કથ યાસ્યસિ વેપમાત્રાન્ ।યુગ્મમ્ ।

' હે મુન' ત વિવશ્ચ દિ પ્રમાદ કરીને સ્વાધ્યાય (સત્યાય-વ્રત) કરવું ઇચ્છતો નથી, વિષયાદિ પ્રમાદથી સમિતિ અને ગુપ્તિ ધરવું કોને નથી. શરીરપર મમત્વથી જન્મે પ્રકારનાં તપ

૧ - ' હે મુન' ત વિવશ્ચ દિ પ્રમાદ કરીને સ્વાધ્યાય (સત્યાય-વ્રત) કરવું ઇચ્છતો નથી, વિષયાદિ પ્રમાદથી સમિતિ અને ગુપ્તિ ધરવું કોને નથી. શરીરપર મમત્વથી જન્મે પ્રકારનાં તપ

૨ - ' હે મુન' ત વિવશ્ચ દિ પ્રમાદ કરીને સ્વાધ્યાય (સત્યાય-વ્રત) કરવું ઇચ્છતો નથી, વિષયાદિ પ્રમાદથી સમિતિ અને ગુપ્તિ ધરવું કોને નથી. શરીરપર મમત્વથી જન્મે પ્રકારનાં તપ

૩ - ' હે મુન' ત વિવશ્ચ દિ પ્રમાદ કરીને સ્વાધ્યાય (સત્યાય-વ્રત) કરવું ઇચ્છતો નથી, વિષયાદિ પ્રમાદથી સમિતિ અને ગુપ્તિ ધરવું કોને નથી. શરીરપર મમત્વથી જન્મે પ્રકારનાં તપ

પ્રદાયર્થ આમાંના દરેકનું એકેક પદ લઈ જૂદા જૂદા બેઠ કરવાના છે. પ્રથમ ભેદ દાખલા તરીકે નીચે પ્રમાણે કરાવ—
 “મને કરી આહારસંસ્થા સ્થિત યર્થ મિત્રેન્દ્રિયનો સંવર કરી સમા-
 યુક્ત રહી પૃથ્વીકાયનો આરંભ કરે નહિ.” આ વાક્ય કાયમ
 રાખી ‘સમાયુક્ત’ શબ્દને બદલે ‘માર્ગયુક્ત’ વિગેરે દશ ધર્મો
 મૂકે ત્યારે દશ ભેદ થાય, પણ તે બધા પૃથ્વીકાય સંબંધે જ
 થયા તે બ્યારે અપૂકાય વિગેરે ઉપર જણાવેલા દશ ભેદ
 સાથે દશ દશ ભેદ કરે ત્યારે સો ભેદ થાય. તે બધા મિત્રેન્દ્રિયે
 થયા, અને તેવી જ રીતે બાકીની ચાર ઇન્દ્રિયો સાથે મેજવર્ત્ત
 પાંચસે ભેદ થાય. તે દરેકને અહાર, ભય, પરિમિત, અને
 મૈથુનસંસ્થા સાથે મેજવર્ત્ત બે હજાર ભેદ થાય. મન, વચન,
 કાયાના યોગ સાથે મેજવર્ત્ત છ હજાર ભેદ થાય અને તેને
 કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું એ ત્રણ કરણ સાથે મેજવર્ત્ત
 અઠાર હજાર ભેદ થાય.

આ ભેદને માટે શ્રી પ્રવચન સારોદ્ધાર મંથના પૃષ્ઠ ૩૩૬ મે
 (મિત્રેન્દ્ર રત્નાકર ભાગ ૩ ભે) એક કોષ્ટક આપેલું છે તેની ખૂબી
 એવી છે કે તે તજ્જર આગળ સખવાથી ૧૮૦૦૦ ગાંઠા બનાવી
 શકાય છે. જિજ્ઞાસુઓએ તે જરૂર પાંચવું, કારણકે તે ઉપયોગી હોવા
 સાથે કર્તાની અપૂર્વ વિદ્યતા બતાવે છે.

મોક્ષાર્થી છુટે ઉપર પ્રમાણે વર્તન કરવું ભોધ્યે. તું નથી
 કરેના ત્વાધ્યાય તેમ જ નથી સખતો સમિતિ શુભિ, વળી નહિવા
 કરણસર કપાય કરી નાખે છે અને તપસ્યા કરતો નથી, તેમ જ
 પદાપદ ઉપસર્ગ પણ લઘન કરેના નથી અને સદરહુ શીલાંગ પ્રારણ
 કરેના નથી. તું બાંધે છે કે મોક્ષે જવાના ઉપાય તો ઉપર કહ્યું તેમ
 લગજાય વિગેરે છે, તો પછી તું વાંછે છે મોક્ષ જવાનું અને કાર્ય કરે
 છે તેની વિરુદ્ધતા. આ મોક્ષનગર દૂર છે, ત્યાં પહોંચવા માટે
 સસારલસુદ્રતા પર પામવો ભોધ્યે; તેને યોગ્ય નામ તો તું નેપાર
 રાખતો નથી, ત્યારે તું ત્યાં કેવી રીતે જઈશ? ત્યારે થાદ રાખવું કે
 વેશમાત્રથી મોક્ષ મળતું નથી. વેશાનુસાર કરણી-વર્તન ભોધ્યે.
 બાકી તો મેરૂ પવત વેટલાં યોધા મુહુર્ત્તિ કર્યા તેમાં પણ ગાંઠ
 અભાનુ વળવું નથી. ૧૮૩-૧૮૪.

તો તે ચેતાની હિયા પ્રકારની ફરજને ખ્યાલ હોય છે. આત્માના આ ભવ અને પરભવના સુખ માટે વેશ અને વર્તનની ઐક્યતા કરવાની ખાસ જરૂર છે. ૧૮૭.

* * ૧૮૩-૧૮૭. આ પાંચ શ્લોકમાં બાહ્યાંબર-વેશ ધારણ કરનારને માટે બહુ કશું છે. ગોરજી, ક્ષીપૂજ્યો, જલિ અને સવેગી પક્ષમાં પણ કેટલાક માત્ર વેશધારી હોય તેમણે આટલી હકીકત ઉપરથી બહુ બહુ સમજવાનું છે. દોરા ધાગ્ય કરી, ગૃહકાર્યાદિ સાવધ કાર્યોમાં સલાહકારક બની, દષ્ટિરાગી ભગતો બનાવી, મુગ્ધ પ્રાણીઓને ધર્મને નામે છેતરનાર, ધર્મને ખૂટાને આજીવિકા ચલાવનાર, કેશના પટીમાં પાકી ધર્મને દુનિયાની દષ્ટિમાં હાલકો પાડનાર આવા મૂર્ખદત્તો ચેતાની ભૂતને સંસાર-સમુદ્રમાં ખડે છે અને સાથે ટોકમાં આશિષ જનને ડુબાડવાના પાપરૂપ પથ્થર બાંધે છે તેથી તે ફરીને જિયા આવતા જ નથી. વળી કેટલીકવાર સવેગી પક્ષ જેવા ગુહ પ્રવાહમાં પણ કેટલાક ના-પસંદ કરવા લાયક દેખાવો ભેવામાં આવે છે, સંભળાય છે. ખમુસ કરીને તેવા ગુહ ગુરૂલીજીઓના સમુદાયમાં પણ કેટલીકની સ્થિતિ-પર ધ્યાન આપવાની બહુ જરૂર જણાય છે. વેશથી કાંઈ લાભ નહ અને તેથી કે.કે.ને ઇતરવારૂપ તુકશ્યાન છે એ સ્પષ્ટ છે. વળી આ દહુ લખના સરિમહારાજ સ.રી રીને ભણે છે કે વેશથી કાંઈ વળતર પ્રાપ્તી શરમની ખાતર-દેખાવ ખાતર પણ અપોગ્ય રહે જતા. આટલે છે. ત.કુ-નહુત-અ.ગી-વેશગી જેવા ભ.વનામય શુભ-ના દેખાવ ર.અ.ધા જ લોકો. મહ. વૈભવ વગનની આશ. રામે ભ.વ ને ર. ર.કે. એ કમ્પરે કાંઈ પણ ચ.રિત ન હ.પ ત્ય.રે કેટલું ને ૧૨ રેતુ નહુપ એ વિચાર કરવાથી સમજાઈ જાય તેકુ છે. ને પ.અ. કે.કે. અવરન. વેશર કરવ. લે.યક છે.

વળત વિનાયુ લોકરચન બ્યાધરજને કુહ.ટો. સત્તારસમુદ્રમાં પાત.

વિ. ત્યંકમન્કુતિનમસ્કરણાર્ચનાર્થ,

રે મુગ્ધ નુપ્પસિ વિનાપિ વિશુદ્ધયોગાન ।

કૃત્તન ખવાન્નુપતને નવ પન્નમાદો.

ચોંધટુમાશ્રયમિમાને કરોનિ પર્યન ॥ ૭ ॥

“ચારિત્ર માટે ચલ કરીશ નહિ તો પછી તારી પાસેની વસ્તુઓનો
 “સાર (પરિશ્કૃ) નરકે માટે જ છે.” ૯. વસંતતિલકા.

ભાવાર્થ—તારે જે પાંચનાં પેટ ભરવાં નથી, સ્ત્રી સાડી સાડી કે
 બંગડીઓ લેવી નથી, પુત્રનું વેવિશાળ કે લગ્નાદિ કરવાં નથી, કે
 કુટુંબની અનેક ઉપધિઓ કરવી પડતી નથી; તારે કમાવાની માથા-
 કુટ નથી અને આ સખ્ત હરિકાષ્ઠના જમાનામાં તારે હાથ પણ
 હલાવવો પડતો નથી; તારી પાસે મોટી પુંછ પણ નથી કે બંગાઉનાં
 વખતમાં તને રાજ્ય તરફથી ભય હોતો અને હાલના વખતમાં
 નકામા કળ્યાના અસ્થમાં હુંડાવાનો ભય છે તેવો ભય તારે
 હોય. આ સર્વ ઉપશાંત તું જાની છે, સમજી છે, શાસ્ત્રવિદ્ છે, અને
 વીર પરમાત્માએ સર્વ સમયને અનુકૂળ થાય તેવાં જતાવેલાં સિદ્ધાં-
 તોનું રહસ્ય જાણનાર છે. આટલી સગવડ છતાં પણ જો તું શુદ્ધ
 ચારિત્ર પાળતો નથી તો પછી તારું બિવિધ્ય અમને તો સાફ લાગતું
 નથી. તું તારી પાસે નકામો સંચય શામાટે કરે છે? તું પરિશ્કૃના
 સારમાં દખાઈ જઈ નરકમાં જઈશ.

અત્ર કહ્યો છે તે સામાન્ય પરિશ્કૃ-વસ્ત્ર, પાત્ર, ઉપધિત્વ જ
 સમજવે. પંચ મહાવ્રતધારી હોઈ જોયો પૈસા કે સ્ત્રીનો પરિશ્કૃ
 કરે તે તો પ્રત્યક્ષ દુરાચારી છે. ગાડી ઘોડા રાખે, વાડી ખેતર રાખે,
 છડી પોકરાવે અને પધરામણીઓ કરાવે તેની વાત સૂરિમહારાજ
 બાજુ ઉપરજ મૂકે છે. જૈનધર્મનું બંધારણ બહુ જ ઉત્તમ છે, સાધુ
 અને ધાવકના વ્યવહાર બહુ વિચારીને બંધાયેલા છે, તેમાં કેટલાક
 પેટભરા બગાડો કરી પોતાની જાતને સંસારના અનંત પ્રવાહમાં
 ધસાવી મૂકે છે! ૧૯૦.

જાની પણ પ્રમાદને વશ થાય-તેનાં બે કારણે.

શાસ્ત્રજ્ઞોઽપિ ધૃતવ્રતોઽપિ^૧ શૃણીપુત્રાદિચન્ધોઽન્નિતોઽ-
 પ્યદ્ધી યયતતે પ્રમાદવશગો ન મ્રેત્યસાંલ્યશ્રિયે ।

તન્મોદદ્વિપતસિલ્લોકજપિનઃ કચિન્પરા દુષ્ટતા,

ઘદાયુષ્કલ્પા સ વા નરપશુર્નૂન ગર્મા દુર્ગતો ॥ ૧૦ ॥

“ શાસ્ત્રને બાંધુનારો હોય, મત ગ્રહણ કરેલાં હોય તથા શ્રી,
 “ પુત્ર વિગેરેના બંધનથી મુક્ત હોય, છતાં પ્રમાદને વશ પડીને
 “ પારલૌકિક સુખરૂપ લક્ષ્મી માટે આ પ્રાણી કાંઈ યત્ન કરતો નથી
 “ તેમાં ત્રણ લોકને જીતનાર મોહ નામના યત્રુની કોઈ અવાચ્ય
 “ દુષ્ટતા કારણરૂપ હોવી જોઈએ અથવા તો તે નરપશુ અગાર્હ આયુષ્ય
 “ બાંધેલ હોવાને લીધે જરૂર દુર્ગતિમાં જનાર હોવો જોઈએ.” ૧૦.
 શાર્દૂલચંદ્રિત.

ભાવાર્થ-ઉપરના શ્લોકમાં કહ્યું તેમ હે યતિ! તારે સંજોગો
 બહુ અનુકૂળ છે, દુનિયાના સામાન્ય માણસો કરતાં તારી સ્થિતિ
 બહુ સારી છે, વગી તું જ્ઞાની છે, મતધારી છે, ગૃહ કે સ્ત્રીના બંધ-
 નથી રહિત છે, છતાં પણ તારી ફરજ જાગવતો નથી અને અસ્તવ્ય-
 રૂપરૂપે ઈન્દ્રિય અપ્યો જ્યાં ઉપાડી જાય ત્યાં જાય છે તેનું કારણ
 શું? મને તો લાગે છે કે જે મોહરાજા પોતાનું સામ્રાજ્ય ચલાવી
 આ આખા જગતને પ્રમાદમદિરાનું પાન કરાવી નચાવે છે તેણે તને
 પણ છઠકવા લીધા નથી, તું પણ તેના પંજામાં સપડાઈ ગયેલો છે,
 અથવા તો તું અવશ્ય નરકમાં જનારો છે.

બન્ને કારણોમાં વાત એકેની એક જ છે. મોહવશ પ્રાણી ઈન્દ્રિ-
 યદમન, આત્મસંયમ કરી શકતો નથી અને તેથી પ્રશસ્ત ઉદમ થતો
 નથી. આયુષ્યબધ લોગળ્યા વિના છુટકો નથી, છતાં પણ અસા-
 ધારણ વીર્યોદ્ભાસ ફારવે તો સંજોગોને એવા અનુકૂળ કરી મૂકે કે
 તે અશુભ આયુષ્ય લોગવતી વખતે પાછી ફરીને અશુભ કર્મોની
 સંતતિ ઉત્પન્ન ન થાય. હે મુનિ! તારા સરખા પવિત્ર ઋષિ સંન્યા-
 સીએ તો મોહ-ભારાપણાની બુદ્ધિ અને હુંપણું તેનો ત્યાગ કરવો
 જોઈએ. ૧૬૧.

યતિ સાવચ આચરે તેમાં મૃષેષક્રિતનો પણ રોગ.

उच्चारयस्वनुदिनं न करोषि सर्वं,
 सावयमित्यसकृदेतदयो करोषि ।
 नित्यं मृषोक्तिजिनवञ्जनभारिताक्षनु,
 सावयतो नरकमेव विपाक्ये ते ॥ ११ ॥

૪ અશુભ કર્મોનું બંધન થાય તેવું અશુભ અધ્યવસાયરૂપ કારણ તેઓને હોતું નથી. એ બીજા અને ત્રીજા શુભથી સ્વયં સિદ્ધ છે.

૫ સમતા રંગથી તેઓ રંગાયલા હોય છે અને ખરેખરા સુખના (અવ્યાબાધ સુખના) ભણકાર હોવાથી અનન્ય સુખ-શુદ્ધ સુખ-આધ્યાત્મિક સુખ સાથે તેઓને એકતાન લાગેલ હોય છે.

૬ આ મુનિવર સંવત્સરશુભરૂપ ખીલેલા પુષ્પઉદ્યાનમાં ફીડા કરે છે એટલે શુભોમાં રમણ કરે છે. તેઓનું નૈઋત્યિક ચારિત્ર એ જ છે.

૭ ઉપર પ્રમાણે એક કરતાં કરતાં પણ નિરંતર અનિત્યાદિ ખાર ભાવના અને મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ્ય એ ચાર ભાવના ભાવે છે. વગી તે ઉપરાંત દરેક જતની પાંચ પાંચ ભાવનાઓ છે તે પણ નિરંતર આવ્યા કરે છે.

આ માત્ર આદર્શ છે. આવા શુભોથી વિસિદ્ધ જીવનવાળા મહાશયો પોતે સંસાર તરી ગયા છે, તરી જાય છે અને બાકીના સંસારી જીવોને અનુકરણરૂપ યર્થ પડે છે. એવા મહાત્માને જમે નમસ્કાર કરીએ છીએ અને તેમ કરીને તેઓનું બરોબર અનુકરણ કરવાની ભાવના કરીએ છીએ.^૧ ૧૮૨.

આધુના વેશમાત્રથી મોક્ષ મળતું નથી.

સ્વાધ્યાયમાધિત્તસિ નો મર્મદઃ, શુદ્ધા ન ગુપ્તીઃ સમિતીશ્વ ધત્સે ।
તપો દ્વિયા નાર્જસિ દેહમોહાદલ્પેઽર્હિ^૧ હેનો દધસે કપાયાન્ ॥ ૨ ॥
પરીપ્રહામો સહસે ન ચોપસર્ગાન્ શીલાઙ્કપરોઽપિ વાસિ ।
તન્મોહ્યમાણોઽપિ મવાન્ધિપારં, મુને! કયં યાસ્યસિ વેપમાત્રાન્ ।યુગ્મમ્ ॥

“હે મુનિ! તું વિકથાદિ પ્રમાદ કરીને સ્વાધ્યાય (સમ્પ્રત્યાય-ધ્યાન) કરવા ઇચ્છતો નથી, વિવથાદિ પ્રમાદથી સમિતિ અને “શુભિ ધારણ કરતો નથી, શરીરપર મમત્વથી જળને પ્રકારનાં તપ

૧ આદર્શ મુનિજીવનનું સ્વરૂપના વિવેચન આ મ્લેક યાત્રીને ‘સાકુપ્ત અવસરણ’ના વિષયને અને મેં વિસ્તારથી શ્રી જૈન ધર્મ પ્રકાશ પુસ્તક ૨૩ આંક બીજામાં અને આગળ ક્રમું ૭ તે વાચકની ભલામણ કરવામાં આવે છે. વિ. ક.

૨ અલ્પેઽપીતિ પાટન્ટરં.

“ચારિત્ર માટે યત્ન કરીશ નહિ” તો પછી તારી પાસેની વસ્તુઓનો
 “ભાર (પરિચ્છેદ) નરક માટે જ છે.” ૯. વસંતિલાલ

આપાર્થ-તારે જે પાંચનાં પેટ ભરવાં નથી, સ્ત્રી સાફ સાડી કે
 બંગાળીઓ લેવી નથી, પુત્રનું વેવિધાત્મક કે લાભદિ કરવાં નથી, કે
 કુટુંબની અનેક ઉપધિઓ કરવી પડતી નથી; તારે કમાવાની આપા-
 કુટ નથી અને આ સમગ્ર દુરિક્ષાઈના જમાનામાં તારે દ્વાય પણ
 દ્વાયવલો પડતો નથી; તારી પાસે માટી પુંછ પણ નથી કે બગાડનાં
 વખતમાં તને શાન્ત્ય તરફથી ભય હોતો અને દ્વાડના વખતમાં
 નકામા કાળમાના ખર્ચમાં હુંડાવાનો ભય છે તેવો ભય તારે
 દોષ. આ સર્વ ઉપરાંત તું રાત્રી છે, સમજી છે, શાસ્ત્રવિદ્ છે, અને
 વીર પરમાત્માએ સર્વ સમયને અનુકૂળ યાચ તેમાં જતાવેલાં સિદ્ધાં-
 તેનું સ્ફુર્ય જાણનાર છે. આટલી સગવડ છતાં પણ જે તું શુદ્ધ
 ચારિત્ર પાળતો નથી તો પછી તારું અવિશ્વ અમને તો સાફ લાગતું
 નથી. તું તારી પાસે નકામો સંયમ આપાટે કરે છે? તું પરિચ્છેદના
 ભારમાં દબાઈ જઈ નરકમાં જઈશ.

અત્ર કહ્યો છે તે સામાન્ય પરિચ્છેદ-વસ્ત્ર, પાત્ર, ઉપધિરૂપજ
 સમજવે. પંચ મહામતપારી દોષ જેઓ પેસા કે સ્ત્રીનો પરિચ્છેદ
 કરે તે તો પ્રત્યક્ષ દુરાચારી છે. ગાંડી યોગ્ય રાખે, બાંડી ખેતર રાખે,
 ઉડી પાંચરાવે અને પથરામણીઓ કરાવે તેની વાત સુરિમહારાજ
 જાણુ ઉપરજ મૂકે છે. વૈનપર્મનું બંધારણ જદું જ ઉત્તમ છે, સાધુ
 અને આચારના વ્યવહાર જદું વિચારીને બંધાયેલ છે, તેમાં કેટલાક
 પેટભરા બચાવે કરી પોતાની જાતને સંસારના જનન પ્રવાહમાં
 ધસાવે મૂકે છે! ૧૯૦.

માની પક્ષ પ્રમાણે વસ્ત્ર વાચ નેવાં કે દાસ્તેલ

દામ્બોર્વિ દુનપ્તોર્વિ સુરિર્ણિપુષાદિકન્ધોન્ધિનો-

વર્ણી વગ્ધને કમાદવગ્ધો ન મેન્વર્માન્વધિવે ।

તન્મોરિવત્તિર્ણોવત્તિવિનઃ વર્ણવિવગ દુદ્ધ,

વગ્ધાવગ્ધા ન કા નવગ્ધર્વન મર્ણો દુર્ગર્વ ॥ ૧૦ ॥

“તું હુએમાં દિવસ અને રાત્રીમાં યદ્ય નવ વાર કરેમિમંતેને
 “પાક બહુતાં બોલે છે કે હું સર્વથા સાવધ કામ નહિ કરું અને
 “પાછો વારંવાર તેજ કયાં કરે છે. આ સાવધ કર્મો કરી
 “તું ખોટું બોલનાર યવાથી અશુને પણ છેવરનાર છે અને
 “તે પાપના ભારથી ભારે થયેલા તારે માટે તો નરક જ છે એમ
 “હું ધારું છું.” ૧૧.

વસંતરાજ

ભાવાર્થ—કરેમિમંતે સામાન્ય સર્વ સાવચ્છ જોઈ જવજ્જામિ જાવજ્જાવ
 નિર્મિતિરિદેશ જ્જાવિ. એટલે આ આખા જીવનમાં મન વચન કાયાથી
 સર્વ સાવધ કાર્ય પેટે કરીશ નહિ, બીજા પાસે કરાવીશ નહિ અને
 કરનારાઓને મનમાં સારા બહીશ નહિ એવી રીતના શખ્દો તું
 દરરોજ બંને ટંકના પ્રતિક્રમણમાં અને પેરિસિ બહુવતાં વારંવાર
 બોલે છે અને છતાં પણ પાછું વર્તનનું ઠેકાણું રાખતો નથી એ તો
 રપપટ રીતે ગેરબ્યાજબી લાગે છે. આથી તો તું બેવડે ભારે થાય
 છે. સાવધ કર્મથી વને ખાપ લાગે છે અને અસત્ય વચન બોલવાથી
 પણ ખાપ લાગે છે. વચન અને વર્તન એક સરખાં પ્રવર્તીવવાં જોઈએ.
 જ્યાં મન વચન કાયાની ત્રિપુટી ત્રણ રસ્તા લે ત્યાં દુઃખના દરિયા
 ઉછળે છે. વચન-દેખાવ-ઉપદેશ જૂઠા પ્રકારનો કરવો અને વર્તન
 વિપરીત રાખવું એથી પરભવમાં અનેક ભાતની માનસિક ઉપાધિઓ
 ઉપરાંત નરકના જેવી મહા ભયંકર શારીરિક પીડાઓ ભોગવવી પડે
 છે અને આ ભવમાં પણ દેખાવ ભાગવી રાખવા કેટલીક ખોટી ખટ-
 પટ કરવી પડે છે. વિદ્વાનો કહી ગયા છે કે:-

વપા વિર્ત તથા વાચો, વપા વાચત્તથા દિપાઃ ।

વિને વાચિ દિપાણં જ, તાતૂનામેકરુપના ઇ

એટલે જેવા વિચાર તેવી જ વાચા અને વાચા તેવું જ વર્તન.
 એવી રીતે સાધુને મન વચન કાયાની પ્રવૃત્તિમાં એકીભાવ હોય
 છે. અત્ર એટલું જણાવવું આવશ્યક થઈ પડ્યો કે અભ્યાસદશામાં
 જેવી વાણી તેવું જ સર્વથા વર્તન હોઈ શકતું નથી પણ શુદ્ધ ચિત્તથી
 મનમાં તે વર્તન પોતામાં હોવાનો દાવો કર્યા સિવાય અને ખોટો
 યજ કયાં સિવાય અભ્યાસ કરવામાં બાધ નથી. ૧૬૨.

યતિ સાવધ આચરે તેમાં પરદંચનનો દોષ.

વેપોપદેશાદ્યુપધિમતારિતા, દદત્યમીષ્ટાનૃજનોઽવુના જનાઃ ।

મુક્તે ચ શૈવે ચ સુત્વં વિચેષ્ટે, મવાન્તરે જ્ઞાસ્યાસિ તત્કલં પુનઃ ॥૧૨॥

“વેશ, ઉપદેશ અને કપટથી છેતરાયલા ભદ્રક લોકો તને હાલ “વાંછિત વસ્તુઓ આપે છે, તું સુખે ખાય છે, સુવે છે અને ફરતો ફરે છે, પણ આવતા ભવે તેનાં ફળ જાણીશ.” ૧૨. ઉપનિષદ

ભાવાર્થ-ઉપર ચોથા અને પાંચમા શ્લોકમાં આ જાબતમાં બહુ કશું છે. હે યતિ ! ભદ્રક જીવો તને શુભવાન ધારીને પોતે ન ખાય તેવી વસ્તુઓ તને ખાવા માટે આપે છે, તેમ જ તને ફરેક પ્રકારની સગવડ કરી આપે છે, તેનો તું ગેરલાભ લે છે. સાધુપણને ચોચ્ય તારું વર્તન ન હોય તો તારો તે વસ્તુપર કોઈ પણ પ્રકારનો હક નથી. હક વગર તું કોઈ પણ ચક્રુષુ કરીશ તો દેવાદાર ધર્મશ અને તે ઉપરાંત દંભ કરવાથી મહા દુર્ગતિમાં જવું પડશે.

દંભ કરનારને ભવાંતરે તો મહા કષ્ટ થાય છે પણ અત્રે પણ બહુ ઉપાધિ ધધ પડે છે: ખોટો દેખાવ ભાજવી રાખવા અનેક ખટપટો કરવી પડે છે, અસત્ય બોલવું પડે છે, ખુશામત કરવી પડે છે અને છતાં પણ ખુશ્લા પડી જવાના ચાકુ ભયમાં રહેવું પડે છે. ઉપરના શ્લોકોમાં કહેલી હકીકત ઉપાધ્યાયજી ટુંકા શબ્દોમાં કહે છે. “જે જુઠો દીએ ઉપદેશ, જનરંજનને ધરે વેશ, તેના જુઠો સફળ કલેશ હો. લાલ-માયાભોસ ન હીજે.” ત્યારે ઉપદેશ અને વર્તન જુઠાં રાખવાં એ માયામૃધાવાદ થયું એટલી વાત હાલ તુરત ધ્યાનમાં રાખવી. આગળ ઉપર પ્રસંગે એ જાબતપર વધારે ખુલાસો થશે. ૧૬૩.

સંયમમાં ચત્ત ન કરનારને દ્વિતગોષ.

આત્મીવિદ્યાદિવિવિચારિમૃદ્ધાનિગાર્તાઃ,

કૃદ્દેણ કેઽપિ મહત્તૈવ સ્તજન્નિ ધર્માન્ ।

૧૬૪૧૮ અને ૧૬૪૧૯નો સાર જણાવી એક ઉપનિષદ થાય છે. આ ઉપનિષદ તે જાન્યે છે જુએ કહેલુસાચન. ૨ દંભને મટે પ્રસન્ન રહનાર પ્રથમ જગત્તર્ય ગણેલા અધ્યાત્મસારને ત્રીજો અધિકાર જુએ.

તેમ્પોઝિપિ નિર્દય નિવૃત્તસિ સર્વમિદં,
નો સંયમે ચ યતસે યવિતા કયં હી ॥ ૧૩ ॥

■ આજીવિકા ચલાવવી વિગેરે અનેક પ્રકારની પીડાઓથી
“સત દિવસ બહુ હેરાન થતા કેટલાક ગૃહસ્થો મહા મુરકેલીથી
“ધર્મકાર્યો કરતાં હોય છે, તેઓ પાસેથી પણ હે દયાદીન યતિ!
“તું તારી સર્વ ઇષ્ટ વસ્તુઓ મેળવવા ઇચ્છા રાખે છે અને સંય-
“મમાં યત્ન કરતો નથી; ત્યારે તારું શું થયે? ૧૩. વસંતવિલાસ.

આવાર્થ—સૂરિમહારાજ અત્ર ભેવડી દવાના ખ્યાલમાં છે.
બિચારા ભદ્રકે આવડો મહા મુરકેલીએ પૂરું કરતા હોય છે, તેવા
સામાન્ય રિયતિના શ્રદ્ધાળુ બંધુઓ પણ સાધુને ભેળને પોતાની
સારામાં સારી વસ્તુઓ વસ્તુ આપી દેતા અચકાતા નથી, આવાં
ખરા પરસેવાથી મેળવેલાં દ્રવ્યથી ખરીદેલી વસ્તુઓ તું લે છે
અને તારા પોતાના દુરજના કાર્યમાં તું મુસ્ત રહે છે. તું ઇર્ષ્યોના
સંયમ કરતો નથી, કે મનપર અંકુશ રાખતો નથી, કે પાંચ મહા-
મત બરાબર નિરતિચારપણે પાળતો નથી. ત્યારે હે યતિ! તું જરા
વિચાર કર કે તારા આવા વર્તનથી શું પરિણામ આવશે? દુનિયાનો
વ્યવહાર છે કે દૂધ પીવાની ઇચ્છા રાખનાર બિલાડી દૂધને જ ભુખે
છે, પણ માથે પડનારી ટાંગને ભેલી નથી. પરંતુ ધણીનું કાર્ય કરી,
પોતાની દુરજ બજાવી, મુકો ચાટલો પણ કેટલો સ્વચ્છ લાગે છે
તેનો તું અનુભવ કરજે અથવા અનુભવીથી બાળી લેજે, તારી
પોતાની દુરજ શું છે તે વિચારજે અને ખાસ કરીને સર્વ છોષ
તાર તારી દુરજ શું છે તેનો ખ્યાલ કરજે.

કેટલીકવાર સાધુને ન છાજતાં વર્તન કેાઇ કેાઇ બ્યક્તિમાં
ભેદમાં આવે છે, મહામતનો ભંજ થતો ભેદમાં આવે છે, અથવા
ન લખી શકાય એવા અભિમાનથી અન્ય ગુણવાનને નહિ નમવા-
પણું, સ્વદેવદંડજ અને દલની દુષ્ટિકત સાંભળવામાં આવે છે.
દુનિયાની સ્પૂળ મર્ષાથી ડાંચી સપાટીપર ગયેલા હે યતિવર! આ
સર્વ સંસારનો દેતુ છે, આવાં વર્તનમાં લાભ નથી, પણ એકાંત
દુઃખિ છે. તારાં કષ્ટથી મોક્ષ મળવાનું નથી. મનને અવારે સંય-

તે તેથી નીચા ન પડે એ મધ્યબિંદુ રાખીને જ આ પ્રયાસ કરેલો છે. વિષય કથાયના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા કરી કેટલાક સોળા મુનિઓ થોડા મમત્વ ખાતર મહા લાલ ચૂડી બાંધે છે અથવા પ્રમાદ કરીને લે કેને સન્માર્ગનો ઉપદેશ આપવાની પોતાની ફરજ બૂઝી બાંધે છે તેઓ ઉપર આરોપદ્વારા ઉપદેશ કરવાની પ્રાચીન પદ્ધતિનું તેમણે અનુકરણ કર્યું છે.

અલખત, જેઓ સંયમને અનુપયોગી પણ મોટો પરિશ્રમ સાથે રાખે છે અને સંસારના વિષયોમાં આસક્ત રહે છે તેઓને તો જન સ્થાન પણ નથી They have no locus standi here. તેઓએ યતિ, શ્રીપૂજ્ય કે ત્યાગી શામાટે કહેવરાવવું જોઈએ છે તે સમજાતું નથી. ધર્મને નામે આજીવિકા ચલાવનારા, આશ્રિત ભક્તોને છેતરનારા, શ.અને. દુરુપયોગ કરી મંત્ર, ઢોરા કે ઢાંગ કરી લે.કે.માં પોતાના માટે મોટો ખ્યાલ કરાવનારા, સુસ્ત, પ્રમાદી, જ.વ.કે. લે.કે. ઉપર ઓળટૂપ, આવા અધોગતિગામી, કહેવાતા મહાત્માઓ ત્યારે આ વિષયપર ખરેખર હિતબુદ્ધિથી વિચાર કરશે ત્યારે તેઓની અને સાથે તેઓના આશ્રિતોની સ્થિતિ મુધરશે.

લોકરજન અને સ્તુતિઈન્છા માટે જો કે અગાઉ વિવેચન કર્યું છે તોપણ તે વિષય બહુ જરૂરનો છે તેથી તે ઉપર રૂપાંતરથી કંઈ ઉપદેશ આપે છે.

તારા કયા ગુણ માટે તું જ્યાતિની ઈન્છા રાખે છે ?

न कापि मिद्धिर्न च नेऽतिगायि. मुने क्रियायोगतपःश्रुतादि ।
तथाप्यङ्गारुहदयिनस्त्वं. न्यानीन्छया ताम्यसि धिह् मुधा किम् ॥

“હે મુનિ! ત-ન. નથી કે.ન ખાસ સિદ્ધિ કે નથી જાયા
“ પ્રક-ના. કિય, જે ન. નપત્ય કે જ્ઞાન, છતાં પણ અહંકારથી
“ કહેવના પા.ન.કે પ્રા.સ.કે પ.નવની ઈન્છાથી હે અધમ! તું નકામો
“ પા.ન.પ. ર. ન. કે. રે. ને ” ૨૭. વચનવિ.

જાવાર્થ-અભિમા સિદ્ધિ વિગેરે આઠ સિદ્ધિ તારા હોય અથવા ઊંચા પ્રકારની આત્મપન્થ લેવારૂપ કે ઘોર પરીષદ ઉપસર્ગોદિ સહેવારૂપ ક્રિયા હોય કે યોગવદ્ધન અથવા

૧ આઠ સિદ્ધિઓ નીચે પ્રમાણે છે:-

૧ અભિમા સિદ્ધિ. એથી ટીરે એટલું સુખ મળી રાખ્યું છે કે જેમ જેવના કામ્યાપ્તિ દોષો અપેક્ષા ભવ છે તેમ તેથી જાવાર્થો પાને પસાર થઈ રાં.

૨ અદિમા સિદ્ધિ. અભિમા સિદ્ધિથી ઉઠી એટલું મિત્ર રૂપ મળી રાં કે એ પર્વત પશુ તેમ ટીરે અપરજ ભવ પ્રમાણુ થાય.

૩ અધિમા સિદ્ધિ. જનથી પશુ વધારે દલિત (લોકમાં) થઈ ભવ છે. ૪ અરિમા સિદ્ધિ. જનથી પશુ અર્થવત્ કારે થઈ ભવ એ કાર એટલે. બધે થાય કે દુઃસ્થિતે કેવળ પશુ સદન મળી રાં નહિ.

૫ પ્રતિષ્ઠિ સિદ્ધિ ટીરેની એટલી બધી ક્રિયાઈ મળી રાં કે ભૂમિ ઉપર રહ્યા છતાં અંતુલિત અથ જાવરે મિત્ર પર્વતી રોય અને મદ્યકાને રજાં (વેદિય ટીરેથી નહિ).

૬ પ્રાકાશ સિદ્ધિ. જાણીની જે જાણીના રૂબળી મારી રાં અને જાણીની જે પાણીમાં આવી રાં.

૭ દિગ્ધિ. આજર્થો અને દુઃસ્થિત સિદ્ધિ પ્રવલ કરવાને સિદ્ધિવાન થાય. ૮ ચરિત્ર સિદ્ધિ રૂં જાણીને પશુ વરા થઈ ભવ.

૨ યોગવદ્ધન-જાણ સહુથી વધી રાખ્યા, અનુક વરણના દિગ્ધિવાર્થ પળી થાય અને યોગવદ્ધનની ક્રિયા કર્યા પછી થાયો રાખ્યા આ રૂં જાણવા જુદું ઉપ-ક્રમ છે પણ તેના જેવું સનથી વિરોધ વિવેચન કરવાનું અથ રેવજ નથી પણ જાણના ઉપવાયો રહેતે ઉપર એ દુઃસ્થિત જાવાર્થો છે આજક કારેમમાં રાં હોય રહેતેની થાય જનુરાન્ય આનંદ અપવાદ તેથી ભવ રાખુ પણ અનુક દિગ્ધિ થાય પળી જ અપવાદ માંનાં મદ્યકા મળી રાં, ગમેલું સનમમાં અનુક જાણુ સુધી સુવાયો અને યોગવદ્ધન કરવાથી મન વચન આપારી થાન્ય જાણુ કારે એ યોગ-ક્રમ સામગ્ર્ય જેવું છે.

જાવરદ્ધનની ક્રિયામાં અનુક વચન અને ગપરેના કરવા પળી થાય વચનનો કાર્ય છે અને ઉદ્ધેરા મદ્યકા આવે છે એવા વચન યોગમાં થાય કારે ગુરુ આ વાતુ પુનરાવર્તન કરવા અને રેવર કરવા નથા તે સનમમાં રાખા-વે તેવું. જાણ ન કરવાની રજા આપે છે એ સમુદ્ધેરા એથી પશુ વધારે થાય જાણે તેવું ૨. ૧ અનુવાનની, સનવાવરણની અને નેનો મુએ તે જાણ કરવા. રજા આપવામાં આવે તે અનુવાદ નથ સનુ જાણના પાનમાં રાખવા

૫ ઇન્દ્રિયનિરોધ. ૨૫૮ છે.
૬ પ્રતિજ્ઞા.

२५ प्रतिषेधना

સવારે, બપોરે અને સાંજે સર્વ ઉપકરણોની પ્રતિવેખના ક
(જુઓ પ્ર. સા. પૃષ્ઠ ૨૨૫).
શુભિ. મનવચનકાયાના ગે. ગે.

૩ શુભિ. મનવચનકાયાના યોગોપર અંકુશ સખવો અમર રૂપ
૪ અભિગ્રહ. દ્રવ્ય, સેતુ, કાગળ અને ભાવથી અભિગ્રહ-નિય
કરવા તે
ચરણસિતારી નિત્ય અનુદાન છે અને કરણસિતારી પ્રયોજન
વચાત્ પ્રાપ્ય અનુદાન છે.
આ સર્વ સાધુ યોગ્ય કર્મ-પદ્ધતિ

અરણસિતારી નિત્ય અનુજાન છે અને કરણસિતારી અયોજન
વશાત્ પ્રાપ્ય અનુજાન છે.

આ સર્વ સાધુ યોગ્ય કર્તવ્યમાં રૂં પ્રવૃત્તિ કરશે. પ્રમાદથી વધતો જાય છે, મૃત્યુ નજીક આવતું જાય છે અને ગયેલ ફરી મળતો નથી; તેમ જ આ મનુષ્યને મરણ અને ગયેલ છે. ૨૨૧.

સંસાર વધતો જાય છે, મૃત્યુ નજીક આવતું જાય છે અને ગયેલ
 રખત ફરી મળતો નથી; તેમ જ આ મનુષ્યદેહ ફરીને મળવો મહા
 દુર્લભ છે. ૨૨૧.

સામર્થ્યની આવશ્યકતા

'इतं मनस्ते कुविकल्पजालैर्वचोप्यवर्धय वपुः प्रमादैः ।
 लब्धीय सिद्धीय तथापि वाञ्छन्, मनोरथैरेव हृदा हतोऽसि ॥४१॥
 "ताइं मन भराव सकटप विकटपथी हलायन ये
 असत्य अने ठोडर नापसथी भराव
 इथी भगवान्

“તાણે મન ખરાબ સકલ્પ વિકલ્પથી હણાયલું છે, તારાં વચન
“અસત્ય અને કઠોર ભાવણથી ખરડાયાં છે અને તાણે શરીર પ્રમા-
“દથી ભગડ્યું છે, છતાં પણ તું લગ્નિ અને સિદ્ધિની વાંછા કરે છે.
“ખરેખર! તું (મિથ્યા) મનોરથથી હણાયો છે.” ૪૧. જ્ઞાન-
ભાવ-“મન સાધ્યુ તેણે સઘળું સાધ્યું” એ સત્યતા ચિત્તમન અધિકારમાં

આવ-“મન સાધુ તેણે સમગ્ર સાધુ” એ મહાન નિયમની સત્યતા ચિત્તમન અધિકારમાં આપણે જોઈ ગયા છીએ. એવી જ

૧ પ્રથમ પાલકવાને દમ્ય મનો મે કુલિકાગ્રાલે " જનુર્થ પાલકવાને
મનોરથેવ દદા વાલ્યે કાલ કા પટ આ પાલકવા નીજ પુત્રને લંકાને મહે-
ન ૧૬- અભ્યાસ કરીને મેયમ પુત્રવત્. તેમ કાલ ને કે એ પાલ પશુ સમી-
ને અને અથ મને મન કુલિકાગ્રાલે નથી મનુ કે વચન અસત્ય અને મોટા
પાલકવા છે આ દારી મેયમને નવમ્ય છે ૭૫ પશુ લંકા, સેલ્લિની
દારીને અરે. ૬ મનોરથેવ દદા વાલ્યે ૭૫ આ અર્થના કાલ સમયેવ તેરો
પાલે મને ૭૫ ૬ મનોરથેવ દદા વાલ્યે ૭૫ ના ૭૫૨ પુત્રમાં ને પાલ બચ-
તે આન. ૫૭.૫૩ રમ્ય મહે અને અનુલ ૧ કે તેણે ને વચારે નધનેસને છે.

તેવી તેવી ગંધ યાવ છે. હિંચું અત્તર પણ તેજ મગવાથી યાવ છે, અને તેજમાં મિઝરો, ચંચેલી રિંગેરો મેલવાથી તેવી ગંધ યાવ છે; ખારે જે મનને ચારી વરતુ સાથે મેળવવા પ્રયત્ન કરીય તે તે આહું થયે અને નહિ તે વિષદીત થયે.

તદાત્મ્ય થવાને અંગે જળનું દર્શાવ જલુકા જેવું છે. જેમ પાણીમાં રંગ નાખ્યો દોષ તે તે એક રૂપ થઈ જાય છે, તેવી જ રીતે સોંસારિ શબ્દોમાં દોષ પણ સાથે મનરૂપ જળને મેળવ્યું દોષ તે મન તેના જેવું થઈ જાય છે, તેમજ શીલાંગ સાથે મનને ભેડ્યું દોષ તે તે તદ્રૂપ થઈ જાય છે.

આ પ્રમાણે મનની સંબંધક વસ્તુ સાથે થતી તદાત્મ્યરૂપ-પ્રતિ તદ્દાત્મ્ય જેવી રહે છે કે દે ચતિ! આ પ્રમાણે વસ્તુ-સ્વરૂપ છે તેથી તદાત્મ્ય મનને પ્રમાણની સેવક થવા હાંસ નહિ, નહિ તે એ પ્રમાણની જની જયે અને તે શીલાંગ સાથે ભેડી રેવું. સમગ્ર, દશ, ઉદાસ, સખ, હામા, ધીરજ (રેરેર સરગુલો સાથે તેને ભેડી રેવું અને જીભે દોષ પણ પ્રસારને નીચ સંબંધ તેને ન યાવ ને ખાનમાં જાણવું. ૨૨૩.

અસાધ્યમ

પ્રજ્ઞા મનાર્થમર્શાદિષો મુને. તત્ત્વ મનાઃ પરમત્ત્વઃ પુનઃ ।

તત્ત્વે નિરજાગરિત્યેવમ્મોર્મિતિ લેનયં તદોત્પન્નમનવત્ત્વમ્મિ ॥૪૪॥

"દે ચતિ! તું પ્રમદ કરે છે તેને હાંસે અસાધ્યમુદ્ધર્મ
"તદે પત્ત તે જલે નામીક છે, પણ વતી પાછો બેજ ઉપર
"મના કરે છે તે જલે બરેલી મીટી યિલ: જેવો છે ભરે
"પણ તે તું તેમણી હાંસે પણ ફેલી રીતે બાંધે સમીપી" ૪૩.

૧૮૨૫

આ.૧૧-અસાધ્યમ' અર્થાત્ત્વ એક મલ કે પ્રમાણ શરૂથી તદાત્મ્યરૂપ ૧૨ થાય છે. સત્પુરુષમાં અત્મ-ભૂતિ સમર્થ એ સુખ્ય થઈ છે અત્મિ સખ્ય વરત્તે ભવ્યા નિ છે, દેવ છે, અવજત રાવત્તે છે. અત્મભૂતિ મના પ્રમાણે ૧૮ ૧૨ છે અવજ પ્રમાણ ૧૨૨ દેવ તે અત્મભૂતિ ફરી રાતે નથી આ જાને વચ્ચે જાગર સ્વ છે.

“ ને (સંયમ) ની એક ક્ષણ (મુદ્દર્શ) પણ જાણું કોઈ પદ્યોપમથી
 “ વધારે વખત સુધી દેવલોકનાં સુખો આપે છે, એવા સંયમજી-
 “ વનને હે અધમ! તું કેમ હારી જાય છે? હે પ્રમાદી! ફરીવાર
 “ તને આ સંયમની પ્રાપ્તિ પણ ક્યાંથી થશે? ” ૫૬. વસંતવિલાસ.

આપાર્થ-ટીકાકાર ધર્મવિજય ગણિ લખે છે કે “સંયમજીવનની
 એક ક્ષણ પણ મનુષ્યને દેવલોકનાં સુખો જાણું કોઈ પદ્યોપમથી
 વધારે વખત સુધી આપે છે.

સામાયિકં કૃત્વંતો, સમયાર્થ સમયોવ વદિયુર્ગ ।
 માતં દુરેષુ વેષા, ક્ષિતિયિત્તાનં વદિયાર્થ ॥
 જાનર કોરીમાં, લક્ષ્યાણુમત્તિ સદ્સત્ત્વવીર્ત ।
 નરસવ વજીરમાવ, સતિદા અદમાવપટિવસ્ત ॥

“ સામાયિક કરતાં ધ્યાન એકથી સુધી સમભાવમાં વર્તે ત્યારે
 તે આટલું દેવતાનું આયુષ્ય બાંધે છે. જાણું કોઈ, ઓગણસાઠ
 લાખ, પચીસ હજાર નવશે ને પચીસ અને ત્રણ આઠમા ભાગ
 (૬૨,૫૬,૨૫,૬૨૫) એટલા પદ્યોપમનું દેવાયુ બાંધે છે. ” ઇતિ
 પ્રતિક્રમણસૂત્રવૃત્તો. ”

એક ક્ષણ' માત્ર ચારિત્ર પાળવામાં આટલા કાળ સુધી દેવ-
 તાનું મહા સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. એ સુખનો ખ્યાલ આવવો પણ
 મુશ્કેલ છે. એક દિવસનું માત્ર ચારિત્ર પાળી કેટલાક જીવો ધણા
 કાળ સુધીનું અનંત સુખ પામ્યા છે એવાં દ્રષ્ટાંતો શાસ્ત્રમાં સુપ્ર-
 સિદ્ધ છે. એવું સુખ ક્યારે મળે? ત્યારે સામાયિક બરાબર પાળ્યું
 હોય, વિરાધના ન કરી હોય ત્યારે જ તે સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, અને
 આ જ હિતુથી શાસ્ત્રકાર ભાવરતવથી અતર્મુહૂર્તમા મોક્ષ કહે છે.

સામાયિક એટલે સમતાનો જેમાં લાભ થાય છે તે સાધુ
 અ.ખો વખત સામાયિકમાં જ વર્તે છે. વાંચનારને નવાઈ લાગશે પણ
 સાધુ ખાતા પીતા અને નિહારાદિ દરેક ક્રિયા કરતાં પણ સામાયિક-
 માં જ છે, કારણકે સવકાળ તેઓ આત્મિક ઉન્નતિ અને સંયમ
 પાળવાના હિતમમાં જ વળે છે, એક ક્ષણમાત્ર સામાયિકમાં હોય
 તો કેપર કહ્યું નહિ તો ત્યજી સુખ મળે છે. આપુ મહા જિજ્ઞા

સંસારી ૬૬ ભાવના છુટવાનું અને ચોવાની દુરજ ભગવવાનું દ્વાર
આ વિચાર લેવાથી આપમે ૨૩૮.

* * * * *

એવી રીતે આ ચતુર્થાદ્ય અધિકાર પૂર્ણ થયો. આ અધિકાર
બહુ જ ઉપયોગી છે. વેવમાત્રથી રીઝાણું નહિ, લોકરંજન કરવા
પ્રવૃત્તિ કરવી નહિ, આત્મિક ઉત્થાપનું શુદ્ધ દષ્ટિનિદુ દૃષ્ટ્ય-
ભાવના સંમુખ સંવેદા રાખવું, મન વચન ઠાવાના યોગોની શુભ
પ્રવૃત્તિ કરવી, લોકસન્માનથી આત્મિક મુલોપર યતી અસર,
પ્રમાદથી થતો અધઃપાત, કોઈ પણ વસ્તુપર મૂર્છા ન રાખવાનો
ઉપદેશ, પરિશ્રદ્ધ કોને કહેવાય તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ, ઉપધિ વસ્ત્ર પાત્ર
ઉપર મૂર્છા ન કરવાનું સજાગ કારણ, વિવેક અને પ્રમાદનો ત્યાગ,
ભાવના ભાવવાનાં ફળ, સંયમશુભનું સ્વરૂપ, તે પાળવાનાં ફળ,
તે વિરાધવાના દુષ્ટ વિપાક, સમિતિ અને ગુપ્તિનું સ્વરૂપ, સાધુપ-
ણમા મુખ, તેની સરખામણી, સાવધ કૃત્યો અને મુનિદૃષ્ટ આદે-
શનું પરપર સજાગ, છેવટે સયમથી યનું સ્વૃજ મુખ અને સંયમના
ન ન ન ૨ ૧૦૬ કે. કે. નો પૂજ્ય ભાવ-વિગેરે દર્શિતો યોગ શબ્દોમાં
પણ બ : જ ભાવ મૂર્છાને એના ખપી છુવના મનપર દસાવવામાં
અવી ૧૧ અત્ર ખનાવેલી દરેક દર્શિકા સાધુભવનને મુખ્ય અસર
કરનારી ૧૧ અને મુનુષ્ઠ ભાગજનાને પણ શુદ્ધ ગુરૂની યોગપ્રાણ
અ : અને લેદેવ ગુણપ્રાપ્તિની ઇચ્છા. ઉપજા કરવા માટે તેનું
૧.૫ અણવની ખલ જરૂર છે એટલા પૂરતી આ દર્શિકા તેને
૧૧ ૧૫૫ ૧૧

... .. સમવેદ્ય થયે છે તેથી
... .. અણવની ખલ જરૂર છે એટલા પૂરતી આ દર્શિકા તેને
... .. ૧૧ ૧૫૫ ૧૧

આવું છે. વળી અંધનો આ વિભાગ-બહુ જ ઊંડા હેતુથી લખાયો છે. એક તો યતિવર્ગ વિદ્વાનવર્ગ છે. તેઓને માટે આટલું વિવેચન જોઈએ તેટલું છે. જેઓ યોગ્ય છતાં પણ રસ્તાપરથી ઉતરી ગયા છે તેઓને રસ્તાપર આજુબા માટે આટલા શબ્દો પૂરતા છે. જેઓ સંયમના રસ્તાપર આવ્યા જ નથી તેઓ પણ તેમાં રહેતાં મુખ અને પરિણામ તરફ લક્ષ્ય આપી શકે તેવી યોજના અંધકર્તાએ રાખેલી છે અને તે યોજનાપર લક્ષ્ય રાખીને જ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. વિવેચન વાંચતાં આ વર્ગનાં મનમાં બધ વધી જાય અને સંયમ સન્મુખ યતાં જ અટકી જાય એમ ન થવા દેવા માટે ખાસ ધ્યાન રાખવામાં આવ્યું છે. પરંતુ ચોથો વર્ગ જે વક્ર હોઈ પોતાના કુદ્ધ આચરણનો બચાવ કરે છે, સંયમધારી હોવા છતાં ગૃહસ્થી કરતાં પણ વિશેષપણે ઇદ્રિયોને મોકળી મૂકી દે છે અને સાધુના વેશમાં (મુનિમુંદરસૂરિના શબ્દોમાં કહીએ તો) આલુવિકા જ ચક્ષુએ છે તેઓ સામાન્ય ઉપદેશથી કોઈ દિવસ મુધરવાના નથી. તેઓપર ગમે તેવા સામાન્ય વાક્યપ્રદાર કરવામાં આવે તે નકામા જ જાય છે. આવનાને માટે કોઈ કોઈ વાર જરા આકર્ષા શબ્દો વાપર્યાં છે પરંતુ તેથી પણ જો તેઓ ધ્યાનક લગાવી મુધરે તો અંધનો મોટો ઉદ્દેશ પાર પડે; છતાં અંધકર્તાએ પોતાની નેમ પાર પાડવા માટે તેઓ તરફ પણ બહુ કડુ વચન વાપર્યાં નથી અને વિવેચનમાં પણ એ વિષય ઉપર બહુધા સ્તર્ય આવ્યું છે.

આ હવે મુનિમાર્ગ બહુ કઠણ છે એમ લાગે છે. તાત્કાલિક એનું કારણ એ છે કે હવેનો અનાદિ અવ્યામ ઇદ્રિયોના મુખ ભોગવવા અને મનને નિરકુશ છોડી દેવું એ થઈ ગયો છે. પ્રમગ્ન મગ્ન પ્રમદ અને કષાય કરવામાં આ હજી વિચાર કરનાં નથી. દુઃખર ચક્ર મુરકેલ લાગે છે તમ જ મુગ્ધસ્થાનપર ચક્રનું જમા પ્રમગ્ન પુરુષાર્થની જરૂર પડે છે. એ પુરુષાર્થ થાય નહિ ત્યાંથી એ માન આત્મ નુરકલ લાગે છે, પરંતુ એક વખત તાત્કાલિક અને સત્કારનું મન નવડાં આવે પછી અને અતિમક તથા પેદાશિતિ બાંધ વચ્ચેના ૧૩૧૨ સમજવા પછી ત્યાર કડવો દેર જવા લાગે છે. અત્તર નવડાં ૧૦ વચ ની મુદ્દા એક વખત વનેલાં લાસારિકા બાંધવા પ ૨ નવ ૩૩૬ નવડાં નથી અને તાત્કાલિક તેનાપર

દુઃખંછા રાખે છે. જેઓ આ સ્વરૂપ જરાબર સમજ્યા ન હોય અથવા સમજીને પતિત થયા હોય તેઓ કાંઈ વખત વિષયાદિકને આધીન થઈ જાય છે, પૈસા રાખે છે, સ્ત્રીસંબંધ કરે છે અને ધર્મના ખેડા બહાનાથી ચાંત્રક વિહાર જેવાં ત્યાજ્ય કાર્યો પણ કરે છે. આ સર્વ સંસાર છે. એમાં વસ્તુસ્થિતિનું ખરું જ્ઞાન નથી, ઓધશ્રદ્ધા પણ નથી અને સંપ્રદાયના પ્રચલિત રિવાજોનું અનુસરણ પણ નથી. આવા પ્રકારની કવચિત્ ચેદ્યા જોઈ મુનિમાર્ગપર અપ્રીતિ ન કરવી. એ માર્ગ બહુ જ ઉત્તમ છે એટલું જ નહિ પણ સર્વોત્તમ છે, સુમતામય છે, મોક્ષમુખની પ્રસાદી છે અને સર્વ કલેશનો નાશ કરનાર છે. એ માર્ગમાં આત્મકલ્યાણ તરફ લક્ષ્ય રાખી જેટલો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે તેટલો લાભ થાય છે અને મળેલ લાભ જતો નથી. વળી જેઓ એ માર્ગ આદરી શકતા ન હોય તેવાઓએ પણ એના શુભો પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખવી અને તે માર્ગ તરફ શુભ દૃષ્ટિ રાખ્યા કરવી. ઇચ્છા રાખવાથી ને પ્રયાસ કરવાથી હચ્છિત વસ્તુ ચોખ્ખું કાળે પ્રાપ્ત થાય છે.

જેઓ દુનિયાના બ્યવહારોથી બહાર હોઈ દુનિયાને ઉપદેશ દેવાની જગા લેતા હોય તેઓના સંબંધમાં અભિપ્રાય આપતાં ધારણાં જિંયા પ્રકારનું તો રાખવું જ જોઈએ. જેઓ ધાર્મિક બાબતોપર મોટાં ભાવણો આપતા હોય, દુનિયાની નજરમાં કામદોષાદિકથી મુક્ત ગણાતા હોય, તેઓ પણ પ્રાકૃત મનુષ્યની માફક વિષયાંધ અથવા હૃદયવશ થઈ જાય તે માફ ન થઈ શકે તેવું વર્તન ગણાય, અને એવા હુલ્લેક મનુષ્યોને તો સમુદાય તુસ્ત જ દૂર કરી નાખે છે, છતાં કેટલીક વખત દેખીતી બાબતમાં પણ મનુષ્યસ્વભાવ સરાગ દૃષ્ટિથી જૂલ કરે છે. દોરા ચીકી કરનાર, છડી પોકરાવનાર, રેલવેમાં મુલાકાતી કરનાર, સ્ત્રીસંબંધ કરનાર અથવા વાહી ગાડી રાખનાર આવ ચાંત, ગારજી કે સાધુઓ ધર્મને વગોવનારા થાય છે. તેઓને પણ રાગ્યાં સન્માન મળે છે તે અનિષ્ટ છે. આવું વર્તન તો આત્મ-આત્મ માણસને માટે પણ હાત્યારપદ ગણાય છે, અને એવા વર્તનચત્રને દૂર કરવ. મા વિલજ ન જ ચલે જોઈએ. ખસુસ કરીને દુઃખોએ પાતાનું વર્તન દિવ્ય રાખવા માટે વિચાર કરવા જોઈએ. જેઓ જીવન તત્તારી જીવેના વર્તનથી બહુ ઊંચા વર્તનવાળા દેવ જોઈએ. મૂળ બ. ૫૧ ના જ નહિ પણ માનસિક વિચારો અને કૃત્યોને નિહાળના

તજીય તો પછી તને મહા સુખ પ્રાપ્ત થયે, દુઃખનો નાશ થયે અને પર વસ્તુનો આશીર્વાદ મળી જાયે. હે સાધુ! તારું જીવન સમિતિ અને ગુપ્તિમય છે. એ અણપ્રવચન માતા છે અને એ પાળવા માટે તારે યત્ન કરવો એ જ તારું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. વિશેષ વિસ્તારથી તારે સંયમના સત્તર લેહો અને ચરણ કરણ સિત્તરી પાળવી એ તારું સાધ્ય બિંદુ છે.

હે આવક! સાધુમાર્ગ તું ધારે તો ન બની શકે તેવો નથી, મનપર જરા અંકુશ લાવ, વસ્તુસ્થિતિનો જરાજર વિચાર કર અને તારું શું છે અને તને શું ગમે છે તેનો જરાજર ખ્યાલ કર; પછી જો કે સંયમમાં કંઈ મુરકેલી છે? શુભ પ્રાપ્ત કરવા માટે શુભી પુરુષના ચરણની સેવા કરવી એ જ તારું કામ છે. દેશવિરતિ જીવ સર્વ-વિરતિ શુભ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખે તો જ તેનો દેશવિરતિ શુભ બન્યો રહે એવો શાસ્ત્રકારોનો ઉદ્દેશ છે. તું સાધુપર પ્રેમ રાખજે અને બની શકે તો તેવું જીવન ગ્રહણ કરજે. આ લેખ સાધુઓની પરીક્ષા માટે લખાયેલો હોવાથી આવકોને તેટલો ઉપયોગી નથી કે જેટલો સાધુઓને ડાચી હૃદયે ચઢવા અને આત્મક્રિત વિચારવા ઉપ-યોગી હોય; પરંતુ આવકો પણ સાધુના વેશની પેઠે પોતાનો આવક-પણાનો તત્કાલિન અભિપ્રાયનો વેશ કદાપી વિચાર કરે તો તેઓને પણ પોતાના આત્માને ડાચી હૃદયે ચઢાવવા માટે આ લેખ અક્ષરશઃ ઉપયોગી થાય તેમ છે. તથાપ્રકારનો જીવનો અનાદિ સ્વભાવ હોવાને લીધે જીવ બીજાના સરસવ જેવાં દ્રવ્યોને મેરૂ જેવાં દેખવા હજારો નેત્રો જોઈ ધકે પડે છે, પણ પોતાની હૃદયમાં રહેલાં પોતાનાં મેરૂ જેવાં દ્રવ્યોને સરસવ જેવા પણ દેખી શકતો ન હોવાથી તે માટે તેને એક નેત્ર મંદુ હોય તેમ માન્ય પડતું નથી. સમકિત, દેશવિરતિ કે નિર્વારણ. ગુણ દિનપરદિન વિશેષ લાવવા માટે સર્વ ભ્રમ જીવન તરફ ગુણનો ઉત્તમ માર્ગ જોઈ વિચાર કરવો જોઈએ. દેશવિરતિ ને ના પાળવાના પાળના હૃદયની કેવી સ્થિતિ છે એ જ વિચાર હોય છે બીજા જીવો સમકિતવત, દેશવિરતિવત કે ચારિત્રવત છે કે નહીં તેની પરીક્ષા તેના બાહ્ય આચરણ ઉપરથી જ કરવાની છે નહીં તો અદ્વૈતજ્ઞ દશાને લીધે પોતાને માટે અપવાદ ના વિચાર કરતા સર્વ પાતાના આત્માને શુભનિષ્પન્ન માની લે

એ સોળ લોક થયા. તેમાં હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય અને
જુગુપ્સા તથા સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ અને નપુંસકવેદ એ નવ નોક-
વાય મેળવતાં પચીસ કથાય સાથે છે. તે કર્મબંધના પ્રબળ હેતુ છે.

ચોથા પંદર છે-મનોયોગના ચાર લોક છે.

૧ સત્યમનોયોગ-ખરેખસ વિચાર કરવા તે.

૨ અસત્યમનોયોગ-ખોટા વિચારો.

૩ મિશ્રમનોયોગ-જે વિચારમાં કેટલીક વાત સાચી ને કેટ-
લીક ખોટી હોય.

૪ અસત્યામૃષા મનોયોગ-એમાં સામાન્ય વિચારો. ખોટા કે
સારાના લોક વગર ચાલુ પ્રવાહ. (જેમ ઘડે ઝરે છે, પરંતુ બળે
છે, નદી વહે છે.)

વચનયોગના ચાર લોક છે. સત્ય વચનયોગ, અસત્ય વચન-
યોગ, મિશ્ર વચનયોગ અને અસત્યામૃષા વચનયોગ. અર્થ
ઉપર પ્રમાણે.

કાવ્યયોગના સાત લોક છે.

૧ તૈજસ કાર્મણ કાવ્ય-જ્યારે જીવ એક ગતિથી બીજી ગતિએ
જાય છે ત્યારે તેને અનાદિ કાળથી સાથે રહેનારાં ભવમૂલ
તરીકે પ્રખ્યાતિ પામેલાં બળે (તૈજસ ને કાર્મણ) શરીર સાથે
હોય છે, જેમના તૈજસથી આગળના ભવમાં આહાર છે તે
પચાવી શકે છે અને કાર્મણથી નવી નવી અવસ્થાઓ પામવા
સાથે નવાં પુન્રજીવ મૂલ્ય કરી શકે છે.

૨ ઔદારિકમિથ-અ.ગળના ભવથી જીવ પેતાની સાથે તૈજસ કાર્મણ
સાથે છે તે અને ઔદારિક શરીરની જો કે શરૂઆત કરી છે પણ
નિપાત થઈ નથી તો તે ઔદારિક મિથ કહેવાય છે. એવી
રાત વેકેપને અહરકે માટે પણ ભણવું.

૩ ઔદારિક-જે ચાનરના પુન્રજીવ રચૂલ તેમજ પ્રાચે અસ્થિ, માંસ,
રૂપર અને ચરબીમય હોય છે તે.

૪ વૈકિર્વામિથ-જે યજ્ઞને અદૃશ્ય થવું, બૂચર થઈને ખેચર
થવું. ને.ટ થઈને નાન. થવું, એવી અનેક પ્રકારનો ક્રિયાઓ
કરનાર સ્વ.ત થ.તુ (વન.તુ શરીર તે વૈકિર્વા તની શરૂઆત
થય હતા તમામ ન થઈ હોય ત્યાંથી વૈકિર્વામિથ.

કરવાની બહામણ કરે છે. સર્વ યોગ્યોમાં મનોયોગનું રૂપન વધારે મુરકેલ ૧૧ પણ તે તેટલું જ વધારે ક્ષણદાયી છે. વળી જો મનોયોગને નિરોધ કરવામાં આવતો નથી અને મનને ગમે તેમ રખડવા દેવામાં આવે છે તો તે મહા પાપબંધ કરાવે છે. તંદુલમત્સ્ય મનના વેગથી જ મહાવીર પાપબંધ કરે છે. એનું દૃષ્ટાંત શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ છે. એ તંદુલમત્સ્ય મોટા જળરા મગરમચ્છોની આંખની પાંપણમાં ગર્ભ જપ્તો ઉત્પન્ન થાય છે. ૧ અંતર્મુહૂર્ત ગર્ભમાં રહે છે અને પછી તેની માતા મગરમચ્છની પાંપણમાં જ તેને પ્રસવે છે. ગર્ભજ હોવાથી તેને મન હોય છે. તેનું શરીર તંદુલ (ચોખ્ખા) જેવડું હોય છે, અને આશુચ્ચ અંતર્મુહૂર્તનું હોય છે. મગરમચ્છની આહાર લેવાની રીત વિચિત્ર છે. એ પાણીનો મોટો જથ્થો મોઢામાં ભરી લે છે અને તેમ કરતાં સંખ્યાબંધ માછલાંઓ તેના મોઢામાં ભાય છે. પછી તેના મોઢામાં ભળો હોય છે (દાંતની જેવડ) તેમાંથી તે પાણી પાછું કાઢી નાખે છે, પણ આ ભળીનાં છિદ્રો મોટાં હોવાથી સંખ્યાબંધ ઝીણાં ઝીણાં માછલાંઓ નીકળી ભાય છે. આ વખતે દુધ્યાંની તંદુલમત્સ્ય આખની પાપણમાં બેઠો બેઠો વિચાર કરે છે કે જો હું આ મગરમચ્છના સ્થાને હોઉં તો આમાંથી એક પણ માછલાંને નીકળવા દઉં નહિ. આવા દુધ્યાંનમાં જ નરકાયુ બાંધી કાળ કરી તેનીય સાગરોપમને આઉંબે સાતમી નારડીમાં ઉત્પન્ન થાય છે.^૧ ઉક્ત પાપ તદ્દન માર્નાસક છે, છતાં પણ તેની વૃત્તિ બહુ જ ખરાબ હોય છે. મનપર અકુશ ન હોય તેની આવી જ સ્થિતિ થઈ ભાય છે જેઓ, આખો વખત ગામની વાતો કરતા હોય, કુધસી કરતા હોય, તઓઅ આ નાની હકીકતથી બહુ સમજવાનું છે. સીઓએ પણ વિકલા ત્યાગ કરવા ખાસ વિચાર કરવો જોઈએ, એમ આ દૃષ્ટાંત બતાવે છે. વળાં જેમ મનથી મહા પાપબંધ થાય છે તેમ જ તેનો સવર કર્યાથી મહા લાભ થાય છે તે માટે હવે જુઓ. ૨૪૦.

૧ એ તંદુલના તથા મોટા મોટા દોરાઓ તથા નાના કેટલાક અગ્રમેદૂર્ગો મચ્છોને પણ બળવડાવે છે. ના. પછી રાકાણ.

૨ તંદુલમત્સ્ય તથા પ્રસન્નચદ્ર સાર્વજનિક દુરોક્ત થોડી થોડી નવમા અધિકારમાં ૪૧૦, ૪૨૦, ૪૩૦, ૪૪૦, ૪૫૦, ૪૬૦, ૪૭૦, ૪૮૦, ૪૯૦, ૫૦૦, ૫૧૦, ૫૨૦, ૫૩૦, ૫૪૦, ૫૫૦, ૫૬૦, ૫૭૦, ૫૮૦, ૫૯૦, ૬૦૦, ૬૧૦, ૬૨૦, ૬૩૦, ૬૪૦, ૬૫૦, ૬૬૦, ૬૭૦, ૬૮૦, ૬૯૦, ૭૦૦, ૭૧૦, ૭૨૦, ૭૩૦, ૭૪૦, ૭૫૦, ૭૬૦, ૭૭૦, ૭૮૦, ૭૯૦, ૮૦૦, ૮૧૦, ૮૨૦, ૮૩૦, ૮૪૦, ૮૫૦, ૮૬૦, ૮૭૦, ૮૮૦, ૮૯૦, ૯૦૦, ૯૧૦, ૯૨૦, ૯૩૦, ૯૪૦, ૯૫૦, ૯૬૦, ૯૭૦, ૯૮૦, ૯૯૦, ૧૦૦૦.

શ્રીવીરપ્રભુને વંદન કરવા જતા હતા, તેવામાં તેઓએ પોતાના આગલા રાજાને દીકરા એટલે વૃદ્ધ વણિક બોલ્યો. “અહો! રાજ્યલક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી આ રાજર્ષિએ તપલક્ષ્મીનો સ્વીકાર કર્યો છે તેથી તે ધન્યાત્મા છે, બાગ્યશાળી છે.” બીજો વાણીએ બોલ્યો. “અરે જવા કે ને! આ મુનિને ધન્યવાદ તે શું ઘટે છે? તેને તો ખરેખરો ઠપકો ઘટે છે. એમણે દીકરા લીધી ત્યારે પુત્ર બહુ બાળ વયનો હતો, બળ વગરનો હતો, પણ એ વાતનો વિચાર કર્યો વગર તેને રાજ્યપર સ્થાપી પોતે તો મત લઈ લીધું એટલે કૃતકૃત્ય થઈ ગયા! હવે એના સગા-વહાલા બિચારા બાળને હેરાન કરે છે, આખા શહેરને ઉપદ્રવ કરે છે અને લોકોમાં કાળો કેર વરતાઈ રહ્યો છે. આટલા માટે આ મુનિની તો સામું જોવું પણ ચોખ્ખું નથી.” આવો વાર્તાલાપ કરતા કરતા તેઓ તો કર્ણપથથી દૂર થયા, પરંતુ તેની વાત સાંભળી રાજર્ષિ ધ્યાન-બ્રહ્મ થયા, તેમને ક્રોધ હતપન્ન થયો અને સંસારથી એકવાર નિવૃત્ત થયેલું મન પાછું સંસારમાં રખડવા માંડ્યું. આર્તધ્યાન ચાલ્યું અને વિચાર થયો કે-અહો! અહો! હું બેઠાં પુત્રની આપી હાલત કેમ થાય! આવા વિચારની સાથેજ મનમાં તેના વિરોધીઓની સઘે યુદ્ધ કરવા માંડ્યું.

આવી રીતે મુનિમહારાજના મનમાં પ્રચંડ યુદ્ધ ચાલી રહ્યું છે તે વખતે વીરપ્રભુનો પરમભક્ત શ્રી શ્રેણિક નૃપતિ તેમને વંદન કરવા આવ્યો. રસ્તામાં મુનિને જોઈ વાંઘા, પરંતુ મુનિએ તેનાપર નજર પણ કરી નહિ શ્રેણિકે ધાર્યું કે આ મહાત્મા આ વખતે શુકલ પ્યાન રૂઢ થયા હશે શ્રેણિક પ્રભુ પાસે ગયા, સવિનય નમસ્કાર કર્યો, વાદ્ય દેશના સાંભળી. પછી પૂછ્યું “હિ ભગવન્! જે સ્થિતિમાં મેં પ્રતજ્ઞાનં રાજર્ષિને વાઘા તેજ સ્થિતિમાં તે વખતે તેઓ કાળ કે તે. હા નિગમા જ્ઞાય?” ભગવાન્ બોલ્યા-“આતની નરકે જાય.”

પ્રભુ રાજાને આ પ્રયુક્ત નાભળી બહુ આશ્ચર્ય સાથે દીવગિરી થઈ. હવે પ્રતજ્ઞાનં રાજર્ષિને શું થયું તે જોઈએ. તેઓ તો મનમાં નેત્રી ડાહ્યા કરવા મડી ગયા. એટલે સમરાવલુમાં સર્વ શત્રુઓને મરી ન જાય પણ બાકીમાં એક પ્રધાન શત્રુ રહ્યો. આ વખતે નવ શત્રુ નેત્રી ગયા. હવેમાં તરવાર તરખી પણ રહી નહિ, છતાં કાવ્ય પીર લ્યો નહિ હિમત મજબૂત રખી માથાપરના ટોપથી

નથી. તેણે શુભ પરિણામ આવશે એ પ્રમાણે વિચાર કરીને કાર્ય કરવું જોઈએ. આવા શુભ ધ્યાનથી કરેલા કાર્યનું પરિણામ ખરાબ આવતું નથી, પણ કદાચ ખરાબ આવે તોપણ કાર્ય કરનારને પાપનો અનુબંધ થતો નથી. પોતાના ક્ષયોપશામ પ્રમાણે તેણે દીર્ઘ દૃષ્ટિ પહોંચાડવી જોઈએ. જેઓ હુમેશાં સારાં કાર્ય કરવાના મનોરથો કરે છે અને ખરાબ સંકલ્પો કરતા નથી, તેઓ ખરેખરા ભાગ્યશાળી છે.

‘સાર્થ’ એટલે શુભ પરિણામવાળું કાર્ય. આવા જ હેતુથી પરિણામ માટે બહુ ચિંતા ન રાખવાનું શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. મરન્તિ મૃતિર્મિર્માર્ગૈર્ધર્મધર્મમનોરથાઃ । જનન્તિ વત્સનસ્તે તુ તત્ત્વજનસ્ય સૌભવ્ ॥ ધર્મકાર્ય કરવાના મનોરથો જ મહાભાગ્યથી યાય છે અને જો તેઓ શુભ ફળ આપે તો તો સોનામાં મુગધ બળી એમ સમજવાનું છે.

મન ખોટા વિચારો કરીને કેટલી ભાવનાં પાપો બાંધે છે તે આપણે ચિત્તદમન અધિકારમાં જોઈએ. કલ્પનાશક્તિપર લ્યાંસુધી સુનિયંત્રિત તર્કશક્તિનો અકુશ ન હોય ત્યાંસુધી મુકાન વગરના વહાણની જેમ મનોવિકારરૂપ પવનથી આ આત્મા સંસારસમુદ્રમાં અસ્તવ્યસ્તપણે ઝોકાં ખાય છે અને જરા ઝપાટો આવતાં એક દિશાએ તણાઈ જાય છે. વળી પાછો બીજી દિશામાં આવે છે. માટે આત્મ સંદ્રાહિ દુધ્માંનને તેઓના યથારૂપે સમજી તે તણ દેવાં અને ધર્મધ્યાન તથા શુદ્ધધ્યાન ધ્યાવવાં રહજ.

વચન અપ્રવૃત્તિ-નિરવય વચન.

વચોઽપ્રવૃત્તિમાત્રેણ, વર્ણન કે કે ન વિવ્રતિ ।

નિરવયં વચો યેષાં, વચોગુણાંસ્તુ તાન્ સ્તુવે ॥ ૬ ॥

“વચનની અપ્રવૃત્તિ માત્રથી કોણ કોણ મોન ધારણ કરતું નથી” પણ અમે તો જે વચનસુસિવાળા પ્રાણીઓ નિરવય વચન “જે કે છે તેઓની સ્તવના કરીએ છીએ.” ૬. અનુક્ર ૫

ભાવાર્થ-વચનસવર-અનેક કારણોથી વચનની પ્રવૃત્તિ થતી નથી. એકેન્દ્રિયપણામા સ્વાભાવિક બધારણ જ તેથી વિરૂદ્ધ છે, તે ઉપરાંત જે દ્વેન્દ્રિયથી પરોદ્રિય સુધીના તિવંચો સ્પષ્ટપણે બોલી શકતા

શિલાની સુંદર વેદિકા તૈયાર કરવી અને પ્રછત્તપણે તે ઘડનારા-
ઓનો પછી ધાત કરી નાખ્યો. આ વેદિકાપર સિદ્ધાસન મૂક્યું જેથી
લોકોએ એમ બળ્યું કે સત્યના પ્રભાવથી વસુ રાજાનું સિદ્ધાસન
આકાશમાં અધર રહે છે. લોકોમાં વાત ચાલી કે સત્યના પ્રભાવથી
દેવતાઓ રાજાની પાસે રહે છે અને તેની સેવા કરે છે. સિદ્ધાસ-
નના પ્રભાવથી કેટલાક રાજાઓ તેને વશ થઈ ગયા અને તેની
કીર્તિ દશે દિશામાં વધારે પ્રસરવા લાગી.

હવે નારદ એક વખત તે શહેરમાં આવ્યો. તે પર્વતને મળવા
ગયો તે વખતે પર્વત શિષ્યોને ઋગ્વેદ ભણાવતો હતો. તેમાં એ
વાત આવી કે જગથી યજ્ઞ કરવો, પવિત્ર તે ઋચનો અર્થ સમજા-
વતાં કહ્યું કે જગ એટલે બોકડાનું બલિદાન કરી યજ્ઞ કરવો, આ
વખતે નારદ નજીક બેઠો હતો તેણે કહ્યું કે “ભાઈ પર્વત! તું આવો
ખોટો અર્થ કેમ કરે છે? ગુરૂએ તો આપણને શીખવ્યું છે કે
જ જાણે હિતિ જગઃ વાગ્યાથી ન ઉગે તેવું ત્રણ વરસનું ધાન્ય (કાંગર-
શાલિ) એવો અર્થ જગ શબ્દનો યાય છે, એ વાત તું કેમ વીસરી
ગયો? આ પ્રમાણે ખોટો અર્થ કરવો અસુકૃત છે, પાપબંધ કરાવનાર
છે અને પરબ્રહ્મા દુર્ગતિમાં પાડનાર છે.” પર્વત બોલ્યો “તમારું
કહેવું ખોટું છે. ગુરૂએ આપણને એવો અર્થ કહ્યો જ નથી. વળી
‘નેધદુ’ મા જગ શબ્દનો અર્થ ‘બકરો’ યાય છે.” નારદે જવાબ
આપ્યો. “ભાઈ પર્વત! શબ્દની અર્થઘટના મુખ્ય અને ગૌણ બે
પ્રકારની છે. નેમથી ગુરૂએ આપણને ગૌણ અર્થ કહ્યો હતો. ગુરૂ
ધન પદ્ધતિ હતા. શ્રુતિ (વેદ) ધર્મ મય છે, છતાં તું ગુરૂ અને વેદથી
વિચરેલી કદાચિત્ત પાપ વહોર નહિ.” પર્વત ઉત્તરમાં આશ્વેપ કરીને
કહ્યું “ગુરૂએ તે જગ એટલે બકરો એમ કહ્યું છે અને ગુરૂએ
કહેલ શબ્દને વિપરીત કરવાથી તું પાપ વહોરી લે છે. આ
પાપના તે હરે તેલું પેતાની ત્રિહ કાપા નાખવો એવું હું પણ
કે. હું અને જગ શબ્દને અર્થ આપણા સહાધ્યાયો વસુ રાજા જે
કહે તે પ્રમાણ છે.” નારદે આ સર્વ અગીકાર કહ્યું, કારણકે સત્ય
રે જગને ક્રોધ હોતો નથી.

હવે પર્વતની મતલબે એકાંતમાં પર્વતને કહ્યું કે “જો કે હું
પાપ કે મહાજ્ઞના નિરતર ગુંચાયલી રહેલી હતી છતાં મને યોક્ષસ

પ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિ થવી જોઈએ એટલે તેનાવડે શુભક્રિયા અનુષ્ઠાન કરવાં જોઈએ. આ પ્રમાણે મન વચન કાયાના યોગોની પ્રવૃત્તિ સંબંધી ઉપયોગી ઉપદેશ આપ્યો. હવે પાંચ ઇન્દ્રિયોના સંવરની વાત કરે છે. ૨૪૬.

ઓત્રેન્દ્રિય સંવર.

શ્રુતિસંયમમાત્રેણ, સ્વદાન્ કાન્ કે ત્યજન્તિ ન ।

ઈષ્ટાનિષ્ટેષુ ચૈતેષુ, રાગદ્રેષૌ ત્યજન્મુનિઃ ॥ ૧૨ ॥

“કાનના સંયમમાત્રથી કેાણુ શબ્દોને ત્યજતું નથી? પણ ઇષ્ટ

“અને અનિષ્ટ શબ્દોપર રાગદ્રેષ તજી દે તેને મુનિ સમજવા.” ૧૨.

અનુક્રુપ.

ભાષ-કુદરતી સંયમ બે રીતે આવે છે. ચક્રેન્દ્રિય મુખી ઐત્રેન્દ્રિય હોતીજ નથી તેને અથવા બહેરાને સ્વભાવે ઐત્રસંવર થાય છે. કૃત્રિમ સંયમ કાનમાં આંત્રણી નાખી કે પુંમથાં નાખી બેસી રહેવું એ રીતે થાય છે. આવી રીતે બાહ્ય સંયમથી ઇન્દ્રિયનો સંયમ તો અનેકવાર થાય છે, પરંતુ એવા પ્રકારના કર્મોધીનપણે ઘણેકા બાહ્ય સંયમથી કાંઈ લાભ મતો નથી, પણ એક તરફ વાયોક્તિન, હારમોનિયમ, પિયાનો અથવા વેલુ, મૃદંગ, લીલરૂબા વિગેરેના કેામગીરેનિ ચાલતા હોય અને એક બાજુ કુતરાનું ભસવું, બેમુર અને બેંસામુર જેવા અવાજથી ચાલતું ગાયન, અથવા ગધેડાનું ભુંકવું ચાલતું હોય એ બન્ને સાબળીને મનમાં જરા પણ પ્રેમ કે ખેડ આવે નહિ, સમભાવ રહે એમા જ ખરેખર મહત્વ છે, એજ મુનિપણ છે અને એવી સમવૃત્તિવાળા પ્રકૃષ્ટ જીવનને વૃદ્ધિ પામતાં વખત લાગતો નથી.

ઐત્રેન્દ્રિય વશ ન રાખવાથી હરણુ બહુ દુઃખી થાય છે. પારધિ જ્યારે જાગ પાયરે છે ત્યારે હરણુને તમાં ફસાવવા સારૂ વાંસળી વગાડે છે. ગુદર સ્વરથી આડવાંઈ ગયેલું ઇન્દ્રિયપરચ હરણુ પારધિના સપાટામા અવી જાય છે. સાબળવાની લેમાં તેને બીજી દિશાનું જાન રહેતું નથી તેટલા માટે શાસ્ત્રકાર કહે છે કે “અવિતચ્ચને અશચ્ચન જાલી, મેજમાનના મુખને શાચન જાલી અને આયુષ્યને પરિમિત જાલીને ઇન્દ્રિયભેગથી વિશેષે કરીને નિવર્તવું.” (ઈન્દ્રિય ૫૫-૪૫ શ્લોક) ૨૫૦

આવી રીતે યોગરૂઢન કરવાનો પ્રયાસ કરવા સાથે જ કષાયનો જય કરવાની પણ જરૂર છે. અંતરંગ શત્રુઓમાં કષાયો પ્રબળ શત્રુઓનું કામ કરે છે અને તેથી તેના સંબંધમાં પણ પુરૂષાર્થ ફારવવાની જરૂર પડે છે. યોગરૂઢન અને કષાયવિજય સાથે સાથે ચાલતા હોય છે ત્યારે વિરતિશુષ્ણ સ્વાભાવિક રીતે પ્રાપ્ત થાય છે. આવી રીતે બંધહેતુ શિથિળ પડતા જાય છે, ઓછા થતા જાય છે અને છેવટે નાશ પામે છે.

આ જન્મમાં ધન, સ્ત્રી, પુત્ર પામવાં એ મુશ્કેલ નથી. કેટલાકને મુશ્કેલ લાગે છે તે પણ ખોટું છે. અનાદિ કાળથી એ વસ્તુઓ મળ્યા કરે છે. અને મેળવવા માટે પ્રયાસ કરવો એ નકામો છે એટલું જ નહિ પણ તે સંસારમાં રખડાવનારો છે. એમાં શયેલ માયેલ પ્રાણી કર્તવ્યનું જ્ઞાન ભૂલી જાય ■ અને માનસ-શામાં લેવાઈ જાય છે. એને નિરાંતે બેસી આત્મચિંતન કરવાનું સૂજતું નથી. છેલ્લી ગાથામાં નિઃસંગભાવ પ્રાપ્ત કરવા માટે આપેલા ઉપદેશ બહુ જ મનન કરવા યોગ્ય છે. ખાસ સમજવાનું એ જ છે કે અનંત કાળ સુધી પ્રયાસ કર્યો છતાં જે મળ્યું નથી તે અત્ર સૂચિ-મહારાજે બતાવ્યું છે. એ યોગરૂઢન, કષાયવિજય અને મિથ્યાત્વ-નિરોધ કરવા ખાસ પ્રયાસ કરવો. જેઓ એ રસ્તે થયે આત્મિક કાર્ય કરશે તે સુખી થશે અને છેવટે ઘોર સમુદ્ર તરી તેનો કડો પ્રાપ્ત કરશે.

इति सविवरणो मिथ्यात्वदिनिरोध-संवरोपदेशनामा
चतुर्दशोऽधिकारः

અંથ કરવાનું પ્રયોજન શું છે તે પણ અત્ર રહુટ થાય છે. બ્રહ્મ એટલે જ્ઞાન અને ક્રિયા અથવા પરમાત્મસ્વરૂપે પ્રગટ થયેલું શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ. મોક્ષની ઇચ્છાવાળા પ્રાણીઓએ તે પ્રાપ્ત કરવા અભ્યાસ કરવો. એ પ્રયોજન બતાવતાં અધિકારી કહેણ છે એનું પણ સૂચન કરવામાં આવ્યું છે.

અંથકર્તા હ્રમેશાં પરહિત કરવાની ઉચ્ચ વૃત્તિથી જ દોરાય છે, છતાં પરહિત પણ તત્ત્વથી આત્મહિત જ છે તેથી, તેમ જ સમતા-રસ પ્રધાન જીવનવાળાનું એ પ્રથમ કર્તવ્ય છે તેથી સૂરિમહારાજે આ અંથ સ્વપરહિત સાડુ બનાવ્યો છે. એ જ મહાત્માને પગલે ચાલી અને એને મળતી ઇચ્છાથી પ્રેરણ અત્ર કાંઈક વિવેચન કરવા પ્રયાસ કર્યો છે. એ કાર્યમાં ફતેહ કેટલે દરજ્જે મળી છે તે જોવાનું કાર્ય લેખકનું નથી, પણ શુદ્ધ હૃદય રાખવાનું અને જણાયલા ભાવો કહેવાનું તેનું કર્તવ્ય છે. સૂરિમહારાજે આ અંથની રચના કરવામાં પોતાની શક્તિ બહુ સારી રીતે વાપરી છે એમ અનુમાન થાય છે. (એને માટે જુઓ ઉપોદ્ધાત). આ અંથ અધ્યાત્મ જ્ઞાનનું કલ્પવૃક્ષ છે, માગનાર બૂલશે તો બૂલી વાત છે, બાકી જે વસ્તુ માગવામાં આવશે તે કલ્પવૃક્ષ તો તુરત જ આપશે. ૨૭૭.

ઉપસંહાર.

इममिति मतिमानपीत्य चित्ते रमयति यो विरमत्ययं भवादू द्राक् ।
स च नियतमतो रमेत चास्मिन् सह भववैरिजयश्रिया शिवश्रीः॥८॥

“ જે ભુદ્ધિમાન પુરૂષો આ અંથનું અધ્યયન કરીને તેને ચિત્તમાં “ રમણ કરાવે તેઓ યોગ વખતમાં સંસારથી વિરક્ત થઈ બધા “ અને સંસારરૂપ શત્રુના જયની લક્ષ્મીની સાથે મોક્ષ લક્ષ્મીની “ કીડા જરૂર કરે.” ૮.

આર્વાચનિક.

ભાવ-આ અંથના અધ્યયન અને રમણ (નિદિધ્યાસન) પર અત્ર ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યું છે. જે પ્રાણી આ અંથનો અભ્યાસ કરી અનુભવની ભગૃતિ રાખે છે તે સર્વ વાંછિત પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. એકલો અભ્યાસ કામનો નથી. અભ્યાસનો સદુપ-

સમતાત્રય કૃષ્ણ કથન.

અદીક વિવિધ કરમ પરકાર, બાણી સહુજન વચન વિકાર;
પરણતિ રાખી ઉદાસ ભાવ, મુનિ જાસરે અદુઃખ સુખકાવ. ૭

સમતાત્રય મુખ કથન.

સરવ જંતુ ઉપરિ ક્ષણ એક, જઈ મન મૈત્રી આણે છેક;
તે મુખ પરમરૂપ ભોગવે, જે ઇંદ્ર પરભવ ન થયો કરો. ૮

સમતાત્રયિત શ્રવણ કથન.

જેહ નધ મિત્ર ન થતુ ન કોઈ, નિજ પર ભાવ ન હોવે સોઈ;
ઈંદ્રિયાર્થ ન રમે ચિત્ત જાસ, ચોગી મુક્તકલાયા વાસ. ૯

સમતા કારણ કથન.

મૈત્રી કરી છડે જગજંતુ, પ્રમેદ ધરિ શ્રવણ સુણવંતમું;
કરણા ભવપીડિત જનસંગ, નિરશુષ્ક પરિ ધરિ ઉદાસ રંગ. ૧૦

મૈત્ર્યાદિ સ્વરૂપ કથન.

મૈત્રા પરહિતચિતા જેહ, પરદુઃખવારણ કરણા તેહ;
પ્રમેદ પરમુખ સનોપમું, ઉપેક્ષા તે મધ્યગ દોષમું. ૧૧

મૈત્રી લક્ષણ કથન.

ધારેન જે મ કરડે કો પાપ, વળી ન લહડે કોઈ દુઃખતાપ;
નુક વ લવચી જગજન, મનિ એ મૈત્રી કહિયે તંત. ૧૨

પ્રમેદ લક્ષણ કથન.

લકડા ડોપના ફેંટણહાર, વરતુ તાવના દોષણહાર;
મુલવનુ એ કરિડે પક્ષ, છડે તુ લહિ તે મુદિતા લક્ષ. ૧૩

કરણા લક્ષણ.

ન. વાન દુઃખિય લવનાન, યાવમાન અવિત નિજ ચીત;
પડે તણી જે ખુદિ. લહિ તે છડે તું કરણા મુદિ. ૧૪

મધ્યસ્થતા લક્ષણ.

જે. ૧૧ કન તેહવુ, વળી સુર સુર નિદા જેહવું;
નજ પરતલકે ઉપરિ તિમળ, લહિ છડે તે મધ્યસ્થતા મધ. ૧૫

જે. ૧૨ નાપાડ લગી નહા વેણ તે સ્વચ્છ ૧૧ સ્વે ૭

રાગદ્વેષ નિરૂપણ.

પામું સ્વપન ઉદ્ભવતાકિર્ણ, જે રતિ અરતિ નિરૂપણે બકર્ણ;
તિલુપરિ લખિ એ સકુ બધ વિષર્ણ, ચીતવતું આતમને સખે. ૨૬

બિમ્લોદિ: પરવશ કથન.

એ મુજ માતપિતા એ મુજ, સર્જન બંધવ એહ અગુજ;
એ ધન ઉપરિ મમતા રહર્ણ, નિજ યમવશતા કાં નવિ લહર્ણ. ૨૭
ન ધન ન પરિજન સર્જન ન કોર્ણ, પરિચિત મંત્ર ન દેવ ન સોર્ણ;
યમથી કોર્ણ ન રાખર્ણ તુજ, બાણી મૂઠ દિવે તો તુજ. ૨૮

ધને મૂઠના કથન.

તેજે ને ભવમુખ ન ગહે, સાધનરૂપ ધનકિં વહે;
મુઠે વિષયવિકારે મને, પ્રીતિ ન ચાહે સમતત્તને. ૨૯
રાતુ કુદબખ્ષણ બોધ.

કરે કપાય અલિન રતું ચિત્ત, કેા ઉપરિ અરિભુદે અત્ત;
તે તુજ માતપિતાકિર્ણજે, ઈદ સમાં બહુ ભવભરમજે. ૩૦
કુદબે રાતુબોધ.

અથ એવે કિહા નથા મુજ એહ, નેહાણુ આતમહ સનેહ;
તેજે હર્યે ગુદિજ પૂરવર્ણ, હલુલહલાવણ તે ભવભવર્ણ. ૩૧
અસમર્થ કથન.

ન રહે ન રખા નેહન, ને પણ રાખણ તુજ દેહને;
નહી નહી રહે રતુ અગુ. ધન ધન મૂરખ રતુ ચિત્તનું. ૩૨
ગાનદેવ નિરાસ કથન.

ગાનદેવ ગુ. ૧૧૪ જુવ. અન્ધ પદ રથ અગુન લીધ,
પદ અન્ધ પદ અગુન લીધ. ૧૬ કુજી નહીવત્ દાવ. ૩૩
નહી નહી નહીવત્ અહી વચ્ચે અ. ૧૧૧.

૧૧૧ નહી નહીવત્ ૧૧૧ ઉભી. ગુજ. ૧૧૧
૧૧૧ પ્રથમ લખાઈ છે.

૧૧૧ નહીવત્ ૧૧૧, ગુજ. ૧૧૧ નહીવત્ ૧૧૧.
૧૧૧ નહીવત્ ૧૧૧, ગુજ. ૧૧૧ નહીવત્ ૧૧૧.
૧૧૧ નહીવત્ ૧૧૧, ગુજ. ૧૧૧ નહીવત્ ૧૧૧.
૧૧૧ નહીવત્ ૧૧૧, ગુજ. ૧૧૧ નહીવત્ ૧૧૧.

હાછમીએ દુસમણ ભોગ હવે, ઉદર સરપ ગતિ વળિ હવે;
 મરણપદ રાખે નહી કિમી, રાખે સ્યું જિહ મોહ એહ મર્ધ. ૪૮
 મમતા માત્ર હવે મનસુખ, ધન અલપ કાલે તો લખ;
 આરંભાદિકથી અતિ દુઃખ, દુરગતિરૂપી દારૂ રૂખ. ૪૯
 આતમસાધન એ ઠી દ્રવ્ય, ધર્મ થવે પિણુ નહી અતિ ભવ્ય;
 પુણ્યાત્મ નિઃસંગહ મોગ, તદ્ભવ સુકિત સી હવે ભોગ. ૫૦
 દોષ વસ્તુ ધન ધાન્યહ તેહ, મેલી રાખે પ્રાણી જેહ;
 કલેશ પાપ નરકગતિ હવે, સુખ નહી કોઈ ધરમને હવે. ૫૧
 ખૂડે આરંભે ભવમાંહ, રાજા પ્રમુખ છલે વળિ તાંહ;
 ચિતાકારક ને ક્રમ હરે, પરિગ્રહ, છંડવઇ કારજ સરે. ૫૨
 વાવે નહી ને ધન શુભ ખેત, ભવું પરભવ સ્યું તે લેત;
 તેહ ઉપાભ્યું કરી અતિ પાપ, છુડે કિમ તો ભાવે દુઃખતાપ. ૫૩

પરિગ્રહ મમતા મુગત એ, ચડીયું ઇલાં અધિકાર;

હિવ અતુકમિ મંચમ લિખું, દેહ મમત પરિહાર. ॥

ઈતિ ચતુર્થો ધનમમત્વમોચનાધિકાર:

પાપ ચિતવે પોષે દેહ, કિમ નુજ થયે સહાયી તેહ;
 ઇમ ને ઉત્તર મુખ ચીતવે, એ જગ વંચે ધૂરત રવે. ૫૪
 કાગાર ધકા નીસરે, જડ પિણુ બેલી નઈ બહુ પરે;
 પડ્યુ અધિક તેથી તનુ બદિ, છુડે કમયતન કરે સ્યે છદ. ૫૫
 ને પાલવ દુખ વહે ચિત્ત, તો ન કરે કિમ પુણ્ય પવિત્ર;
 . ખી ન શકે ભવભય કોઈ, પુણ્ય વિના જઈ વળિ હોઈ. ૫૬
 કરે પપ મુઝી ઇન દેહ, ભવ દુખ ભાગ ન ભાલે જેહ;
 અગ્નિ કાઢાશ્વ સહે ધન મદી, વ્યામ અનાશ્વ બાધા નહી. ૫૭
 કાવનામ અનુચર એ દુષ્ટ, કમંગુણે બાંધી નુજ પુષ્ટ;
 છલનુ દેઈ સયમ લાઠ, જિણુ નુજ જીવ ન આવે આંછ. ૫૮
 શુ.ચપલ અગ્નિપાણુ લહે જિહાં, ક્રૂમિ બાલે આકુળ વપુ ઇલાં;
 તરત ભરમભાવીથી જીવ, લે નહી કા આતમહિત નીવ. ૫૯
 તપ જપ નયમ પરંપકાર, દેહે એ ફલ દ્યે નહી સાર;
 બહુ ભાટકે અપ દિનગેહ, મૂરખ તુ સ્યું તિહાં ફલ લેહ. ૬૦

તું મૂરખ રાની તું જીવ, જવંછકે વંછકે મુખ દુઃખ નીવ;
 કાતા લેકા તું તેહને, લેજ્યે કાં નદી દેગમાં ધને. ૧૨૭
 કુણ તુજ છડે ચિર જનરંજને, ગુણ પરમાર્ય તખ તું મને;
 રજ વિશદ ચસ્તિ ભવ સમુદ્ર, પડતાં તુજને પાલણ મુદ્ર. ૧૨૮
 પંડિત હું રાજા હું વળી, કાતા અદભૂત ગુણીયો બળી;
 વાંછે એ મરથી પસ્તિષ, ન લખે કાં પરભવ લગુ પેવ. ૧૨૯
 સાધન બાધન બાલે સરવ, પ્રમના લખે નિજવશ ધરવ;
 ઈહ પરભવ છડે કિરિ તે ચતન, લખે નહીં કન ભુગતે તન. ૧૩૦
 પ્રમ અવસર લલો બહુ પુદગલે, જનંત દુઃખ સદતાં છડે હલે;
 વલી તુજ દુરલભ જિન પ્રમ ઈમ, આદરવા વિજુ દુઃખકાય કિમ. ૧૩૧
 ગુણગુણિ વાંછે વલી નિર્ગુણી, વિજુ પુણ્યે વાંછે મુખ ગુણી;
 અદ્યોગ વિજુ વાંછે સિદ્ધિ, નવો વાયુ તુજ આતમ ભુદ્ધિ. ૧૩૨
 પદા પગપર અભિભવ છડે રેખી, ઈર્યે કાં તેથી સવિયેષ;
 અપુણ્ય આતમ ન લખે કાઈ, વિસ્તાર કાં છડે અધ કાઈ. ૧૩૩
 કા પીટી નિરદય લગુ જીવ, વાંછે પ્રમોદથી કમનીવ;
 વ્યકવાન પીટે એકજાત, તે તડે પીટે વાર જનંત. ૧૩૪
 નદ મુનુ મુખ વિજુ જિમ ભેક, બસલ કરે જનુ નિચેક;
 નદ ન પાન નીન મુદ્ધમે રહી, છડે પીટે રયુ જીવ કિમલો. ૧૩૫
 ન પાન ન વળી પંદા, કટી યોદુ મુખભર જિહ્વા,
 નદ ન રયુ જીવ પાનન, નરકે દુખ સાગર નહીં વહે. ૧૩૬
 નદ ક ડીન પાણી ભદ, જમ વણિકજમ બિનુકે રંદ;
 નદ નુ મનુષ્ય જનમ, એવસ પરમાદે દુખ ગરમ. ૧૩૭
 નદ નદ ન પાન નીન, હાથી પ્રમુખ પ્રમાદે લીન;
 નદ નદ નદ દુખ મૂળ અધ, ન લખે તું ચિરલાવી અધ. ૧૩૮
 નદ નુ કટી પાંડા પાપ, વળી મૂરખ તસ કરે કલાપ,
 નદ નદ ન ક મ જલપૂર, માથે શિલા ધરે ધઇ સૂર. ૧૩૯
 નદ નદ નદ કટાયે જીવ, બીહે દુખ ગહે સુખનીવ;
 નદ નદ નદ વાંછે કાઈ, સમજ સમજ એ અવસર ગાઈ. ૧૪૦
 વન રાવીર નુખ બધવ પ્રાણ, છોડી છોડી દ્યે જિનપ્રમ સાણ;
 નદ ધર્મ વાળવા ભવભાવે, પિણુ વળી ધંલે દુહિલ પ્રમ હવે. ૧૪૧

હરખે નિજ ગુણ પરિ પંર કહ્યે, તિમ જો વેરી ઉપરી વણે;
 નિજ ગહાંયે વિમ ઉપવાય, તિમ રિયુને બાણા ગુણ આપ. ૧૫૫
 જમ નિજ ગહાં તવના પછે, આતમ તાપ હરખ તું જણે;
 તિમ પરને ચિતવિ સિદ્ધ વિષે, ઉદાસથી હુવે વેત્તા પખે. ૧૫૬
 સ્તાવવાથી ન હુવે કો ગુણી, પરભવ હિત નહીં ખ્યાલે ઘણી;
 એ અપગુણ ઉત્તર બાણી, વૃથા માનગઢિલો કં હુતો. ૧૫૭
 કુણ કુણ ન કરે જન બહિમુખી, પ્રમાદ મત્સર કુબોધ મુખી;
 મેહું એ દાનાદિક ધરમ, અણુ પિણુ કર મુખ મુકૂત કરમ. ૧૫૮
 છાતું પુન્ય ધરે વિમ ચોલ, પરગટ કરતાં તિમ નહીં ચોલ;
 લાજ સહિત વિમ મહિલાતણા, વજ્ર ઇજ ઉરયલ ગુણ ઘણા. ૧૫૯
 મુકૂત ગુણ મુણવે દેખવે, આતમ તુઝ કોઈ ગુણ નહીં હવે;
 ફલે નહીં ધરતીથી પ્રગટ, મૂળ ક્યાં તરૂ પડે નિપટ. ૧૬૦
 તપકિરિયા દાને પૂજણે, શિવ ન બાઈ ગુણમત્સરપણે;
 અપમ્ય કયે ન હુવે નિરોગ, રસાધને પિણુ આતુર લોગ. ૧૬૧
 મતર યતર રતન પ્રમુખ, ચોડા પિણુ શુદ્ધ તો ફલ મુખ;
 દાન પૂજ પે.સહ ગુણ કરે, શુદ્ધપણે, ઈમયાં ગિરપર. ૧૬૨
 ઠીપે. નાન્દો. જિમ તમ હણે, અમૃત લવ પિણુ ફળને લણે;
 ખનની કણ પિણુ દહે તૂણ રાશ, ધર્મલેશ તિમ હુવે ભવનાશ. ૧૬૩
 વેન. ભ.વ ઉપયોગ કરી, આવશ્યક કિરિયા આઠરી;
 દેવ કદ દેવ ન લહે કાર્ય, આતમ લખિ કરી જાવ મિલાઈ. ૧૬૪

શુદ્ધ ધરમે ઉપદેશ એ, ભ.પું ઇંજ અધિકાર;

દેવ ધરન ગુરુ ભણવ., મુણ દાદશમ (વચાર.) ૧.

ઉપેદાદશને ધનશુદ્ધ્યાધિકાર.

૧૧૧ તાવના ગુરુ પરધાન, જે ભ.પે હિત ધરમ નિદાન;
 અણપરખ. તેહને આસરે, મૂરખ પ્રમ નિદુસી કરે. ૧૬૫
 ન.વધ ધરનયા પ્ર.ણી અહીં, શિવ ન લહે જલ ગુરુ શુદ્ધ નહીં;
 ૧૧૨ ન ભાવ રતન ધન કરી, અખણુ વેદ બળાયે જરી. ૧૬૬
 ૧૧૩ ગુણ જે આસથો. જેહને તેહ જુડવા પડ્યો;
 ૧૧૪ તેહ કેમ વિવમ પ્રવાહ, કુચરૂ પસાય પડે ભવ માહ. ૧૬૭

કહ્યો દેવશુર ધર્મમય, દ્વાદશમેા અધિકાર;
હ્રિવ મુનીપર શિષ્યાપણે, લિખું યથા અચાર. ॥

ધૃતિ દ્વાદશમેા શુરશુદ્ધઅધિકાર:

ભવભયવારક મુનિપર નર્મ, જસ મન વિષય કવાયે ગર્મ;
રાગદ્વેષ રહિત પરિણામ, રમે ભાવન સંજમને ઠામ. ૧૮૨
પરમાદે ન કરિસિ સિઝાય, સમિતિ ગુપ્તિ ન ધરીસ ચિત્તલાય;
શરીરમોહે ન કરિસિ તપ, કરિસ કવાય બાંધિસ તો અપ. ૧૮૩
પરીસહ ન સહિસ તિમ ઉપસર્ગ, ધરીસ નહીં શીલંગ રથવર્ગ;
તો મુંકાતો પિણુ ભવપાર, મુનિ કિમ તુરિસ વેરે ધાર. ૧૮૪
આજીવિકાયે એ જે વેષ, ધરે ચરિત્ર ન પાલે લેસ;
લખિતો ન બીહે લેત જગત, મૃત્યુ નરક વેરે ન લહત. ૧૮૫
ચરણ વિના થતિ વેરે મરે, હય વાંછે પૂજેપદિ દુરે;
વચી મુગધ નરકભવ બર્ધશ, અજગલ પાત્રી ન્યાય વહીશ. ૧૮૬
આતમ ન ધયો સંયમતપે, પ્રતિગ્રહ બાર મૂલ પિણુ કપે;
સ્તું તુઝ દુરગત પડતાં શરણ, છૂડે ચારે પરભવ તુઝ કવણ. ૧૮૭
સ્તું જન સાકારે પૂજ્યો, અરે મુગધ તુસે વિણુ શુણે;
બાધિ બીજ તરૂને એ પરશુ, પ્રમાદરૂપ ભવમાંહિ કરશુ. ૧૮૮
નમે ભવિક તુઝ શુણુ આસરી, આપે ઉપદિ વસતિ બહુપરી;
વેષ ધરી મુનિ તુ શુણુ વિના, ડગની ગતિ ભાપી તુઝ મના. ૧૮૯
ખવણ પીવણની નહિ ચિત, ન રાજભય બાણે સિદ્ધત;
તે પિણુ શુદ્ધ ચરણમે ચતન, ન કરે મુનિ તો નરકમાં પતન. ૧૯૦
શાસ્ત્ર બાધુ પિણુ લેઈ વિરતિ, ન રહે આમુત બધે રહિત;
પ્રાણી તિહું પ્રમાદે કરી, હુંટાઈ પરભવ નિજ સિરી. ૧૯૧
ન કરે દુ ઈમ નિત્ય હિચરે, સાવધ સરવ તેહ વલિ કરે;
નિત જૂઠે વચન મન રજિ, પાપે બાણુ નરકગતિ ગજિ. ૧૯૨
વધે તુઝ આપ એ લોક, ઉપદેશે વચ્યા બહુ યોક;
તુયે સુખે રહે ભોગવે, બાલીશ તે ફલ તુ પરભવે. ૧૯૩
આજીવિકા પ્રમુખ દુઃખભયાં, કપટે કેઈ રહે પ્રમવયાં;
તેથી પિણુ નિરદય તું ઇષ્ટ, વાણે પિણુ નહીં નિયમ વિશિષ્ટ. ૧૯૪
પાને તરેના સે શુણવંત, આરાધ્યો તારે ભવિન્ત;
તુઝ નિશુણને જે આસરે, કેહવું તેહ ભગતિશ્વર વરે. ૧૯૫

કહ્યો દેવગુરુ ધર્મમય, દ્વાદશમે અધિકાર;
હિવ મુનીપર સિધ્યાપણે, લિખું યથા અચાર. ॥

ધર્મ દ્વાદશમે ગુરુશુદ્ધચધિકાર:

ભવભયવારક મુનિપર નમું, જસ મન વિષય કથાયે ગમું;
રાગદ્વેષ રહિત પરિણામ, રમે ભાવન સંજમને કામ. ૧૮૨
પરમાદે ન કરિસિ સિદ્ધાથ, સમિતિ ગુસિ ન ધરીસ ચિત્તલાય;
શરીરમેહો ન કરિસિ તપ, કરિસ કથાય જાંધિસ તો અપ. ૧૮૩
પરીચહુ ન સહિસ તિમ ઉપસર્ગ, ધરીશ નહીં શીલંગ રથવર્ગ;
તો મુંકાતો પિણુ ભવપાર, મુનિ કિમ તુરિસ વેવે ધાર. ૧૮૪
આજીવિકાયે એ લે વેવ, ધરે ચરિત્ર ન પાલે લેસ;
લખિતો ન બીહે લેત જગત, મૃત્યુ નરક વેવે ન લહત. ૧૮૫
ચરણ વિના યતિ વેવે મરે, જીવ વાંછે પૂજેપ્રધિ હરે;
વચી મુગધ નરકભવ જઈશ, અજગલ પાણી ન્યાય વહીશ. ૧૮૬
આતમ ન થયો સંયમતપે, પ્રતિમહુ ભાર મૂલ પિણુ કપે;
રયું તુઝ દુરગત પડતાં ચરણ, જીવે યાચે પરભવ તુઝ કવણ. ૧૮૭
રયું જન સત્કારે પૂજણે, અરે મુગ્ધ તુસે વિણુ શુણે;
જે.ધિ બીજ તરૂને એ પરશુ, પ્રમાદરૂપ ભવમાંહિ કરશુ. ૧૮૮
નમે ભવિક તુઝ ગુણ આસરી, આપે ઉપધિ વસતિ બહુપરી;
વેવ ધરી મુનિ તું ગુણ વિના, કમની મનિ ભાવી તુઝ મના. ૧૮૯
ખ.વણ પીવણની નહિ ચિત, ન રાજમય બાણે સિદ્ધંત;
ને પિણુ ગુણ ચરણમે યતન, ન કરે મુનિ તો નરકમાં પતન. ૧૯૦
શાસ્ત્ર બાણ પિણુ લેઈ વિરનિ, ન રહે ઓમુત બધે રહિત;
પ્ર.ણી નિણે પ્રમાદે કરી, હુંદાર્થ પરભવ નિજ સિરી. ૧૯૧
ન કો લુ ઇમ નિત્ય ઉચરે, સાવધ સરવ તેહ વલિ કરે;
નિત જૂઠે વચને મન રજિ, પાપે બાણ નરકગતિ ગજિ. ૧૯૨
વેવ તુઝ આંધે એ લોક, ઉપદેશે વચ્યા બહુ યોક;
મુયે સુખે રહે ભાગવે, બાણીશ તે ફલ તું પરભવે. ૧૯૩
આજીવિકા પ્રમુખ દુઃખભયો, કપટે કેઈ રહે પ્રમથયો;
તેથી પિણુ નિરદય તું ઇદ, વાંછે પિણુ નહીં નિયમ વિશિદ. ૧૯૪
પોતે તરનો સે ગુણવંત, આરાધ્યો તારે ભવિજંત;
તુઝ નિગુણને જે આસરે, કેહવું તેહ ભગતિફલ વરે. ૧૯૫

- ચિદાનંદ ભગવાન તું, પરમાત્મ ગુણવંત;
 અક્ષયનિધિ નિજ સમરતો, પામે બોધિ મહંત. ૨
- અમૂરતી ને મૂરતી, થાયે પંચ પ્રકાર;
 તેમાં ચરમ કરણ વસે, અંતર કરણ પસાર. ૩
- દોષ ઘડી હવે ઉપશમી, તે વગી આદિ કષાય;
 કરવે પડતાં પામીયે, ગુણ સાસાડન ભાય. ૪
- તીન મોહની નઇ વડી, ધુરલા ચ્યાર કષાય;
 પ્રકરતિ સાતે ક્ષય કર્યો, ક્ષાયિક ભાવે પ્રાય. ૫
- એ મિથ્યાત સભાવથી, તીને બોધિ અરૂપ;
 જો હવે ચરમ કરણ પછે, તીને પુંજસરૂપ. ૬
- શુદ્ધ અધશુદ્ધ અતિશુદ્ધમાં, પહિલઇ પુંજે આય;
 રહતાં હવે ક્ષય ઉપશમી, ચરમ સમય શુદ્ધ પાય. ૭
- વેદક બોધિ પશુ લહે, નિરમલ દલ ઇહાં હોય;
 તિલુ રૂપી કહિયે બિને, આત્મ નિજ ગુણ જોઇ. ૮
- બોધ લહી જે કે ઇહાં, નવિ લખીરયે એ શાસ્ત્ર;
 દ્વારવવા તપ જપ સકૃતિ, ભજરયે તે ભવપાત્ર. ૯
- ત્રિખેા શાસ્ત્ર ભાષ્યપણે, સમજે સગતા લોગ;
 ઇમ નરવિજય તણે વચન, ધરમારય ઉપયોગ. ૧૦
- દેખી દેખી વચન તે, ત્રિખીયા મતિ અનુસાર;
 પંડિત દેખી સોધજ્યો, દે દહી ઉપકાર. ૧૧
- મંવત સતર સત્યોત્તરે, માસ શુકલ વૈશાખ;
 રવિવારે ધ્યાનમિ દિને, પૂર્ણ થયો અભિલાષ. ૧૨
- ખરનાર ગછ માહે સરસ, આચારજ ગણધાર;
 શ્રી જિજ્ઞાસુ સૂરીસવર, મૌમ્યગુણે સિરદાર. ૧૩
- ત્યસ સીસ ગુરુ ચરણ રજ, સમ તે રંગવિલાસ;
 નિજપર આત્મ દિગ બણો, કીનો આદરિ ભસ. ૧૪
- બ્રહ્મજ્યો મુણ્ડજ્યો વાચજ્યો, એ અધ્યાત્મ શસ;
 નિમ નિમ મનમા ભાવરયો, નિમ નિમ ઘરયે પ્રકાસ. ૧૫

અધ્યાત્મકવચમ્ મંત્રની ગુજરાતી શાખાડ.

સમાપ્ત.

દારદેશિયં ગૌરવં સુરિનં નો વા અરાગર્ભં ।
 દારદેશિયં ગૌરવં સ્વારિયદશનાગાદ્યમ્ ॥
 દારદેશિયં ગૌરવં સ્વારિયદશનાગાદ્યમ્ ॥
 દારદેશિયં ગૌરવં સ્વારિયદશનાગાદ્યમ્ ॥

બાંધુપી આ સરીર રાશી મારિત થયું નથી અથવા રાશીરથી
 બાંધુપી થયું નથી, બાંધુપી થયે છે એથી પેતાના વિષયે સમજાવે
 સમર્થ છે અને બાંધુપી આપુણ સ્વ થયું નથી ભાંધુપીમાં છે જી !
 એ દાસ્ય સ્વરૂપ મારે થયું છે કારણ બધારે તથાત વડી બધું પડ્યું બધાર
 પાત્રના મારેથી તારે થયું છે થયું કેવી રીતે બાંધુપીમાં દાસ્ય સુધરત.

મારાત્મ્યં શુભસ્વા દારિ શિયામિયુંદિનગરી,
 તારાની મા કાર્યાવેશવિષયકેનુ કમતિય ।
 મારાત્મ્યં શુભસ્વા દારિ શિયામિયુંદિનગરી,
 તારાની મા કાર્યાવેશવિષયકેનુ કમતિય ।

આ સમાચારના આપણને ત્યાં મારે એ દારે મેળાનગરીમાં
 બાંધુપી મેળા દેશ તે વિષયના વિષયમાં વસતિ મારીત નહિ એ
 રહેલી છે પણ થયું છે પણ મારે મુખી મારે મેળા કારણ છે બાંધુપી મારે
 થયું થયું મારે અને આ મારે સમર્થ નથી, સુધાર વેશવે દારિયું.

દાર્યં દાર્યં શુભગદિયા મન્દના મન્દનામાં,
 રમ્યં કરં મારાદિકા વાવુરી સ્વસ્તત્ત્વ ।
 દાર્યં દાર્યં શુભગદિયા મન્દના મન્દનામાં,
 રમ્યં કરં મારાદિકા વાવુરી સ્વસ્તત્ત્વ ।

મારાત્મ્યં શુભસ્વા દારિ શિયામિયુંદિનગરી,
 તારાની મા કાર્યાવેશવિષયકેનુ કમતિય ।
 મારાત્મ્યં શુભસ્વા દારિ શિયામિયુંદિનગરી,
 તારાની મા કાર્યાવેશવિષયકેનુ કમતિય ।

મારાત્મ્યં શુભસ્વા દારિ શિયામિયુંદિનગરી,
 તારાની મા કાર્યાવેશવિષયકેનુ કમતિય ।
 મારાત્મ્યં શુભસ્વા દારિ શિયામિયુંદિનગરી,
 તારાની મા કાર્યાવેશવિષયકેનુ કમતિય ।

મારાત્મ્યં શુભસ્વા દારિ શિયામિયુંદિનગરી,
 તારાની મા કાર્યાવેશવિષયકેનુ કમતિય ।
 મારાત્મ્યં શુભસ્વા દારિ શિયામિયુંદિનગરી,
 તારાની મા કાર્યાવેશવિષયકેનુ કમતિય ।

